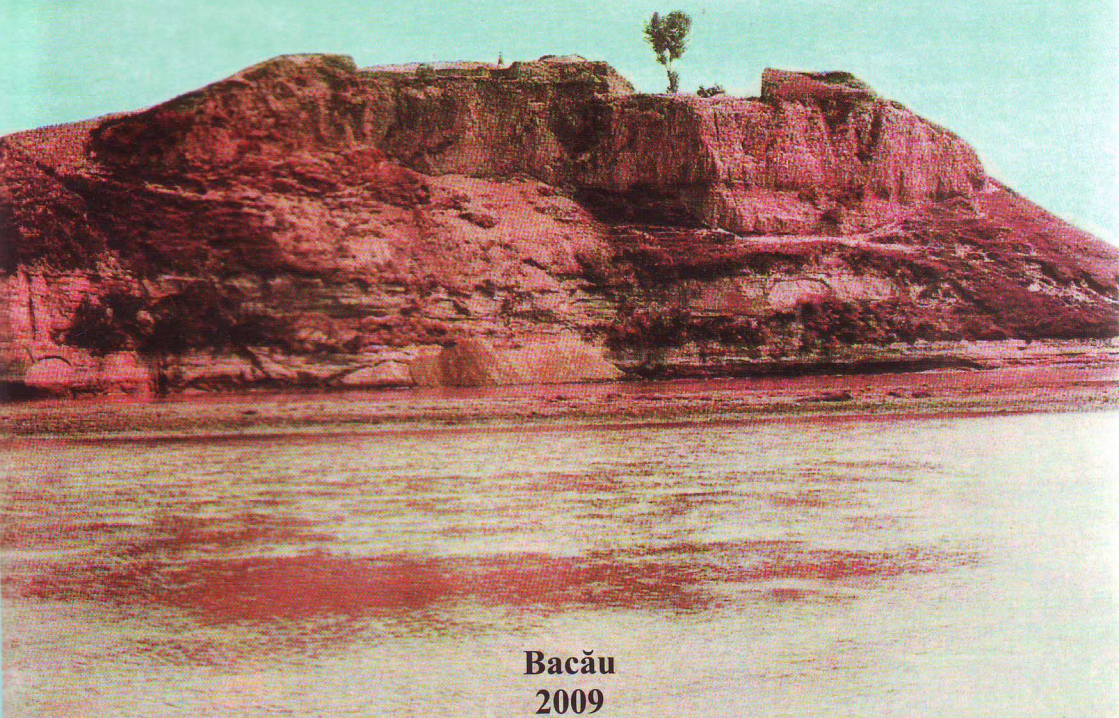

**SOCIETATEA DE ȘTIINȚE ISTORICE DIN ROMÂNIA
FILIALA BACĂU
FUNDAȚIA CULTURAL - ȘTIINȚIFICĂ "IULIAN ANTONESCU"**

ZARGIDAVA

REVISTĂ DE ISTORIE

VIII

**Bacău
2009**

SOCIETATEA DE ȘTIINȚE ISTORICE DIN ROMÂNIA
FILIALA BACĂU
și
FUNDAȚIA CULTURAL-ȘTIINȚIFICĂ
„IULIAN ANTONESCU”

ZARGIDAVA
REVISTĂ DE ISTORIE

VIII

Bacău
2009

ZARGIDAVA – Revistă de istorie

Fondator
Prof.dr. Ioan Mitrea

Colegiul de redacție:

Ioan MITREA – redactor șef
Livia Liliana SIBIȘTEANU – membru
Gabriel LEAHU – membru
Maria DOBROI – membru
Didi ALISTAR - membru
Lăcrămioara Elena ISTINA – membru

Tehnoredactare computerizată:

Lăcrămioara Elena ISTINA

Coperta:

Zargidava. Vedere dinspre sud-vest

ISSN 1583-1353

Format 16x70x100

Bun de tipar: martie 2009

Tipărit la DOCUPRINT Bacău: martie 2009

SUMAR

IN HONOREM:

Prof.univ.dr. Victor Spinei la 65 de ani (Ioan Mitrea) 7

Istoria românilor

Mihai Irimia , <i>Unele aspecte privind raporturile dintre spațiul egeean și regiunile istro-pontice în bronzul timpuriu</i>	19
Vasile Diaconu , <i>Notă privitoare la două obiecte de piatră descoperite în județul Tulcea</i>	62
Constantin Leonte , <i>„Începuturile” Țării Moldovei</i>	70
Maria Berceanu , <i>Dregători și dregătorii în ținutul Bacău până la sfârșitul secolului al XVI-lea</i>	75
Anton Coșa , <i>Genealogii de „ceangăi”. O istorie familială dincolo de frontiere</i>	87
Ion Agrigoroaiei , <i>Regele Ferdinand I și problema reformelor în anii Primului Război Mondial</i>	97
Alexandru Zub , <i>Pârvan și Valéry: afinități, analogii</i>	104
Ioan Mitrea , <i>V. Pârvan – cauzaș al realizării și consolidării Marii Uniri</i>	114
George Florescu , <i>Germania și germanii în memoriile lui N. Iorga (1917-1918) (II)</i>	122
Adolf Minuț , <i>Participarea Regimentului 92 Infanterie la luptele din Cehoslovacia, decembrie 1944-aprilie 1945 (I)</i>	143
Ioan Mitrea , <i>Generalii N. Dăscălescu și V. Mitrea - 125 ani de la naștere</i>	158
Ionel Alexandru , <i>Decembrie 1989 în perspectivă istoriografică</i>	172

Istorie universală

Mircea Petrescu-Dîmbovița , <i>Unele descoperiri arheologice, muzee și monumente istorice din Turcia</i>	189
Livia Liliana Sibișteanu , <i>Pămâmtul – element primordial (I). Reprezentări și simboluri în religie</i>	197

Nicolae Ursulescu, Hubert Schmitdt – Profilul unui savant implicat în cercetările arheologice din România	204
Gheorghe Buzatu, Marusia Cîrstea, Europa est-centrală (1919-1939): Un studiu de caz	217

Didactică și istoria învățământului

Mihai Murariu, Măsuri disciplinare în Școala Normală „Ștefan cel Mare” din Bacău între anii 1934-1946	260
Mihai Murariu, Momente din trecutul Școlii Normale de Băieți: an școlar 1941-1942	271
Livia Liliana Sibișteanu, O lecție cu Ioan Mtrea	277

Recenzii și note bibliografice

Sever Dumitrașcu, Florin Sfrengeu, Constantin Daicoviciu: O biografie (Ioan Mitrea)	283
Studii și evocări despre Iulian Antonescu (1932-1991), (editori: Eugenia Antonescu și Ioan Mitrea) (Manuela Ghiurcă)	286
Arheologia Moldovei (Dimitrie-Ovidiu Boldur)	289
Memoria Antiquitatis. Acta Musei Petrodaviensis (Dimitrie-Ovidiu Boldur)	291
Mousaios, Buletin Științific al Muzeului Județean Buzău (Marina-Mihaela Mihăică)	293
Vasile Ursachi, Episcopia Romanului. Cercetări arheologice (Ioan Mitrea)	295
Liviu Mărghitan, Ioan Mitrea, Membrii Academiei Române din județul Bacău (Elena Artimon)	298
Tyragetia (Vasile Diaconu)	300
Abrevieri	302
Scrisoare de mulțumire	304

SOMMAIRE/ CONTENTS

IN HONOREM:

Prof.univ.dr. Victor Spinei à 65 ans (Ioan Mitrea) 7

L'histoire des roumains/ Romanian History

Mihai Irimia , <i>Quelques aspects concernant les rapports entre l'espace égéen et les régions istro-pontiques à l'époque du Bronze tardif</i>	19
Vasile Diaconu , <i>Note concernant a deux objets de pierre découverts dans la département de Tulcea</i>	62
Constantin Leonte , <i>The beginnings of Moldovia</i>	70
Maria Berceanu , <i>High officials and high offices in Bacău County up tho the XVI Century</i>	75
Anton Coșa , <i>Généalogies des „csango”. Une histoire familiale au travers des frontières</i>	87
Ion Agrigoroaiei , <i>Le Roi Ferdinand et la question des reformes durant les années de la Première Guerre Mondiale</i>	97
Alexandru Zub , <i>Pârvan și Valéry: affinités, analogies</i>	104
Ioan Mitrea , <i>V. Pârvan – garant de la réalisation et de la consolidation de la Grande Union</i>	114
George Florescu , <i>Germany and the Germans in The Memoirs of Nicolae Iorga (1917-1918) (II)</i>	122
Adolf Minuț , <i>The Participation of the 92nd Infantry Regiment in the Battles of Czechoslovakia, December 1944-April 1945 (I)</i>	143
Ioan Mitrea , <i>Generals N. Dăscălescu and V. Mitrea – 125 years from the birth</i>	158
Ionel Alexandru , <i>The Events from December 1989 in Historiographic Perspective</i>	172

L'histoire universelle/ World History

Mircea Petrescu-Dîmbovița , <i>Quelque découvertes archéologiques, musées et monuments historiques dans la Turquie</i>	189
---	-----

Livia Liliana Sibișteanu , <i>La Terre – élément primordial.</i> <i>Représentations et symboles dans la religion</i>	197
Nicolae Ursulescu , <i>Hubert Schmitdt – le profil d’un savant impliqué</i> <i>aux recherches archéologiques de Roumanie</i>	204
Gheorghe Buzatu , Marusia Cîrstea , <i>East-Central Europe</i> <i>(1919-1939): A Case Study</i>	217

Didactique et l’histoire de l’enseignement/ The Didactic and the History of Teaching

Mihai Murariu , <i>Mesures disciplinaires adoptées entre 1934-1946,</i> <i>à l’École Normale „Ștefan cel Mare” de Bacău</i>	260
Mihai Murariu , <i>L’année scolaire 1941-1942 à l’École Normale de</i> <i>Garçons de Bacău</i>	271
Livia Liliana Sibișteanu , <i>A Lesson with Ioan Mitrea</i>	277

Compte-rendus et notes bibliographiques/ Book Reviews and Biographic Notes

<i>Sever Dumitrașcu, Florin Sfrengeu, Constantin Daicoviciu:</i> <i>O biografie (Ioan Mitrea)</i>	283
<i>Studii și evocări despre Iulian Antonescu (1932-1991), (editori:</i> <i>Eugenia Antonescu și Ioan Mitrea) (Manuela Ghiurcă)</i>	286
<i>Arheologia Moldovei (Dimitrie-Ovidiu Boldur)</i>	289
<i>Memoria Antiquitatis. Acta Musei Petrodaviensis</i> <i>(Dimitrie-Ovidiu Boldur)</i>	291
<i>Mousaios, Buletin Științific al Muzeului Județean Buzău</i> <i>(Marina-Mihaela Mihăică)</i>	293
<i>Vasile Ursachi, Episcopia Romanului. Cercetări arheologice</i> <i>(Ioan Mitrea)</i>	295
<i>Liviu Mărghitan, Ioan Mitrea, Membrii Academiei Române din</i> <i>județul Bacău (Elena Artimon)</i>	298
<i>Tyragetia (Vasile Diaconu)</i>	300
<i>Abréviations</i>	302
<i>Lettre de contentement</i>	304

IN HONOREM:

PROF.UNIV.DR. VICTOR SPINEI LA 65 DE ANI

Arheologia medievală în țara noastră are o vârstă care abia a trecut de jumătate de secol. Dacă în urmă cu ceva mai bine de un secol, în 1906, V. Pârvan a schițat pentru prima dată un program de cercetare modernă în arheologia românească¹, punând apoi în două decenii bazele trainice ale școlii moderne de arheologie în România, care în scurt timp a dobândit un prestigiu european; abia la jumătatea veacului trecut, profesorul-arheolog și istoric de notorietate Ion Nestor,

distins discipol al magistrului V. Pârvan, el însuși devenit magistru, format în mare măsură la școala arheologică germană, sub îndrumarea savantului Gero von Merhat, a adus un suflu înnoitor în arheologia epocii preistorice și a epocii medievale, în fapt a pus, pe principii și metode moderne, bazele arheologiei medievale la noi, îndeosebi prin activitatea pe șantierul arheologic-școală de la Suceava. Putem afirma, fără rezerve, cum au făcut-o și alții înaintea noastră, că savantul Ion Nestor este creatorul școlii moderne de arheologie medievală din România².

Așa s-a format prima generație de arheologi medieviști din care au făcut parte Alexandru Andronic, Trifu Martinovici, Gheorghe Diaconu, Vasile Neamțu, Mara Nicorescu, Nicolae Constantinescu, Mircea D. Matei și alții.

Deși într-un climat total nefavorabil din punct de vedere ideologic și spiritual, cu numeroase și variate obstrucții, arheologia medievală, în țara noastră, s-a dezvoltat, maturizat și consolidat totuși în a doua jumătate a secolului al XX-lea.

---

¹ Al. Zub, **Vasile Pârvan-efigia cărturarului**, Iași, 1974, p. 39-44; I. Mitrea, **Vasile Pârvan-inițiatorul programului de cercetare modernă în arheologia românească**, în *Carpica*, XXXV, 2006, p. 5-11.

² Cităm în acest sens doar câteva lucrări: M. Petrescu-Dîmbovița, **I. Nestor - omul și opera**, în *Memoriile Secției de Științe Istorice și Arheologice a Academiei Române*, 1995, 20, p. 99-106; **Ibidem**, în vol. **In memoriam Ion Nestor**, Buzău, 2005, p. 13-21; S. Dumitrașcu, **Ion Nestor - creator de școală arheologică**, în *MemAntiq*, XX, 1995, p. 327-336; Eugenia Zaharia, **Ion Nestor. Omul, cercetătorul, profesorul**, în vol. **In memoriam Ion Nestor**, Buzău, 2005, p. 27-31; N. Constantinescu, **Arheologia civilizației medievale de la sud de Carpați. Contribuția savantului Ion Nestor** în vol. **In memoriam Ion Nestor**, Buzău, 2005 p. 231-238; I. Mitrea, **Ion Nestor (1905-1974)-creator de școală în arheologia românească**, în *Zargidava-revistă de istorie*, IV, 2005, p. 25-36.

Numărul specialiștilor, precum și aria, dar și amploarea cercetărilor au sporit vizibil și benefic de la un deceniu la altul. În acest climat s-a format în timp o a doua generație de arheologi medievști, unii dublați de excelente calități specifice unor istorici medievști, din rândul cărora s-a afirmat și detașat, ajungând azi un nume reprezentativ pe plan național și internațional, în domeniul pe care îl slujește cu pasiune, credință, talent și tenacitate benedictină, prof.univ.dr. Victor Spinei membru corespondent al Academiei Române³.

A văzut lumina zilei la 26 octombrie 1943, în vremuri de război, în localitatea Lozova, județul Lăpușna, în zona de codru din centrul Basarabiei, din părinții Alexe și Natalia Spinei. Rădăcinile familiei sale coboară mult în pământul basarabean. Între strămoșii săi se numără câțiva preoți și intelectuali implicați în mișcarea de resurecție națională și în actul unirii din 1918. Așa de pildă, dintre strămoșii săi, Chiril Spinei și Alexandru Baltaga au participat activ la lupta de redeșteptare și emancipare națională a românilor basarabeni, din anii 1917-1918. Ajungând membrii ai Sfatului Țării au votat din toată inima, cu bucurie și speranțe, la 27 martie 1918, actul istoric al unirii Basarabiei cu România.

Împrejurările în care familia Spinei s-a stabilit, în cele din urmă la Iași, s-au derulat în momente de turnură dramatică pentru toți românii. La nici un an de la nașterea fiului Victor, familia Spinei sub presiunea armatei sovietice cuceritoare, în 1944, era nevoită să părăsească Basarabia și să se refugieze, mai întâi, în regiunile vestice ale României. A rămâne în Basarabia, sub ocupația armatei sovietice și a

---

³ Referiri la viața, activitatea științifică și didactică a prof.univ.dr. Victor Spinei, se găsesc în mai multe texte tipărite în ultimele decenii ale secolului al XX-lea și la începutul secolului al XXI-lea, pe care le menționăm și aici, venind în întâmpinarea celor interesați: C. P(re)da, în **Enciclopedia istoriografiei românești**, București, 1978, p. 301; I. Țurcanu, **Câteva cuvinte despre Victor Spinei și opera sa**, în vol. Victor Spinei, **Moldova în secolele XI-XIV**, Editura Universitas, Chișinău, 1994, p. 10-11; J. Filip, în **Enzyklopädisches Handburg fur Ur-und Frühgeschichte Europas**, III, Praga, 1998, p. 315; I. Dron, **Victor Spinei**, în *Capitala*, Chișinău, 79 (131), din 11.10.2000, p. 5; D. Berindei, **Recomandare pentru primirea domnului Victor Spinei ca membru corespondent al Academiei Române**, în *Academica*, anul XI, 6(126), 2001, p. 30; Al.F. Platon, **Dr. Victor Spinei-60**, în *Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol”*, XXXIX-XL, 2002-2003, p. 820-821; G.A. Bilavski, **Victor Spinei la 60 de ani**, în *ArhMold*, XXVI, 2003, p. 21-29; Dorina N. Rusu, **Membrii Academiei Române, 1866-2003, Dicționar**, ed. a III-a, București, 2003, p. 781; D. Berindei, **Prof.univ.dr. Victor Spinei, membru corespondent al Academiei Române, la 60 de ani**, în *Memoriile Secției de Științe Istorice și Arheologice*, seria IV, 28, 2003, p. 103; V. Chirica, D. Aparaschivei, **Cercetător științific I dr. Victor Spinei**, în *Institutul de arheologie Iași*, Iași 2004, p. 175-192; **Spinei Victor**, în **Dicționar Enciclopedic**, VI, R-Ș, București, 2006, p. 501; Gh. Postică, **Prefață** la volumul Victor Spinei, **Universa Valachica. Românii în contextul politic internațional de la începutul mileniului al II-lea**, Editura Cartdidact, Chișinău, 2006, p. 7-10; **Prof.univ.dr. Victor Spinei în dialog cu Ioan Mitrea**, Interviu, în *Revista de cultură Ateneu*, anul 45, nr. 10 (470), octombrie 2008, p. 10-11; I. Țurcanu, **Restitutor temporis acti**, în **Românii în Europa medievală (Între Orientul bizantin și Occidentul latin). Studii în onoarea Profesorului Victor Spinei**, volum îngrijit de Dumitru Țicu, Ionel Căndea, Muzeul Brăilei-Editura Istros, Brăila, 2008, p. 11-25.

regimului comunist ce se extindea ca un tăvălug, era un risc prea mare, îndeosebi pentru o familie care avea ca ascendenți nume marcante ale luptei pentru cauza națională, în deceniile precedente. Să menționăm doar că unul dintre frații lui, Alexe Spinei, a pierit într-un lagăr de muncă din Siberia. Alte rude apropiate au trecut prin situații dramatice. Dar necazurile au urmărit familia Spinei și în „țară”, în 1947 tatăl lui Victor Spinei a fost răpus de o boală necruțătoare în epocă, de tuberculoză. Natalia Spinei rămasă văduvă, doar cu băiatul ei drag Victor, s-a stabilit definitiv la Iași în 1950. Era anul în care Victor Spinei trebuia să-și înceapă clasele școlii primare. Între 1950-1957 a urmat clasele primare și elementare la Școala „M. Kogălniceanu” din Iași. Din toamna anului 1957 până în vara anului 1961 a urmat clasele cunoscutului Liceu „C. Negruzzi” din Iași. Din anii de liceu s-a dezvoltat și pasiunea sa pentru istorie. Dintre profesorii acestui liceu de elită l-a marcat îndeosebi profesoara de istorie Ludmila Carasevici, în primul rând prin rigoarea sa profesională; de la aceasta a învățat, cu adevărat, ce înseamnă istoria autentică.

În toamna anului 1961 a devenit student la Secția de Istorie a Facultății de Istorie și Filozofie din cadrul Universității „Al. I. Cuza” din Iași.

Încă din anul I de facultate a fost atras de arheologie, la început de preistorie, cu accent pe problematica cercetării culturii Cucuteni, și aceasta datorită mai ales fascinației emanate de profesorul Mircea Petrescu-Dîmbovița, alături de care a făcut „ucenicie” pe șantierul-școală de la Cucuteni-Băiceni.

Îmi amintesc că, încă din primele luni de studenție, Victor Spinei a devenit un membru activ al Cercului științific studențesc de Istoria veche a României, îndrumat de profesorii Mircea Petrescu-Dîmbovița, Nicolae Gostar și Dinu Marin. În anul II de facultate, Victor Spinei a prezentat în cadrul Cercului științific un prim referat, privind „topoarele din silex”⁴ care a reținut atenția profesorilor îndrumători de cerc și a studenților mai mari prezenți la activitatea de cerc. Pasiunea sa pentru preistorie s-a prelungit încă câțiva ani după terminarea facultății⁵, mergând în paralel cu începutul preocupărilor pentru arheologia medievală.

În timpul facultății, pe lângă dascălii amintiți deja mai înainte, un rol deosebit în formarea profesional-științifică a lui Victor Spinei l-au avut și regretații noștri profesori Constantin Cihodaru, Dumitru Berlescu, Vasile Neamțu, Ilie Grămadă și Gheorghe Platon.

La terminarea facultății, cu rezultate foarte bune, în vara anului 1966, Victor

---

⁴ Temă reluată și dezvoltată într-un studiu mai larg, definitivat după terminarea facultății și publicat în 1971: Cf. Victor Spinei, **Descoperiri de topoare din silex în Moldova**, în *MemAntiq*, III, 1971, p. 79-141.

⁵ Dovadă este publicarea unor articole și studii, pe lângă cel citat deja, în primii săi ani de activitate în cadrul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol” din Iași din care amintim: V. Spinei și M. Nistor, **Un mormând din lespezi de piatră din nordul Moldovei**, în *SCIV*, 19, 1968, 4, p. 621-628; V. Spinei, **Einige Betrachtungen über äneolitische Feuersteinbeile in der Moldau**, în *Dacia*, N.S., XIV, 1970, p. 25-50, ș.a.

Spinei era hotărât să opteze pentru activitatea de cercetare științifică, respectiv pentru arheologie. Cunoscându-i pasiunea, seriozitatea, capacitatea intelectuală și puterea de muncă, mentorul său din anii studenției, profesorul Mircea Petrescu-Dîmbovița, i-a facilitat angajarea la Institutul de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol” din Iași.

Sugestia de a se specializa în istorie și arheologie medievală a venit tot de la magistrul său, academicianul nonagenar de azi, Mircea Petrescu-Dîmbovița. A fost o sugestie benefică care îi deschidea un câmp larg de activitate și afirmare.

Intrat într-un institut de cercetare de mare prestigiu, cum era Institutul de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol” din Iași al Academiei Române, într-un colectiv de arheologi și istorici remarcabili, cum s-a dovedit în timp, Victor Spinei s-a dăruit total cercetării și perfecționării permanente. Menționăm că pe lângă mentorul său din Iași, profesorul Mircea Petrescu-Dîmbovița, a avut raporturi științifice speciale cu profesorul Ion Nestor, căruia i-a fost doctorand la Universitatea din București.

Victor Spinei a mărturisit deseori, verbal și în scris, că a învățat multe de la predecesori, că a prețuit realizările multor înaintași, preluând câte ceva de la numeroși savanți din țară și din străinătate.

În multe din textele sale, îndeosebi din ultimele decenii, Victor Spinei dovedește a fi ținut seamă de raportul dintre „continuitate și renovare” în medievistică, precum și de „raportul dintre critica tradiției și nevoia continuă de reconstrucție”, teme deosebit de importante, pe larg dezbătute în istoriografia europeană din ultimele decenii, abordate recent și la noi într-un studiu de largă respirație istoriografică datorat academicianului Alexandru Zub⁶.

Așa cum am mai menționat, la absolvirea Facultății de Istorie și Filozofie din cadrul Universității „Al. I. Cuza” din Iași, în 1966, Victor Spinei a fost încadrat cercetător științific la Institutul de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol” al Filialei Iași a Academiei, post pe care l-a ocupat până în 1990.

Cum era firesc, tânărul cercetător Victor Spinei a avut o preocupare constantă pentru perfecționarea profesională științifică. În 1973-1974 a făcut un stagiu de specializare la Institut für Vor-und Frühgeschichte, Universität des Saarlandes, Saarbrücken. Și-a început pregătirea prin doctorat sub îndrumarea prof. Ion Nestor la Universitatea București, iar după decesul marelui savant, în 1974, și-a finalizat și susținut cu brio teza de doctorat, cu titlul *Moldova în secolele XI-XIV*, în 1977, la Institutul de Istorie „N. Iorga” din București, sub coordonarea cunoscutului medievist prof.dr. Ștefan Ștefănescu, membru al Academiei Române.

În timp, Victor Spinei și-a continuat pregătirea științifică prin burse și stagii

---

⁶ Al. Zub, *Continuitate și înnoire în discursul istoric*, în *România în Europa medievală. (Între Orientul bizantin și Occidentul latin). Studii în onoarea Profesorului Victor Spinei*, volum îngrijit de Dumitru Țicu, Ionel Căndea, Muzeul Brăilei-Editura Istros, Brăila, 2008, p. 53-62.

de documentare în Germania, S.U.A., U.R.S.S., Bulgaria, Polonia, Austria, Marea Britanie, Ungaria, Israel, Italia, Suedia etc.

Revenind la activitatea sa de cercetător științific și reluând firul vieții sale academice, menționăm mai întâi, faptul esențial, că dr. Victor Spinei a efectuat numeroase și importante cercetări arheologice. A condus, în calitate de responsabil de șantier, cercetările din 15 situri arheologice și a făcut parte din colectivele de cercetare a încă 14 situri, răspândite în spațiul carpato-nistean. Cele mai mari satisfacții profesionale, după cum a declarat în câteva rânduri, i-au fost oferite de cercetările arheologice de la Băiceni, Bârlălești, „Prodana”-Bârlad și Siret.

După evenimentele din decembrie 1989, în martie 1990, Institutul de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol” din Iași s-a reorganizat, cum era și firesc, formându-se două institute de cercetare, respectiv Institutul de Arheologie, unitate academică, nou creată, în fapt desprinsă din vechiul institut, avându-l ca director pe consacratul și reputatul arheolog dr. Dan Gh. Teodor și Institutul de Istorie „A.D. Xenopol” condus de distinsul istoric dr. Alexandru Zub.

În noul cadru instituțional, în 1990, dr. Victor Spinei a devenit cercetător științific III, apoi în 1995 cercetător științific I (din 1997 cu o jumătate de normă); între 1990-2004 a fost șef al Sectorului de Arheologie Medievală, iar din 2003 până azi este director al Institutului de Arheologie din cadrul Filialei Iași a Academiei Române.

În paralel, dr. Victor Spinei a activat, cu rezultate remarcabile, în învățământul superior. Între 1990-1992 a fost profesor asociat la Facultatea de Istorie a Universității „Al. I. Cuza”, între 1992-1995 a fost conferențiar universitar la catedra de Istorie a Românilor, între 1995-1999 a fost profesor universitar la catedra de Istorie Universală, iar din 1999 până astăzi este profesor universitar la catedra de Istorie Veche și Arheologie.

Strâns legat de viața universitară și academică, să menționăm că pe măsura creșterii prestigiului său științific au venit numeroase și importante recunoașteri, din țară și de peste hotare, acum mulțumindu-ne să consemnăm că din 1990 prof.univ.dr. Victor Spinei a devenit conducător de doctorat, în specialitatea istorie și arheologie medievală, iar din 2001 este membru corespondent al Academiei Române.

Întreaga evoluție profesional-științifică a prof. univ.dr. Victor Spinei, prestigiul de care se bucură azi, în țară și în străinătate, se sprijină temeinic pe o bogată activitate științifică concretizată în 11 volume de autor, 16 volume reprezentând ediții îngrijite ale unor lucrări datorate marilor înaintași, precum N. Iorga, Gh.I. Brătianu, Leonid Boicu, dar și altora din țară și din străinătate; 14 volume reprezentând ediții de lucrări coordonate, singur sau în colaborare; 102 articole și studii, de autor și coautor; patru cursuri universitare tipărite; 75 de alte diverse texte, despre manifestări științifice internaționale, călătorii de

documentare științifică în străinătate; prefețe; medalioane consacrate unor mari istorici etc. și 47 de recenzii și note bibliografice răspândite în zeci de publicații de specialitate⁷. Cele peste 225 de articole, studii, recenzii, note etc. sunt răspândite în peste 40 de publicații din țară și străinătate⁸, dovadă a interesului pe care îl stârnesc textele sale.

După ce a publicat peste 30 de articole și studii, în 1982 Victor Spinei și-a publicat teza de doctorat, cu titlul **Moldova din secolele XI-XIV**⁹, lucrare foarte bine primită în rândul specialiștilor din țară și străinătate, dovadă și numărul mare de recenzii și prezentări, în general deosebit de favorabile¹⁰. Prezentând și analizând punctual și cu mare competență problematica complexă privind etapa premergătoare formării statului medieval de la est de Carpați, lucrarea **Moldova în secolele XI-XIV**, elaborată în spiritul școlii Analelor și a celei critice, la incidența dialogului dintre istorie și arheologie, este și rămâne cu siguranță un model. Lucrarea menționată a cunoscut și o ediție în limba engleză¹¹, precum și o a doua ediție, cu numeroase completări, tot în limba română, tipărită la Chișinău¹².

Dovadă a valorii lucrării **Moldova în secolele XI-XIV** este, fără îndoială, și faptul că a fost distinsă cu premiul „N. Iorga” al Academiei Române pe anul 1982.

Lucrarea **Moldova în secolele XI-XIV** rămâne cartea fundamentală a istoricului Victor Spinei. Toate celelalte contribuții științifice, cuprinse în alte câteva lucrări monografice sau în cele peste 100 de articole și studii, sunt complementare, dezvoltă și întăresc aspecte esențiale ale lucrării menționate. De

⁷ O bibliografie completă a lucrărilor publicate, până acum, de prof. univ. dr. Victor Spinei este inclusă în volumul citat mai sus la nota 6 (în paginile 27-51).

⁸ Dintre aceste numeroase publicații de specialitate menționăm: *SCIV/ SCIVA*, *Arheologia Moldovei*, *Memoria Antiquitatis, Dacia*, N.S., *Carpica*, *Cercetări Istorice*, *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol”*, *Arheologia Polski*, *Dacoromania (din Freiburg-München)*, *Materiale și Cercetări Arheologice*, *Danubius*, *Hierasus*, *Analele Brăilei*, *Acta Moldaviae Meridionalis*, *Arheologia Medievală*, *Studii și Cercetări Numismatice*, *Suceava-Anuarul Muzeului Județean*, *Studia Antiqua et Archeologica*, *Patrimoniu - Chișinău*, *Revista de Istorie a Moldovei-Chișinău*, *Dorul-Danemarca* și multe altele.

⁹ V. Spinei, **Moldova în secolele XI-XIV**, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982, 383 p., 58 figuri.

¹⁰ Între semnatarii acestor recenzii și prezentări, apărute în țară și străinătate, sunt: Vasile Neamțu, Scarlat Porcescu, M.D. Popa, Al. Zub, Constantin Preda, A. Fabritius, Ioan Mîtreă, M. Alexianu, Haralambie Mihăescu, P.Ș. Năsturel, A. Busuiocanu, Leon Șimanschi, Gh. Cunesco, M.D. Matei, Florin Constantiniu, I.A. Pop, B. Diamant, Gh. Comariță, V.B. Perkhavka și K. Zach.

¹¹ V. Spinei, **Moldova in the 11th-14th Centuries**, Editura Academiei Române, București, 1986, 277 p., (cu recenzii și prezentări datorate istoricilor E.D. Tappe, J. Darrauș și E. Saita, publicate la Londra, Paris și respectiv Roma).

¹² V. Spinei, **Moldova în secolele XI-XIV**, ed. a II-a, cu consistente completări, Editura Universitas, Chișinău, 1994, 495 p., (cu recenzii și prezentări semnate de Dumitru Agache, Dumitru Ivănescu, Vasile Stati și E. Oberländer-Târnoveanu).

altfel, această continuitate de obiective a eforturilor sale științifice este mărturisită chiar de către istoric în prefața unui volum recent¹³.

De altfel și următoarea sa monografie, **Realități etnice și politice în Moldova Meridională în secolele X-XIII. Români și turanici**¹⁴, apărută doar la trei ani după **Moldova în secolele XI-XIV**, se circumscrie aceleiași problematici, dezvoltând, pe baza unei documentații sporite, dar nu suficiente după autor, unul din subcapitolele tezei de doctorat și respectiv al monografiei publicate în 1982. De data aceasta istoricul a avut de înfruntat dificultăți enorme datorită, mai ales, insuficienței materialului documentar, în primul rând a izvoarelor scrise, dar și a lipsei unor cercetări arheologice de amploare cu rezultate semnificative. Nu a renunțat și a biruit recurgând la creșterea ariei informaționale, după cum mărturisește chiar Victor Spinei: *„Ariditatea și ambiguitatea” acestor izvoare „ne-a obligat la utilizarea informațiilor istorice colaterale, precum și la apelul la rezultatele investigațiilor interdisciplinare. Inserția de materiale documentare revelatoare, îndeosebi a celor inedite sau neluate în discuție pentru istoria spațiului est-carpatic, o considerăm de cea mai mare însemnătate, dat fiind faptul că teritoriul care ne polarizează interesul păstrează încă numeroase aspecte esențiale insuficient explorate și clarificate”*¹⁵ (s.n.I.M.). Avem în această mărturisire o admirabilă adaptare a viziunii școlii Analelor asupra noțiunii de „document istoric”. Să ne amintim, în acest sens, cele scrise de marele medievist francez Lucien Févre: *„Istoria se face cu documente scrise fără îndoială. Când ele există. Dar ea se face, ea trebuie să se facă fără documente scrise dacă acestea lipsesc, cu tot ceea ce ingeniozitatea istoricului îi poate permite să folosească pentru a-și fabrica miera, în lipsa florilor obișnuite”*¹⁶.

Lucrarea **Realități etnice și politice în Moldova Meridională în secolele X-XIII. Români și turanici** este o remarcabilă reușită mai ales prin tratarea atentă și echilibrată, în spiritul adevărilor exprimate de sursele documentare, a relațiilor interetnice, a dialogului etnocultural între civilizația românilor sedentari și civilizația triburilor nomade de stepă.

Alte cinci cărți semnate de Victor Spinei: **Ultimile valuri migratoare de la nodul Mării Negre și al Dunării de Jos**¹⁷; **Marile migrații din estul și sud-**

¹³ V. Spinei, **Universa Valachica. Românii în contextul politic internațional de la începutul mileniului al II-lea**, Editura Cartdidact, Chișinău, 2006, p. 11.

¹⁴ V. Spinei, **Realități etnice și politice în Moldova Meridională în secolele X-XIII. Români și turanici**, Editura Junimea, Iași, 1985, 238 p., (cu recenzii-prezentări semnate de istoricii Al. Zub, Nelu Zugravu, Marius Alexianu, N. Beldiceanu, I. Mamina, I.A. Pop, Dan Gh. Teodor, I. Toderașcu, A. Andrieș, L. Fassel și A. Gawlik).

¹⁵ V. Spinei, **op.cit.**, p. 12.

¹⁶ L. Fèvre, **Combats pour l'histoire**, ed. a II-a, Paris, 1965, p. 428.

¹⁷ V. Spinei, **Ultimile valuri migratoare de la nordul Mării Negre și al Dunării de Jos**, Editura Helios, Iași, 1996, 327 p., (cu recenzii-prezentări semnate de A.M. Bodale, I.G. Konovalova).

estul Europei în secolele IX-XIII¹⁸; *The Great Migrations in the East and South East of Europe from the Ninth to the Thirteenth Century*¹⁹; *The Great Migrations in the East and South East of Europe from the Ninth to the Thirteenth Century, I, Hungarians, Pechenegs and Uzes*²⁰ și *The Great Migrations in the East and South East of Europe from the Ninth to the Thirteenth Century, II, Cumans and Mongols*²¹ prezintă importante aspecte, tratate interdisciplinar și sistematic, ale civilizației nomazilor din veacurile IX-XIII și impactul acestor civilizații asupra neamurilor din spațiul carpato-balcanic și evident asupra românilor.

Am mai spus-o și o repetăm, istoricul Victor Spinei are un adevărat cult pentru marii înaintași, dovadă și preocupările sale nu numai de a le cunoaște, valorifica și continua opera, dar și de a o reedita, în unele cazuri, în vederea cunoașterii contribuției semnificative pe care predecesorii săi au adus-o culturii românești și universale. Aceste preocupări s-au concretizat în publicarea unor studii și medalioane dedicate acestor înaintași în diverse reviste, reunite cu peste un deceniu în urmă, alături de patru texte inedite, într-un interesant volum intitulat **Reprezentanți de seamă ai istoriografiei și filologiei românești și mondiale**.²² În studiile și medalioanele redactate autorul face importante considerații privind viața și opera unor mari înaintași, publică numeroase și importante documente constând în scrisori, referate, memorii, adrese etc. Între cei evocați și prezentați în volum menționăm pe N. Iorga, Alexandru Boldur, Gheorghe I. Brătianu, David Prodan, Emil Turdeanu, Alexandru Ciorănescu, Alexandru Andronic, Nicoară Beldiceanu, Eugen Coșeriu, Vasile Neamțu, Petre Năsturel și Eugen Lozovan. I-am menționat deoarece numele lor se cuvine a fi pomenite mai des, dar și pentru a evidenția aria preocupărilor lui Victor Spinei.

Consemnăm că un recent volum din opera lui Victor Spinei reunește un număr de 16 articole și studii, tipărite în diverse reviste, din care unele greu accesibile, sub titlul **Universa Valachica. Românii în contextul politic internațional de la începutul mileniului al II-lea**²³. Cele 16 studii, în funcție de

¹⁸ V. Spinei, *Marile migrații din estul și sud-estul Europei în secolele IX-XIII*, Iași, 1999, 513 p. (cu recenzii-prezentări semnate de V. Ciocîltan, L. Rădvan, Claudia Furtună și C. Furtună, B. Apăvăloaie, A. Gorodenco).

¹⁹ V. Spinei, *The Great Migrations in the East and South East of Europe from the Ninth to the Thirteenth Century*, Cluj-Napoca, 2003, 546 p. (cu recenzii-prezentări semnate de L. Rădvan, B.P. Maleon, Ch. J. Halperin).

²⁰ V. Spinei, *The Great Migrations in the East and South East of Europe from the Ninth to the Thirteenth Century, I, Hungarians, Pechenegs and Uzes*, Amsterdam, 2006, 314 p.

²¹ V. Spinei, *The Great Migrations in the East and South East of Europe from the Ninth to the Thirteenth Century, II, Cumans and Mongols*, Amsterdam, 2006, 521 p. (recenzie D. Micu).

²² V. Spinei, *Reprezentanți de seamă ai istoriografiei și filologiei românești și mondiale*, Muzeul Brăilei-Editura Istros, Brăila, 1996, 414 p.

²³ V. Spinei, *Universa Valachica. Românii în contextul politic internațional de la începutul mileniului al II-lea*, Editura Cartdidact, Chișinău, 2006, 780 p. Toate cele 16 studii cuprinse, în

tematica abordată, au fost grupate în patru capitole, cu titluri semnificative, rezumând în esență problematica majoră a preocupărilor: I. **Etnogeneza românească și vechi mențiuni scrise asupra teritoriilor carpato-balcanice**; II. **Aspecte terminologice, demografice, economice și politice specifice regiunilor românești de la est de Carpați**; III. **Românii și ultimile valuri de migratori** și IV. **Geneza vieții urbane în spațiul carpato-nistrean**.

Lucrările selectate pentru acest volum se circumscriu unui obiectiv general și permanent pentru preocupările științifice ale autorului, respectiv istoria spațiului carpato-balcanic în epoca târzie a migrațiilor și începuturile evului mediu, rescrisă prioritar pe baza „*surselor scrise sau în care acestea sunt juxtapuse izvoarelor arheologice*”.

În **Cuvânt înainte** la acest volum autorul mai face câteva mărturisiri importante, dintre care amintim pe aceea potrivit căreia abordând în demersurile sale științifice „*probleme legate de devenirea istorică a străromânilor sau a românilor, am încercat în măsura posibilităților să le ancorăm în realitățile europene contemporane*”, continuând astfel, exemplar după părerea noastră, efortul început de N. Iorga și Gh. I. Brătianu de a fixa cât mai exact locul românilor în istoria universală.

Un aspect important al vieții și activității istoricului Victor Spinei este acela al permanentelor legături cu plaiurile basarabene, unde a văzut lumina zilei.

Chiar în **Cuvânt înainte** la volumul menționat mai sus, mărturisește, din nou, cât de legat este de acest pământ, unde „*familia mea își are rădăcini adânci, niciodată uitate, niciodată ignorate*”. Această dragoste față de plaiurile natale și oamenii acestui străvechi pământ românesc i-a fost însuflită și cultivată, în special de părinții săi. Deloc întâmplător familia Spinei s-a stabilit la Iași, pentru a fi cât mai aproape de pământurile natale.

Profesorul Victor Spinei a avut și are la Chișinău și în alte orașe din Basarabia mulți prieteni, colaboratori etc. între care regretatul istoric medievist și arheolog Ion Gh. Hâncu, dizident remarcabil, prigonit și hărțuit aproape toată viața de regimul comunist de la Chișinău și Moscova; profesorii universitari și remarcabilii arheologi Ion Niculiță, Gheorghe Postică și mulți alții. După 1990, profesorul Victor Spinei a contribuit direct la formarea unor tineri cercetători, cu precădere istorici și arheologi medieviști. A avut și are numeroși studenți și doctoranzi din Basarabia. A făcut și face dese deplasări în Basarabia pentru documentare, participă la activitatea de pe unele șantiere arheologice, este prezent la simpozioane și sesiuni științifice, ține lecții studenților etc. Este prezent cu

---

volum, sunt însoțite de o *addenda* în care se menționează periodicul sau volumul unde au fost publicate, se evaluează în ce măsură punctele de vedere exprimate, cu ani în urmă deseori, sunt în consonanță cu cele din literatura de specialitate actuală și se citează selectiv câteva din principalele lucrări apărute în ultimii ani în țară și străinătate, care au tangență cu problematica abordată în fiecare din studiile cuprinse în volum.

articole și studii în reviste de cultură și în reviste de specialitate care apar la Chișinău. Așa cum am mai menționat, la Chișinău, prin grija colegilor, prietenilor și colaboratorilor, i-au fost tipărite două volume, respectiv **Moldova în secolele XI-XIV**, în 1994 și **Universa Valachica. Românii în contextul politic internațional de la începutul mileniului al II-lea**, apărut în 2006. La rândul său, Victor Spinei a sprijinit și sprijină apariția unor lucrări de istorie și arheologie, datorate unor colegi de la Chișinău, cum este tipărirea recentă a importanței lucrări a profesorului, istoric și arheolog notabil, Gheorghe Postică, **Civilizația medievală timpurie din spațiul pruto-nistean (secolele V-XIII)**, (Editura Academiei Române, București, 2007).

De două decenii istoricul Victor Spinei este cadru didactic universitar, în prezent unul din cei mai distinși profesori ai Facultății de Istorie și respectiv ai Universității „Al. I. Cuza” din Iași. Desfășoară o intensă activitate de îndrumare științifică a studenților, masteranzilor și doctoranzilor. Are un permanent și benefic dialog științific cu tinerii pe care îi învață și de la care învață.

Este un profesor foarte bine pregătit, exigent, dar corect, fapt pentru care este apreciat și respectat în mod deosebit de către tinerii studenți sau tinerii care fac pregătire prin masterat și doctorat. Ca unul care cunoaște din interior învățământul superior românesc, dar suficient de bine și învățământul superior occidental, are și unele rezerve și nemulțumiri pe care le-ar dori corectate spre binele acestui domeniu de activitate, vital pentru prezentul și viitorul țării. Astfel, recent, mărturisise într-un *Interviu*²⁴ că „*nivelul pregătirii studenților este inferior celui din deceniile anterioare*”, dar remarcă și faptul că totuși „*sunt numeroși tineri dotați, harnici și pasionați care beneficiază azi de oportunități de documentare superioară celor din trecut, îndeosebi datorită burselor de studii ce li se oferă la universitățile occidentale*”. Într-o altă ordine de idei, profesorul Victor Spinei spunea, și pe bună dreptate, cum rezultă și din declarațiile multor universitari de prestigiu, că „*sistemul Bologna favorizează prioritar elementele mediocre și în niciun caz elitele*”. Distinsul universitar, conducător de doctorat și membru în numeroase comisii de acordare a unor doctorate, mai evidenția că există „*grave carențe și în cazul doctoratelor*”. Între altele propunea „*instituirea titlului de doctor habilitat*”, care să se acorde celor cu realizări științifice autentice. Sperăm că un curent de opinie puternic, promovat de cele mai reprezentative voci ale învățământului superior românesc, în favoarea unor idei precum cele enunțate de profesorul Victor Spinei, dar și de alții, ar fi benefic și într-adevăr înnoitor spre binele învățământului superior românesc.

Revenind la activitatea științifică a profesorului Victor Spinei, nu avem o imagine cât mai aproape de realitate dacă nu menționăm efortul deosebit, neobservat în totalitate deseori, de îngrijire a unor ediții din opera înaintașilor sau

²⁴ Prof.univ.dr. Victor Spinei în dialog cu Ioan Mitrea, **Interviu**, în *Revista de cultură Ateneu*, Anul 45, nr. 10(470), octombrie 2008, p. 10-11.

de coordonare a unor ediții de lucrări colective, sau de autori contemporani.

Astfel, pentru cei interesați, amintim că Victor Spinei a coordonat volumul **Confluente istoriografice românești și europene. 90 de ani de la nașterea istoricului Gheorghe I. Brătianu** (Iași, 1988, 549 p.), a îngrijit, în două ediții, admirabila lucrare a lui Gheorghe I. Brătianu, **Marea Neagră. De la origini până la cucerirea otomană** (București, 1988, I, 352 p; II, 378 p. și ediția a II-a revăzută, Iași, 1999, 503 p.); volumul III din sinteza lui N. Iorga, **Istoria românilor** (București, 1993, 421 p.); a coordonat volumul colectiv **Spațiul nord-est-carpatic în mileniul întunecat** (Iași, 1997, 257 p.); a îngrijit o ediție din N. Iorga, **Chestiunea Dunării. (Istorie a Europei Răsăritene în legătură cu această chestiune)**, (Iași, 1998, 334 p.); o ediție din L. Boicu, **Principatele Române în raporturile politice internaționale (1792-1821)**, (Iași, 2001, 327 p.); o ediție din F. Kellogg, **Drumul României spre independență** (Iași, 2002, 366 p.); și alte câteva lucrări de autori români sau străini²⁵. De asemenea, singur sau în colaborare, a coordonat alte peste 20 de volume ale unor autori români și străini²⁶.

Profesorul Victor Spinei este prezent în viața științifică a țării și prin participarea în comitetele de redacție ale unor prestigioase publicații precum *Arheologia Moldovei* (din 2004 este redactor responsabil), *Dacia, N.S.*, *Historia Urbana*, *Arheologia medievală*, *Studia Antiqua et Archeologica*, *Istros*, *Crișana Antiqua et Medievalia* ș.a. Este fondator și coordonator al seriilor *Honoraria* și *Florilegium magistrorum historiae arheologiaeque Antiquitatis et Medii Aevi* și coeditor al seriilor *Bibliotheca Archaeologica Moldaviae* și *Bibliotheca Archaeologica Iassiensis*, tipărite sub egida Institutului de Arheologie din Iași. A făcut sau face parte, ca membru, din numeroase și importante Comisii, Comitete și Comisii Naționale și Regionale, între care amintim doar că a fost vicepreședinte al comisiei de Istorie a Orașelor din România (1993-1997), este membru al Comisiei Naționale de Arheologie, membru al Comitetului Național de Studii sud-est Europene al Academiei Române, membru al Comitetului științific al Institutului de Istorie „A.D. Xenopol” din Iași, președinte al comisiei mixte Româno-Ucrainene de Istorie, Arheologie, Etnografie și Folclor a Academiei Române etc.

Istoricul și arheologul Victor Spinei este o prezență activă și peste hotare. A participat, până acum, la numeroase reuniuni științifice internaționale (Congrese, simpozioane, colocvii etc.) la München, Spoleto, Stuttgart, Moscova, Chișinău, Bratislava, New York, Cernăuți, Odessa, Roma etc. A colaborat în Austria la realizarea importantei lucrări **Enzyklopädie des europäischen Ostens**,

---

²⁵ Menționarea tuturor edițiilor îngrijite poate fi consultată în **Bibliografia lucrărilor lui Victor Spinei** din lucrarea **România în Europa medievală (între Orientul bizantin și Occidentul latin). Studii în onoarea profesorului Victor Spinei**, volum îngrijit de Dumitru Țicu și Ionel Căndea, Muzeul Brăilei-Editura Istros, Brăila, 2008, p. 29-31.

²⁶ Lista integrală a acestor volume se află în lucrarea sus citată, la nota 25 (p. 31-33).

este membru corespondent al Institutului Arheologic German (din 2005), membru de onoare al Centrului de Cercetări arheologice din Republica Moldova (din 2006) și membru în European Association of Archaeologists din Praga (din 2006).

Cum era și firesc, pentru bogata și rodnică sa activitate în domeniul arheologiei și istoriei medievale, pentru munca la catedra universitară, pentru efortul de a promova istoriografia românească pe plan internațional etc., a fost distins cu numeroase premii și diplome. Pe lângă Premiul „N. Iorga” al Academiei Române, pe anul 1982, amintit deja mai sus, mai menționăm doar Diploma de onoare „D. Gusti” a Consulatului României la New York, acordată în 1995; premiul pentru carte de știință, pentru volumul **Marile migrații din estul și sud-estul Europei în secolele IX-XIV** acordat de Asociația Editorilor din România la Târgul Internațional de Carte de la București, în 2000 și Premiul „C. Giurescu” al Fundației Culturale *Magazin Istoric*, acordat în anul 2001.

Cu ocazia frumoasei aniversări a zilei de naștere, colegii, prietenii, colaboratorii și unii din foștii doctoranzi, din țară și de peste hotare, i-au dedicat un frumos volum pe care l-am citat deja de câteva ori în note și ne face plăcere să-l menționăm și în acest final al modestului nostru text: **Românii în Europa medievală (Între Orientul bizantin și Occidentul latin). Studii în onoarea profesorului Victor Spinei**, îngrijit de Dumitru Țicu și Ionel Căndea, Muzeul Brăilei-Editura Istros, Brăila, 2008, 895 p.

La 65 de ani, prof.univ.dr. Victor Spinei, membru corespondent al Academiei Române, este foarte activ, cu preocupări științifice multiple, cu proiecte importante în curs de realizare.

Suntem convinși că toate aceste proiecte și altele care se vor naște, vor fi împlinite. Convingerea noastră se bazează pe importantele sale realizări de până acum, pe impresionanta sa putere de muncă, pe rigoarea și efervescența sa spirituală. Prin tot ce face, prin realizările recente, Profesorul Victor Spinei dovedește că vârsta este o problemă de autosugestie. Unii se simt bătrâni la 50 de ani și încep să depună armele – alții sunt încă foarte tineri, spiritual în primul rând, la 65 de ani precum aniversatul nostru, sau sunt prezențe active aproape la 95 de ani cum este magistrul nostru comun, academicianul Mircea Petrescu-Dîmbovița.

La tipărirea acestor rânduri, evenimentul aniversar a trecut de câteva luni. Ne facem datoria ca de aici, din acest final de pagină, să-i urăm prof.univ.dr. Victor Spinei sănătate, energie creatoare și noi realizări spre binele medievisticii și în general spre progresul istoriografiei românești.

Ioan Mitrea

UNELE ASPECTE PRIVIND RAPORTURILE DINTRE SPAȚIUL EGEEAN ȘI REGIUNILE ISTRO-PONTICE ÎN BRONZUL TÂRZIU

Mihai Irimia

Specificul ținuturilor istro-pontice se evidențiază, între altele, și prin faptul că grupurile culturale și culturile de aici au fost predispuse de-a lungul întregii lor evoluții în pre/sau protoistorie la interacțiuni și contacte în mai multe direcții și sub o multitudine de forme cu medii culturale diferite, mai apropiate sau mai îndepărtate. Regiunea, în ansamblul ei, poate fi considerată chiar o zonă a dialogului cultural continuu. Istoria cunoaște multe sisteme culturale care în decursul evoluției lor au preluat unele inovații și influențe din exterior.

Contacte și chiar interferențe au existat întotdeauna între diferite culturi. În anumite perioade aceste legături erau deosebit de dinamice, având o influență benefică asupra uneia sau alteia dintre comunitățile intrate în contact; alteori – dimpotrivă – aveau consecințe distrugătoare asupra unor formațiuni culturale, fără însă ca procesul istoric – pozitiv în esență – să fie oprit. Receptivitatea comunităților carpato-istro-pontice față de realizările altor culturi întâlnite în afara acestui areal a influențat adesea dinamismul general și ritmurile de dezvoltare ale culturilor locale, care se manifestau uneori mai pregnant, alteori mai puțin sesizabil, fără însă a lipsi complet vreodată. Un anumit specific în manifestarea acestor fenomene complexe a fost creat și de poziția geografică a regiunilor carpato-istro-pontice, aflate la interacțiunea a trei mari zone cultural-istorice: balcano-eggean, central-european și est-european de stepă, care s-au manifestat în calitate de factori externi¹.

Existența unor legături între civilizațiile spațiului eggean și lumea carpato-istro-pontică a fost evidențiată pentru diferite perioade ale preistoriei, începând cel puțin cu neoliticul timpuriu.

În ultimul timp, atenția cercetătorilor a fost îndreptată și spre contactele directe dintre regiunile amintite și cele eggeene, inclusiv pentru Bronzul târziu.

Perioada corespunzătoare secolelor XVI-XV a.Chr. corespunde, conform aprecierii multor specialiști, unor schimbări majore în echilibrul lumii eggeene. A fost perioada apogeei civilizației minoice, a cărei influență s-a simțit până departe; dovezi privind populațiile minoice se întâlnesc în Egipt, unde un text din epoca lui Tuthmes al III-lea (1479-1425) îl menționează pe „regele țării Keftiu”, precum și în Ciclade, Anatolia etc.². Către mijlocul secolului al XV-lea palatele minoice au fost afectate de o serie de distrugerii datorate, după unii cercetători, incursiunilor războinice miceniene, tulburărilor interne ale lumii minoice sau/și

---

¹ MANZURA, SAVA 1994, p. 144.

² POURSAT 1998, p. 43, 45.

unor cauze naturale. Pentru a doua jumătate a secolului al XV-lea a. Chr. există mai multe dovezi privind schimbările survenite în bazinul Mării Egee. În unele situri din această perioadă au apărut tăblițe scrise în linearul B, iar în producția ceramică minoică și-au făcut apariția forme miceniene; uneori chiar stilul arhitectural al palatelor reconstruite era diferit de al construcțiilor anterioare. Semnificativă este și descoperirea în regiunea Knossos-ului a unor morminte de războinici, cu un inventar funerar comparabil cu cel micenian și chiar a unor morminte cu *tholos* (la Knossos și Archanes). Totuși, potrivit altor cercetători, venirea micenienilor la Knossos s-ar plasa numai după circa 1370, data altei distrugerii importante a palatului de aici³.

Indiferent de momentul în care hegemonia trece de la minoici la micenieni, marea majoritate a specialiștilor consideră că între circa 1390/1370 – 1190-1180 a. Chr.⁴ spațiul egeic a cunoscut apogeul civilizației miceniene. Nu ne vom referi în continuare la aspectele complexe ale acestei civilizații, deoarece ele sunt în afara discuției de față. În schimb, considerăm utile, în acest context, unele referiri la legăturile inițiate cu alte civilizații, inclusiv pe cale comercială.

A stabili, pe baza mărturiilor materiale, că o civilizație întreține relații externe în diferite direcții și cu diferite populații este un aspect, dar interpretarea acestor mărturii este cu totul altceva și trebuie să țină seama de specificul fiecărei zone sau al fiecărui moment istoric în parte. Mărturiile materiale, respectiv obiectele străine zonelor în care ele se întâlnesc, pot fi explicate ca dovezi ale comerțului sau ale mișcării populațiilor, interpretări care nu se exclud una pe cealaltă. Se consideră, pe bună dreptate, că stabilirea unei baze comerciale într-un ținut străin poate fi un act mai ales comercial, care implică, însă, și așezarea mai mult sau mai puțin permanentă a unui grup de populație venit din altă parte. Apoi, chiar activitățile comerciale ale lumii antice au fost reevaluate, situație în care termenii de „comerț” și „negoț” trebuie folosiți și înțeleși într-un alt fel pentru contextele antice, decât pentru cele actuale. Apariția unor obiecte sau a altor elemente străine departe de locurile lor de obârșie nu se datorează întotdeauna unor acțiuni coordonate de vreo autoritate politică, ea putând fi și rezultatul unei inițiative particulare. Unele obiecte

³ *Ibidem*, p. 51-53.

⁴ Sistemele cronologice pentru regiunile egeo-anatoliene, relativ numeroase, sunt în general cunoscute specialiștilor. Prezentăm în lucrarea de față doar două, dintre cele mai recente: 1 – RUTTER 2008 care ține cont de ultimele interpretări ale ceramicii miceniene: LH I (= Helladic târziu I) – circa 1675/1650 – 1600/1550 B. C.; LH II A – circa 1600/1550 – 1490/1470 B.C.; LH II B – circa 1490/1470 – 1435/1405 B.C.; LH III A₁ – circa 1435/1405 – 1390/1370 B.C.; LH III A₂ – circa 1390/1370 – 1320/1300 B. C.; LH III B – circa 1320/1300 – 1190 B.C.; LH III C – circa 1190 – 1050 B.C. 2 – KORFMANN 2005, p. 48-74, pentru cronologia parțială de la Troia: Troia IV-V – circa 2200-circa 1740/30 a.Chr.; Troia VI-circa 1740/30-circa 1180 a.Chr., perioada de înflorire a culturii troiene; Troia VI i-circa 1300-circa 1180 a.Chr. care înlocuiește denumirea anterioară Troia VII/a, perioada Bronzului târziu de aici, despre care se pretinde că ar aparține Troiei homerice; Troia VI j-circa 1180-circa 1130 a.Chr., care înlocuiește denumirea tradițională Troia VII b 1, reprezentând perioada de tranziție spre epoca fierului; Troia VII b 2 și Troia VII b 3-circa 1150-circa 950 a.Chr., reprezentând începutul epocii fierului și care s-ar distinge, între altele prin prezența unei ceramici nord-est balcanice și vest pontice.

puteau ajunge în vechime la mari distanțe independent de producătorii sau de deținătorii lor inițiali și pe alte căi decât cele comerciale, cum ar fi: daruri, pradă provenită din războaie, călătorii și expediții întreprinse în alte scopuri decât cele comerciale, mercenariat în ținuturi străine, emigrare în masă, fără împotrivire ori distrugerii majore etc.

Legăturile dintre spațiul egeean și regiunea Dunării de Jos sunt sesizate și în Bronzul mijlociu și târziu. Unele obiecte de metal (rapiere/săbii de bronz, ornamentele unor asemenea piese, pumnale și vase de metal – inclusiv de aur), decorul spiralo-meandric de pe unele vase și obiecte de os sau de pe vatra-altar de la Sighișoara (cultura Wietenberg)⁵, întâlnite în mai multe culturi din Bronzul românesc, dovedesc existența unor legături cu lumea egeeană/miceniană. Prezența rapierelelor de tip micenian completează imaginea unor importante influențe sudice⁶. Influențele amintite depășesc cu mult acest spațiu, ele fiind sesizate și în Europa centrală⁷, ca și în aria unor culturi nord pontice, în Bronzul mijlociu⁸. Totuși, aceste elemente se întâlnesc în proporții mult diferite de la o regiune la alta; în unele culturi ele nu se regăsesc decât sub forma câtorva importuri și a unor imitații după piesele egeene/miceniene originale, în timp ce în alte arii, aflate uneori la distanțe apreciabile de focarul cultural principal, piesele specifice și alte forme de manifestare economică ori spirituală sunt mult mai numeroase, impunând explicații complexe.

După cum se știe, fenomenul colonizării, specific modului de viață grecesc, le era bine cunoscut și micenienilor. Primul val de colonizare se plasează spre sfârșitul epocii bronzului, când micenienii au ocupat unele locuri prielnice pe coasta de răsărit a Egeii (Achijawa, semnalată de documentele hitite), pe care se vor ridica ulterior așezări importante (ex. Milet). Micenienii au explorat și ocupat puncte importante de pe țărmul estic al Mediteranei, coasta Syriei și Palestinei, insula Cipru, coastele Libiei, iar în apus, ținuturi din sudul Italiei și din Sicilia.

⁵ ALEXANDRESCU 1966, p. 117-190; ALEXANDRESCU 1968; HOREDT 1960, p. 31-44; HOREDT 1961, p. 9-18; PETRESCU-DĂMBOVIȚA 1982, p. 169; LEAHU 1982, p. 232-234; BÂRZU 1989, p. 47; VULPE, BÂRLIBA 1985, p. 47-69; CHICIDEANU – CHICIDEANU 1990, p. 53-75; ANDRIȚOIU 1992, p. 41-45; DAVID 1993, p. 78; BOROFFKA 1994, I, p. 103-104; VULPE 1982, p. 321-328; VULPE 1995, p. 17-23; VULPE 1997/a, p. 33-47; VULPE 1997/b, p. 270-277; VULPE 2001/a, p. 9-21; ȘIRBU, SCHUSTER 1997, p. 302-324; CHICIDEANU 2003, I, p. 193; 213; LEAHU 2003, p. 178-180. Printre culturile din spațiul românesc în care au apărut materiale care ilustrează existența unor legături cu lumea miceniană sunt amintite Otomani, Monteoru, Wietenberg, Suci de Sus, grupul Igrița etc. (cf. BOROFFKA 1987, p. 60-61, cu bibliografia și enumerarea unor descoperiri reprezentative. Potrivit autorului, chiar răspândirea metalurgiei fierului în România s-ar fi datorat filierei grecești, dar calea prin care aceasta a fost transmisă ar fi fost cea maritimă, de-a lungul coastei Mării Negre spre Dobrogea și mai departe spre Transilvania; ipoteză posibilă, dar care va mai trebui verificată în viitor).

⁶ HOREDT 1961, p. 9-18; IRIMIA 1970, p. 389-395; Marinescu 1983, p. 57-63; BADER 1986, p. 1-15; BADER 1990, p. 181-205; BADER 1991, *passim*; LEAHU 1988, p. 225-226; ANDRIȚOIU 1992, p. 80 etc.

⁷ HACHMANN 1957, *passim*; HÄNSEL 1982, p. 1-38; BOUZEK 1985, *passim* etc.

⁸ CAVRUC 1998, p. 93-111; LICHARDUS 2001, p. 75-94 etc.

Mișcarea de expansiune economică miceniană a prefigurat, în mare măsură, direcțiile mișcării colonizatoare grecești din perioada arhaică. O bună parte din așezările circummediteraneene în care au fost semnalate dovezi ale prezenței miceniene au fost reocupate (uneori chiar pe același loc sau în apropierea lui) de coloniștii greci de mai târziu. Dar caracteristicile istorice ale colonizării miceniene, generate de o societate cu o structură predominant orientală, erau altele decât cele ale mișcării epocii arhaice grecești, pornite din unele cetăți-stat independente⁹. Către sfârșitul Bronzului târziu, când grecii micenieni au obținut o poziție dominantă în bazinul egeean, preluând succesiunea „imperiului” minoic, există dovezi mai numeroase despre ceea ce specialiștii numesc „colonizarea miceniană în Orientul Apropiat”, deși așezările lor reprezentau mai ales simple puncte comerciale, create prin înțelegeri stabilite cu conducătorii locali¹⁰. Civilizația miceniană, care a dezvoltat forme caracteristice pe continent (îndeosebi în partea de sud a Greciei continentale), s-a extins în spațiul egeean și mai departe, având un caracter unitar, care ar justifica și termenul de *koinè miceniană*¹¹. Comerțul practicat de micenieni a fost, în cea mai mare parte, un comerț regal, controlat chiar de regii micenieni sau de mandatarii lor. Schimburile aveau loc și între diferite centre miceniene, indiferent de poziția lor geografică, iar piețele sporeau pe măsura răspândirii coloniilor. Navele comerciale trebuiau echipate pentru transporturi mai lungi, odată cu extinderea liniilor de legătură în toate direcțiile. Acest fapt impunea și crearea unor puncte pentru escale intermediare, cu antrepozite specifice.

Pe baza obiectelor descoperite și a textelor tăblițelor scrise în linearul B, s-a constatat că articolele de comerț intern și extern sunt aproximativ aceleași cu cele care alimentau în trecut comerțul minoic, iar, într-o anumită măsură și cu cele de mai târziu, din perioada greco-elenistică. Se produceau și se exportau produse agricole de bună calitate – ulei și vin –, ceramică, ustensile de folosință practică, substanțe aromate, obiecte și podoabe de lux etc. Se importau metale – mai ales cupru din Cipru –, fildeș din Syria, aur din Nubia prin intermediul Egiptului, lemn, blănuri, animale, prea perisabile pentru a lăsa urme consistente, eventual și produse agricole – mai ales grâu – din zona Pontului Euxin, pentru a completa producția locală care, în anumiți ani, fie datorită unor calamități naturale, fie altor cauze, devenea insuficientă¹². În Bronzul târziu, „drumul chihlimbarului” continua să lege țărmurile Mării Baltice, de unde era procurat, de cele ale Mării Mediterane. În LH III (A și B) chihlimbarul apare în Peloponez, Grecia Centrală și insulele Cyclade, constatându-se prezența lui și mai la est (Kos, Creta, Cipru și Syria) și la vest

---

⁹ BOARDMAN 1988, p. 16-17.

¹⁰ *Ibidem*, p. 85.

¹¹ PLATON 1988, p. 82.

¹² *Ibidem*, p. 183-184. Eventuala aprovizionare cu grâu din zona Mării Negre a așezărilor miceniene trebuie privită cu rezervă datorită dovezilor încă puține, până acum, privind navigația lor în marea amintită; vezi mai jos. Situația este fundamental diferită după întemeierea coloniilor grecești nord – și vest-pontice.

(Zakynthos, Sicilia etc.)¹³. Pentru a ajunge în aceste regiuni chihlimbarul urma, conform celor mai numeroase teorii, o cale care străbătea Europa Centrală și cobora până în sudul Italiei. Nu se poate exclude, însă, și folosirea rutei alternative, de la Marea Baltică spre Dunărea Mijlocie sau Inferioară și apoi, prin trecătorile Balcanilor, către spațiul egeic¹⁴.

Dacă în bazinul Mării Mediterane existența unei rețele de schimb bine organizate a fost dovedită pentru perioada miceniană atât prin izvoarele scrise, cât și prin bogăția descoperirilor arheologice¹⁵, situația Peninsulei Balcanice este considerabil mai neclară. În timp ce Thessalia fusese integrată în bună măsură lumii miceniene¹⁶, iar zona de coastă a Macedoniei intrase în circuitul comercial al centrelor palațiale¹⁷, dincolo de aceste zone influența sudică era mult diminuată. De altfel nici în limitele bazinului Mării Egee influența miceniană nu era egală și totală¹⁸. Dincolo de zonele controlate direct de centrele palațiale, care reprezintă lumea miceniană propriu-zisă, sunt regiunile aflate în contact direct cu ea, o periferie în care manifestările culturale ale Greciei de Sud sunt simțite puternic, prin produse finite și chiar prin influențele exercitate asupra mediului cultural autohton. Raportându-ne la lumea miceniană, în această periferie se încadrează, pentru Peninsula Balcanică, Macedonia și Epirul¹⁹. Macedonia se delimitează clar de zona Thessaliei micenizate, dar chiar pe teritoriul ei se observă diferențe notabile în privința intensității influenței miceniene. Piese specifice acestei civilizații sunt mai frecvente în zona golfului Thermaikos, deschis rutelor maritime, și pe cursul mijlociu al râului Aliakmonas, regiuni ce puteau comunica atât cu litoralul, cât și cu Thessalia. Ceramică miceniană – în cantități diferite de la un sit la altul – s-a descoperit la „Toumba” Thessalonikis, Kastanas (în nivelurile 16-11)²⁰, în mormintele de la Agrelia, Aiani, Agios Dimitrios, Spathes, Ano Komi etc.²¹ În mod frecvent, în punctele amintite ceramica miceniană apare alături de ceramica locală lucrată cu mâna, de vase cu pictură mată, sau de alte piese de metal (ace, vârfuri de suliță) ori de însemne ale puterii (sabie cruciformă cu ornamente spiralate la Aiani, două săbii cu „coarne” și sigilii la Spathes), tot de origine miceniană²².

Situația din Macedonia este complicată și de interferențele produse datorită pătrunderii unor puternice influențe culturale sau chiar grupuri de populații din

¹³ RUTTER 2008.

¹⁴ BOLOHAN 2005, p. 162.

¹⁵ *Ibidem*, p. 162-164.

¹⁶ *Ibidem*; EDER 2008.

¹⁷ HOCHSTETTER 1982/a, p. 201-219; HOCHSTETTER 1982/b, p. 99-118; HOCHSTETTER 1984, I, p. 276-345; STEFANI 2007; HOREJS 2007; EDER 2008.

¹⁸ Astfel, sigiliile, considerate drept un argument important care atestă puterea centrelor palațiale, nu apar decât sporadic pe coasta de vest a Asiei Mici, cu o frecvență asemănătoare celei pe care o au în alte locuri din Levant, inclusiv în Egipt; cf. EDER 2008.

¹⁹ BOLOHAN 2005, p. 162.

²⁰ HOCHSTETTER 1982/a; HOCHSTETTER 1984; STEFANI 2007.

²¹ EDER 2008.

²² *Ibidem*.

centrul și nordul Peninsulei Balcanice²³. Este vorba îndeosebi, pentru început, de comunitățile Zimnicea-Plovdiv (=Čerkovna) care, cu toate că populau îndeosebi spațiul dintre Dunăre, Stara Planina și Rhodopi, s-au extins și dincolo de acest lanț muntos, în regiunile delimitate de Rhodopi, Axios și peninsula Chalkidiki. În această regiune s-a dezvoltat și un stil caracteristic, influențat de stilul ceramicii miceniene, ce se reflectă mai ales în elementele sale decorative, observate pe *kantharoi*, dar și pe unele tipuri de amfore și de ulcioare²⁴.

Arealul aflat la nord și nord-est de Munții Rhodopi, spre regiunile centrale și estice ale Peninsulei Balcanice, este considerat drept o zonă tampon între influențele culturale de origini diferite (egeene, nord-pontice, central-europene și chiar anatoliene)²⁵.

Elementele meridionale sunt diverse. La Koprivlen, pe valea Mestei, s-a descoperit o locuință cu megaron, similară celor de la Assiros și „Thoumba” de la Thessalonikis²⁶. La Kamenska Čuka, de pe Mesta mijlocie, apar ceramică cu pictură mată și imitații după amfore miceniene de tip LH III a-b²⁷, produse puse, uneori, pe seama comunităților Zimnicea-Plovdiv (=Čerkovna), prezente în zonă. Imitații locale după vase miceniene târzii (LH III C) apar și în sud-estul Thraciei, la Drama – „Merdžumekja” și în alte puncte de pe Tundža²⁸.

Importuri miceniene propriu-zise s-au constatat la Dragoyna, în bazinul Maritzei (două boluri și un alabastron în stil LH III A₁)²⁹, la Drama – „Kajrjaka” (fragmente ceramice miceniene de tip LH III B și LH III C), în contexte corespunzătoare atât Bronzului Târziu cât și începutului epocii fierului³⁰, precum și la Koprivlen II – „Gotche Delcev”, pe Mesta mijlocie (ceramică locală de tip micenian, între care o amforă imitată după una miceniană din LH III A-B)³¹.

În munții Rhodopi, la Razlog, au fost descoperite stele de piatră din al căror decor, influențat de stilul micenian, fac parte reprezentări antropomorfe și de nave³².

Oarecum surprinzătoare este apariția la Drama – „Kajrjaka” a unui sigiliu cu o inscripție din liniarul A, formată din cinci semne. Descoperit în poziție secundară, el poate fi consecința unor contacte cu sudul, anterioare LH III³³.

De altfel, legăturile mai timpurii dintre spațiul balcano-danubian și lumea egeeană sunt bine documentate prin prezența unor rapiere de tip micenian la

²³ Vezi mai jos.

²⁴ BOLOHAN 2005, p. 165, cu bibliografia.

²⁵ *Ibidem*, p. 167.

²⁶ ALEXANDROV 2002, p. 63-83.

²⁷ BOLOHAN 2005, p. 165, n. 29, cu bibliografia; în legătură cu originea ceramicii cu pictură mată opiniile diferă: unii o consideră ca derivând din ceramica miceniană, alții ca având o origine locală.

²⁸ LICHARDUS *et alii* 2002, p. 154.

²⁹ BOZHINOVA 2007.

³⁰ LICHARDUS *et alii* 2002, p. 154, pl. 13/1-10.

³¹ BOLOHAN 2005, p. 167-168.

³² TONČEVA 1984, p. 71-103; LICHARDUS 2001, p. 80 și fig. 2/1-5.

³³ LICHARDUS *et alii* 2002, p. 157-158 și fig. 1/1.

Dičevo, reg. Silistra (tipul A)³⁴, Dolnolevski (=Kalaglare sau Karaglari) lângă Pazardjik, Perushtiza, lângă Plovdiv, Doctor Josifovo, lângă Mihailovgrad, toate aparținând tipului C₁, după Sandars³⁵. Piese în discuție din Bulgaria prezintă unele deosebiri față de cele clasice miceniene, reprezentând imitații după modelele „princiare” miceniene, produse fie în zona egeeană, fie în regiuni mai apropiate, aflate în nordul Balcanilor; ele corespund, într-o anumită măsură, epocii prepalatiale miceniene. Deși aparțin unui orizont cronologic mai vechi, rapierle de acest tip par să fi fost folosite în continuare o vreme, ca modele tradiționale, alături de noile arme - simbol de putere care și-au făcut apariția odată cu pătrunderea influențelor nord-pontice și central-europene. La fel de importantă este și descoperirea unor vârfuri de lănci miceniene: la Dolnolevski și Perushtiza în morminte, în asociere cu rapierle amintite mai sus, iar izolat la Kritchim, lângă Plovdiv și la Krasno-Gradiște, lângă Târnovo³⁶.

Alte descoperiri puse în legătură cu civilizația miceniană sunt lingourile de cupru în formă de piele de bou³⁷, de proveniență cipriotă. Un asemenea lingou fragmentar s-a aflat în depozitul din Bronzul târziu de la Iğdebağlari (Tekirdag) – Sarköy, aflat la numai câțiva kilometri de malul de nord al Mării Marmara, după parcurgerea strâmtorii Dardanele. Acesta conține mai multe piese de bronz (săbii de tip Sandars H, vârfuri de sulită, topoare, brățări, un celt de tip Černych K 20, o faleră, seceri de origine carpato-dunăreană³⁸ etc.; unele piese au analogii în depozitul de la Sokol (districtul Silistra)³⁹. Lingouri asemănătoare s-au mai descoperit la Černozem – „Lambanskoto kladenče”⁴⁰ pe Tundža inferioară, la sud de Elhovo și la Čerkovo – „Češmata”⁴¹, localitate aflată pe malul râului Rusokastrenska, la circa 35 km de punctul de vărsare în lacul Mandra, nu departe de Burgas și care avea probabil în vechime legătură cu marea. Un alt lingou asemănător s-a descoperit la Kap Kaliacra, la est de Balcic (Dionysopolis în antichitatea greco-romană). Cu un aliaj mai puțin obișnuit, el se compune dintr-un amestec de 32% aur, 18% argint, 43% cupru și restul sulf și nichel; contextul descoperirii este și el deosebit, fiind găsit în mare, la o mică distanță de o ancoră de piatră, caracteristică bronzului târziu⁴². Aceste lingouri în formă de piele de bou au apărut din bazinul central al Mediteranei până în cel al Mării Negre, prezența lor fiind caracteristică îndeosebi Lavantului. Cantitățile importante în care ele s-au găsit în epavele navelor care circulau în Bronzul târziu între Estul Mediteranei, Levant și

³⁴ *Iidem*, p. 158.

³⁵ SANDARS 1963, p. 117-153; IRIMIA 1970, p. 389-396. T. Bader a încadrat tipul C₁, după Sandars, în tipul C₃, după clasificarea sa (cf. BADER 1991, p. 34-36, cu bibliografia).

³⁶ SANDARS 1963, p. 121 și pl. 22/6, 8, 10, 11.

³⁷ Forma de piele de bou a lingourilor era considerată o garanție a calității.

³⁸ LICHARDUS *et alii* 2002, p. 168 și fig. 19/3; vezi și bibliografia.

³⁹ PANAIOTOV, DONEVSKI 1977, p. 131-141.

⁴⁰ LICHARDUS *et alii* 2002, p. 160-161 și fig. 17, 18.

⁴¹ *Iidem*, p. 165 și fig. 19/2, cu bibliografia.

⁴² TONČEVA 1973, p. 17-24; *** **Die Thraker**, 2004, p. 90, cat. 146.

Marea Egee (epavele de la Uluburun și Gelidonia fiind reprezentative), sugerează că aceste lingouri de cupru cipriot reprezentau o parte importantă a importurilor miceniene⁴³.

Apariția lingourilor amintite în bazinul Mării Negre a permis să se presupună existența unor rute maritime care legau aceste zone de spațiul egeean. În sprijinul ipotezei a fost adus numărul relativ mare de obiecte miceniene răspândite pe țărmul anatolian al Mării Negre. Este vorba, între altele, de apariția ceramicii miceniene de tipul III B în compania ceramicii hitite la Maşat Höyük⁴⁴, ori de descoperirile de la Akalan și Samsun⁴⁵, toate aflate la nord de Böğazköy, ca și de unele tipuri de arme similare celor miceniene în zona Caucazului⁴⁶. Concentrarea elementelor de factură egeică în zona de coastă a Mării Negre, împreună cu apariția pe malul său vestic a mai multor ancore de piatră, asemănătoare celor din spațiul egeic (dintre care circa 90% erau lucrate însă din material local)⁴⁷, par să susțină ideea unei asemenea rute maritime.

După cum am văzut mai sus, descoperirile din ultimele decenii privesc, printre altele, și legăturile regiunilor egeene cu spațiul tracic și pontic. Astfel, un număr semnificativ de bunuri (ceramică, arme, lingouri de metal) și motive ornamentale dovedesc existența unor contacte în Bronzul târziu mai întâi între spațiul egeean și NE Greciei, zona învecinată din Turcia Europeană și SE Bulgariei. Aceste legături se puteau realiza fie pe uscat, fie pe mare, sau prin combinarea celor două căi. Drumul pe uscat pornea, probabil, de la litoralul nord-egeean peste regiunile din bazinele Mariței inferioare și Tundzei inferioare către nordul Bulgariei și de acolo, de-a lungul Dunării de Jos, ajungea în bazinul carpatic. De altfel, descoperirile arheologice (atât cele care reflectă circulația bunurilor materiale egeene originale sau imitate, cât și cele care sugerează mișcările de populații în spațiul balcanic), corelate cu mediul geografic, conturează existența mai multor rute terestre utilizate în Bronzul târziu pentru a conecta sudul și nordul Peninsulei Balcanice. Este vorba de unele trasee care urmează văile râurilor, pe Struma și pe Isker, apoi de-a lungul coridorului Vardar-Morava, sau prin trecătorile Epirului, care se leagă de valea Vardarului⁴⁸.

Cea de a doua rută, pe apă, potrivit unor specialiști⁴⁹, pătrundea în Marea Neagră și ajungea în zonele ei de coastă, de unde bunurile egeene erau răspândite și în interiorul regiunii.

Existența unor asemenea legături cu spațiul egeean este demonstrată arheologic în unele zone de pe litoralul Mării Negre – pe coasta nord-anatoliană, pe

⁴³ KILIAN 1995, p. 333-352; PULAK 1998, p. 188-224.

⁴⁴ BOLOHAN 2005, p. 162-163 și n. 8, cu bibliografia; LICHARDUS 2001, p. 85, 87 și fig. 5 (harta).

⁴⁵ LICHARDUS 2001, **loc.cit.**

⁴⁶ SÎRBU, SCHUSTER 1997, p. 305.

⁴⁷ LICHARDUS et alii 2002, p. 167.

⁴⁸ SÎRBU, SCHUSTER 1997, **loc.cit.**

⁴⁹ LICHARDUS et alii 2002, p. 168.

cea vest-pontică, pe coasta ucraineană și în Crimeea. În ceea ce privește regiunea nord-pontică, aceste legături sunt documentate cel puțin pentru perioada corespunzătoare culturii Mnogovalikovaja și pentru etapa timpurie a culturii Sabatinovka⁵⁰. Semnificativ pentru raporturile mai timpurii ale regiunilor nord-vest pontice cu lumea egeeană este, între altele, tezaurul de la Borodino din sudul Basarabiei⁵¹. Stabilirea unor legături complexe cu civilizația miceniană este ilustrată de toporul de corn de la Dudarkov (apărut într-un context atribuit culturii Mnogovalikovaja), pe cursul superior al Niprului, una dintre cele mai nordice piese de clară influență egeeană descoperite până în prezent⁵². Piesa este bogat ornamentată cu motive de inspirație sudică. Pe una dintre părțile sale se distinge o roată cu colți (reprezentare stilizată a soarelui), șapte animale stilizate și un palmier. Un fragment dintr-un alt palmier care apare pe aceeași parte a fost pus în legătură cu reprezentările celeilalte fețe a toporului, neilustrată încă. Acestea ar consta dintr-un grup central, reprezentat de două figuri umane (bărbat și femeie, care se țin de mână), cu o pasăre zburând deasupra lor și din alte reprezentări zoomorfe și fitomorfe care acoperă restul suprafeței⁵³.

Dacă figurile de animale (probabil cai sau căprioare și suine – eventual mistreți) nu au analogii clare în regiunile sudice, în schimb palmierul este reprezentat în stil micenian; roata cu colți este înfățișată în Bronzul târziu pentru a simboliza soarele în regiuni întinse din Peninsula Balcanică, inclusiv în spațiul egeean. Ea apare și pe stelele de piatră de la Razlog (Bulgaria), amintite mai sus, împreună cu reprezentări antropomorfe asemănătoare celor descrise ca aflate pe a doua parte a toporului de la Dudarkov.

Reprezentări similare (imagini zoomorfe, simboluri romboidale) apar și pe o mandibulă (inferioară) de bovid, descoperită de Putivl, în Ucraina⁵⁴. Piesa a fost atribuită inițial sfârșitului eneoliticului sau începutului epocii bronzului, dar reprezentările figurate au determinat o datare mai târzie a sa, în aceeași perioadă cu a toporului de la Dudarkov.

Pe baza celor prezentate mai sus par să se contureze câteva zone diferite de dispersiune a influențelor miceniene în regiunile aflate la nord de arealul propriu-zis al acestei civilizații: Macedonia și Epirul – zonă periferică față de cea miceniană, dar de contacte comerciale directe și relativ numeroase; spațiul aflat la nord-est de Munții Rhodopi, cu regiunile centrale și estice ale Peninsulei Balcanice până la Dunăre, care are relații evidente cu civilizația miceniană fie direct, fie indirect, prin intermediul Macedoniei; spațiul nord-dunărean, unde piesele de influență egeeană, îndeosebi, sunt mai rare în Bronzul târziu, dar mai frecvente în perioada imediat

⁵⁰ **Ibidem**; LICHARDUS 2001, p. 75-76, 87.

⁵¹ O prezentare detaliată a acestui cunoscut tezaur și a semnificației sale la KAISER 1997.

⁵² LICHARDUS 2001, p. 75-94.

⁵³ **Ibidem**, p. 77-78.

⁵⁴ BEREZANSKAJA 1982, p. 181-182; BEREZANSKAJA *et alii* 1986, fig. 6/20; LICHARDUS 2001, p. 82-83 și fig. 3.

anterioară; spațiul nord-pontic, unde piesele miceniene și mai ales imitațiile acestora sunt de asemenea într-un număr important, îndeosebi pentru Bronzul mijlociu și începutul Bronzului târziu, ele descoperindu-se, uneori, și la distanțe apreciabile de litoralul Mării Negre.

Dar în legătură cu căile de pătrundere a pieselor miceniene și a influenței acestei civilizații nu toate elementele principale au fost stabilite fără echivoc. Astfel, ruta maritimă între spațiul egeean și cel pontic, deși posibilă, pare să fi fost mai puțin reprezentativă față de rutele terestre⁵⁵. Pentru concentrarea anumitor descoperiri în zona litoralului vestic al Mării Negre nu era absolut obligatorie o legătură maritimă directă cu Marea Egee, fiind suficient un comerț pe coastă, între comunitățile aflate la distanțe mai mari sau mai mici unele de altele, sau de deplasarea unor grupuri de populații prin aceeași regiune, care încercau să evite, astfel, traversarea dificilă a munților prin trecători.

După cum se cunoaște, navigația în Marea Neagră în vechime nu era ușoară. Lipsa insulelor, furtunile violente, cețurile frecvente au reprezentat multă vreme o piedică în calea cabotajului, tip de navigație practicat cu precădere de greci. Vânturile și curenții din nord reprezentau o stavilă învinsă cu mare dificultate de navigatorii care pătrundeau în strâmtoarea Dardanele⁵⁶. Din acest motiv, pătrunderea grecilor epocii bronzului în Marea Neagră s-a produs târziu, iar existența ei, pusă mult timp sub semnul întrebării, este astăzi confirmată de descoperirile arheologice, dintre care unele au fost amintite mai sus.

Corăbierii au practicat atât navigația de coastă (cabotajul), cât și – probabil mai apoi – navigația de larg în Marea Neagră. Aceasta din urmă nu se putea efectua oricum. Cercetările de specialitate au stabilit că densitatea apei, vânturile, configurația malurilor și a fundului Mării Negre determină crearea unui curent litoral situat la circa 3-9 km de maluri, cu o lățime de 35-50 km, având aspectul unui circuit închis. Mișcarea sa are sensul invers acelor unui ceas și este oarecum stabilă. În centrul celor două jumătăți ale mării se formează vârtejuri ciclonice, improprii navigației; dar între acestea există un culoar orientat nord-sud, neafectat nici de curenții litorali și nici de cele două vârtejuri ciclonice. Între vârful sudic al Crimeei (Capul Kriu Metopon) și malul Turciei (Capul Kerempe/Kerambi aflat aproximativ la jumătatea distanței dintre Amasra și Sinope), navele puteau pluti direct. Izvoarele istorice de mai târziu menționează ambele căi care legau strâmtoarele de Crimeea. Una o prezenta cabotajul, pe lângă coasta vestică a Mării Negre, unde deși curentul principal are direcție contrară, navigatorii puteau pluti în apropierea malurilor, folosind brizele și vânturile de coastă, precum și curentul

⁵⁵ PULAK 1997, p. 255, cu referiri și la sigiliul de la Krisa, în apropiere de Delfi, într-o zonă relativ nordică a lumii miceniene, care se aseamănă unui sigiliu din epava de la Uluburun.

⁵⁶ ALEXANDRESCU 1988, p. 411-412. Aceasta a fost și una dintre explicațiile date faptului că regiuni mult mai îndepărtate, ca Italia, Sicilia, Egiptul și Siria au atras mai devreme atât pe negustorii greci la începutul mării colonizării, cât și, probabil, pe cei micenieni, decât Pontul Euxin.

circular de coastă, cu o mișcare în sensul acelor unui ceasornic. A doua cale era cea sudică. Navele pluteau în curentul principal la 3-9 km depărtare de coasta anatoliană până aproape de Sinope, de unde practicau navigația de larg, traversând marea, ajungând la capul sudic al Crimeei⁵⁷. Prima cale a fost practică, probabil, și de micenieni; pentru a doua informațiile sunt mai târzii, fără a se exclude, cu totul, posibilitatea cunoașterii ei dintr-o perioadă mai veche.

Prezența materialelor arheologice egeene, indiferent de ruta parcursă, între care unele constituiau obiecte de prestigiu, a fost explicată prin practicarea unui comerț la distanță, sau prin contactele stabilite cu elitele societății locale. Totodată, răspândirea acestor piese de prestigiu (cum ar fi pumnalele și spadele miceniene, sau chiar imitațiile lor) indică și dezvoltarea unei elite independente în lumea „barbară”. Pentru existența unor forme mai ample de manifestare a influențelor egeene în unele regiuni (ex. Ucraina), care nu se rezumă doar la folosirea unor bunuri materiale străine procurate prin schimb și la utilizarea lor de către elitele societății, s-a propus o explicație mai complexă. Astfel, J. Lichardus aprecia că în spatele acestor realități materiale se poate presupune și existența unor puternice presiuni egeo-miceniene exercitate în unele regiuni. Ucraina ar trebui considerată, în acest context, drept regiunea nord-estică extremă pentru eforturile miceniene de a câștiga influență la nord de Marea Egee⁵⁸. În acest proces, calea maritimă care traversa Marea Neagră ar fi jucat un rol important. Pornind tocmai de la această opinie privind influența timpurie a civilizației egeene/miceniene asupra regiunilor interioare circumpontice, s-a apreciat că impactul amintit ar permite o înțelegere mai exactă a contextului în care comunitățile complexului cultural Sabatinovka-Noua-Coslogeni au pătruns într-o etapă mai târzie către sud-estul Europei, prin Bulgaria de sud-est și apoi în zona Mării Egee și în nivelul Troia VII b₁. Această pătrundere nord-pontică, distrugătoare pentru civilizația miceniană, n-ar fi avut loc într-un teritoriu necunoscut, ci într-un spațiu care anterior influențase comunitățile complexului cultural în cauză și care, într-o anumită măsură, le era cunoscut⁵⁹. Totuși, trebuie luate în considerare și diferențele dintre unele comunități în care au pătruns produsele miceniene sau în care ele au interacționat. În zonele în care culturile Bronzului mijlociu și târziu erau destul de puternice (la Dunărea de Mijloc, în spațiul intracarpatic, la nord de munții Stara Planina) comunitățile în cauză au rezistat la impactul mai profund al civilizației egeene/miceniene, formând chiar un contracurent nordic, atras de fascinația lumii sudice⁶⁰. Cu toată larga răspândire a artefactelor miceniene și a imitațiilor lor, ca și a unor modele artistice și simboluri⁶¹,

⁵⁷ **Ibidem**, p. 415-416.

⁵⁸ LICHARDUS 2001, p. 87.

⁵⁹ **Ibidem**.

⁶⁰ BOLOHAN 2005, p. 162-163.

⁶¹ BOUZEK 1985, *passim*; BADER 1990, p. 181-208; VULPE 1997, p. 33-47; VULPE 2001/a, p. 9-21; ILIEV 2002, p. 127-136. Pentru asemenea simboluri, vezi și studiile volumului expoziției *** **Der geschmiedete Himmel. Die weite Welt im Herzen Europas vor 3600 Jahren** (Hrsg. H. Meller),

Epirul, Macedonia și Tracia au fost considerate ca formând linia nordică de apărare a lumii miceniene propriu-zise, o barieră reală sau imaginară. Prin poziția sa geografică, zona învecinată cu Marea Neagră, Stara Planina, pasajul Vardar-Morava, precum și regiunea Dunării de Jos sunt considerate ca reprezentând o placă turnantă/zonă tampon în procesul de distribuire și redistribuire a unor elemente culturale între lumea egeo-anatoliană și o bună parte a Europei (îndeosebi Europa de Est și Centrală)⁶². Pe baza descoperirilor arheologice, influențele directe ale culturilor egeene au fost recunoscute doar în Balcanii de Sud. Pentru spațiul dintre Balcani – Dunăre se acceptă doar prezența unor elemente caracteristice care pătrund din lumea sudică prin zona tampon aflată de-a lungul câtorva linii de contact, cum ar fi Struma și valea acesteia, bazinul Mariča-Mesta și valea Vardar-Morava. Dar aceste trăsături culturale sudice nu au reușit să afecteze culturile Noua și Coslogeni din estul și sud-estul României⁶³. De altfel, râul Mesta este considerat o barieră naturală în calea extinderii spre est și nord-est a prezenței miceniene propriu-zise⁶⁴.

Încercarea de precizare a cronologiei modificărilor culturale din Peninsula Balcanică în Bronzul târziu este, în cel mai bun caz, riscantă. Există, totuși, sincronisme cu siturile a căror stratigrafie a fost relativ bine stabilită (Kastanas, Troia), care permit conturarea unui posibil cadru general al evenimentelor din acest spațiu. Sunt însă și probleme complexe care nu implică doar cronologia absolută, ci și interpretarea dovezilor materiale, a legăturilor comerciale, a influențelor culturale și deplasărilor de populație. Prezența elementelor de tip Zimnicea-Plovdiv (=Čerkovna) se constată în Macedonia în straturile 17-14 a de la Kastanas și în nivelul 9 de la Assiros, ambele corespunzând unei etape timpurii a LH III B⁶⁵.

Răspândirea acestor comunități în estul Macedoniei este însoțită de apariția unor piese similare în Thassos, unde s-au putut observa elemente Zimnicea-Plovdiv în mormintele de la Kastri, Tziganidaka și Kentria⁶⁶.

S-a constatat că apariția acestor elemente are loc aproape în același timp cu manifestarea interesului micenian față de Macedonia. Importurile miceniene de tip LH III B timpuriu încep să apară la Kastanas, în mod constant, din nivelul 16, imediat ulterior celui în care apar primele piese central-balcanice⁶⁷. Astfel, prezența materialelor Zimnicea-Plovdiv (=Čerkovna) se constată în Macedonia aproape concomitent cu perioada de pătrundere a unor produse palatiale în zonă. În spațiul dintre Axios și Munții Rhodopi se observă și prezențe sporadice ale unor elemente Žuto Brdo-Gârla Mare, care au fost interpretate mai ales ca dovezi ale unor legături

2004-2005, dintre care menționăm GENZ 2004-2005, p. 186-187; GENZ, JARECKI 2004-2005, p. 188-189; JUNG 2004-2005, p. 190-193.

⁶² BOLOHAN 2005, p. 167.

⁶³ *Ibidem*, p. 168-169.

⁶⁴ BOLOHAN 2006, p. 435 și n. 7.

⁶⁵ LÁSZLÓ 1997, p. 117, cu bibliografia; pentru Kastanas, vezi HOCHSTETTER 1984, *passim*.

⁶⁶ BOLOHAN 2006, p. 235, 238 cu bibliografia.

⁶⁷ HOCHSTETTER 1981, p. 239-259; *eadem* 1984, p. 207-220.

la mare distanță, eventual prin intermediul comunităților Zimnicea-Plovdiv (=Čerkovna)⁶⁸.

Dacă aceste culturi nu s-au manifestat decât relativ puțin în spațiul macedonean, începând din stratul 14 b la Kastanas nu se mai întâlnește ceramică de tipul Zimnicea-Plovdiv (=Čerkovna). În schimb, în straturile următoare (14 b-12), datate din a doua jumătate a fazei LH III B până în LH III C, se constată prezența unor materiale, îndeosebi ceramice, de tip Noua-Coslogeni⁶⁹. De o deosebită importanță este descoperirea la Kastanas, în stratul 13 b, a unui ac de os cu patru protuberanțe pe gât, tipic pentru cultura Noua⁷⁰. Faptul că piesele de tip Sabatinovka-Noua-Coslogeni ajung în Macedonia abia în a doua jumătate a LH III B nu înseamnă însă că geneza acestui grup cultural și a aspectelor sale zonale trebuie corelată cu acest moment, care nu reprezintă decât un *terminus ante quem* pentru formarea sa. După A. Vulpe complexul cultural Noua-Sabatinovka (contemporan în mare parte și cu cultura Coslogeni) se întâlnește încă din sec. XVI-XV a. Chr.⁷¹ (perioadă corespunzătoare LH II în spațiul egeean), în intervalul următor influența sa putându-se constata tot mai pregnant în unele culturi învecinate.

Dinamica interioară a proceselor culturale din spațiul nord-pontic, din bazinul Dunării de Jos și din interiorul Balcanilor este diferită de cea din zona Mării Egee și din regiunile învecinate. Datorită poziției geografice a acestor regiuni, în circumstanțe noi au avut loc deplasări de populații către vest și sud, care au aparținut, între altele, și complexului cultural Sabatinovka-Noua-Coslogeni. Totodată, zona Dunării Mijlocii și o parte a zonei Dunării de Jos au fost supuse presiunilor exercitate de comunitățile marelui complex cultural al câmpurilor de urne din Europa Centrală.

Opinii importante, exprimate în ultimele decenii, referitoare la zonele carpto-pontice și balcanice privesc tocmai complexul cultural Sabatinovka-Noua-Coslogeni. Influența complexului cultural Sabatinovka-Noua-Coslogeni⁷² în nord-estul Bulgariei a fost constatată, între altele, și prin prezența ceramicii de tip Coslogeni în așezarea de la Durankulak-„Golemiya Ostrov”. De altfel, această așezare a fost considerată o extindere spre sud a comunităților Sabatinovka-Coslogeni⁷³. Alte descoperiri asemănătoare s-au semnalat într-un număr mare de așezări situate în zona dintre Ruse și Varna-la Jagnilo, Sava-Zonevo, Ezerovo, Blaškovo, Komarevo, Bazovek, Orljak, Novograd, Malak-Preslavek⁷⁴ etc. Se

⁶⁸ BOLOHAN 2006, p. 445-452.

⁶⁹ HOCHSTETTER 1981, **loc.cit.**; HOCHSTETTER 1984, p. 371; LÁSZLÓ 1997, p. 118; LICHARDUS *et alii* 2002, p. 142.

⁷⁰ HOCHSTETTER 1981, **loc.cit.**; LÁSZLÓ 1997, **loc.cit.**

⁷¹ VULPE 2001/b, p. 223; încadrările cronologice amintite sunt susținute și de unele datări ¹⁴C.

⁷² TONČEVA 1985, p. 297-306; TONČEVA 1991, p. 29-42; LÁSZLÓ 1997, p. 117.

⁷³ TODOROVA, DIMOV 1985, p. 21-26.

⁷⁴ TODOROVA 1984, p. 23-71.

remarcă descoperirea de cenușare („zolniki”) tipice pentru complexul cultural Sabatinovka-Noua-Coslogeni la Sava și Orljak⁷⁵. O anumită ceramică lucrată cu mâna și ornamentată cu elemente plastice, semnalată în SE Bulgariei la Drama – „Kajrjaka”, la Kabyle și în alte locuri de pe Tundža inferioară, ori în alte așezări din regiune, a fost de asemenea corelată cu complexul cultural amintit. Ceramica grosieră în discuție de la Drama-„Kajrjaka” a fost considerată chiar de tip Coslogeni, ca și o parte a ceramicii de același fel din stratul Troia VII b₁. Această categorie ceramică a fost semnalată, de asemenea, în numeroase descoperiri din Grecia (Athena, Perati, Delphi, Mykene, Lefkandi, Tiryns, Korakou) în etapa LH III C⁷⁶. Materialele apărute în câteva complexe funerare din zona Tundzei inferioare, precum și din Tracia litorală, au fost considerate asemănătoare, din punct de vedere tipologic, ceramicii Coslogeni. De asemenea, o parte a inventarului ceramic din necropola de la Kastri (insula Thasos) prezintă unele relații tipologice cu ceramica de tip Coslogeni și cu alte culturi anterioare de la Dunărea de Jos, evidențiind existența unor legături între Thasos și unele culturi nordice⁷⁷. Materialele arheologice de tipul Zimnicea-Plovdiv (=Čerkovna), urmate de cele caracteristice culturilor Noua și Coslogeni de la Assiros și Kastanas, ca și opiniile privind încadrarea lor stratigrafică și cronologică, au fost amintite mai sus. Ceramică lucrată cu mâna și lustruită („Handmade Burnished Ware”), numită și „ceramică barbară” („Barbarian Pottery”) ⁷⁸ s-a descoperit de asemenea la Mykene, în așa numitul Citadel House, care aparține fazei a VII-a din aria respectivă, interval de timp cuprins între un posibil cutremur și o amplă distrugere prin incendiere, databilă între sfârșitul perioadei LH III B și prima parte a LH III C, precum și la Tiryns (unde a fost datată între sfârșitul perioadei LH III B și sfârșitul primei părți a perioadei LH III C)⁷⁹. Aceeași datare a fost stabilită și pentru ceramica nonmiceniană de la Korakou (Corinthia), precum și din alte situri din sudul Greciei (Lefkandi, Perati, Athena etc.)⁸⁰. Pentru grupul ceramic I de la Korakou au fost căutate paralele în complexul cultural Sabatinovka-Noua-Coslogeni și în așa-numitul „Coars Ware” de la Troia VII b⁸¹. Aceleași paralele au fost admise și pentru „ceramica intrusivă din nord” de la Mykene, ca și pentru cea „barbară” de la Menelaion - Sparta⁸². Dar pe de altă parte s-a arătat că răspândirea pe o arie atât de

⁷⁵ TONČEVA 1982, p. 176 și urm.; LICHARDUS, ILIEV, CHRISTOV 1999, p. 102. S-au putut preciza, astfel, raporturile dintre NE Bulgariei și complexul cultural amintit. În SE Bulgariei această legătură s-a stabilit cu cultura Asenoveč (cf. TONČEVA 1982, p. 181; LICHARDUS, ILIEV, CHRISTOV 1999, *loc.cit.*).

⁷⁶ LICHARDUS, ILIEV, CHRISTOV 1999, p. 103 cu bibliografia.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 103-104.

⁷⁸ LÁSZLÓ 1997, p. 118-119, cu bibliografia.

⁷⁹ *Ibidem*.

⁸⁰ RUTTER 1975, p. 17, 23.

⁸¹ RUTTER 1975, p. 17-32; RUTTER 1976, p. 187-188; FRENCH, RUTTER 1977, p. 111-112; LÁSZLÓ 1997, p. 119.

⁸² RUTTER 1975, p. 17, 27; LÁSZLÓ 1997, *loc.cit.*

vastă a olăriei „barbare” (*Barbarian Ware*) la sud de munții Stara Planina, inclusiv în așezările amintite din centrul și sudul Greciei nu mai poate fi pusă în legătură cu lumea nord-est balcanică și nord dunăreană. Analizele chimice și petrografice efectuate pe loturi ceramice din mai multe situri, inclusiv pe un lot de la Menelaion și pe un altul aparținând categoriei *Knobbed Ware* din nivelul Troia VII b₂, au atătat posibila origine locală a unei părți importante a ceramicii în cauză. Rezultatele analizelor ar sugera existența în zonele amintite mai ales a unor împrumuturi tehnologice și nu a importurilor directe. Totodată s-a constatat că o parte a categoriei *Knobbed Ware* a putut ajunge la Troia în urma infiltrării unor grupuri de populații străine⁸³.

Influențele nord-pontice în sud-estul Bulgariei și în zonele amintite din Grecia sunt ilustrate și de diferite tipuri de piese de os și de bronz (celturi, vârfuri de lance, pumnale, ace cu capul în formă de placă rombică sau de tipul „Warzennadel”)⁸⁴, un vârf de săgeată de bronz de tip nord-pontic⁸⁵, asemănătoare celor din culturile Sabatinovka, Noua, Coslogeni.

Pentru a ilustra și un alt aspect al legăturilor regiunilor carpato-pontice cu cele balcano-dunărene și egeene menționăm descoperirea la Sava-Zonevo (districtul Varna) a cinci statuete antropomorfe, considerate de G. Tončeva ca reprezentându-l pe „Zeul Soare”; ele au apărut într-o clădire de cult atribuită de autoarea descoperirii culturii pe care ea o numește „Yagnilo-Coslogeni-Noua” și o datează în mod diferit în două studii: în intervalul dintre secolele XIII-XI a. Chr. într-un prim studiu⁸⁶ și către sfârșitul secolului XIV sau începutul secolului XIII a. Chr. în cel de al doilea⁸⁷. O statueta antropomorfă asemănătoare a fost descoperită și în nivelul Troia VII b, după stratigrafia lui C. Blegen⁸⁸. Alte două statuete de același tip s-au descoperit în România la Nicoleni (jud. Harghita), într-o așezare din faza Noua I⁸⁹.

O altă categorie de piese care s-a bucurat de atenția specialiștilor datorită mai ales semnificației lor ca obiecte de prestigiu, ca piese pentru schimburile dintre comunități și ca elemente pentru stabilirea ierarhiilor politice și sociale în cadrul unor comunități din Bronzul mijlociu și târziu, ca și din Hallstatt-ul timpuriu o reprezintă sceptrele de metal sau de piatră.

„Sceptre”, „sceptrele-pisăloage”, „coloanele miniaturale” și „phalli” din piatră au fost publicate începând din sec. al XIX-lea în diferite studii privind epoca bronzului din Europa și Asia. Relativ recent s-au întocmit o tipologie și un catalog

⁸³ BOLOHAN 2006, p. 438-440, cu prezentarea rezultatelor analizelor și a bibliografiei.

⁸⁴ LÁSZLÓ 1997/a, p. 399-360; LÁSZLÓ 1999, p. 29-30; HOCHSTETTER 1981, p. 239-259; HÄNSEL 1982, p. 1-38; VULPE 1982, p. 321-328; VULPE 1997/a, p. 33-47.

⁸⁵ KLOČKO 1990, p. 15, fig. 2/9; LÁSZLÓ 1997, p. 123; vârful de săgeată de tip nord-pontic ar fi apărut în nivelul Troia VII a, împreună cu ceramică de tip Sabatinovka.

⁸⁶ TONČEVA 1985, p. 297-306.

⁸⁷ Eadem 1991, p. 29-42.

⁸⁸ LÁSZLÓ 1997, p. 123 și n. 31, cu bibliografia.

⁸⁹ FLORESCU 1991, p. 97-98, nr. 376 și fig. 95/2, 3.

al acestor descoperiri⁹⁰. În special după forma lor, aceste piese au fost împărțite în cinci mari tipuri, cu mai multe variante⁹¹. S-a constatat că sceptorile de piatră sunt răspândite din zona Carpaților până în vestul Siberiei, iar către sud până la marginea de vest a văii Indusului, cu unele lacune în zona Mării Caspice, explicate prin stadiul cercetării și publicării lor. Asemenea piese s-au descoperit în contexte culturale diferite.

În zona vestică a imensei lor arii de răspândire se întâlnesc îndeosebi tipurile I și II de sceptre, cu variantele lor. Tipul I cuprinde exemplarele de forma unei coloane ușor conice, cu proeminențe dispuse simetric pe corp, sub capătul superior. Varianta I a are butonul din capăt sub formă de ciupercă. Varianta I b are butonul rotunjit. Tipul II desemnează o coloană ușor conică cu capătul îngroșat sub formă de ciupercă. În varianta II a, sub capătul și sub gâtul piesei, partea conică a corpului are un profil marcat în formă de umăr. Varianta II b prezintă un buton, de jur împrejur o profilatură triunghiulară sau de forma unei benzi în relief; uneori, între capătul sub formă de buton și profilatură este marcat gâtul piesei. Tipul III este reprezentat de o coloană ușor conică, simplă, cu capătul îngroșat sub formă de ciupercă. Tipurile IV și V, aflate în afara zonei analizate, nu interesează în discuția de față.

S-a precizat că tipurile I și II pot fi considerate forme frecvente în zona vestică a marii arii de răspândire a sceptorilor de piatră. Tipul III poate fi urmărit în întreaga arie de prezență a sceptorilor, iar concentrarea pieselor din această categorie în zona de NV a Mării Negre și în Asia Centrală a fost pusă pe seama stadiului cercetărilor și al publicării lor⁹².

Sceptorile conice de piatră, ca și coloanele miniaturale, s-au răspândit într-o regiune foarte întinsă și în contexte culturale diferite. Printre culturile în care au apărut asemenea piese sunt menționate Katakombnaja, Andronovo, Srubnaja, Mnogovalikovaja (numită recent Delacău-Babino)⁹³, Monteoru (târzie), Sabatinovka, Noua, Coslogeni, Belozërka⁹⁴ etc. Cele mai timpurii descoperiri sunt în regiunile estice ale arealului în care ele apar.

Sceptorile descoperite până în prezent în România au fost atribuite, după mediul specific, mai multor culturi. Astfel, culturii Monteoru (târzie) i-ar aparține exemplarele de la Băiești – sau Băiești-Aldeni⁹⁵ și Năeni-Zănoaga⁹⁶ (ambele jud.

⁹⁰ BOROFFKA, SAVA 1998, p. 17-113, cu bibliografia.

⁹¹ **Ibidem.**

⁹² **Ibidem**, p. 57 și fig. 33-35.

⁹³ PĂSLARU 2007.

⁹⁴ BOROFFKA, SAVA 1998, p. 59-61.

⁹⁵ OANCEA 1976, p. 220; MORINTZ 1978, p. 147 și fig. 67/4; BASOC 1981, p. 24; OANCEA 1981, p. 184; SAVA 1987, fig. 2/5; MITREA 1987-1989, p. 28; MOTZOI-CHICIDEANU 1995, p. 224 și fig. 5/6; BOROFFKA, SAVA 1998, p. 78, cat. 6.

⁹⁶ MOTZOI-CHICIDEANU 1995, *loc. cit.*; BOROFFKA-SAVA 1998, **loc.cit.**

Buzău), Mănăstioara-Fitionești (jud. Vrancea)⁹⁷, iar Voinești (jud. Vaslui)⁹⁸ – culturii Monteoru sau Noua. În medii culturale Noua au fost descoperite sceptrele de la Andrieșeni (jud. Iași)⁹⁹, Cândești (jud. Vrancea)¹⁰⁰, Davideni (jud. Neamț)¹⁰¹. Culturii Coslogenii-au fost atribuite sceptrele de la Capidava (jud. Constanța)¹⁰², Coțofanca¹⁰³ și Vlădiceasca (jud. Ilfov)¹⁰⁴, Dorobanțu¹⁰⁵ și Lacul Gălățui¹⁰⁶, com. Nicolae Bălcescu (ambele jud. Călărași), eventual Măcin¹⁰⁷ și Parcheș¹⁰⁸ (jud. Tulcea).

Existența unor asemenea piese în aria culturii Monteoru din perioada ei târzie, în culturile Noua și Coslogeni, atestă legăturile dintre populațiile care foloseau asemenea obiecte în ariile unor culturi răsăritene, ca Mnogovalikovaja, Sabatinovka, iar mai târziu Belozerka, cu cele din spațiul est-carpatic și vest-pontic. Alte sceptre, descoperite întâmplător, în afara unor situri, nu pot fi încadrate mai precis din punct de vedere cultural și cronologic.

Descoperirilor amintite li se adaugă alte patru sceptre apărute recent în județul Constanța¹⁰⁹.

Un exemplar de la Lanurile (com. Mereni) spart din vechime la ambele capete, prezintă la partea superioară patru butoni dispuși în cruce. După forma aproximativ tronconică și butonii de pe corp, piesa aparține, fără îndoială, tipului I

⁹⁷ OANCEA 1976, p. 220; LĂZURCĂ 1977, p. 304, pl. 2/3 (harta); MORINTZ 1978, p. 148 și fig. 67/7; BASOC 1981, p. 24; BOBI 1981, p. 53, fig. 23/3; OANCEA 1981, p. 184; SAVA 1987, fig. 1/2; MITREA 1987-1989, p. 28; ȘERBĂNESCU 1993, p. 158 și fig. 2/6 (harta); MOTZOI-CHICIDEANU 1995, p. 224 și fig. 5/5; BOROFFKA, SAVA 1998, p. 93, cat. 30.

⁹⁸ OANCEA 1976, p. 220; LĂZURCĂ 1997, p. 303, pl. 2/2 (harta); MORINTZ 1978, p. 148 și fig. 67/6; BASOC 1981, p. 24; OANCEA 1981, p. 184; SAVA 1987, fig. 1/10; MITREA 1987-1989, p. 27-32; FLORESCU 1991, p. 144, nr. 605; p. 330, fig. 158/6; MOTZOI-CHICIDEANU 1995, p. 224 și fig. 5/4; BOROFFKA, SAVA 1998, p. 93, cat. 127.

⁹⁹ FLORESCU 1991, p. 25, nr. 15; p. 330, fig. 158/3; BOROFFKA, SAVA 1998, p. 78, cat. 5.

¹⁰⁰ FLORESCU/FLORESCU 1983, p. 119; BOROFFKA, SAVA, 1998, p. 79, cat. 12.

¹⁰¹ MITREA 1987-1989, p. 28; DUMITROAIA 1992, p. 127, nr. 15; ȘERBĂNESCU 1993, p. 158, pl. 2/4 (harta); BOROFFKA, SAVA 1998, p. 80, cat. 24.

¹⁰² CIOȘ 1986, p. 239-244; ȘERBĂNESCU 1993, p. 158, pl. 2/2 (harta); BOROFFKA, SAVA 1998, p. 79, cat. 14.

¹⁰³ OANCEA 1976, p. 220; MORINTZ 1978, p. 147 și fig. 67/2; BASOC 1991, p. 24; OANCEA 1981, p. 184; SAVA 1987, fig. 2/3; MITREA 1987-1989, p. 28; BOROFFKA, SAVA 1998, p. 79-80, cat. 17.

¹⁰⁴ OANCEA 1976, p. 220; MORINTZ 1978, p. 187 și fig. 67/1; ȘERBĂNESCU-TROHANI 1978, p. 32, nr. 35, fig. 9/1; BASOC 1981, p. 24; OANCEA 1981, p. 184; SAVA 1987, fig. 2/8; MITREA 1987-1989, p. 28; MUNTEANU 1991, p. 47 și fig. 2; ȘERBĂNESCU 1993, p. 157-163, pl. 1/2, 3 și II/15, 16 (harta); BOROFFKA, SAVA 1998, p. 93, cat. 126.

¹⁰⁵ OANCEA 1976, p. 220; MORINTZ 1978, p. 126, 147 și fig. 67/3; BASOC 1981, p. 24; OANCEA 1981, p. 184; SAVA 1987, fig. 2/17; MITREA 1987-1989, p. 28; FLORESCU 1991, p. 148, nr. 623; p. 330, fig. 158/1; ȘERBĂNESCU 1993, pl. 2/3 (harta); BOROFFKA, SAVA 1998, p. 81, cat. 26.

¹⁰⁶ ȘERBĂNESCU 1993, p. 158, pl. 2/9 (harta); BOROFFKA, SAVA 1998, p. 81, cat. 33.

¹⁰⁷ LĂZURCĂ 1977, p. 303, pl. 1/3; 2/6 (harta); SAVA 1987, fig. 2/12; BOROFFKA, SAVA 1998, p. 85, cat. 60.

¹⁰⁸ LĂZURCĂ 1977, p. 303, pl. 1/4 (harta); BASOC 1981, p. 24; SAVA 1987, fig. 2/2; BOROFFKA-SAVA 1998, p. 87, cat. 80.

¹⁰⁹ IRIMIA 2008.

de sceptre. Lipsa capătului superior nu permite stabilirea variantei căreia i-ar putea fi atribuit (I sau II). Fig. 7/1.

Un alt sceptru fragmentar s-a descoperit la Rasova-„Malul Roșu”. Piesa este ruptă din vechime la ambele capete; corpul este aproape cilindric, cu un început de evazare spre partea inferioară. Are umărul îngroșat lin, din care pornește gâtul cu profilul aproape cilindric (puțin concav). Ceafa, sub formă de lentilă bombată sau de ciupercă, obișnuită la asemenea tipuri de piese, lipsește tot din vechime (fig. 7/3).

Sceptrul de la Satu Nou-„Valea lui Voicu” (com. Oltina), de asemenea fragmentar, avea corpul probabil ușor tronconic sau cilindric. Ceafa de forma unui bulb semiglobular rotunjit (ca o ciupercă) este separată printr-un prag de corpul propriu-zis al piesei (fig. 7/2).

Exemplarele de la Rasova și Satu Nou, ambele fragmentare, nu pot fi încadrate tipologic cu certitudine. Totuși, prin puținele elemente păstrate, ambele se apropie de unele exemplare atribuite tipurilor I-III. Am putea, totuși, elimina din discuție, apartenența lor la tipul I, datorită absenței de pe ambele exemplare a proeminențelor dispuse simetric sub un capăt. Pentru piesa de la Satu Nou cele mai evidente analogii se constată la un sceptru fragmentar cu aceeași formă a bulbului terminal de la Elhovo-„Lozjata”¹¹⁰ și la un altul de la Haskovo¹¹¹ ambele descoperiri situate în sud-estul Bulgariei¹¹². De altfel, pe teritoriul Bulgariei s-au descoperit și alte sceptre – pisăloage, îndeosebi pe Tundza inferioară, în regiunea pre-Strandza și în zona aflată la nord de Burgas. Două exemplare descoperite la Meden Rudnic¹¹³ (districtul Burgas) aparțin tipului II b (după clasificarea BOROFFCA, SAVA 1989). Alte cinci exemplare, între care trei descoperite la Malovirovo (districtul Burgas), unul la Željazkovo-Momina Čărkva (același district) și un altul cu locul de descoperire necunoscut¹¹⁴, aflat la muzeul din Yambol au fost atribuite tipului III (conform aceleiași clasificări). Alte două piese, de la Meden Rudnik și Kubadin (districtul Burgas) sunt considerate exemplare hibride între tipurile II și III¹¹⁵, iar un exemplar fragmentar descoperit la Drama-„Kajrjaka” nu poate fi atribuit unui tip anume. Lor li se adaugă sceptrele de la Elhovo-„Lozjata” și Haskovo, amintite mai sus¹¹⁶. Sceptrele în cauză au fost puse în legătură cu relațiile complexe stabilite cu spațiul nord-pontic în Bronzul târziu, fiind considerate drept mărturii ale pătrunderii influențelor nord-pontice în zonă prin comunitățile Noua-Coslogeni. De altfel, dintr-o așezare din Bronzul târziu de la

¹¹⁰ LICHARDUS *et alii* 2002, p. 158-160 și fig. 16/2.

¹¹¹ *Ibidem*, fig. 16/1.

¹¹² Pentru alte analogii privind cele trei sceptre și dificultățile încadrării lor tipologice la IRIMIA 2008.

¹¹³ LICHARDUS, ILIEV, CHRISTOV 1999, p. 96 și fig. 2/2, 3.

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 96 și fig. 1/1-5; CHRISTOV, ILIEV 2000, p. 27-32, fig. 2/1-5; 3/a-e.

¹¹⁵ LICHARDUS, ILIEV, CHRISTOV 1999, p. 96-97 și fig. 2/1; 3/2.

¹¹⁶ *Ibidem*, p. 97 și fig. 3/3. *** Die Thraker 2004, p. 103-104, cat. 157/a, sceptru pisălog de la Momina Čărkva (datat, însă, în secolele VIII-VII a. Chr.).

Ruse, din nordul Bulgariei, provine un sceptru de piatră de tipul I a¹¹⁷, iar cele cinci exemplare corespunzătoare tipului III din SE Bulgariei au cele mai clare analogii cu sceptrul de la Coțofana (jud. Ilfov, România), descoperit în vecinătatea unei așezări de tip Coslogeni¹¹⁸. Sceptrele amintite de pe valea Tundzei Inferioare au fost lucrate din rocă locală¹¹⁹.

Toate cele trei sceptre din județul Constanța, amintite mai sus, au suprafața perfect lustruită, prin șlefuire. Au fost lucrate din roci locale, care se găsesc în diferite zone din Dobrogea, iar unele dintre ele și în aluviunile Dunării¹²⁰.

Un sceptru de un tip mai rar, deosebit net de cele amintite anterior, s-a descoperit la Pantelimon de Sus-„Moară”, com. Pantelimon. Piesa are partea principală a corpului asemănătoare, într-o anumită măsură, cu a topoarelor de luptă din piatră. Ceafa este de forma unei lentile bombate, rotunjite, iar gâtul are profilul concav. Umărul este îngroșat, pentru a permite o eventuală perforare. De altfel, pe umăr se află două alveolări opuse care sugerează fie un început de perforare, la care ulterior s-a renunțat, fie mai puțin probabil, mici lăcașuri pentru prinderea piesei într-un sistem mai complex. În continuarea umărului, sceptrul are corpul aproape cilindric pe un mic sector, după care se arcuiește și se lățește brusc spre vârf, sugerând un cioc de pasăre răpitoare stilizat (vultur? acvilă?). Piesa prezintă o spărtură în marginea cefei și o secțiune triunghiulară adâncă, ambele din vechime. După ce i s-a dat forma actuală, sceptrul a fost finisat parțial, fără a mai fi lustruit prin șlefuire, ca alte piese din aceeași categorie (fig 8). Rocă locală (gresie cuarțoasă grosieră de culoare cenușie, cu ciment silicios).

Sceptrul de la Pantelimon de Sus reprezintă, într-o anumită măsură, un unicat. Piese oarecum apropiate ca formă, din piatră sau din bronz, sunt rare, dar răspândite pe o arie foarte întinsă.

Un exemplar excepțional s-a descoperit în epava de la Uluburun, în apropiere de Kasch, pe coasta sudică a Turciei¹²¹. Este vorba de o navă scufundată cândva la puțin timp după anul 1306 a. Chr., sau aproximativ în perioada de tranziție dintre LH III A – LH III B, după cum a dovedit-o, între altele, și datarea prin metoda dendrocronologică a unei mostre de lemn¹²².

¹¹⁷ GEORGIEV, ANGELOV 1957, p. 50, fig. 13; BOROFFKA, SAVA 1998, p. 88-89, cat. 90 și fig. 1/22.

¹¹⁸ MORINTZ 1978, p. 147 și fig. 67/2.

¹¹⁹ CHRISTOV, ILIEV, **loc.cit.**

¹²⁰ Prezentarea detaliată a rocilor din care au fost lucrate sceptrele și a surselor posibile, tot la IRIMIA 2008.

¹²¹ Epava a fost recuperată prin cercetări subacvatice începând din anul 1984 de o echipă coordonată de Georges Bass și Cemal Pulak; vezi PULAK 1988, p. 1-37; BASS *et alii* 1989, p. 1-29; PULAK 1997, p. 233-262; PULAK 1998, p. 188-224; BASS 1998, p. 183-191; BUCHHOLZ 1999, p. 68-78; PULAK 2004.

¹²² PULAK 1997, p. 250, 257, *Addendum*; PULAK 1998, p. 213-214, cu o discuție mai amplă în legătură cu datarea navei și cronologia Orientului Apropiat pentru perioada în cauză. Perioada de tranziție dintre LH III A – LH III B a fost datată între 1320-1295 a. Chr. Nava în discuție nu se putea scufunda înainte de domnia lui Tutankamon – 1319-1309 a. Chr. (PULAK 1997, p. 250). Eșantioanele

Sceptrul de piatră face parte dintr-un lot de circa 18 000 de obiecte care au aparținut epavei. Asocierea unei multitudini de obiecte din spații culturale diferite (cipriot, micenian, canaanit, sirian, egiptean, nubian, nord-balcanic, baltic, vechi babilonian, cassit, asirian, din estul Orientului Apropiat și posibil sicilian) într-un complex închis databil, lasă să se întrevadă rezultatele substanțiale ale cercetării întreprinse în ceea ce privește aspectele general istorice, tipologice, economice și chiar tehnice din perioada corespunzătoare Bronzului târziu în care a fost folosită nava în discuție.

Sceptrul reprezintă un obiect care în mod sigur nu aparține mărfii comercializabile și a fost interpretat drept o piesă privată destinată să asigure posesorului ei însemnul puterii și al prestigiului. Până la descoperirea sceptrului în cauză nu mai apărușe o astfel de piesă în zona Mării Egee, în Cipru și nici pe țărmurile levantine¹²³.

Hans-Günther Buchholz considera că sceptrul de la Uluburun a fost lucrat dintr-o rocă specifică Europei de SE, inclusiv Peninsulei Balcanice, reprezentând o dovadă a legăturilor – chiar indirecte – dintre regiunile nord și nord-vest balcanice cu lumea egeeană și est-mediteraneană¹²⁴. În cadrul acestei posibile rețele de legătură au fost aduse în discuție, între altele, un ac de bronz cu analogii în regiunile nord și nord-vest balcanice, precum și cel puțin șase vîrfuri de lance, pentru care există conexiuni în aceleași regiuni¹²⁵, piesele amintite făcând parte tot din încărcătura navei.

Din punct de vedere tipologic sceptrul, prin forma sa elegantă, sugerează mai degrabă un târnăcop decât o pană de topor, cu vârful rulat spre interior și ornamentat cu caneluri paralele aplicate longitudinal. Capătul este reprezentat de un buton în formă de ciupercă, incizat oblic.

Forma de târnăcop și îndeosebi rularea spre interior a vârfului piesei, străină acestui tip de material – piatra – lasă să se înțeleagă că sceptrul a fost copiat în piatră după un model metalic. Aceeași situație se poate presupune și pentru piesa de la Pantelimon.

Unii specialiști consideră că sceptrele de metal cu un capăt spiralat (rulat) își au originea în Orientul Apropiat (în Persia), unde prezența lor a fost semnalată în ultimul sfert al mileniului III a.Chr.¹²⁶, sau chiar puțin mai devreme (ex. la Susa), unde un asemenea exemplar a fost datat în epoca akkadiană – sec. XXIV-XXIII

studiate, prelevate din lemnul aflat la bord, raportate la curba dendrocronologică egeo-anatoliană, au indicat ca interval cronologic ultimele decenii ale sec. al XIV-lea a.Chr. Ultimul inel al unui eșantion a fost datat la 1306 ± 2 a.Chr., iar tăierea arborelui a avut loc, cel mai probabil, în anul 1305 a.Chr.; nava s-a scufundat la puțin timp după această dată (PULAK 1997, p. 249, 250, 257; BASS 1998, p. 184; LÁSZLÓ 2006, p. 130-131).

¹²³ PULAK 1998, p. 220; BUCHHOLZ 1999, p. 74.

¹²⁴ BUCHHOLZ 1999, *loc.cit.*

¹²⁵ PULAK 1997, p. 254-255.

¹²⁶ BUCHHOLZ 1999, p. 76-77 și fig. 4/c; BUCHHOLZ, WEISGERBER 2005, p. 151-152.

a.Chr.)¹²⁷. Dar, în pofida asemănărilor cu unele sceptre din Bronzul târziu din Bulgaria, din spațiul est-carpatic și nord-vest pontic, care sugerează doar o înrudire funcțională, între cele două grupuri de piese nu există nici o legătură, datorită distanței mari în spațiu și a diferenței cronologice de circa 1 000 de ani dintre ele¹²⁸.

Un topor-sceptru în formă de cap de pasăre de apă (lebedă? rață sălbatică?) s-a descoperit la Butimanu-„Sterianu Fermă” (jud. Dâmbovița), într-o așezare Tei III. Ținându-se seama de formă și de butonii semisferici de pe corp, tipul de sceptru căruia îi aparține această piesă a fost situat în relație cronologică cu măciucile sferice de piatră cu butoni, întâlnite în ariile culturilor Tei, Verbicioara, Wietenberg, dar și cu spada de bronz din depozitul de la Apa, din aria Otomani¹²⁹. Însă toporul-sceptru de la Butimanu se deosebește clar ca formă de exemplarul de la Pantelimon de Sus.

Apropierea tipologică dintre sceptrul de la Pantelimon de Sus și cel de la Uluburun se poate face doar pentru partea superioară a ambelor piese, deoarece exemplarul de la Pantelimon nu are capătul spiralat, ci lățit și puțin arcuit, ca un cioc de pasăre.

Pentru sceptrul de la Uluburun s-a considerat că poate fi presupus ca prototip un exemplar de bronz din depozitul de la Drajna de Jos (jud. Prahova). Astfel, în cunoscutul depozit de aici, din Bronzul târziu, se află un sceptru de bronz aproximativ asemănător, cu vârful rulat spre interior, tub transversal pentru mâner și bulbul în formă de ciupercă, incizat oblic la partea superioară în mai multe registre. În depozit se află și două topoare de luptă cu discul ornamentat asemănător¹³⁰. Topoare de luptă de tip Drajna (cu discul simplu, mai rar ornamentat), sunt cunoscute și din depozitele de bronzuri ori din descoperirile de la Bicaz I, Bicaz II, Ungureni (al doilea depozit), Ciceu-Corabia, Târșolt, Dăbâca, Oarța de Sus, Perișor, Lăpuș, Târgu-Lăpuș, Sanț, Larga etc.¹³¹. Tipul de topor în cauză (numit în germană *Nackenknaufaxt*, *Kugelknaufaxt*, sau *Nackenkugelknaufaxt*) este răspândit mai ales în bazinul superior al Tisei, considerat regiunea în care s-au produs aceste piese. Topoarele descoperite în afara regiunii amintite, inclusiv exemplarele de la Drajna de Jos, sunt socotite obiecte de import sau, eventual, imitații locale.

La Pobit Kamăk (=Dikili Tasch) – Bulgaria – s-a descoperit în două etape distincte (în anii '20 ai sec. XX și 1963) un?/două? depozit/depozite de tipare în care se aflau și două tipare bivalve de piatră pentru sceptre de bronz de tipul cu

¹²⁷ LÁSZLÓ 2007, p. 45 și fig. 3/3 (cu bibliografia).

¹²⁸ BUCHHOLZ, WEISGERBER 2005, **loc.cit.**

¹²⁹ BORONEANȚ, BORONEANȚ 1992, p. 91-108; LEAHU 2003, p. 86-87.

¹³⁰ ALEXANDRESCU 1966, R 15 a/5; VULPE 1970, p. 99-100, nr. 563-565 și pl. 41; PETRESCU-DÂMBOVIȚA 1977, p. 78-79 și pl. 91/1-3.

¹³¹ BADER 1996, p. 274-275, cu bibliografia anterioară și discuțiile asupra răspândirii acestui tip în România, Ungaria, Slovacia, Ucraina carpatică și cu variantele lui; KACSÓ 2003, *passim*; LÁSZLÓ 2007, p. 45-46, cu denumirile menționate și bibliografia.

vârful rulat spre interior¹³².

Un sceptru de bronz cu vârful rulat spre interior, asemănător celui reprezentat de tiparul de la Pobit Kamăk s-a descoperit în depozitul Lozova II (Rep. Moldova)¹³³; depozitul se datează tot în Bronzul târziu. Referindu-se la cele patru sceptre cunoscute până acum (două piese finite - de la Drajna de Jos și Lozova – și două tipare – de la Pobit Kamăk) și constatând, pe bună dreptate, că acestea sunt total diferite de topoarele de luptă cu care au fost asociate multă vreme, fiind considerate doar o variantă a acestora, A. Lašzló le-a grupat într-un tip separat, pentru care a propus termenul de *sceptru cu tăișul spiralat/ Spiralschneidezepter* (de tip Drajna)¹³⁴.

Prezența sceptrului de piatră în epava de la Uluburun, ca și a altor descoperiri din bronzul egeean, a determinat și o anumită reconsiderare a cronologiei Bronzului D din spațiul carpato-dunărean. A. Lašzló consideră că dacă se acceptă ideea că sceptrul de la Uluburun reprezintă o imitație de piatră a unui exemplar de metal, trebuie admis că prototipul (reprezentat, eventual, de sceptrele din depozitele de la Drajna de Jos, Lozova și Pobit Kamăk) ar fi avut o vechime mai mare. Ținându-se seama de datarea momentului naufragiului navei, amintită mai sus, prototipul sceptrului de la Uluburun, respectiv sceptrele menționate, trebuiau să fie în circulație cu aproximație, cel puțin pe la mijlocul secolului al XIV-lea a. Chr. În consecință, din punct de vedere al cronologiei absolute, începutul acumulării obiectelor care au format depozitele de la Drajna de Jos, Lozova și Pobit Kamăk, ca și a altor depozite care aparțin seriei Uriu-Domănești/ Dragomirești (- Ópalyi) nu poate fi ulterior mijlocului celei de a doua jumătăți a sec. al XIV-lea a. Chr., chiar dacă ascunderea/depunerea lor rituală s-a produs mai târziu¹³⁵. Pe baza unor descoperiri arheologice, a datelor radiocarbon și dendrocronologice, se poate presupune datarea Bronzului D central-european și în sec. XIV a. Chr.¹³⁶. Totodată, există indicii pentru datarea anumitor descoperiri „din faza Bronz D”, inclusiv din România, în prima jumătate a sec. XII a. Chr., deci la începutul fazei Hallstatt A₁¹³⁷. A. Lašzló consideră, în consecință, că faza Bronz D a durat nu doar circa o sută de ani, cum s-a crezut, ci cel puțin două secole, de la jumătatea secolului al XIV-lea

¹³² ČERNYCH 1978, p. 254-260, nr. 1 și fig. 67/7. La fig. 62/9 este ilustrată o valvă a unui alt tipar descoperit în anii '20 în aceeași localitate și aflată la Institutul de Arheologie al Academiei Bulgare de Științe (ČERNYCH 1978, p. 256, nr. 18), iar la fig. 69/1 o copie după o valvă de tipar din Muzeul din Razgrad, unde se păstrează piese care formează depozitul de tipare descoperit în anul 1963 (cf. ČERNYCH 1978, *loc. cit.* și BUCHHOLZ 1999, p. 75, n. 17 și fig. 6). În catalogul expoziției *Die Thraker*, p. 88-89, nr. 139-140 sunt publicate două tipare bivalve complete (primul aflat în colecția Institutului de Arheologie din Sofia, al doilea din colecția Muzeului din Razgrad), care redau două sceptre foarte asemănătoare între ele, ambele cu capătul spiralat. Depozitul de tipare a fost atribuit culturii Zimnicea (Simnič!) – Plovdiv, din Bronzul târziu.

¹³³ DERGACEV 1975, p. 13-18, fig. 5/12.

¹³⁴ LÁSZLÓ 2007, p. 46.

¹³⁵ LÁSZLÓ 2006, p. 131; LÁSZLÓ 2007, p. 46-47.

¹³⁶ LÁSZLÓ 2007, p. 48, cu bibliografia.

¹³⁷ HOCHSTETTER 1981, *passim*; LÁSZLÓ 1997, *passim*.

până la jumătatea secolului al XII-lea a. Chr., în limitele fazelor LH III A₂ – III B – III C din zona egeeană¹³⁸.

O altă armă ceremonială de piatră, care reprezintă tot un sceptru cu capătul puțin îndoit s-a descoperit la Ljulin (Yambol, Bulgaria)¹³⁹. Sceptrul a fost lucrat din piatră gri-verzuie densă, cu caracteristici tipologice asemănătoare doar în parte celor prezentate de piesa de la Uluburun. În schimb, sceptrul de la Ljulin, cu vârful arcuit spre interior și cu bulbul terminal ca o ciupercă, neornamentat, se apropie mai mult de exemplarul de la Pantelimon de Sus. Față de acesta din urmă, piesa de la Ljulin are atât orificiul pentru mâner complet, cât și două proeminențe laterale tot în zona îngroșată pentru mâner, în vederea unei prinderi mai sigure a acestuia; de asemenea, corpul propriu-zis al sceptrului este ornamentat din zona proeminențelor până la vârf prin câte trei caneluri pe fiecare parte, element ce lipsește de pe exemplarul de la Pantelimon.

Atât sceptrele de la Uluburun și Ljulin, cât și cel de la Pantelimon, sunt din piatră și nu pot fi puse în legătură directă cu piesele de bronz, de care se apropie, într-o anumită măsură. Pe baza rocilor din care au fost lucrate, probabil de pietrari specializați, piesele de la Ljulin și Pantelimon par să fi fost realizate în zonele în care ele s-au descoperit. Pentru sceptrul de la Uluburun s-a presupus proveniența lui tot din spațiul carpato-balcanic. S-a pus întrebarea, cui aparține sceptrul de pe nava de la Uluburun, fără să se poată da un răspuns convingător. S-a atras atenția asupra faptului că încărcătura navei, ca și tipul de ambarcațiune nu permit stabilirea precisă a originii acesteia, ori a proprietarului ei. S-a presupus, cu o anumită probabilitate, că proprietarul și/sau căpitanul ar fi putut avea o origine nord-siriană, fără a se exclude și o posibilă origine „levanto-helladico-miceniană” a acestuia sau a echipajului/călătorilor. Aceștia nu pot fi excluși complet ca posibili proprietari ai sceptrului de piatră¹⁴⁰.

S-a constatat că printre materialele descoperite în epavă se aflau și două seturi de obiecte de factură miceniană, ceea ce i-a sugerat lui C. Pulak posibilitatea ca la bordul navei să se fi aflat doi „egeeni străini” de rang înalt, emisari ai unuia dintre regatele miceniene, având ca misiune supravegherea/achiziționarea încărcăturii și însoțirea vasului spre destinație. Totodată, s-a afirmat că pe vas se afla și un al treilea străin, anume posesorul sceptrului de piatră care, pe baza echipamentului său, ar fi avut un statut social special; el putea fi un mercenar originar dintr-o regiune învecinată cu nordul Greciei și ar fi fost angajat de cei doi micenieni de la bord¹⁴¹. A. László consideră ipoteza plauzibilă și apreciază că descoperirea în cauză reprezintă încă un argument în favoarea contactelor de natură diversă dintre cele două arii de civilizație – egeeană și balcano-dunăreano-pontică -,

¹³⁸ LÁSZLÓ 2007, p. 48.

¹³⁹ BUCHHOLZ 1999, p. 70, fig. 6/a. *Die Thraker* 2004, p. 87, cat. 134.

¹⁴⁰ BUCHHOLZ 1999, p. 77.

¹⁴¹ PULAK 2004 (*apud* LÁSZLÓ 2007, p. 48-49).

putând fi admisă chiar prezența efectivă a unor reprezentanți ai nordului în zona egeeană, opinie privită cu scepticism de unii specialiști. S-ar putea admite chiar implicarea reprezentanților complexului Sabatinovka-Noua-Coslogeni în aceste evenimente, însă rolul lor real va trebui mai bine clarificat în viitor¹⁴². Probabil personajul în cauză de pe navă – „mercenarul” – a tras foloase de pe urma acestui obiect original, ca și din semnificația sceptrului, de simbol al puterii și al onoarei. O semnificație asemănătoare se poate presupune și pentru sceptrul de la Pantelimon.

Oricum s-ar interpreta apariția singulară a sceptrului de la Uluburun, ca și a celorlalte sceptre de piatră de la Ljulin și Pantelimon, ori a exemplarelor de bronz sau a unor tipare pentru ele, prezența lor în zona carpato-balcanică dovedește existența unor contacte între partea orientală a Mării Mediterane, Marea Egee și regiunile din jurul Mării Negre. Nu se poate stabili prin câte mâini a trecut sceptrul de la Uluburun până a ajuns la ultimul proprietar. Prezența lui pe nava scufundată nu poate fi interpretată, totuși, ca reprezentând o dovadă că nava în cauză ar fi fost vreodată în Marea Neagră. Dar având în vedere ultimele descoperiri din zonă, inclusiv unele materiale ceramice, arme, lingouri de metal și ancore de piatră micenienă¹⁴³, acest lucru nu a fost respins.

Sud-estul României, inclusiv Dobrogea, iar mai departe regiunile de NE și de SE ale Bulgariei, până spre țărmul vest-pontic, au jucat rolul unui pasaj cultural, permițând accesul și circulația comunităților umane și/sau a unor obiecte de metal, a „sceptrelor-pisăloage” de piatră de origine nord-pontică, precum și a unor tipuri ceramice specifice.

În legătură cu încadrarea culturală a celor patru sceptre de piatră din județul Constanța, aceasta nu pare să ridice probleme deosebite. Exemplarele de la Rasova și Satu Nou pot fi atribuite fără rezerve culturii Coslogeni, un argument reprezentându-l și prezența în ambele stațiuni a unor materiale specifice culturii amintite. Sceptrul de la Lanurile aparține, foarte probabil, tot culturii Coslogeni, chiar dacă până în prezent nu avem nici o informație privind locul și contextul descoperirii lui. În ceea ce privește apartenența culturală și încadrarea cronologică a sceptrului de la Pantelimon de Sus nu există încă elemente sigure. După cum aminteam, sceptrul în cauză reprezintă, deocamdată, o descoperire singulară. Însă în zonă, în localitatea Grădina, aflată la circa 7 km spre est, s-au semnalat descoperiri de tipul Sabatinovka-Coslogeni¹⁴⁴. Pe de altă parte, apropierea de exemplarul de la Uluburun, de cel de la Ljulin, de piesele ilustrate de tipare de la Pobit Kamăk, ca și de sceptrele de bronz de la Drajna de jos și Lozova, asigură încadrarea largă a sceptrului de la Pantelimon spre sfârșitul sec. al XIV-lea-sec. XIII a.Chr. De altfel,

¹⁴² LÁSZLÓ 2007, p. 49.

¹⁴³ **Ibidem**. Pe baza acestor descoperiri, ca și a faptului că sceptrul de piatră și chihlimbarul de la bordul navei nu aparțin categoriei de mărfuri orientale, se consideră că ele ar dovedi existența unor relații cu zona Mării Negre și dincolo de ea, că nava în cauză ar fi avut chiar planificată o escală pe coasta de vest a Mării Negre; cf. BUCHHOLZ, WEISGERBER 2005, p. 152.

¹⁴⁴ IRIMIA 2002, p. 137-147.

se consideră pe bună dreptate, că sceptrele amintite, cu capătul spiralat (rulat) din teritoriile extracarpatiche și nord-vest pontice au circulat într-o perioadă care corespunde evoluției culturilor Noua târzie și Coslogeni¹⁴⁵.

Trecerea în revistă a unor aspecte ale raporturilor dintre spațiul levantino-egeean cu regiunile istro-pontice și balcanice relevă faptul că după expansiunea miceniană, respectiv a ceea ce s-a numit „comunitate (*koiné*) miceniană” cu creațiile, comerțul, navigația, meșteșugurile și simbolurile specifice, a avut loc o perioadă tulbure, de deplasări de populații, de fenomene în care unele comunități din spațiul nord și vest pontic, precum și din cel dunăreano-balcanic au avut un rol real, participând la desfășurarea unui episod important al istoriei universale în bazinul răsăritean al Mării Mediterane și al mărilor legate de ea (Marea Egee și Marea Neagră).

BIBLIOGRAFIE

- ALEXANDRESCU 1966 – A.D. Alexandrescu, **Die Bronzeschwerter aus Rumänien**, *Dacia* NS, 10 (1966), p. 117-190.
- ALEXANDRESCU 1968 – A.D. Alexandrescu, **Spadele de bronz de pe teritoriul R.S.România**, Rezumatul tezei de doctorat, București, 1968.
- ALEXANDRESCU 1988 – P. Alexandrescu, **Dosar pentru Marea Neagră**, în J. Boardman, **Grecii de peste mări**, București 1988, p. 409-429.
- ALEXANDROV 2002 – S. Alexandrov, **The Late Bronze Age Settlement at Koprivlen**, în **Koprivlen I. Rescue Archaeological Excavations along the Gotche Delchev – Drama Road 1989-1999** (ed. A. Bozkova și P. Delev), Sofia 2002, p. 63-83.
- ANDRIȚOIU 1992 – I. Andrițoiu, **Civilizația tracilor din sud-vestul Transilvaniei în epoca bronzului**, Bibliotheca Thracologica, 2, București, 1992.
- BADER 1986 – T. Bader, **Neue Beiträge zu den mykenischen Schwerter vom Typ A aus Rumänien**, *Zeitschr.für.Arch.* 20 (1986), p. 1-15.
- BADER 1990 – T. Bader, **Bemerkungen über die Ägäischen Einflüsse auf die Alt-und Mittelbronzezeitliche Entwicklung im Donau-Karpatenraum**, în *Orientalisch-Ägäischen Einflüsse in der Europäischen Bronzezeit. Ergebnisse eines Kolloquiums, Monographien/Römisch Germanischen Zentralmuseum*, 15, 1990, p. 181-208.
- BADER 1991 – T. Bader, **Die Schwerter in Rumänien**, PBF IV, 8, Stuttgart 1991.
- BASOC 1981 – I. Basoc, **Cercetări periegetice pe teritoriul comunei Țepu, județul Galați**, *Danubius*, 10 (1981), p. 23-30.
- BASS 1998 – G. Bass, **Sailing between the Aegean and the Orient in the second millenium**, în *Aegeum*, 18 (1998), p. 183-191.
- BASS *et alii* 1989 – G. Bass, C. Pulak, D. Collon, J. Weinstein, **The Bronze Age Shipwreck at Ulu Burun: 1986 Campaign**, *AAJ*, 93 (1989), p. 1-29.
- BÂRZU 1989 – L. Bârză, **La station de Sărata-Monteoru: La nécropole n° 4 de l'époque du bronze**, *Dacia* NS, 33 (1989), p. 39-78.
- BEREZANSKAJA 1982 – S.S. Berezanskaja, **Severnaja Ukraina v epohu bronzî**, Kiev, 1982.
- BEREZANSKAJA *et alii* 1986 – S.S. Berezanskaja, V.V. Otrosenko, N.N. Čeredničenko, I.N. Scharafudinova, **Kul'turi epohi bronzî na territorii Ukrainî**, Kiev, 1986.
- BOARDMAN 1988 – John Boardman, **Grecii de peste mări. Colonizarea greacă și comerțul**

¹⁴⁵ LÁSZLÓ 2006, p. 134.

- timpuriu** (traducere de M. Alexandrescu-Vianu și P. Alexandrescu. *Introducere, note, dosar pentru Marea Neagră și glosar* de P. Alexandrescu), ed. Meridiane, București 1988.
- BOBI 1981 – V. Bobi, **Descoperiri din epoca bronzului pe teritoriul județului Vrancea, Vrancea. Studii și comunicări**, 4 (1981), p. 47-77.
- BOLOHAN 2005 – N. Bolohan, **The Danube, Balkans and Northern Aegean. Trade Routes, Influences and buffer Zones in the Late Bronze Age**, în *Emporia. Aegeans in the Central and Eastern Mediterranean* (éd. R. Laffineur, E. Greco), *Aegeum* 25, Liège 2005, p. 161-171 și pl. XXXVI-XLII.
- BOLOHAN 2006 – N. Bolohan, **Civilizațiile de la sfârșitul epocii bronzului din spațiul sud-carpatic al României și relațiile lor cu cele din sud-estul Europei**, Teză de doctorat, Universitatea „Al. I. Cuza” Iași, Facultatea de Istorie, Iași 2006 (manuscris).
- BOROFFKA 1987 – N. Boroffka, **Folosirea fierului în România de la începuturi până în secolul al VIII-lea î.e.n.**, *Apulum* 24 (1987), p. 55-77.
- BOROFFKA 1994 – N. Boroffka, **Die Wietenberg-Kultur. Ein Beitrag zur Erforschung der Bronzezeit in Südosteuropa**, I, II, Bonn 1994.
- BOROFFKA, SAVA 1998 – N. Boroffka, E. Sava, **Zu den steinernen „Zeptern/Stössel-Zeptern”, „Miniatursäulen” und „Phalli” der Bronzezeit Eurasiens**, *Archäologische Mitteilungen aus Iran und Turan*, 30 (1998), Berlin, p. 17-113.
- BORONEAȚ, BORONEAȚ 1992 – C. Boroneaț, V. Boroneaț, **Considerații asupra topoarelor „sceptru” din piatră, epoca bronzului, pe baza descoperirilor de la Butimanu**, *Cercetări arheologice în București*, 4 (1992), p. 91-108.
- BOZHINOVA 2007 – E. Bozhinova, **The Bronze and Iron Age Site of Dragoyna**, 14 Jun. 2007. Aegeo-Balkan Prehistory. <http://www.aegeobalkanprehistory.net>.
- BOUZEK 1985 – J. Bouzek, **The Aegean, Anatolia and Europe: Cultural Interrelations in the Second Millennium B. C.**, Götting-Prague, 1985.
- BUCHHOLZ 1999 – H. G. Buchholz, **Ein aussergewöhnliches Steinzepter im östlichen Mittelmeer**, *PZ*, 74 (1999), 1, p. 68-78.
- BUCHHOLZ, WEISGERBER 2005 – H. G. Buchholz, G. Weisgerber, **Prominenz mit Steingerät**, în *Das Schiff von Uluburun, Welthandel vor 3000 Jahren*, Katalog der Ausstellung des Deutschen Bergbau-Museums Bochum vom 15. Juli 2005 bis 16. Juli 2006 (Hrsg. Ü. Yalçın, C. Pulak, R. Slotta), Bochum 2005, p. 149-153.
- CAVRUC 1998 – V. Cavruc, **Once More about the Ponto-Caspic Factor in the Formation of Noua Culture**, *Thraco-Dacica*, 19 (1998), p. 93-111.
- ČERNÝCH 1978 – E. N. Černých, **Gornoe delo i metallurgija v drevneišej Bolgarii**, Sofia, 1978.
- CHICIDEANU 2003 – M. Șandor Chicideanu, **Cultura Žuto Brdo-Gârla Mare. Contribuții la cunoașterea epocii bronzului la Dunărea Mijlocie și Inferioară**, I, II, Cluj-Napoca 2003.
- CHICIDEANU, CHICIDEANU 1990 – M. Șandor Chicideanu, I. Chicideanu, **Contributions to the study of the Gârla Mare Antropomorphic Statuettes**, *Dacia NS*, 34 (1990), p. 53-76.
- CHRISTOV, ILIEV 2000 – H. Christov, I. Iliev, **Severnopontijski kamenni „sciptri-čjukalki” ot bronzovata epoha v dolinata na Dolna Tundža**, *Arheologija* 2000, 1-2, p. 27-32.
- CIOS 1986 – I. Cios, **Un sceptru aparținând epocii bronzului descoperit în cetatea feudală timpurie de la Capidava**, *Pontica* 19 (1986), p. 239-241.
- DAVID 1993 – W. David, **Zur Ornamentik der alt- und mittel-bronzezeitlichen Hajdúsámson-Apa-Kreises**, în *Actes du XIIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques*, Bratislava, 1-7 Septembre 1991, Bd. 3, Bratislava 1993.
- *** **Der geschmiedete Himmel. Die weite Welt im Herzen Europas vor 3600 Jahren** (Hrsg. H. Meller), Landesmuseum für Vorgeschichte. Halle (Saale), 15. Oktober 2004-24. April 2005.
- DERGACEV 1975 – V. A. Dergacev, **Bronzovye predmety XIII-VIII vv. do n. e. iz Dnestrovsko-Prutskogo mezhdureč'ja**, Chișinev, 1975.
- *** **Die Thraker 2004 - *** Die Traker. Das goldene Reich des Orpheus**, 23. Juli bis 28. November 2004 Kunst- und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland.

- DUMITROAIA 1992 – Gh. Dumitroaia, **Cultura Noua pe teritoriul județului Neamț**, *Carpica* 23 (1992), p. 119-141.
- EDER 2008 – B. Eder, **The Northern Frontier of the Mycenaean World**, 3 Apr. 2008. Aegeo-Balkan Prehistory. www.aegeobalkanprehistory.net.
- FLORESCU 1991 – A. C. Florescu, **Repertoriul culturii Noua-Coslogeni din România. Așezări și necropole**, *Cultură și civilizație la Dunărea de Jos*, 9 (1991), p. 5-414.
- FLORESCU/FLORESCU 1983 – M. Florescu, A.C. Florescu, **Cercetările arheologice de la Căndești-Coasta Banului, com. Dumbrăveni (jud. Vrancea), în perioada 1976-1980 (necropola aparținând purtătorilor culturii Monteoru, așezarea de la sfârșitul epocii bronzului-cultura Noua și resturi de locuire hallstattiene)**, *Materiale*, 15-A XV-a sesiune anuală de rapoarte, Muzeul județean Brașov 1981 (1983), p. 112-123.
- FRENCH, RUTTER 1977 – E.B. French, J.B. Rutter, **The Handmade Burnished Ware of the Late Helladic III C Period: its modern historical context**, *AJA*, 81 (1977), 1, p. 111-112.
- GENZ 2004-2005 – H. Genz, **Griechische Lanzenspitzen in Mitteldeutschland?**, în *****Der geschmiedete Himmel. Die weite Welt im Herzen Europas vor 3600 Jahren** (Hrsg. H. Meller), Landesmuseum für Vorgeschichte. Halle (Saale), 15. Oktober 2004-24. Aprilie 2005, p. 186-187.
- GENZ, JARECKI 2004-2005 – H. Genz, H. Jarecki, **Von der Levant bis nach Frankreich? zum Phänomen der Schleifennadeln**, în ***** Der geschmiedete Himmel. Die weite Welt im Herzen Europas vor 3600 Jahren** (Hrsg. H. Meller), Landesmuseum für Vorgeschichte. Halle (Saale), 15. Oktober 2004-24. April 2005, p. 188-189.
- GEORGIEV, ANGELOV 1957 – G. I. Georgiev, I. Angelov, **Razkopki na selisnata mogila do Ruse prez 1950-1953 g.**, *Izvestija-Sofia*, 21 (1957), p. 41-194.
- HACHMANN 1957 – R. Hachmann, **Die frühe Bronzezeit im westlichen Ostseegebiet und ihre mittel- und südosteuropäischen Beziehungen**, Hamburg 1957.
- HÄNSEL 1982 – B. Hänsel, **Südosteuropa zwischen 1600 und 1000 v. Chr.**, în *Südosteuropa zwischen 1600 und 1000 v. Chr.*, (Hrsg. B. Hänsel), PAS 1 (1982), p. 1-38.
- HOCHSTETTER 1981 – A. Hochstetter, **Eine Nadel der Noua-Kultur aus Nordgriechenland. Ein Beitrag zur absoluten Chronologie der späten Bronzezeit im Karpatenbecken**, *Germania*, 59 (1981), p. 239-259.
- HOCHSTETTER 1982/a – A. Hochstetter, **Die mattbemalte Keramik in Nordgriechenland, ihre Herkunft und locale Ausprägung**, *Prähistorische Zeitschrift*, 57 (1982), p. 201-219.
- HOCHSTETTER 1982/b – A. Hochstetter, **Spätbronzezeitliches und früheisenzeitliches Formengut in Makedonien und in Balkanraum**, în *Südosteuropa zwischen 1600 und 1000 v. Chr.*, PAS 1 (1992), p. 99-118, Berlin.
- HOCHSTETTER 1984 – A. Hochstetter, **Kastanas. Die handgemachte Keramik**, I, II, PAS 3 (1984).
- HOREDT 1960 – K. Horedt, **Siebenbürgen und Mikenä**, *Nouvelles Études d'Histoire*, 2 (1960), p. 31-44.
- HOREDT 1961 – K. Horedt, **Săbiile de tip micenian din Transilvania**, *Apulum*, 4 (1961), p. 9-18.
- HOREJS 2007 – B. Horejs, **The Phenomenon of Mattpainted Pottery in the Northern Aegean. Introduction. Overview and Theories**, 3 Oct. 2007. Aegean-Balkan Prehistory. www.aegeobalkanprehistory.net.
- ILIEV 2002 – I. Iliev, **Ägäische Einflüsse an der Unteren Tundža während der Karanovo-IV-Zeit**, în *Proceedings of the Eighth International Congress of Thracology, Thrace and the Aegean*, Sofia-Yambol 25-29 September 2000 (2002), I, p. 127-136.
- IRIMIA 1970 – M. Irimia, **Das mykenische Bronzeschwert aus Medgidia**, *Dacia* NS, 14 (1970), p. 389-396.
- IRIMIA 2002 – M. Irimia, **Funde aus der späten Bronzezeit in der Dobrukscha und einige Betrachtungen, die Coslogeni-Kultur betreffend**, în *Proceedings of the Eighth International Congress of Thracology, Thrace and the Aegean*, Sofia-Yambol 25-29 September 2000 (2002), I, p. 137-147.

- IRIMIA 2008 – M. Irimia, **Sceptre de piatră inedite din județul Constanța și unele considerații privind legăturile zonei vest-pontice cu spațiul egeean în Bronzul târziu**, *Pontica*, 41 (2008) – sub tipar.
- JUNG 2004-2005 – R. Jung, **Mykene und der Norden: Transfer von Artefakten-Transfer von Religion?**, în *** **Der geschmiedete Himmel. Die weite Welt im Herzen Europas vor 3600 Jahren** (Hrsg. H. Meller), Landesmuseum für Vorgeschichte. Halle (Saale), 15. Oktober 2004-24. April 2005, p. 190-193.
- KACSÓ 2003 – C. Kacsó, **Der zweite Depotfund von Ungureni**, în *Bronzezeitliche Kulturerscheinungen im karpatischen Raum. Die Beziehungen zu den benachbarten Gebieten*. Ehrensymposium für Alexandru Vulpe zum 70. Geburtstag, Baia Mare 10.-13. Oktober 2001, (Hrsg. C. Kacsó), Baia Mare 2003, p. 267-300.
- KAISER 1997 – E. Kaiser, **Das Hort von Borodino. Kritische Anmerkungen zu einem berühmten bronzezeitlichen Schatzfund aus dem nordwestlichen Schwarzmeergebiet**, Bonn, 1997.
- KILIAN 1995 – I. Kilian, **Überlegungen zum spätbronzezeitlichen Schiffswrack von Ulu Burun (Kaş)**, *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz* 40 (1993), 1, Mainz, 1995, p. 333-352.
- KLOČKO 1990 – V. I. Kločko, **„Narodimorja” ta Pivične Pričernomor’ja**, *Archeologija* (Kiev), 1 (1990), p. 10-17.
- KORFMANN 2005 – M. Korfmann, **Troia/Wilusa**. Überblick und offizieller Rundgang, Çanakkale-Tübingen Troia Vakfi, 2005.
- LÁSZLÓ 1997 – A. László, **Legături între regiunea Dunării de Jos și spațiul egeo-anatolian la sfârșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului**, *Memoria Antiquitatis*, 21 (1997), p. 115-130.
- LÁSZLÓ 1997/a – A. László, **On Relationships between the Lower Danube Region and the Aegean-Anatolian Area at the End of the Bronze Age and the Beginning of the Iron Age**, în *Préhistoire au Bas Danube*, Cultură și civilizație la Dunărea de Jos 15 (1997), p. 358-368.
- LÁSZLÓ 1999 – A. László, **La fine de l'âge du bronze au Bas Danube et le monde Mycénien. Relations et chronologie**, în *E Perifereia tou Mykeneikou kosmou*. A Diethnes Diepistemoniko Symposio, Lamia, 25-29 Septembriou 1994, Lamia 1999, p. 27-33.
- LÁSZLÓ 2006 – A. László, **Über die Beziehungen, die kulturelle und chronologische Lage der Bronzefunde von typ Ópályi-Uriu-Drajna de Jos-Lozova-Pobit Kamäk**, în *Bronzezeitliche Depotfunde-Problem der Interpretation*, Materialien der Festkonferenz für Tivodor Lehoczky zum 175. Geburtstag, Ushhorod 5.-6. Oktober 2005 (Hrsg. J. Kobal), Ushhorod 2006, p. 124-143.
- LÁSZLÓ 2007 – A. László, **Drajna de Jos-Lozova-Pobit Kamäk-Uluburun. Sur les relations à longue distance dans l'âge tardif du bronze**, *Studia Antiqua et Archaeologica*, 12 (2006) – Al V-lea Colocviu româno-italian, Iași-Tulcea, 19-25 septembrie 2004, Iași (2007), p. 43-55.
- LĂZURCĂ 1977 – E. Lăzurcă, **Mărturii din epoca bronzului pe teritoriul din nordul Dobrogei**, *Pontica*, 10 (1977), p. 301-305.
- LEAHU 1982 – V. Leahu, **Tracii carpato-dunăreni în marile migrații egeene**, *Cercetări arheologice*, 4 (1982), p. 175-204.
- LEAHU 1988 – V. Leahu, **Obiecte de metal și mărturii ale practicării metalurgiei în aria culturii Tei**, *SCIVA*, 39 (1988), 3, p. 223-241.
- LEAHU 2003 – V. Leahu, **Cultura Tei. Grupul cultural Fundenii Doamnei. Probleme ale epocii bronzului în Muntenia**, *Bibliotheca Thracologica* 38, București 2003.
- LICHARDUS 2001 – J. Lichardus, **Die Geweihaxt von Dudarkov und die spätmykenischen Einflüsse im ukrainischen Raum**, *Eurasia Antiqua*, 7 (2001), p. 75-94.
- LICHARDUS et alii 2002 – I. Lichardus, R. Echt, I. K. Iliev, Ch. J. Christov, **Die Spätbronzezeit an der unteren Tundža und die ostägäischen Verbindungen in Südbulgarien. Mit Beiträgen von W.-R. Thiele und J.S. Becker**, *Eurasia Antiqua*, 8 (2002), p. 135-184.
- LICHARDUS, ILIEV, CHRISTOV 1999 – J. Lichardus, I.K. Iliev, Ch.J. Christov, **Die**

- spätbronzezeitlichen „Steinströssel-Zepter” in Südbulgarien und die Frage der nordpontischen Verbindungen zur Ägäis, *Eurasia Antiqua*, 5 (1999), p. 95-110.**
- MANZURA, SAVA 1994 – I. Manzura, E. Sava, **Interacțiuni „est-vest” reflectate în culturile eneolitice și ale epocii bronzului din zona de nord-vest a Mării Negre. (Schită cultural-istorică), *Memoria Antiquitatis*, 19 (1994), p. 143-192.**
- MARINESCU 1983 – G. Marinescu, **Două noi spade de bronz descoperite în Transilvania, *Apulum*, 21 (1983), p. 57-65.**
- MITREA 1987-1989 – I. Mitrea, **Sceptre din epoca bronzului descoperite la Voinești, județul Vaslui, *Acta Moldaviae Meridionalis*, 9-11 (1987-1989), p. 27-32.**
- MORINTZ 1978 – S. Morintz, **Contribuții arheologice la istoria tracilor timpurii, I. Epoca bronzului în spațiul carpato-balcanic, București 1978.**
- MOTZOI-CHICIDEANU 1995 – I. Motzoi-Chicideanu, **Fremdgüter im Monteoru-Kulturraum, în B. Hänsel (Hrsg.), *Handel, Tausch und Verkehr im bronze-und früheisenzeitlichen Südosteuropa. Südosteuropa-Schriften*, 17, PAS 11, München-Berlin (1995), p. 219-242.**
- MUNTEANU 1991 – M. Munteanu, **Topoare și alte piese de piatră din epoca bronzului din sud-estul României, *Pontica*, 24 (1991), p. 407-418.**
- OANCEA 1976 – A. Oancea, **Unele observații cu privire la fazele finale ale culturii Monteoru în lumina cercetărilor de la Cârломănești, jud. Buzău, *Cercetări Arheologice*, 2 (1976), p. 191-237.**
- OANCEA 1981 – A. Oancea, **Considérations sur l'étape finale de la culture de Monteoru, *Dacia*, NS 25 (1981), p. 131-194.**
- PANAIOTOV, DONEVSKI 1977 – I. Panaiotov, P. Donevski, **Săkrovišce ot krāsnata bronzova epoha ot s. Sokol, Silistrensko, *Izvestija-Varna* 13 (28), 1977, p. 131-141.**
- PÂSLARU 2007 – I. Pâslaru, **Cultura Delacău-Babino, Mangalia, 2006.**
- PETRESCU-DÎMBOVIȚA 1982 – M. Petrescu-Dîmbovița, **Les principaux problèmes concernant les dépôts de bronze chez les thraces de l'espace carpatho-danubien-pontique des XVIe-XIe siècles av.n.è, *Pulpudeva*, 5 (1982), p. 161-183.**
- PLATON 1988 – N. Platon, **Civilizația egeeană, vol. 4 (traducere de Z. Petre, A. Calangiu, G.A. Niculescu. Cuvânt înainte și mic dicționar de termeni de artă veche și arheologie de Z. Petre), ed. Meridiane, București 1988.**
- POURSAT 1998 – J.-C. Poursat, **Grecia preclasică de la origini până la sfârșitul secolului VI (traducere din limba franceză de F. Bechet), ed. Teora, București, 1998.**
- PULAK 1988 – C. Pulak, **The Bronze Age Shipwreck at Ulu Burun, Turkey: 1985 Campaign, *AJA*, 92 (1984), 1988, p. 1-37.**
- PULAK 1997 – C. Pulak, **The Uluburun Shipwreck, în *Res Maritimae. Cyprus and the Eastern Mediterranean from Prehistory to Late Antiquity*, Proceedings of the Second International Symposium „Cities on the Sea”, Nicosia, Cyprus, October 18-22, 1994 (ed. S. Swiny, R.L. Hohlfelder, H.W. Swiny), Atlanta, Georgia 1997, p. 233-262.**
- PULAK 1998 – C. Pulak, **The Uluburun Shipwreck: an overview, *The International Journal of Nautical Archaeology* 27 (1998), 3, p. 188-224.**
- PULAK 2004 – C. Pulak, **Who were the Mycenaeans aboard the Uluburun Ship?, 10th International Aegean Conference „Emporia. Aegeans in Central and Eastern Mediterranean”, Athens, 14-18 April 2004, Abstracts, p. 96. Actele simpozionului au fost publicate în *Aegeum* 25, 2005 (*apud* LÁSLÓ 2007).**
- RUTTER 1975 – J.B. Rutter, **Ceramic Evidence for Northern Intruders in Southern Greece at the Beginning of the Late Helladic III C Period, *AJA*, 79 (1975), 1, p. 17-32, Plates 1-3.**
- RUTTER 1976 – J.B. Rutter, **„Non Mycenaean” Pottery: a Reply to Gisela Walberg, *AJA* 80 (1976), 2, p. 187-188.**
- RUTTER 2008 – J.B. Rutter, **Mycenaean Pictorial Art and Pottery, Lesson 24: <http://projectsx.dartmouth.edu/classics/history/bronze-age/lessons/les/24.html>, (Updated March 2008).**

- SANDARS 1963 – N. Sandars, **Later Aegean Bronze Swords**, *AJA*, 67 (1963), p. 117-153.
- SAVA 1987 – E.N. Sava, **K voprosu o pestah-skipetrah epohi pozdnei bronzî iz Severnogo Pričernomor'ja**, *IANMSSR-Serija obščestvennâh nauk*, 1, 1987, p. 62-71.
- SÎRBU, SCHUSTER 1997 – V. Sîrbu, Chr. Schuster, **Mykenische Importe und Einflüsse im Donau-Karpaten-Schwarzmeerraum. Ein Überblick**, în *Préhistoire du Bas Danube*, Cultură și civilizație la Dunărea de Jos 15 (1997), p. 302-324.
- STEFANI 2007 – L. Stefani, **Angelochori: A Late Bronze Age Settlement in Western Macedonia**, 3 May 2007. Aegeo-Balkan-Prehistory, www.aegeobalkanprehistory.net.
- ȘERBĂNESCU 1993 – D. Șerbănescu, **„Sceptres” of the Bronze Age discovered within the Mostiștea Valley**, în *International Colloquy „Archaeological research regarding the populations of the Late Bronze – Noua – Sabatinovka – Coslogeni cultural complex”*, 15-19 October 1991, Călărași, Slobozia, Brăila, Galați, Culture et Civilisation au Bas Danube 10 (1993), p. 157-163.
- ȘERBĂNESCU, TROHANI 1978 – D. Șerbănescu, G. Trohani, **Cercetări arheologice pe Valea Mostiștei**, *Ilfov – File de Istorie*, 1978, p. 17-42.
- TODOROVA 1984 – H. Todorova, **Dobroudža prez praistoričeskaia epoha în A. Fol** (ed.) *Istoriia na Doubroudža*, I, 1984, p. 23-71.
- TODOROVA, DIMOV 1985 – H. Todorova, T. Dimov, **Selišce ot kăsnata bronzova epoha na Golemiya Ostrov pri selo Durankulak, Tolbuh'ii**, 1982 (Sofia 1985), p. 21-26.
- TONČEVA 1973 – G. Tončeva, **Novi dannî za tãrgovijata po Černomorskoto krajbrežie prez XVI-XIV v. pr. n. e.**, în *Vekove*, 1973, 3, p. 17-25.
- TONČEVA 1982 – G. Tončeva, **Thracia Pontica à l'âge du bronze récent**, *Thracia Pontica*, 1, 1982, p. 176-182.
- TONČEVA 1984 – G. Tončeva, **Monumentalni skulpturii pametniți ot kăsnobronzovata i ot rannoeljaznata epoha v Bălgarija**, *Thracia*, 6 (1984), p. 71-103.
- TONČEVA 1985 – G. Tončeva, **Problèmes de l'art et de l'âge du bronze récent en Bulgarie de Nord-Est**, *Thracia Pontica*, 2 (1985), p. 297-306.
- TONČEVA 1991 – G. Tončeva, **Problèmes de la plastique miniature de l'âge du bronze récent en Bulgarie de Nord-Est**, *Pontica*, 24 (1991), p. 29-42.
- VULPE 1970 – A. Vulpe, **Die Äxte und Beile in Rumänien**, I, (PBF IX, 2), München, 1970.
- VULPE 1982 – A. Vulpe, **Beitrag zu den bronzezeitlichen Kulturbeziehungen zwischen Rumänien und Griechenland**, în B. Hänsel (ed.), *Südosteuropa zwischen 1600 und 1000 v. Chr.*, *PAS*, 1 (1982), p. 321-328.
- VULPE 1995 – A. Vulpe, **Epoca bronzului în spațiul carpato-dunărean. Privire generală**, în **Comori ale epocii bronzului în România**, Muzeul de Istorie Națională a României, București, 1995, p. 17-23.
- VULPE 1997/a – A. Vulpe, **Spațiul egeo-anatolian și Europa sud-estică în lumina unei revizuirii a cronologiei epocii bronzului**, în *Memoriile Secției de Științe Istorie și Arheologice*, seria 4, tom 21, 1996 (1997), p. 33-47.
- VULPE 1997/b – A. Vulpe, **Tezaurul de la Perșinari. O nouă prezentare**, *Cultură și civilizație la Dunărea de jos*, 15 (1997), p. 265-301.
- VULPE 2001/a – A. Vulpe, **The Aegean-Anatolian and South-Eastern Europe in the Light of a Revision of the Bronze Age Chronology**, în *Der nordkarpatische Raum in der Bronzezeit. Symposium Baia Mare. 7.-10. Oktober 1998*, *Bibliotheca Marmatia*, 1, (Hrsg. C. Kacsó), Baia Mare, 2001, p. 9-21.
- VULPE 2001/b – A. Vulpe, **Epoca metalelor**, în *Istoria Românilor* (coord. Mircea Petrescu-Dîmbovița, Alexandru Vulpe), București 2001, p. 211-395.
- VULPE, BÂRLIBA 1985 – A. Vulpe, V. Mihăilescu-Bârliba, **Der Goldschatz von Rădeni, Kr. Neamț, in der Westmoldau Rumänien**, *PZ*, 60 (1985), p. 47-69.

Quelques aspects concernant les rapports entre l'espace égéen et les régions istro-pontiques à l'époque du Bronze tardif

Résumé

Le spécifique des régions istro-pontiques se caractérise, entre autres, par le fait que les groupes culturels et les cultures qui ont évolué dans la zone lors de la pré- et la protohistoire ont toujours été prédisposés aux contacts et aux interactions dans plusieurs directions et sous de nombreuses formes avec des milieux culturels divers rapprochés ou éloignés. Cette spécificité est due, également, à la position géographique de la région, située au carrefour de trois grandes zones culturelles et historiques – balkano-égéenne, centrale-européenne et est-européenne/de steppe-lesquelles se sont manifestées en qualité de facteurs extérieurs.

L'auteur présente quelques aspects concernant les changements du monde égéen passés à la fin de la civilisation minoenne et pendant la période mycénienne, notamment dans le bassin de la Mer Egée. On met sur le tapis certains témoignages matériels sur les rapports établis avec d'autres populations, y compris par la voie commerciale. C'est dans ce cadre que s'inscrit également la „colonisation micénienne” du bassin de la Mer Méditerranée et de celui de certaines mers adjacentes, respectivement la création de l'ainsi dite *koinè* micénienne.

L'influence du monde mycénien dans l'est de la Méditerranée et dans le bassin de la Mer Egée est très différente de celle exercée à la du monde micénien, en tant qu'intensité sur le milieu culturel autochtone.

L'aire située au N et au NE des montagnes Rhodopi, vers les régions centrales et orientales de la Péninsule Balkanique, est considérée par les chercheurs comme une zone tampon entre les influences culturelles d'origines différentes (égéennes, nord-pontiques, central-européennes et mêmes anatoliennes. On y présente les importations et d'autres preuves des influences mycéniennes complexes de la zone, inclusivement les rapières et les pointes de lance du type mycénien, les lingots de cuivre ou polymétalliques en forme de „peu de boeuf” (ces derniers se retrouvant aussi sur le littoral ouest-pontique, près de Burgas et à Cap Kaliakra) etc.

L'auteur présente de manière succincte les routes commerciales qui reliaient les régions égéennes avec l'espace thrace; ces routes pouvaient fonctionner sur mer ou sur terre ferme ou bien par leur combinaison.

Certaines découvertes de l'Ukraine attestent aussi l'existence des liaisons avec le monde égéen. On y mentionne la hache en bois de cornouiller de Dudarkov sur le Dniepr supérieur, avec de nombreux symboles mycéniens spécifiques et les représentations similaires d'un maxillaire d'animal découvert à Putivl, toujours en Ukraine. Les images figurées retrouvent des analogies sur les pièces en pierre de Razlog (Bulgarie). Sur la base des découvertes, on voit se préciser plusieurs zones différentes de dispersion des influences mycéniennes dans les régions situées au

nord de l'aire proprement – dite de cette civilisation.

La présence des matériels archéologiques égéens, parmi lesquels les uns représentaient des objets de prestige, n'importe la route parcourue, a été expliquée par les spécialistes par la pratique d'un commerce à distance ou par les contacts établis avec les élites de la société locale. Se rapportant à l'existence de certaines formes plus amples de manifestation des influences égéennes dans quelques régions (par exemple, l'Ukraine), l'auteur présente en même temps les opinions des spécialistes qui considèrent que l'impact ancien de la civilisation égéenne/mycénienne sur les régions intérieures circumpontiques illustrent les efforts du monde égéen/mycénien de gagner une position importante au nord de la Mer Egée aussi. Les conséquences en ont été importantes. La pénétration ultérieure de certaines communautés nord-pontiques dans la Péninsule Balkanique et dans le bassin égéen ne s'est pas déroulée dans un espace totalement inconnu, mais dans un espace qui, antérieurement, avait influencé les communautés culturelles en question (Mnogovalikovaja, et puis Sabatinovka-Noua-Coslogeni) et lequel, en certaine mesure, leur était connu.

Malgré une large diffusion des artefacts mycéniens, des modèles artistiques et des symboles, l'Epire, la Macédoine et la Thrace, ceux-ci ont été considérés comme constituant la ligne Nord de défense du monde micénien proprement-dit, une barrière réelle ou imaginaire. Etant donné sa position géographique, la zone voisine à la Mer Noire, Stara Planina, le passage Vardar-Morava et la région du Bas-Danube sont censés représenter une plaque tournante/une zone tampon dans le processus de distribution et de redistribution de certains éléments culturels entre le monde égéo-anatolien et une partie de l'Europe (notamment l'Est et le Centre).

L'auteur présente quelques aspects de l'influence du complexe culturel Sabatinovka-Noua-Coslogeni dans la Bulgarie de NE et de SE, plus loin encore – en Grèce et dans la zone de la Mer Egée.

Une catégorie de pièces qui ont attiré l'attention des spécialistes surtout par leur signification en tant qu'objets de prestige, pour établir les hiérarchies politiques et sociales, est représentée par les sceptres de métal et de pierre.

L'auteur présente quatre sceptres de pierre du Bronze tardif, découverts dans le département de Constantza à: Lanurile (comm. de Mereni); Rasova – „Malul Roșu” (comm. de Rasova); Satu Nou – „Valea lui Voïcu” (comm. d'Oltina); Pantelimon de Sus – „Moară” (comm. de Pantelimon).

Conformément à la typologie rédigée par BOROFFKA-SAVA 1998, les trois premiers sceptres mentionnés appartiennent aux types suivants: l'exemplaire de Lanurile – le type I, sans, quand même, pouvoir en établir la variante (I a ou I b); les exemplaires de Rasova et Satu Nou, fragmentaires, semblent appartenir au type II ou III. Les sceptres de Rasova et Satu Nou appartiennent à la culture Coslogeni, puisqu'on les a découvertes dans des sites où il y a, également, des matériels spécifiques à cette culture. Le sceptre de Lanurile appartient, bien probablement,

toujours à la culture Coslogeni.

L'auteur se réfère aussi, brièvement, aux découvertes de sceptres du même type de Bulgarie.

Le sceptre de Pantelimon de Sus représente une unicité. Un exemplaire approximativement semblable a été découvert dans l'épave d'Uluburun (Turquie). Le sceptre de l'épave mentionnée n'appartenait pas à la marchandise commercialisée, mais il représentait un symbole du pouvoir et du prestige de celui qui l'avait détenu. Selon l'hypothèse de C. PULAK, considérée plausible d'A. LÁSZLÓ, le sceptre d'Uluburun aurait appartenu, éventuellement, à un „Barbare” mercenaire (qui travaillait pour des Mycéniens du bord du navire), originaire d'une région avoisinante au nord de la Grèce.

La similitude typologique entre le sceptre de Pantelimon de Sus et celui d'Uluburun n'est que partielle; l'exemplaire de Pantelimon a la partie inférieure aplatie brusquement vers l'extrémité, suggérant un bec d'oiseau (vautour? aigle?), tandis que celui d'Uluburun a la partie inférieure en spirale. D'autres pièces qui présentent des analogies avec le sceptre d'Uluburun ont été découvertes à Dragna de Jos (départ. de Prahova, Roumanie) et à Lozova (République de Moldavie) – les deux en bronze – ainsi qu'à Ljulin (Bulgarie) – en pierre; du dépôt de Pobit Kamăk (Bulgarie) proviennent deux moules pour couler des sceptres semblables. L'exemplaire de Pantelimon de Sus ressemble le plus au sceptre de Ljulin.

L'apparition inédite du sceptre d'Uluburun, des pièces de Ljulin et Pantelimon ou des sceptres en bronze et des moules pour de telles pièces dans l'aire carpato-balkanique, prouve l'existence des liaisons entre la partie orientale de la Mer Méditerranée, la Mer Egée et les régions carpato-balkaniques ou nord-pontiques.

Tous les quatre sceptres mentionnés du département de Constantza ont été travaillés en roches qui proviennent de différentes zones de Dobroudja et, même, des alluvions du Danube. Le sceptre de Pantelimon peut être attribué toujours à la culture Coslogeni.

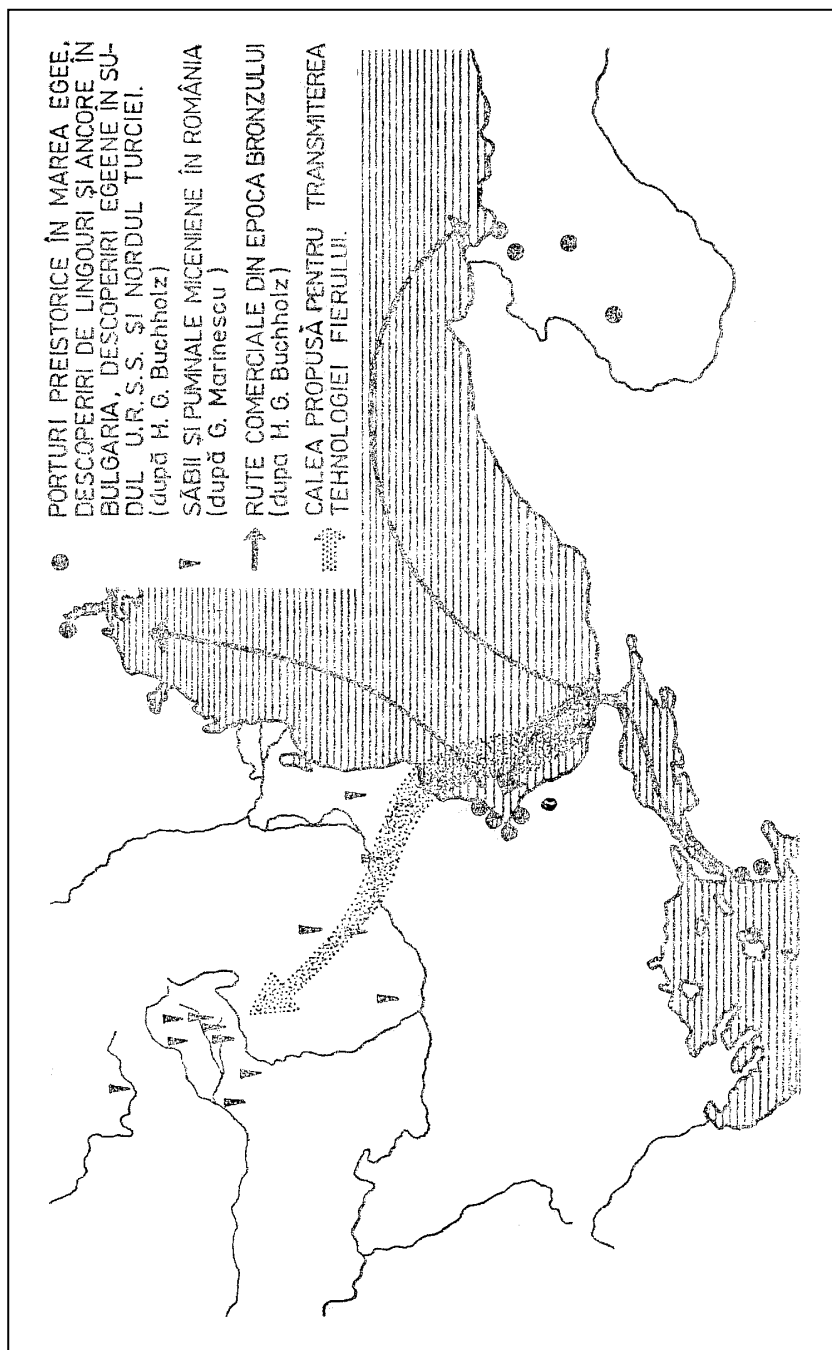

Fig. 1. Porturi, rute comerciale din epoca bronzului; calea propusă de pătrundere a tehnologiei fierului; piese miceniene într-o parte a zonei carpato-pontice și egeene (*apud* BOROFFKA 1987).

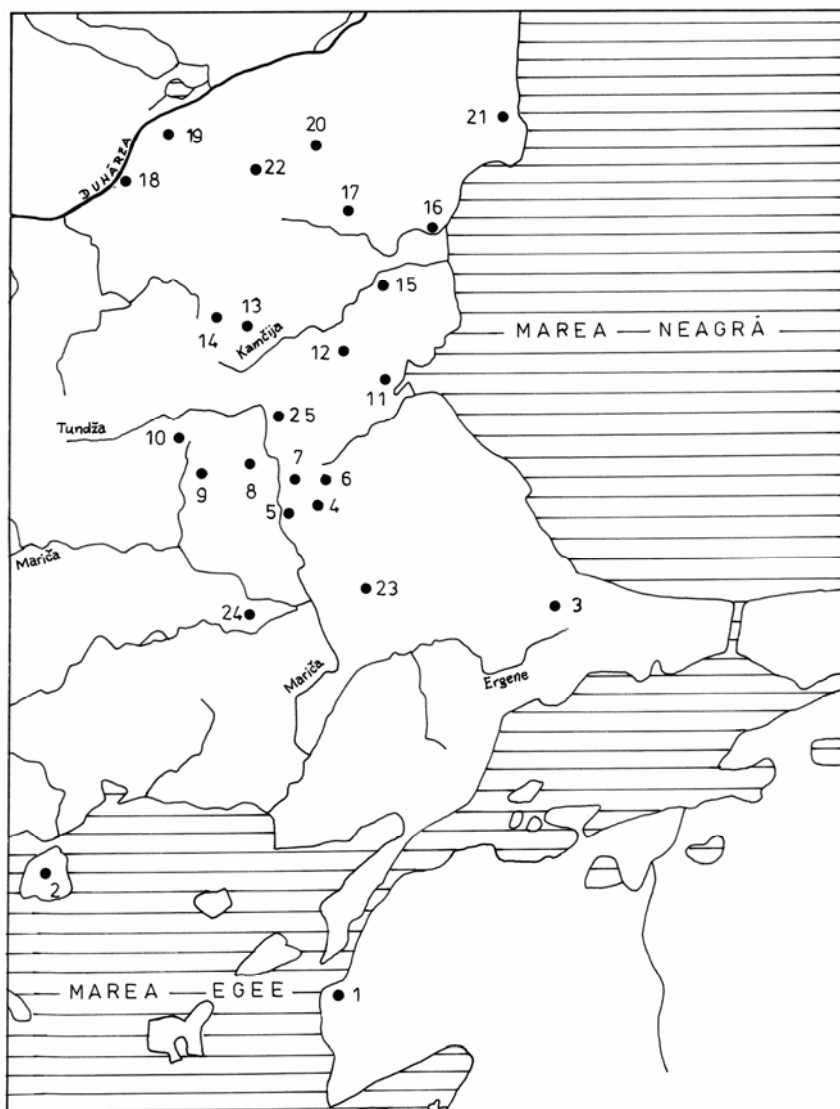

Fig. 2 – Descoperiri din Bronzul târziu

aflate în legătură cu complexul cultural Sabatinovka-Noua-Coslogeni (selectiv):

1. Troja; 2. Kastri; 3. Safaalan; 4. Željaskovo-Momina Čarkva; 5. Malomirovo; 6. Kubadin;
7. Popovo; 8. Drama; 9. Goljama Detelina; 10. Asenovek; 11. Meden Rudnik; 12. între Ruen și Jabalčevo; 13. Šumen; 14. Vasil Levski; 15. Sava-Zonevo; 16. Varna; 17. Jagnilo; 18. Ruse; 19. Mălak Preslavec; 20. Orljak; 21. Durankulak; 22. Pobit Kamāk (=Dikili Tasch);
23. Elhovo; 24. Ljuljin (1-21 – *apud* LICHARDUS, ILIEV, CHRISTOV 1999).

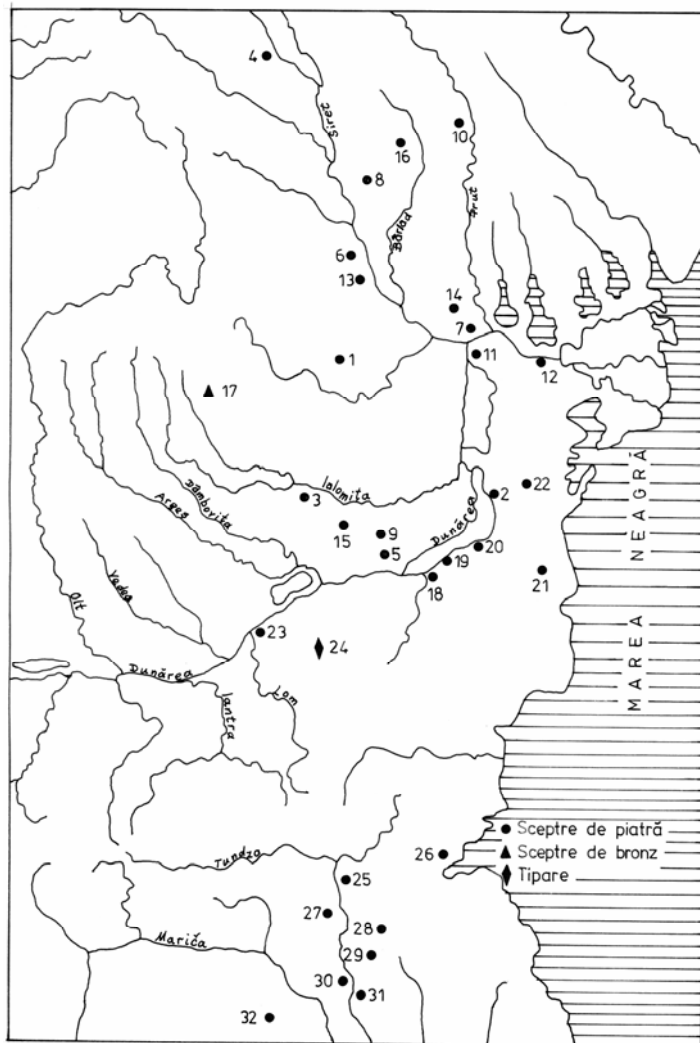

Fig. 3 – Descoperiri de sceptre de piatră, de bronz și tipare pentru sceptre în zona extracarpatică a României, în nord-estul și sud-estul Bulgariei. 1. Băiești-Aldeni; 2. Capidava; 3. Coțofanca; 4. Davideni; 5. Dorobanțu; 6. Mănăstioara-Fitionești; 7. Galați; 8. Găiceanca; 9. Gălățui; 10. Huși; 11. Măcin; 12. Parcheș; 13. Țepu; 14. Vânători; 15. Vlădiceasca; 16. Voinești; 17. Drajna de Jos; 18. Derwent (?); 19. Satu Nou; 20. Rasova; 21. Lanurile; 22. Pantelimon de Sus; 23. Ruse; 24. Pobit Kamăk (=Dikili Tasch); 25. Ljulin; 26. Meden Rudnik; 27. Drama; 28. Kubadin; 29. Željazkovo-Momina Čarkva; 30. Malomirovo; 31. Elhovo; 32. Haskovo (1-16 – *apud* ȘERBĂNESCU 1993; 23-32 – *apud* LICHARDUS, ILIEV, CHRISTOV 1999).

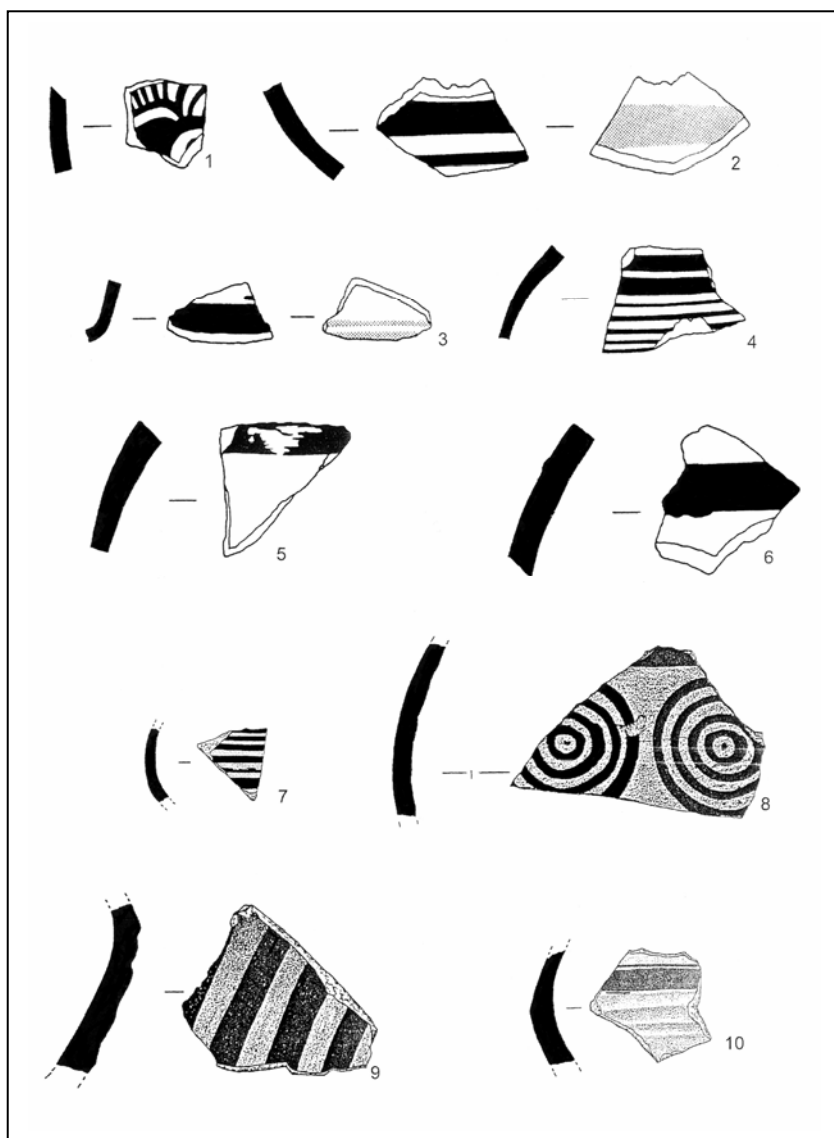

Fig. 4. Drama – „Kajrjaka”. Ceramică miceniană târzie
(*apud Lichardus et alii* 2002, fig. 13)

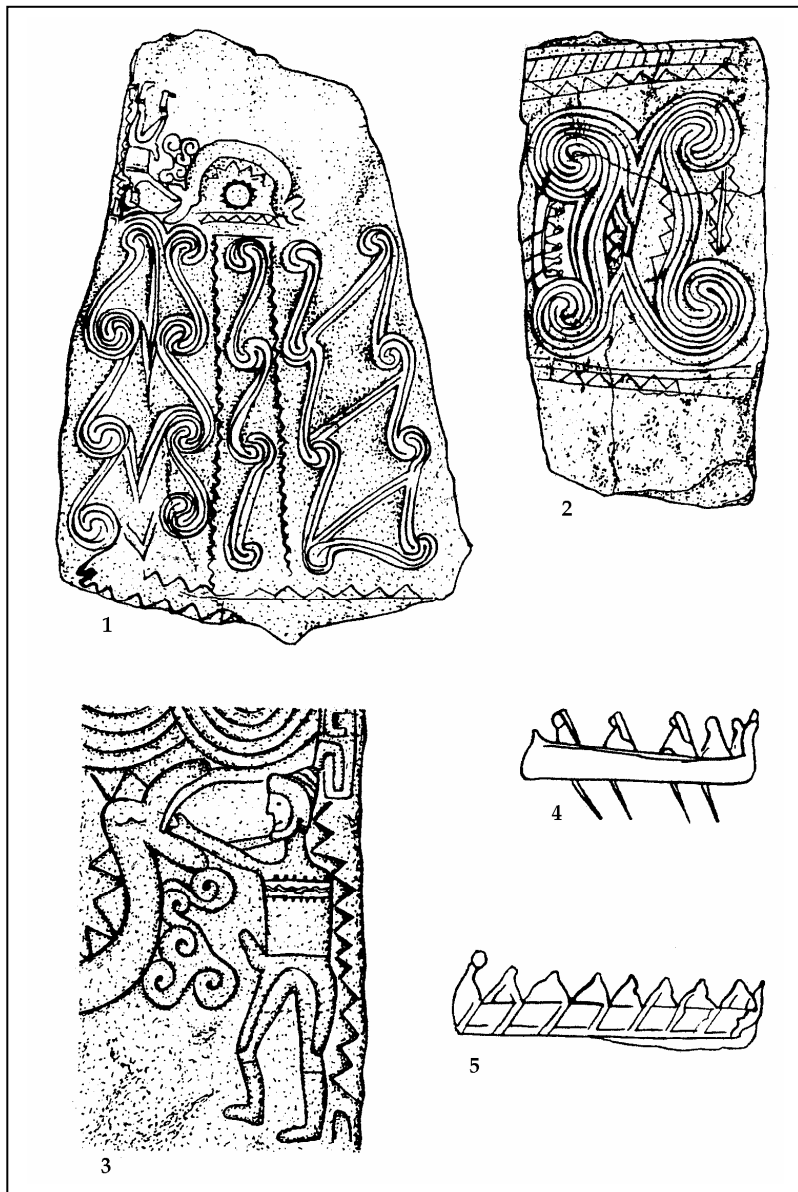

Fig. 5. Stele de piatră de la Razlog (Bulgaria);
apud Tončeva 1984; Lichardus 2001, fig. 2

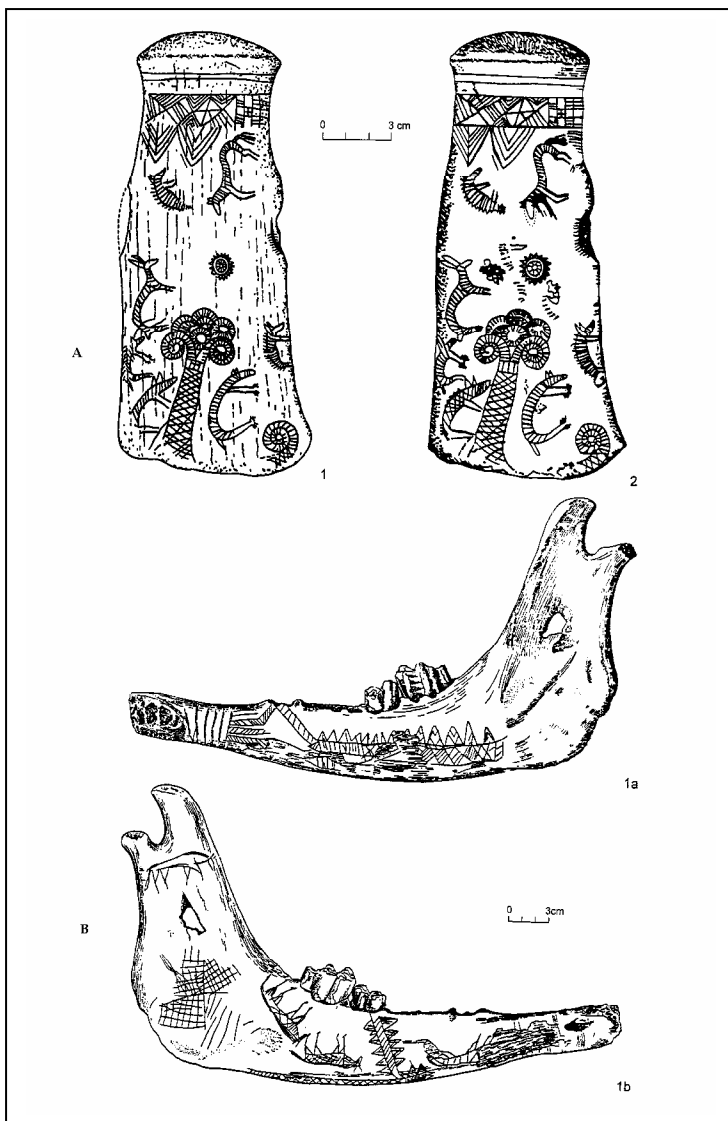

Fig. 6. A – Toporul de corn de la Dudarkov (Ucraina):
 1 – *apud* Berezanskaja 1982, fig. 71; 2 – *apud* Berezanskaja *et alii* 1986, fig. 6, 20; Lichardus 2001, fig. 1.
 B – Mandibula de bovidu de la Putivl (Ucraina); *apud* Lichardus 2001, fig. 3

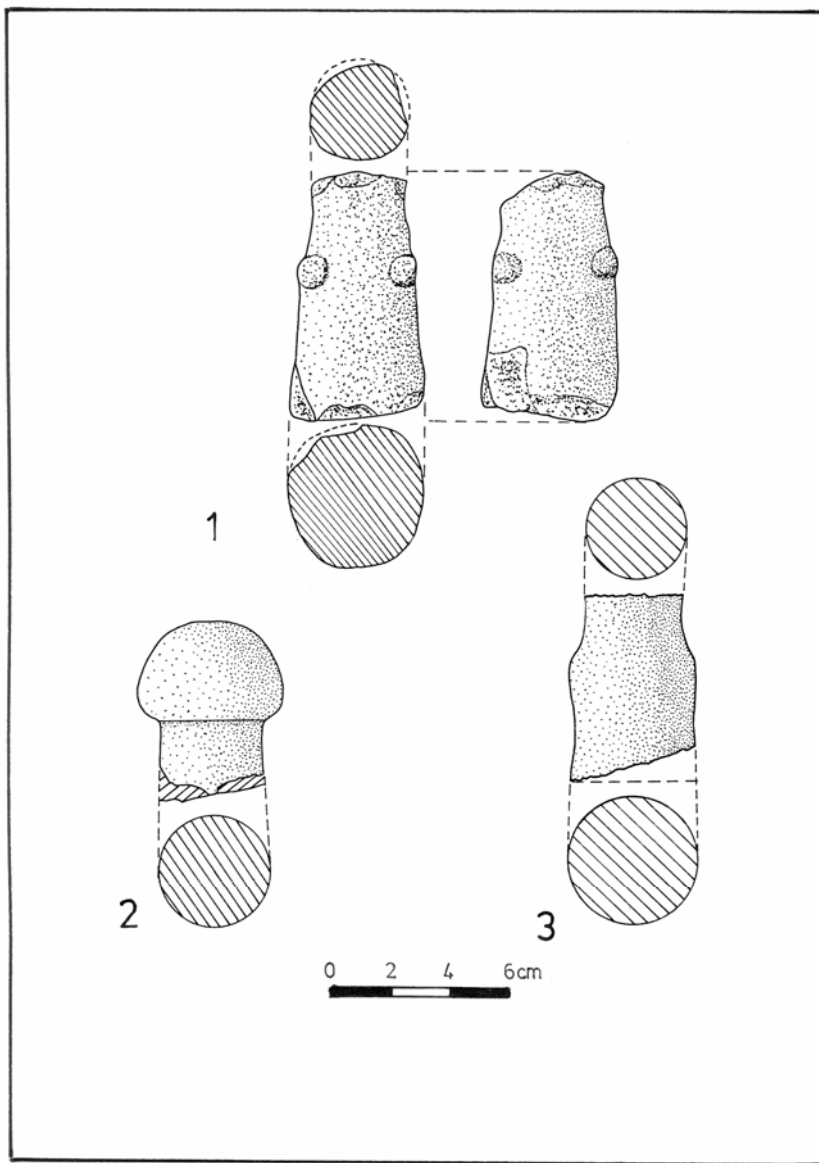

Fig. 7. Sceptre de piatră: 1 – Lanurile; 2 – Satu Nou – „Valea lui Voicu”; 3 – Rasova – „Malul Roșu”.

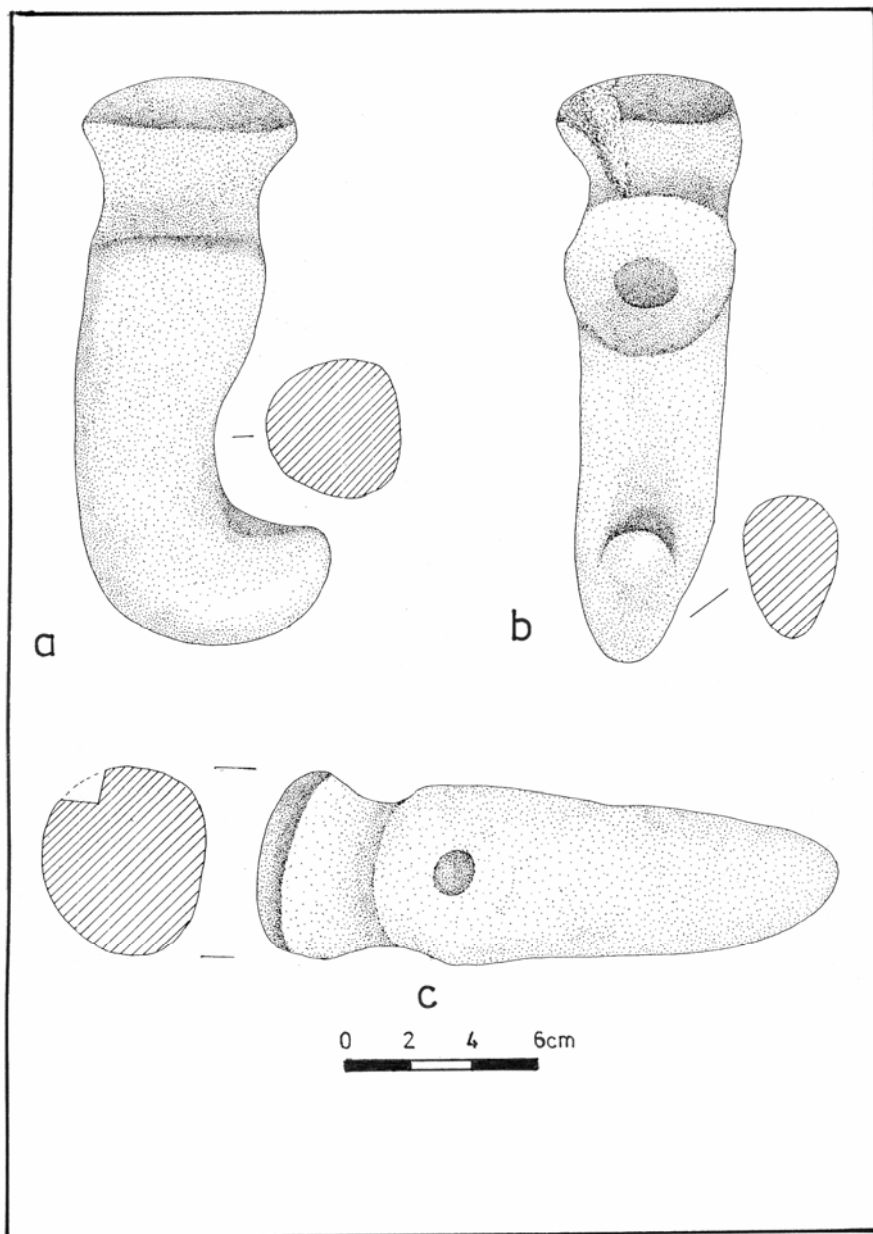

Fig. 8. Sceptrul de piatră de la Pantelimon de Sus – „Moară”:
a – vedere laterală; b – vedere dinspre partea ventrală; c – vedere
dinspre partea dorsală.

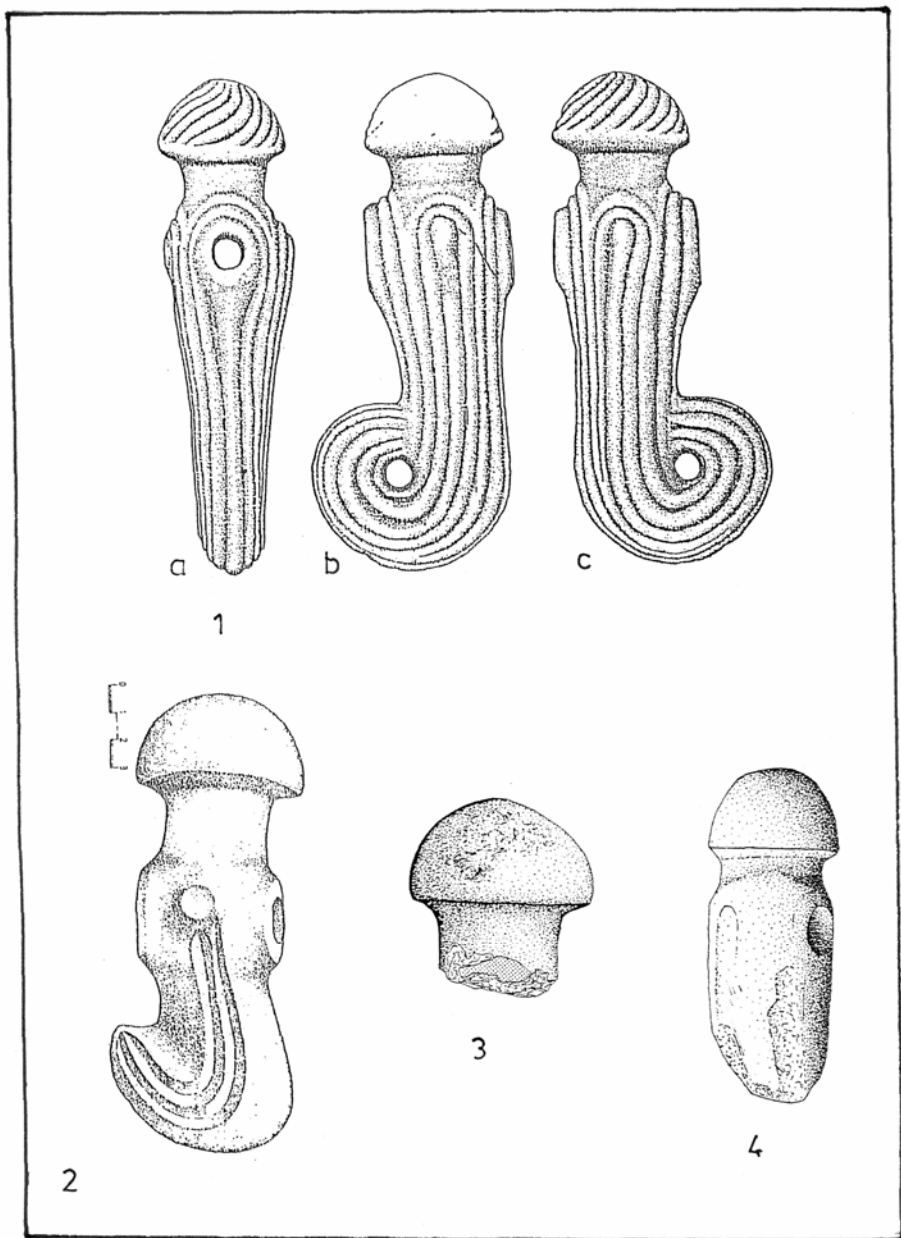

Fig. 9. Sceptre de piatră: 1 (a, b, c) – Uluburun; 2 – Ljulin;
3 – Elhovo; 4 – Haskovo (1-2 – *apud* BUCHHOLZ 1999; 3-4 – *apud*
LICHARDUS *et alii* 2002). Scări diferite.

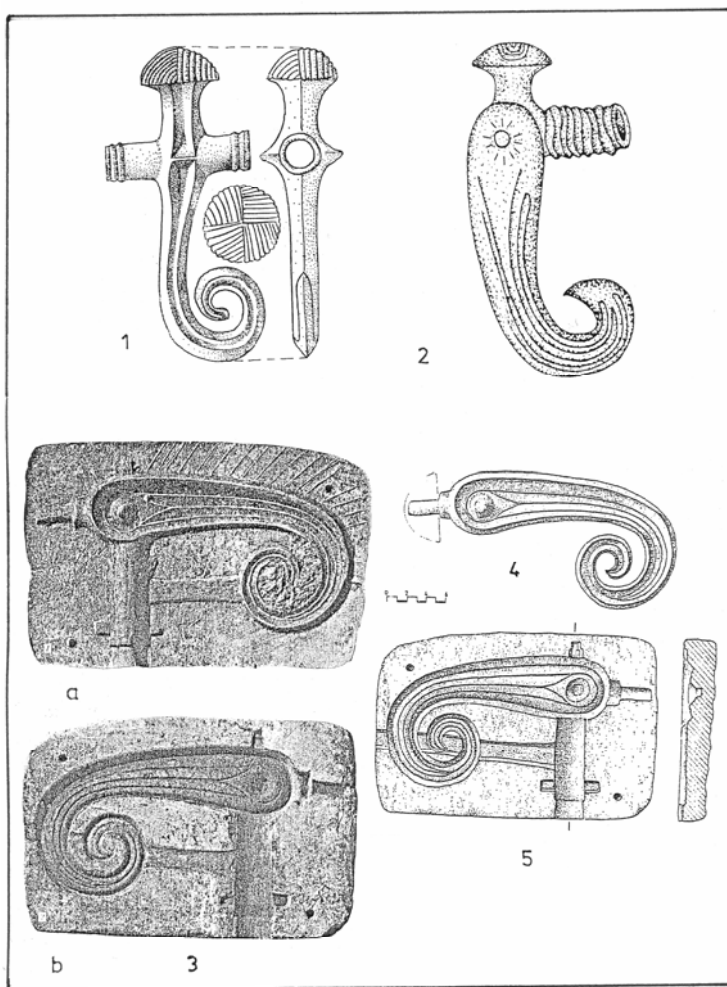

Fig. 10: 1 – sceptrul de bronz de la Draja de Jos; 2 – sceptrul de bronz de la Lozova; 3/a, b – valve de tipar pentru sceptre de la Pobit Kamāk (= Dikili Tasch); 4 – desen – reconstituire a sceptrului turnat în valva 3/b; 5 – desenul valvei de tipar 3 b (1 – *apud* PETRESCU-DÎMBOVIȚA 1977; 2 – *apud* DERGACEV 1975; 3/a, b – *apud* ČERNYCH 1978; 4-5 – *apud* BUCHHOLZ 1999).

NOTĂ PRIVITOARE LA DOUĂ OBIECTE DE PIATRĂ DESCOPERITE ÎN JUDEȚUL TULCEA

Vasile Diaconu

În anul 2006, pe teritoriul satului Hamangia, (com. Baia, jud. Tulcea), au fost descoperite întâmplător, două obiecte de piatră: un topor și o măciucă sferică¹. Cele două artefacte au fost recuperate de pe un teren agricol, iar potrivit informațiilor descoperitorului, în punctul respectiv nu se mai găseau alte materiale arheologice.

În lipsa altor informații de natură arheologică, vom prezenta în continuare caracteristicile tipologice ale celor două piese litice², pentru ca mai apoi să facem câteva precizări legate de funcționalitatea și de încadrarea cronologică a acestora.

1. Topor (fig. 1/a, b). Artefactul a fost lucrat dintr-o rocă locală, de culoare cenușie-verzuie, cu o structură granulară, probabil un microconglomerat de cuarț, care putea proveni dintr-un depozit geologic local, cum este cel de pe Dealul Maden-Bair³. Toporul a fost bine șlefuit, dar în anumite zone încă se mai păstrează desprinderi așchiale, urme ale procesului tehnologic anterior. Corpul artefactului este naviform, cu profilul drept, umerii sunt bine evidențiați, muchia este cvasicilindrică, plan-convexă, iar tăișul este ușor arcuit. Orificiul pentru fixarea cozii, tronconic și foarte bine șlefuit, este amplasat puțin lateral față de axul longitudinal al piesei.

Dimensiunile piesei: lungime - 19,5 cm; lățime - 11 cm; diametrul orificiului pentru fixarea cozii - 2,5 cm.

2. Măciucă-sceptru (fig. 2/a, b). Piesa a fost lucrată dintr-o rocă de culoare verzuie, cu duritate mare. Măciuca are formă sferică, ușor aplatizată, iar la partea inferioară prezintă un mic manșon cilindric. Aflată încă în stadiul de prelucrare, măciuca are suprafața neșlefuită și prezintă urmele procesului tehnologic anterior, iar manșonul păstrează începutul unei perforații, în care urma să fie fixată o coadă de lemn. Analizând artefactul în discuție, putem presupune că acesta nu a fost prelucrat prin desprinderi așchiale, ci prin lovituri succesive cu un obiect ascuțit, care permiteau realizarea formei sferice a obiectului și care a lăsat numeroase asperități punctiforme pe suprafața acestuia.

---

¹ Mulțumim pe această cale dl. Ion Radu-Popovici, care le-a donat Muzeului de Istorie și Etnografie din Tg. Neamț.

² O variantă în limba engleză a acestui articol a fost publicată în revista *Peuce*, S.N, VI, 2008, p. 25-28.

³ E. Lăzurcă, **Noi date obținute în urma analizelor de laborator asupra uneltelor și armelor litice din colecția Muzeului din Tulcea**, în *Peuce*, IX, 1984, p. 281-289, tabel 1.

Dimensiunile piesei: înălțime - 7 cm, diametrul maxim - 8,5 cm, diametrul manșonului - 2,5 cm.

* * *

După această scurtă prezentare a celor două piese litice vom încerca să schițăm câteva observații legate de încadrarea tipologică și funcționalitate, pe baza analogiilor cu piese descoperite în zona de est și sud-est a României și în spațiul nord-vest pontic.

Din punct de vedere tipologic, toporul descoperit la Baia (jud. Tulcea) poate fi încadrat în categoria topoarelor de luptă cu muchia cilindrică, care au cunoscut o largă răspândire în eneolitic, dar mai ales în epoca bronzului⁴.

Cele mai apropiate analogii pentru piesa în discuție se găsesc tot în zona Dobrogei⁵, dar și pe teritoriul Basarbiei, mai ales în cadrul culturii catacombelor⁶.

Funcționalitatea acestor artefacte era una complexă, fiind în același timp arme, simboluri sociale sau piese de cult⁷. Pentru epoca bronzului, se cunosc numeroase cazuri când asemenea piese au făcut parte din inventarul funerar al unor morminte, pentru a ilustra statutul social al defuncțiilor (războinici, lideri ai comunității)⁸.

În ceea ce privește măciuca-sceptru descoperită la Baia, aceasta își

---

⁴ E. Comșa, **Date despre unelte de piatră șlefuită din epoca neolitică și din epoca bronzului de pe teritoriul României**, în *SCIV*, 2, 23, 1972, p. 260.

⁵ P. Hașotti, **Topoare de piatră din epoca bronzului aflate în colecțiile Muzeului de Istorie Națională și Arheologie, Constanța**, în *Istros*, IV, 1985, p. 9, fig. 1/5; I. Vasiliu, **Topoare de piatră din epoca bronzului aflate în colecțiile Muzeului de Arheologie din Tulcea**, în *Peuce*, XII, 1986, p. 9, 11-13, pl. I/2, pl. II/2, 4.

⁶ V. Dergacev, **Culturi din epoca bronzului în Moldova**, Chișinău, 1994, fig. 6/5; I. Manzura, E. Sava, **Interacțiuni „est-vest” reflectate în culturile eneolitice și al epocii bronzului din zona de nord-vest a Mării Negre (schiță cultural-istorică)**, în *MemAntiq*, XIX, 1994, fig. 13/14.

⁷ M. Gimbutas, **Battle axe or cult axe?** in *Man*, 53, 1953, p. 51-54; M. Irimia, M. Munteanu, **Un topor din epoca bronzului descoperit la Nicolae Bălcescu (jud. Călărași)**, în *Pontica*, XXI-XXII, 1988-1989, p. 299-303; C. Boroneanț, V. Boroneanț, **Considerații asupra topoarelor „sceptre” din piatră, epoca bronzului, pe baza descoperirilor de la Butimanu**, în *CAB*, IV, 1992, p. 91-106; V. I. Lochko, S.Z. Postuvalov, **The warfare of the northern pontic steppe-forest-steppe pastoral societies: 2750-2000 BC (Catacomb culture)**, in *Nomadism and pastoralism in the circle of baltic-pontic early agrarian cultures: 5000-1650* (Ed. A. Kosko), *BPS*, 2, 1994, table 2, p. 211; Al. Vulpe, **Structuri sociale și credințe religioase în epoca bronzului și în prima epocă a fierului**, în M. Petrescu-Dîmbovița, Al. Vulpe (coord.), *Istoria Românilor*, I, 2001, p. 355.

⁸ E. Kaiser, **Der Hort von Borodino: kritische Anmerkungen zu einem berühmten bronzezeitlichen Schatzfund aus dem nordwestlichen Schwarzmeergebiet**, Bonn, 1997, Abb. 66; Abb. 68.

găsește analogii în unele morminte sau așezări ale epocii bronzului din zona de est și sud-est a României.

Pentru etapa timpurie a epocii bronzului amintim piese similare descoperite în mormintele M 9 de la Brăilița⁹ și M 274 de la Holboca¹⁰, sau în diferite complexe ale culturii catacombelor din Republica Moldova¹¹ și din zona nord-pontică¹².

Tot ca piesă de inventar funerar poate fi amintită și măciuca de piatră, descoperită într-un tumul, tot la Hamangia (com. Baia), alături de o statuie-menhir¹³. Prezența a două morminte cu ocră în acest tumul, ne determină să considerăm că piesa în discuție aparține epocii bronzului timpuriu. A.C. Florescu considera că această piesă ar putea aparține culturii Srubnaja¹⁴.

Tot pentru bronzul timpuriu, sau eventual pentru perioada mijlocie a acestei epoci, menționăm măciuca de granodiorit de la Ghigoești, din județul Neamț¹⁵.

Bronzului mijlociu îi sunt caracteristice piesele descoperite în arealul culturii Tei¹⁶, dar și în mormântul M 6 din necropola culturii Monteoru de la Poiana-Tecuci¹⁷.

Din etapa finală a epocii bronzului, în special din așezări ale culturii Noua, rețin atenția două măciuci-sferice descoperite la Tăutești¹⁸, Siliștea Șcheii¹⁹ și Târpești²⁰.

Pornind de la caracteristicile formale (secțiune transversală și profil), am identificat trei tipuri de măciuci cu corpul sferic, exceptându-le pe cele cu

⁹ N. Harțuche, F. Anastasiu, **Catalogul selectiv al colecției de arheologie a Muzeului Brăilei**, Brăila, 1976, p. 153, nr. 308.

¹⁰ E. Comșa, **Mormintele cu ocră de la Holboca**, în *TD*, VI, 1985, p. 155-158.

¹¹ V. Dergacev, **op. cit.**, fig. 6/6; Idem, **Epoca bronzului. Perioada timpurie**, în *TD*, XV, 1-2, 1994, p. 33, fig. 11; I. Manzura, E. Sava, **op. cit.**, fig. 13/12.

¹² V.I. Lochko, S.Z. Postuvalov, **op. cit.**, fig. 2/8, 10; fig. 5/1-3.

¹³ V. Pârvan, **La „statue-menhir” de Hamangia**, în *Dacia*, II, 1925, p. 422-429; D. Berciu, **Șantierul Histria**, în *SCIV*, 1-2, 4, 1953, 126-127.

¹⁴ A. C. Florescu, **Repertoriul culturii Noua-Coslogeni din România. Așezări și necropole**, în *CCDJ*, IX, 1991, p. 157, fig. 208/6.

¹⁵ Gh. Dumitroaia, **Comunități preistorice din nord-estul Moldovei. De la cultura Cucuteni până la bronzul mijlociu**, în *BMA*, VII, Piatra-Neamț, 2000, 124, fig. 83/1.

¹⁶ V. Leahu, **Cultura Tei**, în *BTHR*, XXXVIII, București, 2003, p. 87, pl. XVI/1-3, pl. XVII/2, 3.

¹⁷ S. Teodor, M. Nicu, S. Țau, **Noi morminte din epoca bronzului descoperite la Poiana-Tecuci**, în *MemAntiq*, XIX, 1994, p. 209, fig. 1/4.

¹⁸ N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița, Em. Zaharia, **Așezări din Moldova din paleolitic până în secolul al XVIII-lea**, București, 1970, p. 221, pl. CXIII/19 și CXC/12.

¹⁹ M. Ignat, **Contribuții la cunoașterea epocii bronzului și a Hallstatt-ului timpuriu în județul Suceava**, în *TD*, II, 1981, p. 136, fig. 2-6, 7/2.

²⁰ S. Marinescu-Bîlcu, **Câteva elemente de cultură Noua și hallstattiene descoperite în Moldova centrală**, în *TD*, II, 1981, fig. 1/13.

butoni dispuși simetric, deși asocierea celor două categorii este atestată în unele cazuri (vezi tezaurul de la Borodino).

Astfel, **tipul I** este reprezentat de piese cu tendințe de bitronconism sau cu corpul bitronconic, în unele cazuri destul de aplatizat, cele două jumătăți fiind egale. Din punct de vedere cronologic astfel de piese sunt atestate de la începutul epocii bronzului și până la sfârșitul acestei perioade (fig. 3).

Tipul II cuprinde piese cu corpul relativ bitronconic, cu partea superioară mai lată, dar mai scundă, iar partea inferioară este mai îngustă și mai înaltă. Piese din acest tip acoperă intervalul cronologic cuprins între bronzul timpuriu și cel mijlociu (fig. 3).

Piese incluse în **tipul III** au corpul sferic, iar baza se prezintă sub forma unui manșon scurt, prin care trecea orificiul pentru fixarea cozii (fig. 3). Din acest tip face parte și măciuca descoperită pe teritoriul comunei Baia. Cronologic, piesele de tip III acoperă întreaga epocă a bronzului.

Deși unii cercetători sunt de părere că asemenea piese au fost utilizate ca simple arme²¹, subscriem la opinia majorității celor care afirmă că artefactele în discuție aveau o valoare simbolică, îndeplinind funcția de sceptre-simboluri sociale²². Această opinie poate fi întărită și de faptul că unele dintre piesele amintite făceau parte din inventarul funerar al unor morminte, mai ales în etapele timpurie și mijlocie a epocii bronzului. În plus, trei astfel de artefacte au fost descoperite în depozitul de la Borodino din Republica Moldova, alături de alte piese litice și metalice, cu evidentă valoare simbolică²³.

Făcând referire al măciucile cu butoni, V. Leahu aduce în discuție originea răsăriteană a acestor artefacte, iar difuzarea în spațiul carpato-dunărean s-a făcut prin intermediul triburilor nord-pontice, în special cele ale culturii catacombelor²⁴. Credem că această afirmație poate fi extinsă asupra tuturor tipurilor de măciuci cu corpul sferic sau cruciform.

În concluzie, datorită faptului că cele două piese identificate pe teritoriul comunei Baia (jud. Tulcea), provin dintr-o descoperire întâmplătoare, orice încercare de a le încadra cronologic sau cultural este pusă sub semnul ipoteticului. Totuși, pornind de la analogiile cunoscute de noi, propunem o datare a acestora la începutul epocii bronzului.

În ceea ce privește destinația obiectelor recent descoperite în comuna Baia, dacă ținem cont de caracteristicile tipologice, dar și de faptul că în punctul respectiv nu au mai fost descoperite alte materiale arheologice, putem presupune că cele două artefacte litice provin, fie din inventarul unui mormânt, posibil al unui războinic, iar în acest caz, puteau reprezenta simboluri ale

²¹ E. Comșa, **op.cit.**, p. 260.

²² Gh. Dumitroaia, **op.cit.**, p. 124.

²³ E. Kaiser, **op.cit.**, p. 116-126.

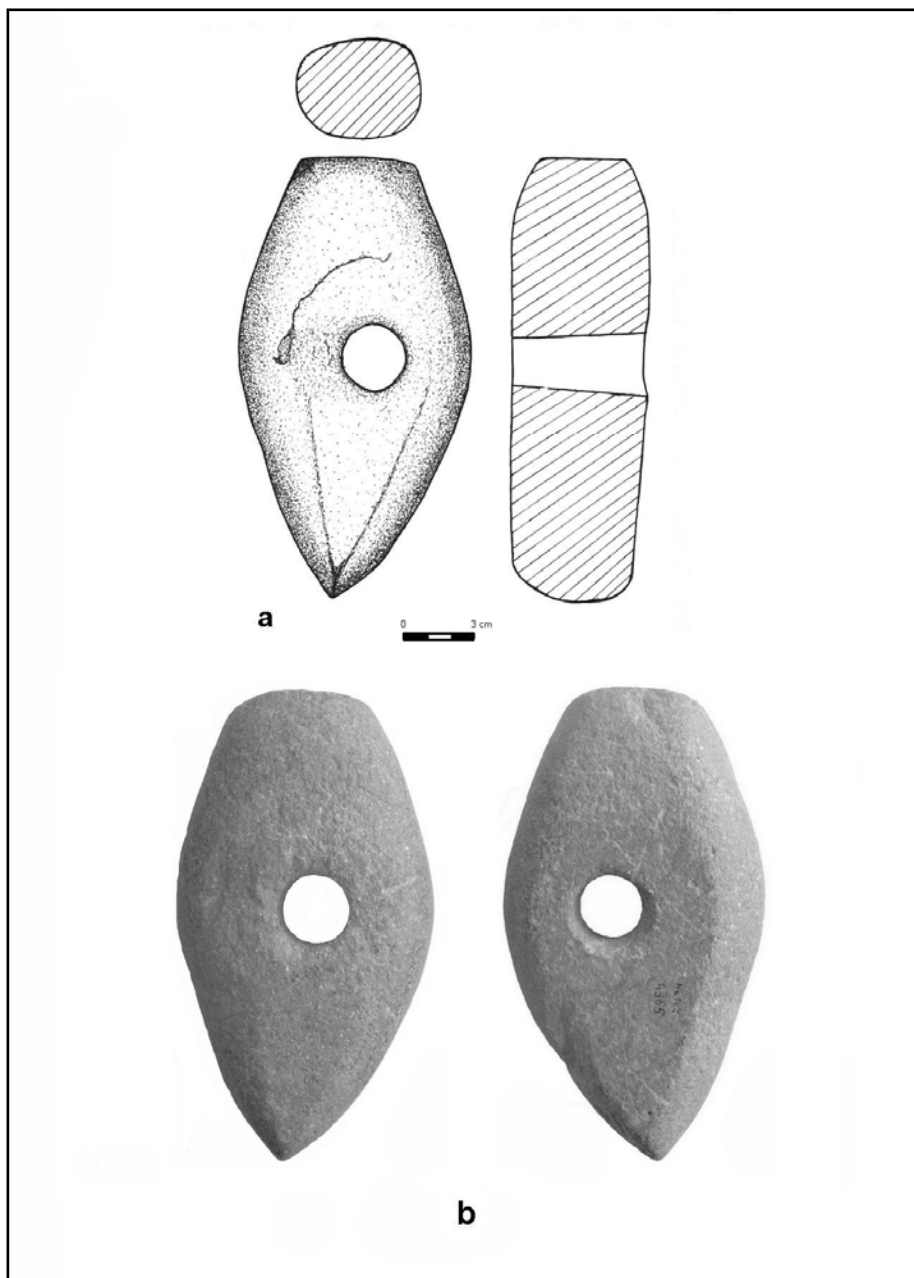
²⁴ V. Leahu, **op.cit.**, p. 87.

statutului social al defunctului, fie dintr-o depunere cu caracter votiv.

Am considerat necesară semnalarea acestor artefacte, pentru a îmbogăți repertoriul descoperirilor din zona de nord a Dobrogei, care conțin piese litice, urmând ca viitoarele cercetări să aducă informații suplimentare privitoare la contextul arheologic și încadrarea culturală a cele două obiecte de piatră.

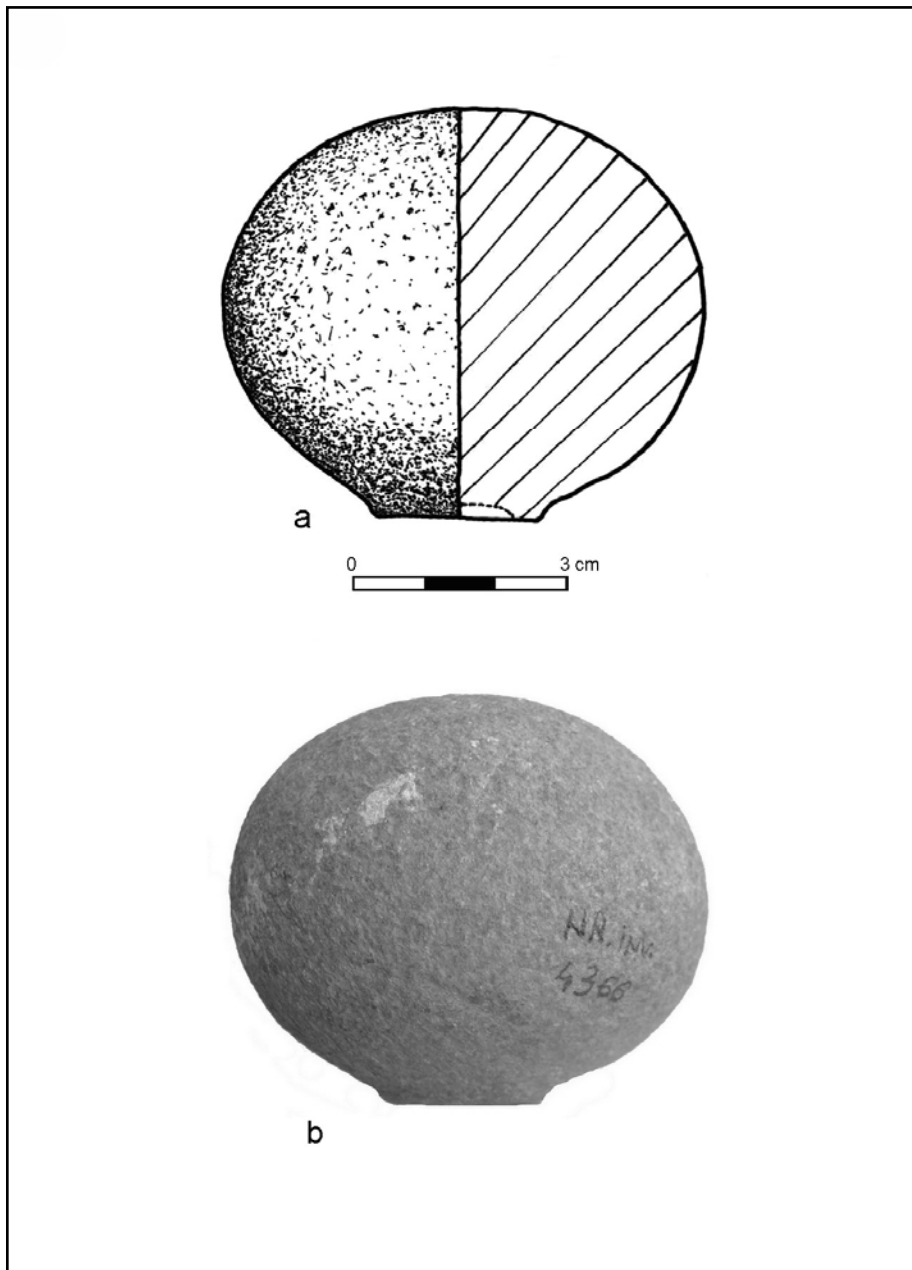
**Note concernant a deux objets de pierre découverts
dans la département de Tulcea
Résumé**

L'auteur publie deux pièces de pierre découverte récemment dans le nord de la Dobroudja, à Hamangia (com. Baia, dép. Tulcea). Ont été découverte un hache polie, avec troue de fixation et une massue en forme discoidales (sceptre). La découverte de Baia a des analogies dans l'espace estique de Roumanie. Du point de vue chronologique, les pièces appartiennent à l'âge du bronze ancien.

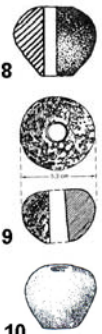

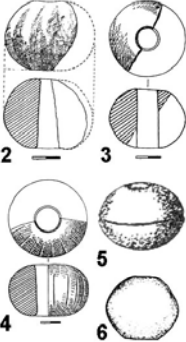
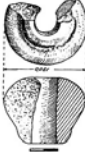

Figura 1 - Baia (jud. Tulcea); topor de piatră/ Baia (dép. Tulcea); hache en pierre.

Figura 2 - Baia (jud. Tulcea); măciucă sferică de piatră/ Baia (dép. Tulcea) en pierre, en forme discoidales.

Încadrare cronologica	Tip I	Tip II	Tip III
Bronz Timpuriu			
Bronz Mijlociu			
Bronz Târziu			

Figura 3 – Măciuci-sceptre/ Massues-sceptres: 1, Ghigoești; 2, București-Tei; 3, Daia; 4, București-Băneasa; 5, 14, Borodino; 6, Poiana-Tecuci; 7, Siliștea Șcheii; 8, 12, 13, Republica Moldova; 11, București-Cățelu Nou; 15, Izvoarele; 5, 13, Borodino; 9, Holboca; 10, Baia; 16, Târpești; 17, Tăutești (1, 9, după Gh. Dumitroaia, 2000; 2, 3, 4, 11, 15, după V. Leahu, 2003; 6, după S. Teodor, M. Nicu, S. Țau, 1994; 7, după M. Ignat, 1981; 8, după I. Manzura, E. Sava, 1994; 10, după A. C. Florescu, 1991; 5, 12, 13, 14, după V. Dergacev, 1994a, 1994b; 16, după S. Marinescu-Bîlcu; 17, după N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița, Em. Zaharia, 1970).

„ÎNCEPUTURILE” ȚĂRII MOLDOVEI

Constantin Leonte

Împlinindu-se anul acesta 600 de ani de la atestarea documentară a Eparhiei de la Roman, ca și a Bacăului să încercăm să ne întoarcem la începuturile istoriei noastre „moldovenești” și să vedem cadrul politico-social în care s-au desfășurat evenimente determinante pentru Biserica și credința în Dumnezeu a înaintașilor noștri.

Anul 1359 este un an cu semnificații adânci în istoriografia noastră. S-a emis și susținut părerea, având girul unor reputați istorici, ca în acest an a fost scuturată dominația angevină la răsărit de Carpați, prin izbânda lui Bogdan din Cuhea Maramureșului asupra urmașilor lui Dragoș din Bedeu (din același ținut) - primul „descălecător” al Moldovei. Această părere a dobândit o recunoaștere „cvasiunanimă” din partea istoricilor noștri dar în timpul din urmă o categorie de specialiști plasează venirea lui Bogdan și cucerirea independenței statului moldovenesc în 1364, 1363 sau în perioada 1362- 1365, adică cu foarte puțină vreme înainte de emiterea unei diplome a cancelariei regale maghiare, datând din 2 februarie 1365, ceea ce consideră reputatul cercetător istoric Victor Spinei că este „pe deplin îndreptătit”¹.

Înfrânt la încercarea lui de a pune capăt independenței Maramureșului de regatul maghiar, Bogdan s-a alăturat mișcării din Moldova, ajungând conducătorul forțelor locale potrivnice politicii de expansiune maghiară la est de Carpați. Profitând de faptul că regele Ludovic de Anjou era angajat în războiul cu Veneția și preocupat cu problemele balcanice, create după moartea țarului sârb Ștefan Dușan (1355), Bogdan a îndepărtat din scaunul Moldovei pe urmașii lui Dragoș și a pus în 1364-1365, bazele statului moldovenesc independent².

Repere utile pentru fixarea cronologică a pătrunderii lui Bogdan în Moldova și a biruinței sale sunt oferite, cum demonstrează cercetătorul amintit în volumul său de referință pentru istoria românilor moldoveni, de două diplome ale cancelariei regale maghiare, una din 20 martie 1360 și cealaltă din 2 februarie 1365.

1. Cea dintâi diplomă se referă la mulțumirea curții maghiare pentru zădarnicia răzvrătirii românilor moldoveni. De aici, apare mult mai probabil impunerea lui Dragoș din Bedeu ca domn al Moldovei în anul 1359 - așa cum indica vechile cronicile interne. Astfel, Letopisețul anonim al Moldovei

---

¹ Victor Spinei, **Moldova în secolele XI-XIV**, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982, p. 315.

² **Probleme fundamentale ale istoriei României, manual și crestomație**, Editura Didactică și pedagogică, București, 1987, p. 35.

(Letopisețul de la Bistrița) relatează „descălecatul” lui Dragoș în anul 1359: „În anul 6867 a venit Dragoș voievod din Țara Ungurească, din Maramureș, după un bour la vânătoare și a domnit 2 ani”. Dar la 20 martie 1360 Ludovic I al Ungariei recompensa cu mai multe moșii pe un alt maramureșean, numit tot Dragoș, fiul lui Jula din Giulești, pentru diferite servicii și în special pentru „restaurarea Țării Moldovei” și supunerea „românilor răzvrătiți” împotriva regelui (...specialiter autem in restauratione terre nostre Moldovane...). În eventualitatea că Bogdan ar fi înlăturat numai cu un an înainte, deci în 1359, suzeranitatea maghiară, cancelaria regală n-ar fi avut motiv să-și exprime atât de vădit mulțumirea pentru succesul împotriva românilor, cum conchide cercetătorul Victor Spinei.

Această diplomă emisă în 1360³ este, într-adevăr, de maximă utilitate pentru aprecierea conjuncturii politice create în etapa de început a existenței Statului moldovenesc de sine-stătător, deoarece specifică impunerea de puțină vreme – desigur din 1359 – a dominației maghiare asupra Moldovei, prin instituirea unui organism politic condus de români și arată că aceasta s-a realizat prin lupta dusă împotriva unei dârze rezistențe a românilor localnici, cărora le-au fost puse forțe maramureșene atașate regalității maghiare. Apare probabil faptul că în scopul de a-și asigura în oarecare măsură controlul asupra Moldovei, Ludovic I al Ungariei a preferat să sprijine înlocuirea voievodului băștinaș cu un altul devotat politicii sale, propriilor interese. Mai ales, și-a dat seama, că pentru a reuși să se impună într-o regiune ostilă, locuită de români, era diplomatic să recurgă la un cârmuitor de același neam și de aceeași confesiune (ortodoxă) cu masa populației.

Anul 1359 a fost un an de conjunctură. În acest an s-au declanșat mari tulburări, lupte de succesiune, în interiorul Hoardei de Aur prin moartea hanului mongol. Prin izbucnirea acelor războaie civile a dispărut pericolul unei contra-ofensive a tătarilor și de aceea tradiția moldovenească înregistrată în letopisețele slavo-române nu leagă producerea „descălecatului” lui Dragoș de vreo confruntare cu forțele Hoardei.

Dar Dragoș este indicat în cronici și în întreaga tradiție istorică drept întemeietor al statului moldovenesc. Misail Călugărul spunea că Dragoș a fost „ca o căpitănie” și formula sugerează că proaspătul voievod era reprezentantul altei puteri.

Concluzia istoricului V. Spinei este că Dragoș a putut să îndeplinească rolul de unificator a tuturor formațiunilor statale românești de la est de Carpați. Populația de rând și de același neam nu a fost lezată în urma „descălecatului” lui Dragoș, fiindcă altfel nu s-ar explica simpatia cu care îl prezintă legende

---

³ Vezi și Șerban Papacostea, **Triumful luptei pentru neatărnare: Întemeierea Moldovei și consolidarea statelor feudale românești**, în volumul **Constituirea statelor feudale românești**, Editura Academiei, București, 1980, p. 179-180.

populare pe Dragoș.

Se admite, în general, că Dragoș din Bedeu a „descălecat” în nord-vestul Moldovei, în Bucovina, ținut învecinat cu Maramureșul, locul de baștină al „descăleculatorului”. Potrivit legendei locale, el a ridicat la Volovăț o biserică din lemn care i-a servit drept loc de veci. Pe seama lui Dragoș s-a pus întemeierea orașelor Baia și Siret, dintre care unul va fi fost reședința voievodală, ca și construirea bisericilor din piatră de la Siret și Mirăuți și a celei din lemn de la Boureni.

Relatarea venirii lui Dragoș în Letopisește este un prilej nimerit de a evoca originea latină a românilor, credința lor ortodoxă, aportul lor la luptele împotriva tătarilor precum și caracterul legitim al „descăleculatorului” în sensul că un român a venit să unească și să domnească peste alți români de aceeași credință și același neam.

Actul din 2 februarie 1365 exprimă mânia nestăpânită a lui Ludovic I împotriva lui Bogdan, lăsând să se întrevadă că evenimentul detronării urmașilor lui Dragoș s-a produs la o dată apropiată; „drept care noi (regele Ludovic I) pentru ca nebunia lor (a lui Bogdan și a tovarășilor săi) sa nu fie pildă altora, care ar cuteza fapte asemănătoare, am lipsit și am despuiat cu totul ca pe niște nevrednici pe acel Bogdan și fiii săi sus-ziși de sus numitele moșii...”⁴.

După triumful lui Bogdan, regele maghiar nu avea de ce să aștepte să ia vreo decizie în privința posesiunilor lui Bogdan din Cuhea și nici nu putea să-l lipsească pe Balc, fiul lui Sas, fără domenii după alungarea din ținuturile est-carpătice. Toate acestea pledează împotriva venirii lui Bogdan în 1359, argumentând că ea s-ar fi produs cu puțin timp înainte de redactarea diplomei din 2 februarie 1365, având loc în 1363 sau în 1364. Adăugând 6 ani (suma anilor domniei lui Dragoș și a lui Sas) la 1359 (anul indicat în cronicile anonime slavo-române drept an al „descăleculatorului”, lui Dragoș, rezultă că venirea lui Bogdan s-ar plasa în 1364, an în care s-au purtat luptele decisive și victorioase cu forțele maghiare.

Prin actul din 1365, toate domeniile din jurul Cuhei (reședința voievodală maramureșeană a fost distrusă prin incendiere), aparținând lui Bogdan și fiilor săi au fost confiscate de regalitate și dăruite lui Balc, investit cu titlul de voievod al Maramureșului.

Aportul lui Bogdan la constituirea statului moldovenesc de sine stătător, recunoscut în chip deslușit de izvoarele diplomatice și narrative ungurești se reflectă indirect în denumirea atribuită de turci Moldovei (Kara Bogdan), ce se întâlnește încă de la sfârșitul primului sfert al sec. al XIV-lea la un cronicar turc, ceea ce dă dreptate celor care presupun că denumirea vine de la Bogdan I.

⁴ Probleme fundamentale ale istoriei României, p. 262.

Bogdan I a ctitorit biserica „Sf. Nicolae” din Rădăuți. Prezența elementului romanic, precumpănitor în ctitoria lui Bogdan I, indică strânsele și permanentele legături politice, economice, culturale și bisericești ce existau în veacul al XIV-lea între Moldova și Transilvania.

Reședința domnească se afla, desigur, în colțul de nord-vest al Moldovei, poate la Siret, unde și-a avut curtea Lațcu, urmașul lui Bogdan, sau în orice caz, în apropiere. Bogdan I a fost înmormântat în ctitoria sa din Rădăuți, la mai puțin de 20 km în linie dreaptă de Siret și la circa 5 km de Volovăț, locul de veci a lui Dragoș.

După cronică lui Luccari din Raguza, Bogdan ar fi primit titlul de rege de la „împăratul grecilor” (pe atunci împăratul bizantin Ioan V Paleologul).

Șirul domnilor din 1359 până la 1400 este consemnat de vechile cronică slavo-romane: Dragoș, Sas, Bogdan, Lațcu, Petru, Roman, Ștefan și Iuga. Lespezele funerare ale acestor domni în afară de aceea a lui Petru ornate din ordinul lui Ștefan cel Mare (1457-1504) cu sculpturi în relief, se păstrează la biserica „Sf. Nicolae” din Rădăuți.

Cercetătorul V. Spinei spune în lucrarea sa că întemeierea statului moldovean nu poate fi numai rezultatul exclusiv al unui „descălec”, maramureșean, ci presupune un proces intern îndelungat implicând existența unui indice demografic ridicat și evoluția tuturor laturilor vieții economice, social-politice și culturale, proces desfășurat în condițiile perturbațiilor provocate în spațiul carpato-dunărean de incursiunile mongole și de încercările statelor din jur (Ungaria și Polonia) de a-și extinde teritoriul.

Limba, obiceiurile, credința ortodoxă, întregul tezaur spiritual, conservat și îmbogățit în decursul secolelor, reliefaseră de multă vreme individualitatea populației românești de la est de Carpați. „Unitatea confesională” a avut, fără îndoială, un aport substanțial la coeziunea comunităților moldovenești când s-au confruntat cu neamurile de alta credință.

Tradiția descendenței daco-romane a jucat în rândul populației de la nordul Dunării rolul de idee politică forță; alături și ilustrată de limba de origine latină, ea a menținut și întărit unitatea și coeziunea acestei populații într-un corp etnic distinct, așa cum s-a format și în Țara Moldovei strămoșești.

Bibliografie selectivă

- Gonța, Alexandru I. , **Satul în Moldova medievală**, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986.
- Grigoraș, N. , Caproșu, I., **Biserici și mănăstiri vechi din Moldova până la mijlocul secolului XV**, Editura Meridiane, București, 1968.
- Sacerdoțeanu, Aurelian, **Descălecători de țară, dătători de legi și datini**, *Magazin istoric*, anul II (1968), nr. 12.
- Spinei, Victor, **Moldova în secolele XI-XIV**, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982.

The beginnings of Moldovia

Summary

In 2008 we celebrate 600 years from the first documentary attestation of the Roman Diocese and Bacău's too, let's try to go to the beginnings of our moldavian history, and see the social and political frames in which the dominant events for the Church and the beliefs in God of our ancestors took place.

1359 is a year with deep significations in our historiography. It was presented and sustained the opinion, having the endorsement of some respected historians, that in this year, angelic domination in the east of the Carpathians was shook through the victory of Bogdan from the Cuhea of Maramures on the descendents of Dragoș from Bedeu (from the same place) – the first who set up in Moldova. This opinion has gained the first part time, a category of specialists place the coming of Bogdan and the conquering of the independence of the moldovian state in 1364, 1363 or in the period between the years 1362-1365, meaning that with very little time before the emission of the diploma of the royal hungarian office, dating since the 2nd of February 1365 this is what the historian Victor Spinei thinks it is „fully justified” (Moldova in secolele XI / XIV, Editura Stiintifica si Enciclopedica, Bucuresti, 1982.)

The researcher V. Spinei says in his work, that the foundation of the moldovian state cannot be a foundation, it needs a long internal process, implicating the existence of all the sides of the economical, social, political and cultural life process which took place in perturbatory conditions caused in the carpatian donubial space by the mongolian incursion, and the attempt of the surrounding states (Hungary and Poland) of expanding their territories.

The Language, the customs, the orthodox faith, the whole of the spiritual treasure, conserved and enriched in the course of the centuries it was pointed off from a long time the individualisation of the Carpathians. „The confessional unit” had, without a doubt a substantial contribution on the cohesion of the moldovian communities when they confronted the notions that had other beliefs. The origin of the population from the north of the Danube the role of the political idea beside and illustrated by latin the original language it held and strengthened the unity and cohesion of this population in one distinct ethnic body the same as it formed in ancestral Moldovian State.

DREGĂTORI ȘI DREGĂTORII ÎN ȚINUTUL BACĂU PÂNĂ LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XVI-LEA

Maria Berceanu

Trecutul unui ținut moldovenesc poate fi considerat ca fiind în primul rând o problemă de istorie administrativă și instituțională. În condițiile conturării unor funcții interne tot mai numeroase și tot mai complexe, s-a impus crearea și dezvoltarea unui aparat statal menit să asigure realizarea acestora.

Ca urmare a dezvoltării și specializării instituțiilor centrale, s-a conturat treptat un aparat administrativ tot mai diversificat, care să reprezinte și să realizeze la nivel regional și local interesele statului feudal. Aflat în subordinea domniei și a marilor dregători, acest aparat s-a regăsit pe întreg teritoriul țării, îndeplinind numeroasele sarcini încredințate de puterea centrală. Este vorba despre *dregătorii ținuturilor*, ai *ocoalelor domnești*, ai *târgurilor* și ai *așezărilor rurale*, constituiți într-o ierarhie strictă, caracteristică epocii medievale. Pe plan local, pe lângă reprezentanții domniei mai trebuie amintită existența unui număr de *dregători* aparținând *comunităților sătești și orășenești*, cu atribuții proprii.

Așa cum ținuturile își au originea în vechile unități socio-teritoriale, tot astfel și dregătorii care le-au administrat îi au ca precursori pe primii „Țiitori” ai unor asemenea forme de organizare. Concomitent cu procesul de unificare, primii voievozi au avut în vedere și atragerea „mai marilor pământului”, pentru a fi ajutați la cârmuirea statului. Acești mari proprietari locali au primit atribuții administrative, fiscale, judecătorești și militare care nu se exercitau doar asupra localității alături de care apar înregistrați în documente, ci asupra unui teritoriu mai întins. Centrul de reședință al acestor structuri teritoriale locale îl constituia „*casa*” (дом) sau „*curtea*” (двор)¹ *boierilor, jupanilor, vitejilor* cum erau menționați acești conducători locali în documentele de la sfârșitul secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea. Ei au format în această perioadă „feudalitatea teritorială” sau domenială, care, cu timpul și-a pierdut însemnătatea, devenind o „aristocrație de serviciu”².

Calitatea de „Țiitori” ai structurilor teritorial-fiscale, nefiind acordată pe viață a dat posibilitatea voievozilor să-i schimbe, numind atunci când considerau de cuviință, noi reprezentanți dintre rudele sau apropiații lor care le erau devotați. Reședința acestora începe să se stabilizeze treptat în acele localități care concentrau

---

¹ Alexandru I. Gonța, *Satul în Moldova medievală. Instituțiile*, București, 1986, p.168 și urm.

² Gheorghe I. Brătianu, *Sfatul domnesc și Adunarea stărilor în Principatele Române*, București, 1995, p. 31.

mai multe funcții economice, administrative, militar-strategice ori judecătorești³. Acest rol va fi jucat de orașe, care, alături de cetăți au jucat un rol important în organizarea administrativ-teritorială a regiunilor de la est de Carpați.

Se știe că orașele au fost de la început proprietate domnească. Tratatul de la Luck dintre Dimitrie Cantemir și Petru cel Mare preciza, în articolul VIII, faptul că „domnul, după vechile obiceiuri, va stăpâni toate orașele Moldovei ca proprietate a sa”⁴. Datorită complexității sarcinilor domniei, orașele mai importante, printre care și Bacăul, au devenit reședințe temporare, de unde domnul rezolva probleme de politică internă sau externă ale țării, emițând diferite acte. În aceste orașe au apărut curți domnești deservite de un număr de sate din jur care formau ocolul domnesc. Aici domnii și-au așezat proprii reprezentanți care să le reprezinte interesele. Aceștia erau numiți *vornici* sau *sudji* (*sudeți*) care sunt considerați „cele mai vechi organe ale puterii centrale ale statului Moldova”⁵. D. Ciurea⁶ subliniază faptul că acest termen are în unele documente și un sens generic, adică se referă la toți dregătorii cu drept de judecată dintr-un ținut. Se exemplifică acest aspect cu documentul din 5 martie 1435⁷, când Ștefan al II-lea voievod se adresa, în legătură cu privilegiile negustorilor brașoveni, la „*boieri, vornici, șoltuzi și vătămâni*”. În legătură cu aceeași problemă, la 26 mai 1435⁸, domnul se adresa „*judecătorilor de la Bacău și de la Troțuș*” să nu mai împiedice pe negustorii din Brașov să facă negoț, căci „ni se jeluiesc brașovenii că prin acele părți li se fac multe pagube și piedici oamenilor lor și târgoveților lor”, deși aceștia aveau „cărți” de privilegii de la domnii Moldovei. Domnul le cere acestor dregători locali să nu lase „să li se facă strâmbătăți de către nimeni” negustorilor din Brașov, „ca ei să nu ni se jeluiescă mai mult, ca să avem noi pace”.

Acest document ne oferă informații deosebit de importante despre statutul târgului Bacău la acea dată. Intensificarea circulației de persoane și mărfuri spre și dinspre Transilvania, pe valea Troțușului, a dus la creșterea importanței social-economice a acestei așezări aflate la intersecția unor importante drumuri comerciale. D. Ciurea⁹ consideră Bacăul ca unul dintre „orașele de popas” obligatoriu datorită așezării sale strategice. Creșterea numărului de negustori în această zonă a impus

³ Constantin Burac, *Ținuturile Țării Moldovei până la mijlocul sec. al XVIII-lea*, București, 2002, p. 49.

⁴ I. Toderășcu, *Crestomație de istorie medie a României, I. Documente*, Iași, 1977, p. 215.

⁵ D. Ciurea, *Organizarea administrativă a statului feudal Moldova (sec.XIV-XVII)*, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”* (în continuare se va cita *AIIAI*), II, 1965, p.153.

⁶ *Ibidem*, p.154.

⁷ M. Costăchescu, *Documente moldovenesti înainte de Ștefan cel Mare* (în continuare se va cita *DMÎȘM*), II, p. 310.

⁸ *Documenta Romaniae Historica* (în continuare se va cita *DRH*), A. Moldova, I, doc. 141, p.195-196.

⁹ D. Ciurea, *Noi considerații privind orașele și târgurile din Moldova în secolele XIV-XIX*, în *AIIAI*, VII, 1970, p. 23-24.

luarea de măsuri atât pentru întărirea siguranței lor, cât și pentru a asigura domniei venituri importante provenite din comerț sau din perceperea taxelor de vamă. Existența unui intens comerț de tranzit în regiune este evidențiată de prezența **vameșilor la Bacău**, unde se plătea „vama de margine” după cum se arată în privilegiul comercial acordat de Alexandru cel Bun negustorilor din Liov, la 6 octombrie 1408¹⁰. Se pare că tocmai acești vameși din Bacău - vestiți pentru intransigența lor la controlul mărfurilor și la perceperea taxelor - erau cei care puneau „piedici” ori aduceau „pagube” negustorilor din Brașov, așa cum arată documentul din 1435, menționat mai sus (din 1431¹¹ aceștia coordonau și vama de la Tazlău). Domnul dorea să păstreze bune relații cu brașovenii, căci plecarea „neguțătorilor” era considerată ca o adevărată calamitate, lipsind țara de o sursă importantă de venit¹².

Treptat, mănăstirea Bistrița a ajuns să acapareze veniturile rezultate din tot ce era de vămuit. După ce Alexandru cel Bun dăruiește mănăstirii venitul vămii de la Tazlău, la 6 februarie 1431¹³, Ilie voievod întărește aceiași mănăstiri venitul vămii de la Bacău, la 13 septembrie 1439. Se hotărăște ca nici un negustor moldovean ori străin să nu fie scutit de taxă la această vamă: „oricine să plătească vamă și orășenii sau orice fel de negustori, din orice părți, orice marfă <vor vinde în țara noastră>... și nimeni să nu fie scutit, ci fiecare să plătească vama”¹⁴. Se hotărăște ca nici un negustor moldovean ori străin să nu fie scutit de taxă la această vamă: „oricine să plătească vamă și orășenii sau orice fel de negustori, din orice părți, orice marfă vor vinde în țara noastră... și nimeni să nu fie scutit, ci fiecare să plătească vama”.

Dania veniturilor celor două vămi este întărită mănăstirii Bistrița de către Ștefan cel Mare la 8 septembrie 1457¹⁵. Prin același act domnul dăruiește mănăstirii și „pietrele de ceară din târgul Bacău” și „morile din sus de Bacău pe care le-au întemeiat ei cu banii lor” și „moara de la Câmp, care din veac ascultă de această vamă a acestei mănăstiri”. Din nou se cere ca nici un negustor, authton ori străin, să nu fie scutit „cu nici o carte a noastră, chiar dacă ar fi scutire cu pecetea cea mare”. Se poate afirma că această infiltrare a mănăstirii în viața târgului Bacău i-a știrbit acestuia din autonomie și l-a păgubit de niște venituri importante pe care le-ar fi putut folosi pentru propria dezvoltare, ori pentru prosperitatea locuitorilor săi. Intuind posibilitatea unor neînțelegeri ori situații conflictuale între dregătorii locali și reprezentanții mănăstirii care administrau aceste venituri, domnul precizează clar: „nici un fel de **boier al nostru** și nici un **vameș** și nici un **globnic** și nimeni altul să nu îndrăznească să se amestece în venitul mănăstirii fie chiar pentru preț de un

¹⁰ M. Costăchescu, **op.cit.**, I, p. 633-636.

¹¹ **DRH**, A, I, doc. 101, p.150-151.

¹² N. Ciocan, **Negoț și neguțători în Moldova veacului al XVII-lea**, în *AIIAI*, 1980, p. 303.

¹³ **DRH**, A, I, doc.101, p. 633-636.

¹⁴ **Ibidem**, doc. 200, p. 283-284.

¹⁵ **Ibidem**, II, doc.65, p. 94-96.

groș”. Unii istorici¹⁶ consideră că documentul din 8 septembrie 1457 prezintă o importanță deosebită și prin faptul că arată ordinea ierahică a slujitorilor domnești existenți la Bacău la acea dată și anume: **boieri, ureadnici-dregători, globnici**. Această înșiruire, pe lângă faptul că ne oferă o imagine mai clară asupra organizării instituțiilor medievale teritoriale din prima jumătate a secolului al XV-lea, dovedește, totodată, că târgul Bacău era la acea dată centrul de reședință al ținutului cu același nume.

Veniturile acordate mănăstirii Bistrița vor fi reconfirmate prin acte domnești de Ștefan cel Mare la 23 aprilie 1460¹⁷, 15 septembrie 1462¹⁸; de Petru Șchiopul la 18 aprilie 1576¹⁹; de Iancu Sasul la 21 august 1582²⁰; de Ieremia Movilă la 7 aprilie 1602²¹ etc.

O altă sursă de venit a târgului Bacău concedată și ea odată cu vama mănăstirii Bistrița a fost **dreptul de depozit**. În documentul din 23 aprilie 1460²² se arată: „...și orice negustor ori de unde ar veni ca să depoziteze marfa sa la Bacău” trebuia să plătească o taxă. Mănăstirea avea confirmare de la domn „să ia de car cât este drept”.

Având în vedere strictețea cu care erau precizate și percepute aceste dări am putea crede că negustorii încercau să le evite. Dar trebuie arătat faptul că aceștia erau obligați să treacă pe un anumit drum, neputând ocoli orașele unde se plătea vamă. P. P. Panaitescu consideră această obligație a drumului ca și dreptul de depozit ca fiind cele două temelii ale comerțului medieval²³. Din acest punct de vedere, târgul Bacău poate fi considerat ca fiind privilegiat, fiind una din așezările înfloritoare ale Moldovei și un important centru al administrației locale.

Acest lucru este confirmat și de faptul că aici a fost edificată o curte domnească menționată documentar la 20 aprilie 1491²⁴, una din reședințele teritoriale ale domnului. Tot aici și-a stabilit reședința Alexandru (sau Alexăndrel) fiul și coregentul lui Ștefan cel Mare, ctitorul Bisericii domnești cu hramul Adormirea Maicii Domnului, sfințită tot în 1491. Istoricii au căutat să descifreze rolul pe care l-a avut Alexăndru la Bacău. Pentru I. Bogdan, acest fiu al lui Ștefan era un fel de **guvernator** în partea de jos a țării cu reședința la Bacău²⁵, în vreme ce

¹⁶ C. Burac, **op.cit.**, p.113.

¹⁷ DRH, A, II, doc. 93, p.133-135.

¹⁸ Ibidem, doc. 107, p.151-155.

¹⁹ Documente privind Istoria României (în continuare se va cita DIR), A, Moldova, sec. XVI, III, doc. 87, p. 67-68.

²⁰ Ibidem, p. 191.

²¹ Ibidem, sec.XVII, I.,p. 38.

²² DRH,A, II, doc. 93, p. 151-155.

²³ P.P. Panaitescu, **Comunele medievale în Principatele Române**, în *Interpretări românești*, București, 1947, p.184; ediția a II-a, întocmită de Ștefan S. Gorovei și Maria Magdalena Székely, București, 1994.

²⁴ DRH,A, III, doc. 93, p. 185-186.

²⁵ I. Bogdan, **Documentele lui Ștefan cel Mare**, vol. II, București, 1913, p. 380.

I. Ursu, în monografia dedicată lui Ștefan cel Mare, arată că „în 1492 îl găsim pe Alexandru la Bacău, unde pare să-și fi avut reședința, încredințându-i-se apărarea și administrarea părții muntoase a Moldovei de sud”²⁶.

N. Iorga crede că Ștefan cel Mare a creat la **Bacău „un ținut de margine, organizat militarmente**, pe care îl încredința lui Alexandru”²⁷. Interesante sunt și măsurile pe care acest fiu al marelui domn al Moldovei le-a luat în legătură cu regiunea arondată târgului Bacău.

După victoria de la Râmnic împotriva lui Basarab Țepeluș (bătălie la care a participat alături de tatăl său), Alexandru emite din Bacău, la 18 ianuarie 1482, un act prin care cere judelei Brașovului să rezolve unele probleme ce privesc zona sa de activitate. În acest document el se intitulează „Alexandru filius Domini Stephani dei gratia Wazwoda regni Moldaviae”²⁸. Rezidând la Bacău, el trebuia să se implice în realizarea eficientă a tuturor problemelor din regiune. În acest scop, tot din Bacău, Alexandru emite un nou act la 26 iunie 1488, prin care se adresează brașovenilor pentru a găsi soluții care priveau ambele părți²⁹.

La data când Alexandru emitea de la Bacău aceste acte, biserica-ctitorie a sa nu era construită încă (funcționau doar o parte din construcțiile ce reprezentau complexul curtea domnească: casa domnească, turnul de apărare)³⁰. La 1 ianuarie 1491, el va sfinți Biserica cu hramul Adormirea Maicii Domnului. În pisania acestui lăcaș el se va intitula: „Io Alexandru voievod, fiul lui Ștefan voievod, domnul Țării Moldovei”³¹.

În urma celor două confruntări militare la care participă alături de tatăl său (Vaslui, 1475 și Valea-Albă, 1476) se pare că domnul Moldovei a hotărât să stabilească la Bacău reședința pentru fiul său Alexandru, desemnat cu titlul de „voievod” (ceea ce poate însemna succesor la tron). În afară de abilitățile sale deosebite din punct de vedere militar, se pare că acest energic fiu al lui Ștefan cel Mare s-a implicat în toate problemele ce priveau administrația locală din jurul reședinței sale. Nu se cunosc împrejurările în care a murit în 1496, marți 26 iulie³², fiind îngropat la mănăstirea Bistrița, lângă străbunicul său, Alexandru cel Bun, al cărui nume îl poartă.

Un alt aspect care subliniază importanța Bacăului și rolul său ca reședință regională a domnilor Moldovei a fost și faptul că, din 1401, aici a fost mutată de la

²⁶ I. Ursu, **Ștefan cel Mare**, București, 1925, p. 280-283.

²⁷ N. Iorga, **Istoria românilor**, XIX, 1933, p. 207-208.

²⁸ I. Bogdan, **op.cit.**, p. 368-369.

²⁹ Al. Artimon, I. Mitrea, **Bacău-reședință voievodală**, Bacău, 1996, p. 58.

³⁰ **Ibidem**.

³¹ **Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare**, București, 1958, p. 90.

³² **Letopisețul anonim al Moldovei**, în **Cronicle slavo-române din sec. XV-XVI publicate de I. Bogdan** (în continuare se va cita **Cronicle slavo-române...**), ediție revăzută și completată de Petre P. Panaitescu, București, 1959, p. 11.

Siret reședința Episcopiei catolice. Alexandru cel Bun, căsătorit cu o catolică, a oferit posibilitatea reprezentanților acestei credințe să-și construiască mănăstirea lor, a „baraților” (azi toponim) sau fraților unguri (catolici), lângă apa Negelului. A fost înzestrată și cu pământuri, în vecinătate, la Trebeșelul Băraților. Mulți episcopi s-au purtat neomenos, au furat odoare, vase de aur etc. În acest sens avem relatări ale călugărilor care au trecut sau au rămas o anumită perioadă la Bacău. Astfel, în 1599, episcopul Bernardinus Quirinus, călugăr franciscan venețian, arată cum a vizitat „orașul și biserica catolică din Bacău”³³, care i-a fost desemnată ca biserică episcopală.

Calitatea de reședință episcopală catolică a reprezentat o oportunitate pentru târgul Bacău și regiunea adiacentă (în special satele catolice) pentru a fi cunoscut și în afara țării. Călugărul minorit Paolo Bonnicio din Malta relatează cum a ajuns de la Piatra „pe drumul cel mare al Bacăului”³⁴ în orașul cu același nume.

Pentru secolul al XVII-lea, deosebit de importante sunt informațiile transmise de episcopul Marco Bandini³⁵, cu studii în Italia, sfințit arhiepiscop la 21 august 1644, care a fost trimis la episcopia din Bacău. Arată despre oraș că „are o poziție admirabilă, situat fiind la răsărit de râul Bistrița, spre miazăzi se întinde o câmpie minunată acoperită cu dese sate românești...”.

Atunci când domnul se deplasa cu suita și rezida o vreme în reședințele temporare unde erau curți domnești emitea și acte care dădeau valoare juridică măsurilor luate în diferite domenii de activitate. Din Bacău a acordat Ștefan cel Mare, la 13 septembrie 1457³⁶, un salv-conduct lui Mihail logofăt, cerându-i să se întoarcă din Polonia împreună cu toate slugile și cu toată averea lor, asigurându-i că i-a iertat pentru dușmănia din trecut. Același domnitor întărește, printr-un *act emis* tot *la Bacău* la 15 mai 1462³⁷ Stanei, soția lui Sima Turluiianul, jumătate din satul Șperlești. În secolul al XVI-lea, Alexandru Lăpușneanu poruncește lui Trifan să lase în pace ocinile din Hălășești și Arămești, printr-un uric emis din Bacău fără precizarea anului (se observă doar luna februarie, ziua 13)³⁸. Un alt document scris în Bacău în anul 1555 noiembrie 28³⁹, tot de Alexandru Lăpușneanu, întărește nepoților Marinii Lolca „un sat la Cobâle, anume Silivestrii”.

Toate informațiile prezentate mai sus subliniază importanța economică, politico-administrativă, cultural-religioasă a Bacăului ca reședință a ținutului omonim. Deși documentele care s-au păstrat nu ne oferă prea multe informații referitoare la dregătorii domnești din ținut sau ocol, ori pe cei aleși de comunitățile

³³ Călători străini despre Țările Române, vol. IV, București, 1972, p. 37.

³⁴ Ibidem, vol. V, 1973, p. 19-22.

³⁵ Ibidem, p. 280 și urm.

³⁶ DRH, A, II, doc. 66, p. 97-98.

³⁷ Ibidem, doc. 104, p. 147-149.

³⁸ DIR, A, sec. XVI, II, doc. 35, p. 35-36.

³⁹ Ibidem, doc. 86, p. 96.

locale, putem presupune că și în această regiune au rezidat și au activat toți dregătorii menționați cu mai multă generozitate de documente pentru alte ținuturi.

În legătură cu dregătorii care reprezentau interesele locuitorilor orașelor, **șoltuzul și pârgarii**, în Moldova nu se cunosc dispoziții elaborate pentru alegerea acestora. D. Ciurea⁴⁰ consideră că aceste organe locale erau alese anual de obștea târgoveților (negustori, meseriași, cler, cultivatori etc.) și tot obștea le putea reconfirma.

Neexistând o procedură elaborată în acest sens, se presupune că se foloseau vechi uzanțe, preluate din Ardeal⁴¹. Conducerea târgului avea o **cancelarie** cu unu sau doi scriitori care țineau corespondența cu alte orașe (în special din Ardeal) în limba latină, slavă, germană. De asemenea, conducerea orașelor elibera mărturii pentru vânzări de ocini în afara târgului sau a ținutului respectiv sau certifica zapise pentru astfel de tranzacții care erau consemnate în **catastiful târgului** și aveau **pecetea** acestuia, ambele aflate în păstrarea șoltuzului în funcție.

Prima mențiune a acestor dregători locali din Bacău datează abia din 7 iulie 1602⁴², când „**șoltuzul Sascău Frâncu cu 12 pârgari din târgul Bacău**” adevăresc faptul că Movilă, fost pârcălab și cneaghina Salomia au cumpărat ocină și vie cu cramă în Albeni. Și cel care a consemnat în scris este un localnic: „**au scris popa Zaharia din Bacău**”.

Catastiful orașului este menționat și el târziu, la 10 octombrie 1617⁴³, când domnul se adresează „**marilor vătafi din Bacău**” pentru a rezolva o neînțelegere între „femeia lui Lupu, fiul lui Anghel” și „Onciul Iurașcovici, fost staroste” în legătură cu o vie, pe care Orăș, fost vornic, a cumpărat-o de la Anghel cu 240 ughi. Se precizează în continuare faptul că are și zăpis de la el „și încă **este scris și în catastihul orașului**” (în original „*orașom*”). Dacă această consemnare în catastiful târgului s-a făcut, după cum se observă, cu o generație în urmă față de data emiterii documentului, înseamnă că acces „**catastih**” exista cel puțin de la jumătatea secolului al XVI-lea.

În documente sunt amintiți uneori și alți locuitori ai târgului. Acesta este cazul la 6 iunie 1621, când pentru un act de întăritură „**popa Gheorghe de la Bacău**” a adus un zăpis de la „**voitul și 12 pârgari de la Bacău**” precum și de la „**Mârzea diredgătoriul de acolo și de la alți oameni buni de acolo**”⁴⁴.

Șoltuzul și pârgarii erau dependenți de organele domnești din târguri. Acești dregători locali au dus în secolele al XVII-lea – al XVIII-lea o luptă grea și inegală cu acaparatorii laici și eclesiastici ai locurilor din hotarul târgului. În secolul al

⁴⁰ D. Ciurea, **Organizarea administrativă...**, p. 183-184.

⁴¹ **Ibidem**.

⁴² **DIR**, A, sec. XVII, I, doc. 81, p. 53-54.

⁴³ **Ibidem**, IV, doc. 256, p. 205.

⁴⁴ **Ibidem**, V, doc. 65, p. 55.

XVIII-lea, șoltuzul și pârgarii sunt tolerați sau li se suprimă existența⁴⁵.

În ceea ce-i privește pe dregătorii de ținut, autorul *Cronicii moldo-polone* arăta că în fruntea acestora se afla câte un **pârcălab** și câte un **vătaf**. Pentru ținuturile de graniță se folosea termenul de **staroste**, fără ca aceasta să fie o regulă⁴⁶. Pentru că orașele desfășurau o activitate economică mai intensă și erau frecventate de numeroși străini (cum s-a văzut și în cazul Bacăului) era necesară prezența permanentă a unui organ domnesc, suprapus șoltuzului și pârgarilor⁴⁷. Numiți și revocați din funcție după dispoziția domnului, **vornicii** aveau atribuții din cele mai largi: judecătorești, fiscale, militare.

Astfel, activitatea agenților fiscali care erau subalterni ai marelui vistiernic în ținuturi era sprijinită de toți dregătorii locali în frunte cu pârcălabul/starostele și marii vătafi⁴⁸. Pârcălabii împreună cu **gorșinari**, **desetnici** etc. și subalternii acestora puteau intra în toate satele ținutului și ocoalelor domnești ca să „împlinească”, adică să încaseze dările de la cei care trebuiau să le plătească. Atunci când se deplasau în ținut „**cu slujbele domniei**” pârcălabii aveau obligația de a-i susține cu toată autoritatea lor pe toți slujbașii care aveau asemenea sarcini, deoarece încasarea impozitului a fost considerată permanent ca o îndatorire principală a reprezentanților administrației locale de stat⁴⁹.

Cunoscând bine situația pe plan local, pârcălabii erau desemnați să facă și anchete ori să judece numeroase neînțelegeri cu caracter fiscal. De asemenea, controlau după catastifele vistieriei plata impozitelor de către locuitori, efectuarea „podvezilor” și a celorlalte munci către stat. În aceste activități erau sprijiniți de **globnici** – semnalați la Bacău la 8 septembrie 1457⁵⁰ - **podvodari**, **deșugubinari**. La cererea vameșilor, pârcălabii depuneau eforturi pentru încasarea taxelor vamale⁵¹.

Pârcălabii aveau și importante atribuții judecătorești. Ei puteau judeca procese de furt, omor, răpiri de fete, în general, orice infracțiuni⁵². Pârcălabii puteau judeca singuri sau împreună cu „**mulți oameni buni și slugi domnești**” care cunoșteau litigiul și normele din „obiceiul pământului”. Uneori trebuiau să rezolve și neînțelegeri apărute între localnici și străini, de exemplu negustori. Deși nu avem în documentele secolelor al XV-lea- al XVI-lea o mențiune explicită despre pârcălabii din ținutul Bacău, putem presupune că „**judecătorii de la Bacău**”, cărora Ștefan voievod le scrie la 26 mai 1435⁵³ cerându-le să rezolve plângerile

⁴⁵ D. Ciurea, **op.cit.**, p.193.

⁴⁶ N. Grigoraș, **Instituții feudale din Moldova. Organizarea de stat până la mijlocul sec. al XVIII-lea**, București, 1971, p. 285.

⁴⁷ D. Ciurea, **op.cit.**, p. 164.

⁴⁸ N. Grigoraș, **op.cit.**, p. 285.

⁴⁹ **Ibidem**, p. 286.

⁵⁰ **DRH**, A, II, doc. 65, P. 94-96.

⁵¹ N. Grigoraș, **op.cit.**, p. 287.

⁵² **Ibidem**, p. 288.

⁵³ **DRH**, A, I, doc.141, P. 195-196.

negustorilor brașoveni cărora „prin acele părți li se făceau multe pagube și piedici”, ar putea fi precursorii conducătorilor de ținut. Din document rezultă că autoritatea lor era foarte mare, iar domnul avea încredere deplină în capacitatea lor de a rezolva acest litigiu: „**pentru că noi știm capetele voastre**” se arată în finalul documentului.

În sarcina pârcălabilor intrau și atribuții militare. Fiecare ținut avea o organizare militară proprie, de care răspundea în primul rând pârcălabul. *Cronica moldo-polonă*, care arată că în Moldova erau **24 de ținuturi**, sublinia și faptul că erau „tot atâția **pârcălabi și vătavi adică staroști și stegari**”⁵⁴. Din prima jumătate a secolului al XV-lea – 14 mai 1443⁵⁵ - este menționat **șetrarul**, dregătorul care organiza și răspundea din punct de vedere administrativ de întregul corp de oaste care-l însoțea pe domnitor în deplasările sale, atât în timp de război, cât și în timp de pace⁵⁶.

Un rol important l-a avut serviciul de **strajă**, în special la granița de apus. Paza se făcea în anumite puncte ale frontierei, care nu puteau fi ocolite. Un sector de graniță era supravegheat de **locuitorii satului Borlești, din ținutul Bacău**, scutiti pentru serviciul pe care îl îndeplineau de toate „angăriile” în afară de cislă. Se arată că ei **țin strajă de pe „apa Tazlăului celui mare cum țin și alte străji**”⁵⁷.

O altă categorie de dregători ținutali care în ierarhia administrativă au fost inferiori pârcălabilor au fost **marii vătăfi**. N.Grigoraș⁵⁸ consideră că această dregătorie s-ar putea să fi fost introdusă în Moldova chiar la începutul secolului al XVI-lea, fiind legată de vreo reorganizare administrativă. Autorul crede că „la început a fost o dregătorie cu caracter militar, dar, pe măsură ce presiunea militară asupra Moldovei s-a redus, caracterul funcției s-a schimbat, marii vătăfi ajungând slujbași administrativi”⁵⁹. În această calitate nouă, aceștia trebuiau să sprijine încasarea impozitelor în colaborare cu globnicii, podvodarii, deșugubinarii și cu alți agenți ai vistieriei⁶⁰.

De asemenea, marii vătăfi judecau procese de proprietate, mai precis de încălcări de hotare, cum este și cazul lui „**Ursu mare vătaf al ținutului Bacău**”. Acestuia, domnitorul Petru Șchiopul îi cere, la 28 iunie <1583-1591>⁶¹, să cerceteze pricina dintre mănăstirea Bistrița și satul Nădășeni. Locuitorii satului menționat au intrat în hotarul satului Sârbi, al mănăstirii și au mutat o piatră de hotar. Se cere vătafului de Bacău să cerceteze situația și „să mute înapoi acea piatră de hotar din satul Sârbi”.

Același „Ursu mare vătaf al ținutului Bacău” este menționat în legătură cu

⁵⁴ **Cronocile slavo-române...**, p. 186.

⁵⁵ **DIR**, A, sec. XIV-XV, I, doc. 447.

⁵⁶ N. Grigoraș, **op.cit.**, p. 298.

⁵⁷ Arhivele Statului București, Mănăstirea Tazlău, IV/7, apud N. Grigoraș, **op.cit.**, p. 301.

⁵⁸ N. Grigoraș, **op.cit.**, p. 311.

⁵⁹ **Ibidem**.

⁶⁰ **Ibidem**.

⁶¹ **DIR**, A, sec. XVI, III, doc. 273, p. 220-221.

satul Bunești întărit de Petru Șchiopul mănăstirii Tazlău la 16 iulie 1589⁶². Se arată că satul a fost „hotărnicit” cu stâlpi de „Ursu mare vătaf de Bacău”. Mulți vătafi aveau un comportament reprobabil fiind reclamați pentru aceasta domnului⁶³.

Dregătoria de mare vătaf s-a desființat în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, fiind înlocuită cu cea a *marilor căpitani*⁶⁴ (fără a se cunoaște motivele acestei măsuri).

O altă categorie de dregători din această perioadă au fost cei aparținând ocoalelor domnești. Atâta vreme cât au existat, ocoalele domnești au avut o organizare proprie, distinctă de cea a ținuturilor, cu dregători proprii. În fruntea acestora erau *ureadnicii*, numiți și *vornici* sau simplu *dregători*. Aceștia, ca și alți dregători, reprezentau interesele domniei, având sarcina de a întreține curtea domnească împreună cu satele care îi erau arondate în cadrul ocoalelor. Alături de șoltuz și pârgari, ureadnicul îndeplinea atribuții administrative, fiscale și chiar juridice în orașe⁶⁵.

Vornicul din oraș avea în subordine *namestnicii* (*vorniceii*), iar satele din ocol aveau fiecare câte un *vătăman*⁶⁶. Oamenii fîscului (globnici, gorștinari etc.) veneau și luau din satele domnești (ca și din alte sate) zeciuiala pentru domnie⁶⁷.

Menționarea în documente a ureadnicului de Bacău este târzie, abia în 1569, dar, având în vedere faptul că ocolul este menționat documentar la sfârșitul secolului al XV-lea – la 20 aprilie 1491⁶⁸ - putem presupune că și ureadnicul exista tot de atunci. Prima atestare documentară a acestui dregător în ținutul Bacău a fost la 19 iulie 1569⁶⁹, când este menționat „*Banul urednic de Bacău*” implicat în hotărnicirea unei dumbrăvi de la Albeni „din drumul mare în sus până la Costișă și în sus de la Costișă peste drumul Cornului până la ocina Nemiscului”. Documentul ne lămurește de ce un ureadnic, dregător de ocol este implicat în hotărnicirea unei ocine întărite de Bogdan Lăpușneanu unor paticulari: „care acest loc a fost domnesc, ascultător de ocolul Bacăului”. Putem deduce din document că această hotărnicire s-a făcut cu mult înainte de 1569; prin urmare, acest dregător s-a putut afla în funcție înainte de 1569.

În anul următor, 1570, la 14 aprilie⁷⁰, este menționat „*Leuștean, urednic de Bacău*”, care vânduse anterior un rob țigan, Gavriil, pentru 1000 de aspri. Ureadnicii din Bacău sunt menționați și la 22 iulie 1581⁷¹ într-un uric de întărire

⁶² *Ibidem*, doc. 527, p. 439.

⁶³ N. Grigoraș, *op.cit.*, p. 311.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 314.

⁶⁵ N. Grigoraș, *op.cit.*, p. 27.

⁶⁶ D. Ciurea, *op.cit.*, p. 206.

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ DRH, A, III, doc. 93, p. 185-186.

⁶⁹ DIR, A, sec. XVI, II, doc. 215, p. 205.

⁷⁰ *Ibidem*, doc. 236, p. 223-226.

⁷¹ *Ibidem*, doc. 220, p. 166-167.

dat de Iancu Sasul mănăstirii Bistrița pentru o poiană din Blăgești, danie de la Petrică hatman. Documentul precizează clar: „nimeni să nu aibă a cosi acolo, nici **ureadnicii de la Bacău** și nici aceia ce-i pâărăsc”. Unui alt ureadnic din Bacău i se adresează Ieremia Movilă la 4 ianuarie 1605⁷², anunțându-l, între altele, că satul Bunești nu mai este supus mănăstirii Tazlău, ci „merge cu ținutul”.

Locuitorii din satele de ocol aveau multe îndatoriri față de dregătorii domnești: să pună la dispoziție „caii de olac”, să facă podvoade pentru domnie, să dea zeciuală din legume⁷³; paharnicii din Bacău le luau a zecea parte din vin și îi obligau să presteze toate muncile legate de viile domnești⁷⁴; dădeau piei, unt, sulgiul și ilișul, deseatina din pâine și din stupi⁷⁵ etc. La 1588, satul Trebeș putea avea un venit de 1000 de taleri dacă era scutit de obligațiile față de domnie⁷⁶.

Până la jumătatea secolului al XVI-lea se poate vorbi de o situație mai bună a locuitorilor din satele de ocol, comparativ cu a celor de pe proprietățile boierești sau mănăstirești. Din a doua jumătate a acestui secol și mai ales din cel următor, condiția socială a locuitorilor din aceste sate s-a înrăutățit, în primul rând ca urmare a abuzurilor dregătorilor domnești. În multe cazuri, ureadnicii din Bacău trăgeau satele la podvoade de două ori: și cu ocolul și cu ținutul⁷⁷. Altele, fiind scutite, erau și ele „trase la munci” și impuse la dări. Este cazul satului Trebeș, care, fiind al „băratului” era scutit, dar i se impuneau mari dări⁷⁸. Datorită acestor măsuri, violenței ori jafurilor la care erau expuși, mulți locuitori fugeau din sate care rămâneau pustii, cum a fost cazul Trebeșului ori Fântânelor⁷⁹.

Decăderea curții domnești precum și destrămarea ocolului domnesc al Bacăului au avut consecințe nu doar pe plan local ci și în general, pentru statul moldovean. Situat la margine de țară, Bacăul asigurase timp de trei secole paza Țării de Jos. Situația de criză creată la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea au lăsat “drumul cel mare” al Moldovei de pe valea Siretului, deschis, fără posibilitatea de supraveghere și apărare. Târgoveții băcăuani, rămași fără sprijinul direct al domniei erau și ei pradă cetelor răzlețe care jefuiau zona fără a întâmpina o împotrivire semnificativă din partea autorităților. La aceasta trebuie să menționăm și faptul că domnia a fost lipsită de un sprijin economic, dar și social-politic important pe care l-au reprezentat târgurile și ocoalele domnești.

⁷² **Ibidem**, XVII, I, doc. 272, p. 191.

⁷³ **Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva istorică centrală a statului**, V, doc. 1017, p. 272-273; este cazul moșiei Poporul „de la târgul Bacău” care trebuia să dea „zeciuala din toate legumele grădinilor de pe acel loc”.

⁷⁴ **DRH**, A, XXI, doc. 215.

⁷⁵ **Catalogul documentelor moldovenești...**, III, doc. 2487, p. 515.

⁷⁶ D. Ciurea, **Evoluția așezărilor și a populației rurale din Moldova în sec.XVII-XVIII**, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol»*, XIV, 1977, p.143.

⁷⁷ **DIR**, A, sec. XVII, I, p. 272.

⁷⁸ Th. Codrescu, **op.cit.**, p. 230.

⁷⁹ **Călători străini...**, VII, 1980. p. 106, 337.

High officials and high offices in Bacău County up to the XVI Century Summary

The Middle Age Moldavian State was organized in administrative units called „county”. The Bacău County was one of them. This came into being around the borough of Bacău, which was a place at the crossroad of important roads that crossed Europe from North to South and from East to West.

Until mid 19th century this county brought its contribution together with other administrative areas to the development of the Moldavian State.

GENEALOGII DE „CEANGĂ”.

O ISTORIE FAMILIALĂ DINCOLO DE FRONTIERE*

Anton Coșa

Pornind de la definiția de dicționar a genealogiei: “știință specială a istoriei, care studiază nașterea și evoluția neamurilor și a familiilor, înrudirile care se stabilesc între persoanele unei epoci date, precum și rolul pe care aceste înrudiri îl joacă în desfășurarea unor evenimente istorice”¹, remarcăm faptul că “în egală măsură și uneori chiar mai mult, cercetarea genealogică poate contribui în mod hotărâtor la înțelegerea mai exactă sau mai detaliată a unor procese de medie sau lungă durată, de natură socială, economică, juridică, religioasă, culturală și morală”². Mai mult, „genealogia a devenit o disciplină științifică, ale cărei foloase, mai ales pentru istoria socială, dar și pentru cea politică și culturală, sunt substanțiale”³.

Cazul „ceangăilor” care fac obiectul comunicării noastre este revelator pentru nevoia unei atare abordări, care ar aduce astfel necesare limpeziri privind, de exemplu, controversile legate de origine și proveniență, identitate și impact în societatea românească, implicații internaționale, prin interesul manifestat asupra lor de către puterile europene de odinioară ori de astăzi.

De altfel, prin intermediul acestei comunicări ne propunem să insistăm asupra câtorva aspecte privind „miza” cercetării din punct de vedere genealogic a locuitorilor romano-catolici din Moldova denumiți impropriu „ceangăi”. Și aceasta, cu atât mai mult cu cât am constatat în ultimii ani un interes constant față de „ceangăi” atât în țară cât și dincolo de granițele României, ei intrând în atenția chiar a instituțiilor europene. Din păcate, urmărind evoluția acestui interes am putut remarca o gravă necunoaștere a realității concrete, termenul „ceangău” (nu întâmplător pus între ghilimele) fiind folosit în mod nejustificat, ca etnonim, la adresa catolicilor din Moldova, încadrați astfel, pe nedrept, în categoria unei minorități etnice.

---

* Textul de față este varianta în limba română a comunicării **Généalogies des „csango”. Une histoire familiale au travers des frontières** prezentată la *al V-lea Colocviu Internațional de Genealogie*, organizat la Iași de Institutul Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta” și Academia Internațională de Genealogie, în intervalul 9-13 mai 2007.

¹ Cf. **Dicționar al științelor speciale ale istoriei. Arhivistică, cronologie, diplomatică, genealogie, heraldică, paleografie, sigilografie**, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982, p. 126.

² Mircea Ciubotaru, **Forme și expresii ale conștiinței genealogice la români**, în *Arhiva Genealogică*, IV (IX), 3-4, Iași, Editura Academiei Române, 1997, p. 53.

³ Mihai Sorin Rădulescu, **Genealogia românească. Istoric și bibliografie**, Brăila, Editura Istros, 2000, p. XI.

Prin urmare, considerăm necesare câteva informații privitoare la geneza termenului și contextul raportării ulterioare a acestuia la adresa catolicilor moldoveni. Termenul „ceangău” era folosit inițial în Transilvania arătând o calitate, o însușire, raportat fiind la individ și nu la o comunitate.

Spațiul original al termenului „ceangău” a fost sud-estul Transilvaniei, un teritoriu de interferență etnică și culturală, care a favorizat dealtfel și apariția „fenomenului ceangău”⁴. Lingviștii susțin faptul că în privința sensului unui cuvânt, trebuie căutată întotdeauna forma primară existentă în limba de origine a acestuia. Noi am căutat această formă primară a termenului „ceangău” și am găsit-o în maghiarul „csáng”⁵, cu variantele „csángani”, „csángódni”⁶, „elcsángódni”, cu înțelesul de „străin”, „înstrăinat”⁷, arătând deci o însușire, o calitate, fiind cu alte cuvinte un nume calitativ și nu unul etnic. Acesta era folosit de către secui pentru a desemna inițial pe cei care nu erau secui. Aceștia puteau fi români, sași sau alți trăitori în secuime ori la granițele teritoriului secuiesc, unii dintre ei aspiranți la calitatea de secu.

Noi credem, de asemenea, că îndelungata conviețuire dintre români și secui în sud-estul Transilvaniei a dat naștere „fenomenului ceangău”, în strânsă legătură cu „procesul de secuizare”. Inițial, secuizarea a avut loc la nivel individual. În evul mediu transilvan nu oricine putea deveni secu, aspect trecut de multe ori cu vederea, ci doar acela care făcea dovada prestării unui serviciu în schimbul căpătării acestei calități. Evoluția statutului românilor transilvăneni, conform documentelor⁸

⁴ Anton Coșa, **Considerații asupra originii și evoluției fenomenului ceangău**, în *Almanahul „Presa Bună”*, Iași, 1996, p. 61-76; Idem, **Catolicii din Moldova și „fenomenul ceangău”**, în *Angvstia*, 6, Sf. Gheorghe, 2001, p. 33-41; Idem, **Românii din sud-estul Transilvaniei în secolele XIII-XV**, în *Angvstia*, 6, Sf. Gheorghe, 2001, p. 15-20.

⁵ Cf. *Új magyar lexikon*, vol. I, A-C, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1960, p. 480-481; *Révai Nagy Lexikona*, IV, Budapest, 1912, p. 754-755.

⁶ Ion Podea, **Monografia județului Brașov**, vol. I, Brașov, 1938, p. 50.

⁷ **Ibidem**.

⁸ Szabó Károly, **Székely Oklevéltár**, Kolozsvár - Cluj, I, 1872, p. 13-14, apud N. Iorga, **Acte românești din Ardeal privitoare în cea mai mare parte la legăturile secuilor cu Moldova**, extras din *Buletinul Comisiei Istorice a României*, II, București, 1916, p. 182; **Monumenta Ecclesiae Strigoniensis**, ed. Ferd. Knauz, II, 1882, p. 419 și Fr. Zimmermann, C. Werner, **Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen**, I Band, 1191 bis 1342, Hermannstadt, 1892, p. 80, apud Șerban Papacostea, **Românii în secolul al XIII-lea**, București, Editura Enciclopedică, 1993, p. 161; N. Iorga, **Acte și fragmente cu privire la istoria românilor**, vol. III, București, 1897, p. 76; **Bruchstücke aus der Weltchronik des Minoriten Paulinus von Venedig** (I Recension), hrsg. von W. Holtzmann, I, Rom, 1927, p. 28-29, apud Șerban Papacostea, **op. cit.**, p. 137-138; **Documente privind istoria României, C. Transilvania**, veac. XI, XII și XIII, vol. I, p. 338-341; Bakó Géza, **Evoluția socială și economică a secuilor în secolele XIII-XV**, în *Studii și Articole de Istorie*, II, București, 1957, p. 44; N. Iorga, **Istoria românilor din Ardeal și Ungaria**, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 46; I.I. Russu, **Românii și secuii**, București, Editura Științifică, 1990, p. 43; Ioan-Aurel Pop, **Românii și maghiarii în secolele IX-XIV. Geneza statului medieval în Transilvania**, Cluj-Napoca, Fundația Culturală Română, 1996, p. 179.

medievale, este revelatoare în acest sens.

Interesant este faptul că nici termenul „secui” nu a fost inițial un etnonim, arătând tot o însușire, o calitate, e drept privilegiată, obținută în schimbul anumitor servicii⁹, de regulă militare ori economice. Secolul al XV-lea aduce schimbări în structura proprietății în sud-estul Transilvaniei în sensul împroprietăririi unor nobili maghiari pe pământurile secuilor și implicit o restrângere a drepturilor acestora din urmă¹⁰ de către voievodul Transilvaniei, determinând emigrări ale secuilor în Moldova și Țara Românească. O parte a secuilor care își pierd astfel privilegiile specifice și sunt nevoiți să emigreze¹¹ în Moldova, vor fi și ei denumiți „ceangăi” începând din secolul al XV-lea. Verbul „csángódni” sau „elcsángódni” înseamnă tocmai „a părăsi pe cineva sau ceva, a te înstrăina de cineva sau de ceva ce ți-a aparținut”¹².

De fiecare dată însă, termenul „ceangău” era raportat la individ și nu la o comunitate anume, lucru firesc având în vedere faptul că individul era cel care primea acest nume calitativ, nu comunitatea din care făcea parte.

Folosirea termenului la adresa comunității catolicilor din Moldova este relativ târzie, menționat fiind abia în veacul al XVIII-lea, mai precis în anul 1780 când, un preot secuî, pe nume Zöld Péter, refugiat în Moldova în urma evenimentelor de la Madéfalva (Siculeni) din 1764 (cunoscutul **Siculicidium**¹³), folosește relativ la catolicii din spațiul moldav în mijlocul cărora își găsisse adăpost sintagma „ceangăi-maghiari”¹⁴ într-o scrisoare trimisă cărturarului Vincent Blacho. Preotul Zöld reia aceeași sintagmă pe 11 ianuarie 1781 într-o altă scrisoare¹⁵ către episcopul Transilvaniei Ignác Battyáni. Astfel, acesta face o inovație lingvistică prin alăturarea a doi termeni: „ceangău” (folosit pe atunci în Transilvania) și „ungur” (folosit la adresa catolicilor moldoveni cu sensul de locuitor venit din Țara Ungurească, cum mai era denumită Transilvania) raportând noul termen la o

---

⁹ Szabó Károly, **op. cit.**, p. 52-53, apud **Documente privind istoria Românilor, C. Transilvania**, veac. XIV, vol. IV, p. 272-280 respectiv p. 282; G. Popa-Lisseanu, **Sicules et roumains. Un procès de denationalisation**, București, 1939, p. 18; Idem, **Originea secuilor și secuizarea românilor**, București, 1941, p. 75.

¹⁰ Cf. **Documente privind istoria Românilor, C. Transilvania**, veac. XIV, vol. IV, p. 272-280.

¹¹ Szabó Károly, **op. cit.**, p. 52-53, apud **Documente privind istoria Românilor, C. Transilvania**, veac. XIV, vol. IV, p. 282.

¹² Ion Podea, **op. cit.**

¹³ Cf. **Acta – 1996**, Sfântu Gheorghe, vol. I, 1997, p. 209-224.

¹⁴ Cf. „**Notitia de rebus Hungarorum qui in Moldavia, et ultra degant**, scripta ab Adm. R.D. Petro Zöld, Parocho Csik Delmensi in Siculia data ad A.R.P. Vincenti Blacho”, publicată în traducere maghiară în *Magyar Könyv-Ház*, III, Pozsony, 1783, p. 414-428 și în traducere germană sub titlul **Reisse nach der Moldau**, în *Ungarisches Magazin*, III, nr. 1, Pressburg, 1783, p. 90-110.

¹⁵ Cf. Veszely Károly, Imets Fülöp Jako, Kovács Ferencz, **Utazás Moldva – Oláhhonban – 1868**, Târgu Mureș, 1870, p. 57-66; Domokos Pál Péter, **A Moldvai magyarság**, Cluj, 1941, p. 52-60.

comunitate (aceea a catolicilor din Moldova) și creând în acest fel un fals etnonim și implicit o falsă problemă etnică în Moldova.

Până la inovația lingvistică a preotului Zöld Péter, documentele interne moldovenești ori relatările misionarilor¹⁶ folosesc la adresa catolicilor din Moldova determinativele „ungur”¹⁷ și „ungurean”, dar nici acestea ca etnonime, ci arătând proveniența din Transilvania (Țara Ungurească) a acestora.

Pe lângă denumirile de mai sus, termenul „catolic” era destul de frecvent întâlnit în documente, fiind folosit chiar de către locuitorii catolici pentru a se autodefini. În acest sens amintim doar spusele lui Dimitrie Cantemir care menționa în lucrarea sa **Descriptio Moldaviae** că „ei se denumeau catolici atât după neam cât și după religie”¹⁸, precum și pe Manolachi Drăghici care în 1857 afirma că „sunt mulți lăcuiitori cari atât pentru neamul lor, cât și pentru relighie se numea papistași”¹⁹.

Există totuși câteva mențiuni documentare medievale ale termenului „ceangău”, dar și acestea raportate *la individ, nu la o comunitate anume*. Astfel, prima atestare în spațiul moldav apare într-un document²⁰ din 8 iunie 1443, unde se vorbește de *Iliaș Șanga*²¹, căruia domnul Moldovei de atunci, Ștefan, îi dăruiește o serie de proprietăți. Originea transilvăneană a acestuia este probată de numele Șanga pe care el ori ascendenții lui nu-l puteau obține decât acolo. Motivele pentru care *Iliaș Șanga* primește uricul din 1443 nu au fost se pare străine de evenimentele din toamna anului 1442, când Ștefan sprijinit de un al treilea frate, Petru, precum și de o parte dintre boierii lui Iliaș, domnul Moldovei, îl înlătură pe acesta din urmă din țară, ocupând tronul Moldovei²². Probabil, *Iliaș Șanga* a fost unul dintre cei care l-au ajutat pe Ștefan în demersul său vizând tronul Moldovei și în schimbul acestui serviciu de natură militară va fi răsplătit de către noul domn cu posesiunile amintite în documentul din 1443.

Cu privire la apropierea în plan lingvistic dintre patronimul *Șanga* și

¹⁶ Anton Coșa, **Misionari catolici despre Faraoani**, în *Carpica*, XXVIII, Bacău, 1999, p. 141-162; Teresa Ferro, **I missionari cattolici italiani in Moldavia nei secc. XVII-XVIII**, în *L'Annuario dell'Istituto Romeno di Cultura e Ricerca Umanistica di Venezia*, 1999, p. 67-86.

¹⁷ Gh.I. Nastase, **Ungurii din Moldova la 1646 după „Codex Bandinus”**, în *Arhivele Basarabiei*, anul IV, Chișinău, 1934, p. 397-414 respectiv anul VII, nr. 1, 1935, p. 74-88; idem, **Die Ungarn in der Moldau im Jahre 1646 (nach dem „Codex Bandinus”)**, în *Buletinul Institutului de Filologie Română „Alexandru Philippide”*, Iași, vol. III, 1936, p. 1-11 (cu o hartă).

¹⁸ Dimitrie Cantemir, **Descrierea Moldovei**, București, Editura Minerva, 1973, p. 82-83.

¹⁹ Manolachi Drăghici, **Istoria Moldovei pe timp de 500 ani până în zilele noastre**, tom. I Iași, 1857, p. 69-70.

²⁰ **Documenta Romaniae Historica, A. Moldova**, vol. I, întocmit de Const. Cihodaru, I. Caproșu, L. Șimanschi, București, 1975, p. 335-336.

²¹ Anton Coșa, **Genealogie și istorie: familia lui Iliaș Șanga**, manuscris, comunicare prezentată în ședința din 19 octombrie 1999 a Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie (Filiala Iași).

²² Ștefan S. Gorovei, **Mușatinii**, București, 1976, p. 52.

determinativul „ceangău” a atras atenția și unul dintre editorii documentului din 1443, anume Mihai Costăchescu²³, fapt remarcat și de către istoricul Andrei Veress²⁴.

Menționări documentare exprese ale termenului „ceangău” în afara celui din 1443 sunt foarte puține, deoarece nu toți „ceangăii” se puteau ridica la un statut social, economic, la un rang militar ori politic care să le permită amintirea în documente. Pe lângă cazul lui Iliăș Șanga, mai notăm în Moldova un *Văsâi Șanga*²⁵ într-un act din 10 ianuarie 1490, iar în Transilvania pe *Georgium Chango dictum*²⁶, în 1400, *Andreas* și *Michael Chango* în 1555 respectiv *Andrei Ceangăul* (*Csángó András*²⁷) în 1560.

Aceste informații inserate în comunicare le-am considerat importante pentru înțelegerea segmentului de populație la care ne raportăm în demersul nostru.

Din punctul nostru de vedere²⁸, utilizarea termenului „ceangău” trebuie întotdeauna raportată *la individ și nu la comunitate*, altfel folosirea acestuia relativ la catolicii din Moldova devine improprie, situație explicabilă dacă ținem seama de faptul că acești locuitori veniți din spațiul transilvan au o origine etnică eterogenă. Liantul unificator reprezentat de religia catolică le-a marcat existența ulterioară stabilirii lor în spațiul moldav²⁹.

Eterogenitatea etnică a catolicilor din Moldova este probată de altfel de documente, începând încă din secolul al XIII-lea³⁰, fiind menționați aici ca fiind de confesiune catolică, valahi, unguri, secui, sași, cumani. Episcopia Cumanilor³¹,

²³ Mihai Costăchescu, **Documente moldovenești dinainte de Ștefan cel Mare**, vol. II, Iași, 1932, p. 159.

²⁴ Arhivele Statului Iași, **Fond „M. Costăchescu”**, nr. 1165, publicat de Dumitru Ivănescu, **Informații pentru istoria cercetărilor genealogice românești în corespondența lui M. Costăchescu**, în *Arhiva Genealogică*, I (VI), nr. 3-4, Iași, Editura Academiei Române, 1994, p. 216.

²⁵ **Documenta Romaniae Historica, A. Moldova**, vol. III, întocmit de Const. Cihodaru, I. Caproșu, N. Ciocan, București, 1980, p. 112-114.

²⁶ Cf. **Csángó-magyar népballadák**, îngrijit de Faragó József, Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó, 2002, p. 7.

²⁷ Szabó Károly, **op. cit.**, V, 1896, p. 76.

²⁸ Anton Coșa, **loc. cit.**, 1996, p. 61-76; idem, **loc. cit.**, 1999; idem, **Comunități catolice din Moldova: Cleja**, în *Carpica*, XXIX, 2000, p. 121-138; idem, **Cleja. Monografie etnografică**, București, Editura SemnE, 2001, p. 27; idem, **Problema originii catolicilor din Moldova**, în *Carpica*, XXXI, Bacău, 2002, p. 79-106; idem, **Catolicii din Moldova în izvoarele Sfântului Scaun (secolele XVII-XVIII)**, Iași, Editura Sapientia, 2007, p. 17-52.

²⁹ Anton Coșa, **op. cit.**, 2001, p. 28; idem, **Catolicii din Faraoni**, Onești, Editura Magic Print, 2007, p. 15-27 respectiv p. 35-42; idem, **Comunitățile catolice din județul Bacău**, Onești, Editura Magic Print, 2007, p. 56.

³⁰ Eudoxiu de Hurmuzaki, **Documente privitoare la istoria românilor**, vol. I, ed. N. Densusianu, București, 1887, p. 108, respectiv p. 132.

³¹ R. Rosetti, Radu Rosetti, **Despre unguri și episcopiile catolice din Moldova**, în *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, s. II, tom. XXVII, 1904-1905, p. 272-281.

numită și a Milcoviei³², fiindă tocmai datorită existenței catolicilor mai sus menționați. Prezența lor este întărită și de numeroasele toponime și hidronime de origine maghiară, cumană, germană, alături de cele românești, rămase până astăzi în Moldova³³.

Pentru acești locuitori catolici vor fi înființate mai apoi episcopiile catolice de Siret³⁴ - în 1371, de Bacău³⁵ - în 1391/1392 și de Baia³⁶ - în 1418. Rândurile catolicilor din Moldova se vor îngroșa ori se vor subția în funcție de situația internă din zonă, de cauze economice, sociale, militare, politice existente.

“Trecerea populației peste cei doi versanți ai Carpaților a fost un fenomen curent de-a lungul secolelor”³⁷. Emigrările³⁸ continue de transilvăneni începând din secolul al XIII-lea vor asigura dăinuirea în timp a populației catolice din satele și orașele moldovenești, noii emigranți, indiferent dacă erau români, secui, unguri ori sași, integrându-se în cadrul noilor comunități.

În așezările catolice moldovenești se vor stabili la începutul secolului al XV-lea și refugiații husiți, sași și unguri³⁹. Din secolul al XVIII-lea majoritatea acestor emigranți transilvăneni sunt români. Nu întâmplător, credem noi, acest adevărat fenomen de migrare umană către Moldova, începând din secolul al XVIII-lea, dinspre Transilvania, este cunoscut sub numele, atât de sugestiv de altfel, de *profugium Valachorum*⁴⁰.

Cu toate vicisitudinile istoriei prin care au fost nevoiți să treacă și locuitorii catolici din Moldova, remarcăm o permanență a acestora în spațiul moldav, o continuitate în întreaga perioadă medievală și modernă, lucru confirmat de documentele consultate. Menționăm în sprijinul acestei afirmații, aici, doar perpetuarea a numeroase nume din recensământul catolicilor din Moldova întocmit

³² **Ibidem**, p. 287-298.

³³ Victor Spinei, **Realități etnice și politice în Moldova meridională în secolele X-XIII. Români și Turanici**, Iași, Editura Junimea, 1985, p. 54; Idem, **Moldova în secolele XI-XIV**, Chișinău, Universitas, 1994, p. 241-242.

³⁴ Auner Carol, **Episcopia de Seret (1371-1388)**, în *Revista Catolică*, II, nr. 2, București, 1913, p. 226-245.

³⁵ Ștefan S. Gorovei, **La începuturile orașului Bacău**, în *Carpica*, Bacău, XVIII-XIX, 1986-1987, p. 265-283; Anton Coșa, **Înființarea și evoluția Episcopiei Catolice de Bacău**, în *Carpica*, XXXII, Bacău, 2003, p. 60-84.

³⁶ Auner Carol, **Episcopia de Baia (Moldaviensis)**, în *Revista Catolică*, IV, nr. 1, București, 1915, p. 89-127.

³⁷ Ion Dumitriu-Snagov, **Le Saint-Siège et la Roumanie Moderne. 1866-1914**, vol. 57, Roma, Editrice Pontificia Università Gregoriana, 1989, p. 149.

³⁸ Ștefan Mețș, **Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII-XX**, București, Editura Științifică, 1971.

³⁹ Const. C. Giurescu, **Cauzele refugierii husiților în Moldova și centrele lor în această țară**, în *Studii și articole de istorie*, VIII, București, 1966, p. 26-44.

⁴⁰ Dumitru Mărtinaș, **Originea ceangăilor din Moldova**, ediția a II-a, Bacău, Editura „Symbol”, 1998, p. 24.

în 1646 de către arhiepiscopul Marco Bandini⁴¹, în recensământul⁴² din 1696 al aceleași populații, întocmit de către misionarul Bernardino Silvestri⁴³ și, de asemenea, în recensămintele numite „Status animarum”⁴⁴ redactate începând din secolul al XVIII-lea în cadrul parohiilor catolice din Moldova, marea majoritate fiind frecvente până în zilele noastre.

Într-o asemenea explorare științifică, sarcina cercetătorului nu este deloc ușoară, întrucât investigația cere multă răbdare și minuțiozitate. Într-un demers genealogic recursul la arhive este absolut necesar, însă în cazul cercetării noastre el trebuie făcut de pe o poziție relaxată și descătușată de orice fel de prejudecăți de natură etnicistă. „Căutăm, tot mai în urmă, apa proaspătă a documentelor și a textelor. Ajungem, în sfârșit, chiar la izvoare..., la vechile arhive...”⁴⁵, spunea sugestiv odinioară un reputat istoric francez.

O analiză pertinentă în plan genealogic este de neconceput fără explorarea și exploatarea științifică a izvoarelor istorice scrise, roadele căutărilor noastre depinzând în întregime de densitatea și de calitatea acestora. Și demersul nostru este rodul unor căutări în arhive⁴⁶, parte organică, în același timp, a preocupărilor noastre privindu-i pe locuitorii catolici din Moldova.

În studierea istoriei catolicilor din Moldova, explorarea și exploatarea documentului scris sunt fundamentale pentru atingerea unui anumit scop științific, chiar dacă informațiile necesare pentru a formula concluzia se află răspândite în numeroase acte de arhivă. Importanța izvorului istoric scris nu mai trebuie demonstrată dacă avem în vedere, în cazul nostru, iată, doar faptul că fără el nu se poate face, de exemplu, o analiză pertinentă de tip genealogic. De altfel, trebuie s-o spunem și aici, genealogiile⁴⁷ de „ceangăi” din Moldova nu se pot întocmi fără consultarea de exemplu a registrelor mitrice din cadrul parohiilor romano-catolice

⁴¹ V.A. Urechia, **Codex Bandinus**, în *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, tom XVI, s. II, București, 1895, p. 1-335.

⁴² Anton Coșa, **Un izvor străin din 1696 pentru istoria catolicilor din Moldova întocmit de misionarul Bernardino Silvestri**, în Cleja. **Monografie etnografică**, București, Editura SemnE, 2001, p. 160-176.

⁴³ Cf. *infra*, nota 49 respectiv nota 50.

⁴⁴ Anton Coșa, **Izvoare inedite privind catolicii din Moldova: „Status animarum”**, prima parte în *Arhiva Genealogică*, V (X), 1-2, Iași, Editura Academiei Române, 1998, p. 155-160 respectiv partea a doua în *Arhiva Genealogică*, V (X), 3-4, Iași, Editura Academiei Române, 1998, p. 199-258.

⁴⁵ Emmanuel Le Roy Ladurie, **Histoire du climat depuis l'an mil**, Paris, Flammarion, 1967, p.10, apud, idem, **Montaillou, sat occitan de la 1294 până la 1324**, vol. I, București, Editura Meridiane, 1992, p. 12.

⁴⁶ Anton Coșa, **Registrelor parohiale și istoria catolicilor din Moldova**, manuscris, comunicare prezentată la Sesiunea anuală de comunicări științifice a Arhivelor Naționale, Iași, 6-7 decembrie 2000; Arhivele Naționale Bacău, fond **Parohia Romano-Catolică Faraoni**; idem, **Parohia Romano-Catolică Cleja**.

⁴⁷ Idem, **Genealogii de „ceangăi”: un demers necesar**, în *Arhiva Genealogică*, V (X), 3-4, Iași, Editura Academiei Române, 1998, p. 45-48.

din Moldova, până de curând necunoscute.

Sugestiv intitulate „Status Animarum”, acestea se găsesc între registrele parohiilor catolice din Moldova, încadrându-se în categoria izvoarelor statistice confesionale, deși registrele cuprind un volum de informații de natură diversă privindu-i pe locuitorii catolici, cum ar fi “cărțile” de botezați, căsătoriți și morți, foarte importante și ele într-o analiză de tip genealogic.

Intervalele la care erau întocmite aceste *Status Animarum*, între 10 și 20 de ani, sunt ideale pentru investigațiile genealogice, știut fiind faptul că în știința genealogică o generație este apreciată ca apărând la un interval de 30-33 de ani, cu o durată în jur de 65 de ani.

Importanța acestor izvoare este întărită și de faptul, deloc de neglijat, al unicității lor în secolul al XVIII –lea. Asemenea tipuri de izvoare (menționate de altfel ceva mai înainte) se mai cunosc în Moldova doar în secolul al XVII-lea. Este vorba, pe de o parte, de celebrul „Codex Bandinus”⁴⁸ întocmit în anul 1646 de arhiepiscopul Marco Bandini și, pe de altă parte, de anexa la relatarea misiunii ce a avut-o în Moldova misionarul Bernardino Silvestri (numit în această calitate de către Congregația De Propaganda Fide la data de 5 octombrie 1688). Anexa (reprezentând o dare de seamă privind comunitățile catolice din Moldova) este din februarie-noiembrie 1696⁴⁹, iar relatarea din 28 iunie 1697⁵⁰, datarea ulterioară anexei explicându-se prin faptul că a fost redactată la întoarcerea la Roma.

În Transilvania, datorită unui complex de factori asupra cărora nu vom insista izvoare asemănătoare sunt mai numeroase. Dintre ele, amintim aici: Conscripția din 17 mai 1691⁵¹ a nobililor și secuilor liberi din scaunul Trei Scaune; Conscripția din 6 iulie 1691⁵² a nobililor, primipililor, pixidarilor și libertinilor din scaunul Mureș, intitulată „Cathalogus sive Regestrum Dominorum, Magnatum et Nobilium, Primipilorum, Pixidariorum universorum Libertinorum Sedis Maros”; și Lista nobililor, primipililor, pixidarilor și libertinilor din scaunul Ciuc din 1702⁵³, intitulată „Regestrum sedis Siculicalis Csik Superioris”.

Elaborarea amintitelor „Status Animarum”, ca o practică obișnuită în mediul

⁴⁸ V. A. Urechia, *op. cit.*

⁴⁹ *Archivio storico della Sacra Congregatione per l'Evangelizzazione dei Popoli o „de Propaganda Fide”*, Roma, *Congregazioni Particolari*, vol. 31, f. 470-482; *Arhivele Naționale București*, rola 57; *Moldvai Csángó – Magyar Okmánytár (1467-1706)*, întocmit de Benda Kálmán, Budapeșt, vol. II, 1989, p. 733-748.

⁵⁰ *Archivio storico della Sacra Congregatione per l'Evangelizzazione dei Popoli o „de Propaganda Fide”*, Roma, *Congregazioni Particolari*, vol. 31, f. 466-469; *Arhivele Naționale București*, rola 57; Lajos Pásztor, *L'attività missionaria del P. Bernardino Silvestri Min. Conv. e la sua relazione sulla Moldavia, 1688-1697*, în *Archivum Franciscanum Historicum*, 42, 1949-1950, p. 273-277.

⁵¹ Aurel Răduțiu, Ladislau Gyémánt, *Repertoriul izvoarelor statistice privind Transilvania, 1690-1847*, București, Editura „Univers enciclopedic”, 1995, p. 3.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ Endes Miklós, Csik -, Gyergyó -, Kászón – Székek (Csik Megye) Földjének és Népének Története 1918 – ig, Budapeșt, Akadémiai Kiadó, 1994, p. 520-540.

catolic, datează în Moldova de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, când după un secol al XVII-lea defavorabil cultul catolic cunoaște o revigorare spectaculoasă, iar reprezentanții, dar mai ales deservenții cultului urmăresc o mai bună cunoaștere a situației existente în parohiile lor.

Nu intenționăm în comunicarea noastră să detaliem aceste izvoare. Am făcut acest lucru într-un alt context⁵⁴, atunci când le-am introdus în circuitul științific. Am considerat important să le amintim aici, întrucât ele constituie principalul instrument de lucru în demersul nostru genealogic, iar dificultățile pe care le-am întâmpinat au fost direct proporționale cu densitatea și calitatea acestora.

Comparând aceste „Status Animarum” cu recensămintele din 1646 și 1696 din Moldova, am constatat pe de o parte faptul că există o continuitate în sânul populației catolice din Moldova, lucru demonstrat de perpetuarea unor nume din 1646 și 1696, iar pe de altă parte că există multe nume noi, ceea ce demonstrează că cei care le purtau erau veniți din Transilvania, unde întâlnim aceste nume în izvoarele consultate. De asemenea, am remarcat o creștere demografică în cadrul populației catolice din Moldova, începând din secolul al XVIII-lea, fapt determinat atât de un spor natural al populației la care ne raportăm cât și de emigrările continue de transilvăneni care se stabilesc în cadrul comunităților catolice din Moldova.

Iată cum cercetarea din perspectivă genealogică a “ceangăilor” se impune, înlăturând astfel o serie de incertitudini în planul cunoașterii devenirii istorice a acestor locuitori catolici ai Moldovei, cu impact nu doar asupra istoriei spațiului românesc ci și a celui european⁵⁵.

În noile condiții determinate de apartenența României la spațiul comun european, marcate de promovarea ideii atât de dragi dar și atât de necesare a unității în diversitate, am considerat important acest demers genealogic vizându-i pe “ceangăii” trăitori în spațiul românesc (un exemplu al efectelor diversității culturale europene), a căror istorie trece însă dincolo de frontierele României, încadrându-se în mod firesc istoriei Europei.

Généalogies des „csango”. Une histoire familiale au travers des frontières

Résumé

Si on commence de la définition de la *généalogie* donnée par le dictionnaire: „science spéciale d’histoire, qui étudie la naissance et l’évolution des nations et des familles, les relations qui s’établissent pendant un certain âge, aussi le rôle qu’elles jouent pour le développement des événements historiques”, on remarque le fait que „la recherche généalogique peut contribuer également ou bien de plus, mais en tout cas, décidément, a une compréhension plus exacte, ou plus

⁵⁴ Cf. *supra*, nota 44.

⁵⁵ Anton Coșa, **Protectoratul catolicilor din Moldova**, în *Carpica*, XXXIII, Bacău, 2004, 134-156.

détaillée des processus d'une durée longue ou moyenne, de nature sociale, économique juridique, religieuse culturelle et morale". En plus, „la généalogie est devenue une discipline scientifique, dont l'utilité, spécialement pour l'histoire sociale, mais aussi pour celle politique et culturelle, sont substantielles".

Le cas des „Csangos" qui font l'objet de notre communication est relevant pour le besoin d'une approche de la sorte, qui apporterait, ainsi, des éclaircissements nécessaires en ce qui concerne, par exemple, les controverses d'origine et provenance, identité et impacte sur la société roumaine, implications internationales, par l'intérêt manifeste envers eux par les pouvoirs européennes de jadis ou bien d'aujourd'hui.

D'ailleurs, par cette communication on se propose d'insister sur quelques aspects en ce qui concerne „la mise" de la recherche sur les habitants Romano-Catholiques de Moldavie du point de vue généalogique, dénommes improprement „Csangos". Et cela, encore en plus, d'avoir constaté pendant les dernières années un intérêt constant vis-à-vis des „Csangos" autant dans le pays qu'au-delà des frontières de la Roumanie, étant dans l'attention des institutions européennes. Malheureusement, si on observe l'évolution de cet intérêt on a pu remarquer une grave manque des connaissances de la réalité concrète, le terme de „csango" (à l'intention étant mis entre les guillemets) est sans justification utilisé comme ethnonyme, à l'adresse des Catholiques de Moldavie et encadres comme ça, dans un acte d'injustice, dans la catégorie de minorité ethnique.

La recherche du point de vue généalogique des „Csangos" est absolument nécessaire, car elle éloigne une série d'incertitudes au plan de la connaissance du développement historique de ces habitants Catholiques de Moldavie, qui a un impact pas seulement sur l'histoire de l'espace Roumain mais aussi sur celui européen.

Dans le contexte déterminant de l'appartenance de la Roumanie à l'espace commun européen, marque par la promotion de l'idée si chère et nécessaire de l'unité en diversité, on a considéré important cette démarche généalogique qui vise les „Csangos" qui vivent dans l'espace roumain (un exemple des effets de la diversité culturelle européenne), dont l'histoire passe au-delà de la frontière de Roumanie, car elle s'encadre naturellement dans l'histoire de l'Europe.

REGELE FERDINAND ȘI PROBLEMA REFORMELOR ÎN ANII PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

Ion Agrigoroaiei

Imediat după declanșarea conflagrației mondiale, obiectivul unificării naționale a absorbit, în cel mai înalt grad, viața politică, activitatea diplomatic constituind principala preocupare a conducerii statului și a opiniei publice. Problema reformei agrare și a celei electorale fusese dezbătută în anumiți termeni după răscoala din 1907, ajungându-se la propunerile din 1913 ale Partidului Național Liberal: exproprierea parțială a moșiilor de peste 1000 ha în vederea împroprietăririi țăranimii și înlocuirea celor trei colegii cu un colegiu unic, în care să voteze bărbații știutori de carte. Prin raportul lui C. Stere, susținător fervent al reformelor, chestiunea a fost adusă în dezbaterile parlamentului în anul 1914, dar izbucnirea războiului a amânat adoptarea vreunei hotărâri.

Intrarea României în acțiune, campania din 1916 și retragerea în Moldova, refacerea și rezistența în fața inamicului și, în general, noua fază a luptei de eliberare națională au determinat reluarea discuțiilor și înscrierea exproprierii și a votului universal în Constituție, în alți termeni decât cei din 1913-1914. Împreună cu o parte din ce în ce mai mare a cercurilor politice, Regele s-a pronunțat deschis pentru adoptarea acestor reforme. În *Mesajul Tronului* prezentat la deschiderea sesiunii corpurilor legiuitoare, rostit în sala Teatrului Național din Iași la 9 decembrie 1916, se preciza:

„Vitejia lui (a țăranului care lupta pe front – n. ns., I. A.) îi dă drepturi și mai mari asupra pământului pe care îl apără și ne impune, mai mult decât oricând, datoria ca, la sfârșitul războiului, să înfăptuim reformele agrară și electorală, pe temeiul cărora această adunare a fost aleasă”¹.

Primăvara anului 1917 a marcat intensificarea eforturilor de refacere a armatei și de revigorare sufletească, în așteptarea încheștării decisive pentru soarta statului român și a idealului național. Cercuri largi ale opiniei publice, intelectuali și oameni politici de prestigiu, mai multe ziare se pronunțau pentru adoptarea reformelor, cu precizarea unor diferențe de păreri în ce privește măsura lor.

La 22 martie 1917, regele Ferdinand a mers pe front unde a rostit o scurtă cuvântare, adresată ostașilor Armatei a II-a:

„Vouă, fiilor de țărani, care ați apărât cu brațul vostru pământul unde v-ați născut, unde ați crescut, vă spun eu, regele vostru, că pe lângă răsplata cea mare a izbândzii, care vă asigură fiecăruia recunoștințele neamului nostru întreg, ați câștigat totodată dreptul de a stăpâni într-o măsură mai largă pământul pe care v-ați luptat.

---

¹ Arhivele Naționale Istorice Centrale, **Fond Parlament**, dosar 1804/1916, f. 4.

Vi se va da pământ. Eu, regele vostru, voi fi întâiul în a da pilda; vi se va da și o largă participare la treburile statului”². Cuvintele regelui au avut un puternic ecou în rândurile țărănimii (care alcătua 90% din armata țării), a românilor de pretutindeni³. După o lună aceste promisiuni au fost reînnoite printr-o proclamație publicată în ziarul „România” (23 aprilie 1917); generalul Al. Averescu s-a adresat în același sens ostașilor.

La începutul lunii mai, prin *Declarația* sa din Cameră, președintele Consiliului de Miniștri, Ion I. C. Brătianu, aprecia că realizarea reformelor a fost amân timer de declanșarea războiului, dar apoi, înfățișându-se poporului român posibilitatea realizării deplinei unități naționale, „câmpul și soluționarea reformelor trebuiau neapărat lărgite”. El apela la deputați să voteze cele două principii, urmând ca rezolvarea lor amăn unțită să se facă pe parcurs⁴.

În mai-iunie 1917 s-au desfășurat dezbaterile din Parlamentul de la Iași pe marginea proiectului de lege al guvernului pentru modificarea articolelor 19, 57 și 67 din Constituție, prevezându-se exproprierea pentru cauză de utilitate națională în întregime a unor terenuri și a 2 milioane ha din marile proprietăți, în total 2 326 000 ha (de peste două ori mai mult decât se preconizase în ajunul războiului). Se prevedea, de asemenea, compunerea Adunării Deputaților din deputați aleși prin vot universal; în ce privește Senatul, se menționa doar că se compune din senatori aleși și senatori de drept. Câte o lege specială urma să concretizeze aceste principii înscrise în Constituție. După discuții în care s-a subliniat – așa cum a făcut-o N. Iorga – că modificarea Constituției, „ce facem astăzi, e numai fapta iubitoare de a strânge brâul ostașului român, de a-l îmbărbăta cu aceste reforme, până ce biruitor, el va veni însuși să ne judece pe noi, iar pe dânsul să se înalțe”⁵, s-a trecut la votarea proiectului de lege. Cu unele modificări neesențiale față de forma inițială, acesta a fost votat de o majoritate zdrobitoare, la 14 iunie și, respectiv, 20 iunie: în Adunarea Deputaților, 13 voturi pentru, o abținere și 14 împotrivă; la Senat, 79 voturi pentru și 5 împotrivă⁶. După adoptarea de către Parlament, Regele a semnat, la 9 iulie 1917, legea de modificare a Constituției, lege care a apărut în „Monitorul Oficial” la 20 iulie 1917.

² Ioan Scurtu, *Istoria românilor în timpul celor patru regi (1866-1947)*, vol. II, **Ferdinand I**, București, 2001, p. 37.

³ În acest răstimp (când conducerile partidelor politice au reluat discuțiile referitoare la problema reformelor – n. ns., I. A.), a intervenit – va nota I. G. Duca – un eveniment pe care nu îl prevedeam și care a contribuit mult să precipite lucrurile. Într-adevăr, la 21 martie Regele a plecat pe front, la Armata a doua, de sub comanda lui Averescu, și la Răcăciuni fiind în ziua de 22 martie 1917, sub un nuc pe o luncă dintre șoseaua națională și dealul Siretului, a rostit în fața trupelor adunate acolo un discurs senzațional” (I. G. Duca, **Amintiri politice**, vol. II, München, 1981, p. 164).

⁴ Dezbaterile parlamentare. Adunarea Deputaților (D.A.D.), ședința din 6 mai 1917, în *Monitorul Oficial*, nr. 13 din 27 mai 1917.

⁵ D.A.D., ședința din 9 iunie, în M. O., nr. 54 din 3 aprilie 1918, p. 594.

⁶ Vezi pe larg, Ion Agrigoroaiei, **România interbelică**, vol. I, Iași, 2001, p. 77 și urm.

Consemnând în ziarul „România” (subintitulat „Organ al apărării Naționale”) faptul că „schimbarea de Constituție devine azi un fapt împlinit ale cărui consecințe firești la timpul său vor lua forme concrete”, Octavian Goga considera că „opera de analiză a prezentului cade în sarcina istoricului de mâine. El va trebui să cumpănească și cu pragmatismul lui să despică cauzele și efectele stărilor în care s-a produs actuala înnoire constituțională. El va fixa curentul de idei al vremii, impulsurile lăuntrice și externe, *rolul preponderent al dinastiei înfrățite cu interesele superioare ale neamului* (s. n.s., I. A.), precum și mobilul care a determinat judecata oamenilor politici din țară”. Legea publicată în „Monitorul Oficial” să fie adusă la cunoștința satelor și a armatei de pe front; „prin această împărtășire, bunul simț al țaranilor noștri va avea un prilej de reflexiune și întărire. Ei vor înțelege că un vânt nou bate în Țara Românească și un drum proaspăt se deschide peste liniile sfărâmate ale tranșeelor nemțești”⁷. Într-adevăr, ostașul român, mai bine înzestrat și pregătit decât în 1916, încurajat prin înscrierea în Constituție a reformelor agrară și electorală, a opus o rezistență dărză inamicului în luptele de la Mărăști, Mărășești și Oituz, apărând cu mari jertfe nucleul teritorial al statului român.

Chiar dacă prin modificarea Constituției au fost introduse numai principiile respective, acest act a avut o importanță deosebită în cadrul acțiunii de elaborare a reformelor, oferind cadrul juridic necesar trecerii, după terminarea războiului, la întocmirea, adoptarea și aplicarea lor. Până atunci, Constituția modificată a reprezentat un obstacol greu de trecut pentru cei care mai încercau, fie și în forme implicite, revenirea la vechea stare de lucruri. Regele Ferdinand s-a opus acestor tendințe, respectându-și cuvântul dat în martie 1917, atunci când declarase: „Eu, Regele vostru, voi fi întâiul în a da pilda”. Prilejul s-a ivit în condițiile formării guvernului Al. Marghiloman (5/18 martie 1918) și ale trecerii la unirea Basarabiei cu România.

Menirea noului guvern era de a continua tratativele și a încheia pacea cu Puterile Centrale, la discreția cărora se afla în acel moment țara⁸. Cu grele sacrificii teritoriale, economice, militare, calea diplomatică a asigurat menținerea statului român; în același timp, guvernul Al. Marghiloman a urmărit cu atenție evenimentele din Basarabia și a venit în întâmpinarea lor, contribuind la apropierea unirii. Numai că, formarea guvernului Marghiloman a ridicat unele semne de întrebare printre basarabeni, fiind cunoscută poziția Partidului Conservator în problema reformelor, concretizată – și după modificarea Constituției – printr-o încercare de limitare a acesteia. Imediat după numirea ca prim-ministru, Al. Marghiloman și-a precizat poziția de neamestec, de esență conservatoare, în chestiunea reformei agrare din Basarabia⁹, care – adăugăm noi – se afla deja „pe

⁷ Octavian Goga, **Drepturi și pământ**, în *România*, 22 iulie 1917.

⁸ Ion Bulei, **Conservatori și conservatism în România**, București, 2000, p. 504.

⁹ Cu Prezan și generalul Hârjeu, nota Marghiloman la 7/20 martie, ne ocupăm de Basarabia.

ordinea de zi” a Sfatului Țării.

În acest context, o semnificație deosebită a avut poziția adoptată de Regele Ferdinand, care s-a pronunțat constant pentru înfăptuirea reformelor democratice. La 17/30 martie 1918, Regele a adresat administratului Domeniilor Coroanei o *Scrisoare*, publicată câteva zile mai târziu în organul de presă al Partidului Național Liberal, ziarul „Mișcarea”¹⁰. Se constată că „împrejurări vrăjmașe au împiedicat până acum Parlamentul să desăvârșească opera reformelor constituționale”. În condițiile preliminarilor de la Bufta, a demobilizării unei părți însemnate a armatei, „astăzi, când vitejii noștri ostași, care cu atâtea jertfe și atâtea sânge au apărât pământul strămoșesc, se întorc la căminele lor, voiesc ca pe Domeniile Coroanei, ca și pe proprietățile Mele, ei să se bucure fără întârziere de foloasele pe care le asigură principiile menționate de Mine în Constituție (la 20 iulie 1917 – n. ns., I. A.)”. Până ce noi legi vor permite împrumutarea lor – preciza Regele – „doresc ca pe aceste Domenii ei să fie deja, sub formă de obște sau de arendă, puși de îndată în folosința pământurilor ce li se vor cuveni”. În primul rând, se vor avea în vedere luptătorii care se întorc la casele lor și „familiile celor care și-au istovit viața în serviciul Patriei”. Administratorul Domeniilor Coroanei era însărcinat să alcătuiască un proiect de organizare a obștilor, pentru ca „funcționarea lor să poată începe imediat ce situația generală o va face cu putință”.

Scrisoarea era publicată la împlinirea unui an de când Regele Ferdinand promisese ostașilor la Răcăciuni pământ și o mai largă participare la viața politică. Referindu-se la aceasta, „Mișcarea” consemna: „Suveranul a făcut legământul de conștiință în fața țărănimii, care sângera din greu pentru idealul unității naționale. Reformele au fost votate [...]. Până la înfăptuirea lor, Suveranul dă o nouă pildă de solicitudine și dragoste de țărănimie”. Prin aceasta Suveranul se situează în fruntea luptei pentru realizarea idealului sfânt al neamului și „în fruntea celei mai mari opere de dreptate și solidaritate ce s-a înfăptuit pentru fericirea celei mai numeroase, mai harnice și mai viteje clase a poporului român”¹¹. Cu câteva zile de unirea Basarabiei cu România, gestul Regelui a avut un ecou deosebit în rândul țărănimii dintre Prut și Nistru, oferind o anumită garanție continuării reformei agrare începută

Sfatul Țării, după ce deposedase pe proprietari, s-a întors la sentimente mai puțin spoliatoare și a fixat reguli de lucru, care nu lasă însă marilor proprietari mijloace să-și cultive moșiile. În ajun, proprietarii primiți de Rege și de mine; ei propun să se supună legii românești votată la Iași. Decidem că, fără să ne amestecăm în reglarea certurilor asupra proprietății, se vor da trupe și cai marilor proprietari pentru ca pământurile să nu rămână necultivate” (Al. Marghiloman, *Note politice*, vol. III, București, 1995, p. 112).

¹⁰ **Scrisoarea M. S. Regelui către d. Administrator al Domeniilor Coroanei**, în *Mișcarea*, 22 martie 1918.

¹¹ **Suveranul și țărănimia**, în *Mișcarea*, 23 martie 1918. În lunile următoare, consemna același ziar, mai mulți proprietari, “urmând pilda bunului nostru rege și până la înfăptuirea reformei agrare”, ofereau unele moșii în arendă țăranilor, ca o măsură tranzitorie spre expropriere și nu una care să înlocuiască această operație (**Pentru țărănimie**, în *Mișcarea*, 28 iunie 1918 și **Arendarea moșiilor la obști**, în *Mișcarea*, 12 iulie 1918).

de Sfatul Țării.

După cum se știe, la 27 martie/9 aprilie 1918 a avut loc ședința Sfatului Țării care a adoptat, cu majoritate de voturi hotărârea: Republica Moldovenească, „în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Marea Neagră și vechile granițe cu Austria [...], de azi înainte și pentru totdeauna se unește cu mama sa, România”. Hotărârea a fost primită cu satisfacție de românii de pretutindeni, conștienți fiind că, în vremuri grele, se realiza un pas important în înfăptuirea României întregite. Iașul, capitala de atunci a statului român, „își uita pentru o clipă durerea și îmbrăca haina de sărbătoare. Membrii guvernului fostei Republici Molodvenești veneau spre a aduce la cunoștința publică a țării și a Regelui unirea Basarabiei cu România”¹². În cadrul manifestațiilor din 30 martie/12 aprilie 1918, Regele a oferit un dejun oficial delegației basarabene (Ion Inuleț, Pan. Halippa, C. Stere, D. Ciuguncanu ș.a.), la reședința sa din str. Lăpușneanu. În cuvântul rostit cu acest prilej, Regele Ferdinand insista asupra semnificației momentului în contextul de atunci:

„V-ați alipit în timpuri grele pentru Țara- Mamă, ca un copil tânăr, însă cu inima adevărat românească

Salutăm în voi o parte frumoasă a unui vis care niciodată nu se va șterge. De aceea ridic paharul meu în sănătatea fraților noștri, îmbrățișați de Mine cu aceeași căldură a dragostei părintești.

Trăiască copilul mic, dar poate cel mai voinic al României- Mame!”

Președintele Sfatului Țării, Ion Inuleț, a răspuns, subliniind marea bucurie pentru înfăptuirea unirii și necesitatea de a satisface cerințele țărănimii basarabene, impresionată de *Scrisoarea Regelui* din 17 martie (publicată la 22 martie, st. v.):

„Sunt foarte fericit că eu, în calitate de reprezentant al poporului român de peste Prut, am căderea să aduc M.V. vestea unirii poporului basarabean cu Țara noastră Mamă.

A fost un gând vechi al nostru pe care astăzi, prin noi, îl vedem cu mare bucurie realizat, rămânând acum, după înfăptuirea unirii, să luptăm pentru realizarea dorințelor poporului nostru și îndeosebi a țărănimii noastre.

În această privință, M.V. a binevoit a ne da cea mai frumoasă pildă. Gestul M.V. a avut un ecou mare în țărâtimea basarabeană, care aclamând pe M.V. îl numește <<Crestianski Corol>> (Regele Țăranilor). Trăiască M.S. Regele, M.S. Regina, cu întreaga dinastie”¹³.

¹² Const. Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României 1916-1919*, vol. II, p. 394.

¹³ Ion Agrigoroaiei, *Opinie publică și stare de spirit în vremea războiului de întregire și a Marii Uniri*, Iași, 2004, p. 168-169. “De bună seamă însă – scrie I. G. Duca – că în vremurile întunecate pe care ne era dat să le trăim atunci la Iași, ziua în care Inuleț și Ciuhureanu au venit cu actul unirii a fost o zi de nădejde și înălțare și că *Te Deum*-ul de la Mitropolie în care am sărbătorit acest mare act istoric va rămâne pururea întipărit în amintirea acelor ce au avut fericirea să ia parte la el. Interesant a fost și banchetul de la Palat, unde Inuleț, închinând paharul pentru Rege, l-a botezat Regele Țăranilor și unde Stere a fost decorat cu ordinul Coroana României în gradul de Mare Ofițer” (I. G. Duca, *op.cit.*, vol. III, p. 88).

În urma dizolvării Parlamentului ales în 1914, a fost convocat corpul electoral în cadrul alegerilor din mai 1918, desfășurate pe sistemul votului cenzitar. În condiții de care nu ne ocupăm aici, Partidul Conservator a obținut o majoritate covârșitoare. Prin neparticiparea la alegeri a Partidului Național Liberal și a Partidului Conservator- Democrat, prin alegeri desfășurate sub ocupație, s-a contestat chiar atunci caracterul reprezentativ al acestui Parlament. În *Mesajul* prezentat de suveran la deschiderea primei sesiuni parlamentare, în sala Teatrului Național din Iași la 4/17 iunie 1918, se insista asupra faptului că România a fost nevoită să semneze tratatul de pace cu Puterile Centrale, făcând sacrificii dureroase, și se exprima satisfacția pentru “reîntoarcerea pământului moldovenesc la țara Mamă”. După prezentarea unor probleme ce trebuiau să stea în atenția sesiunii parlamentare, *Mesajul regal* insista, în încheiere, asupra înfăptuirii efective și în cel mai scurt timp a reformei agrare și a “chemării adevărate a păturilor adânci ale Țării la viața politică” (trimitere la votul universal). Reprezentanții basarabenilor din parlament și din guvern s-au manifestat deschis, considerând că numai pe temeiuri largi democratice se putea consolida unirea¹⁴. Încercările de a reveni asupra reformelor înscrise în Constituție, măsurile guvernului referitoare la arenda obligatorie și la vânzarea voluntară a unei părți din pământul mării proprietăți au stârnit reacția liberalilor, a altor oameni politici, a unor ziare.

La 24 octombrie/6 noiembrie 1918, guvernul Al. Marghiloman a fost silit să demisioneze, contextul extern și intern devenindu-i cu totul nefavorabil. La scurt timp, prin două decrete, a fost declarată nulă și neavenită întreaga legislație adoptată în lunile de guvernare. S-a format guvernul condus de generalul C. Coandă, iar Regele Ferdinand a dat o *Proclamație* în care anunța reluarea imediată a reformelor constituționale, “care asigură tuturor cetățenilor votul obștesc și țăranilor proprietatea a 2 milioane hectare din proprietatea mare particulară, precum și moșiile Domeniilor Coroanei, Statului și Așezămintelor de binefacere [...]”. Guvernul Meu va lua fără întârziere măsurile cuvenite pentru ca aceste reforme să dobândească ființă. *În vechiul Regat ca și în Basarabia voim ca cuvântul dat să se îndeplinească*. *Proclamația* îndemna la unitate, concordie și ordine, pentru a se asigura României putere și propășire¹⁵. Presa, și în special ziarul “Mișcarea”, a subliniat semnificația gestului, cuvântul Suveranului aducând liniștea în sufletele țărănimii, încrederea în conducătorii țării. *Proclamația* regelui lămurește misiunea noului guvern: realizarea reformelor constituționale făgăduite în 1917¹⁶.

Obiectivul principal al guvernului gen. Coandă a fost mobilizarea armatei și

¹⁴ Ion Bulei, **op.cit.**, p. 438-439; Deschiderea Parlamentului, în *Mișcarea*, 6 iunie 1918; I. Agrigoroaiei, **Unirea Basarabiei cu România și presa vremii. Un studiu de caz: ziarul “Mișcarea” (1918)**, Iași, 1999, p. 91-94.

¹⁵ **Proclamația M. S. Regelui**, în *Mișcarea*, 26 și 29 octombrie. Dată la Iași, la 24 octombrie, **Proclamația** era semnată și de membrii guvernului.

¹⁶ I. Agrigoroaiei, **Unirea Basarabiei cu România ...**, p. 99-100.

reintrarea în acțiune a statului român alături de Aliați. În același timp, guvernul a trecut la adoptarea primelor măsuri în vederea elaborării reformelor promise. Astfel, la 14 noiembrie a fost dat la Iași decretul-lege referitor la alegerile parlamentare, prevăzându-se votul obștesc, obligatoriu, egal, direct și secret¹⁷. Opera va fi continuată de către organele puterii legislative și executive, avându-se în vedere elaborarea și aplicarea reformelor menite să schimbe repartitia proprietății arabile și să lărgască drepturile și libertățile democratice. Măsura acestor reforme a fost determinată de înțelegerea adoptării lor în noul context național, de raportul de forțe politice din primii ani postbelici, de implicarea unor personalități în procesul de susținere și elaborare etc. Regele Ferdinand a avut o contribuție de seamă, prin permanenta atitudine de chezaș al acestor reforme.

Înainte de plecarea suveranilor din Iași, ziarul “Mișcarea” a publicat un articol în care era reluată în titlu expresia utilizată de Inculeț la dejunul oficial oferit la 30 martie/12 aprilie: *Regele Țăranilor*. În încheierea articolului se sublinia: “Regele Ferdinand I și-a reînnoit cuvântul prin recente proclamații lansate către țară în preziua mobilizării. Pentru vremurile epocale de acum, cuvântul regal înseamnă un simbol, iar dragostea nemărginită pe care I-o poartă țărănimea M.S. Regelui, pentru glorioasele Sale acte naționale, Îl eternizează în istoria neamului nostru ca pe un rege al țărănimii”¹⁸. Regele tuturor românilor va rămâne în memoria sutelor de mii de țărani împrădiați prin reforma agrară din 1921 și ca un Rege care le-a înțeles năzuințele și a acționat pentru îndeplinirea lor.

Le Roi Ferdinand et la question des reformes durant les années de la Première Guerre mondiale Résumé

Pendant les années de la Première Guerre mondiale, la question des reformes agraire et électorale connut une étape nouvelle. Dans les conditions de la retraite en Moldavie des milieux dirigeants des préparatifs pour la résistance militaire, on assista à la modification de la Constitution ou l'on y fit introduire les principes d'expropriation et ceux du vote universel. Cette modification, accomplie en juin/juillet 1917, fut ouvertement soutenue par le Roi Ferdinand, adaptée de la légifération des reformes, en combattant de la sorte certaines positions de nature conservatrice. C'est pour son attitude après le Roi alla également, au-devant des désirs des paysans de Bessarabie, province unie à la Roumanie en mars/ avril 1918.

¹⁷ **Decret-lege nr. 3402**, în *Monitorul Oficial*, nr. 191, 16 noiembrie 1918.

¹⁸ *Mișcarea*, 16 noiembrie 1918.

PÂRVAN ȘI VALÉRY: AFINITĂȚI, ANALOGII

Alexandru Zub

Figură proeminentă și aporetică, suscitând vii dispute încă din timpul scurtei sale existențe (1882-1927), Vasile Pârvan rămâne un subiect ce poate stârni oricând un interes legitim pe linia biografiei, ca și a operei sale. Spațiul biografic mai dezvăluie surprize, odată cu ideile savantului, scriitor și filozof totodată, unul a cărui activitate cultural-științifică a marcat semnificativ întâiul sfert al secolului XX, pentru a-și continua efectele până în zilele noastre. Când nu e vorba nici de viață, nici de operă, în sens propriu, se pot urmări contexte, interferențe, conexiuni ideatice, de care profită cunoașterea epocii respective. Totul poate interesa pe exeget, cu condiția să asigure o anume coerență a ansamblului.

Au fost evocate deja unele afinități pârvaniene, îndeosebi pe linia stoicismului (Marc Aureliu) sau a propensiunii romantice (Thomas Carlyle), pentru a nu aminti momentan decât pe cele unanim admise. Pot fi recunoscute însă și altele, de asemenea puse în discuție, între care Ernest Renan și Theodor Mommsen se vădese mai aproape de domeniul său predilect¹. Pe aceeași linie se situează și contemporanul său mai în vârstă, Paul Valéry (1871-1945), cu toate că nu s-a găsit până acum o referință directă, indubitabilă, de acest fel. Vorbim, prin urmare, de afinități, de analogii, nu de contaminări textuale, cum se întâmplă de regulă în hermeneutica interesată de sfera literaturii.

Dacă nu cunoaștem nici o mențiune precisă, care să ateste o întâlnire cu ecouri limpezi între Pârvan și Valéry, aceasta era totuși posibilă după „marele război“, când ambii cărturari s-au văzut prinși în activități de caracter bilateral sau chiar mai vast, pe linia unor instituții care să sprijine un nou echilibru al lumii. Între acestea, Uniunea Academică Internațională (*UAI*), Comisia Internațională de Cooperare Intellectuală (*CICI*), *PEN* – Clubul și Comitetul Internațional de Științe Istorice (*CISH*) au jucat un rol de seamă în drenajul preconizat. De toate, numele lui Vasile Pârvan se leagă inextricabil². În mai toate acele instituții, numele savantului român s-a intersectat, semnificativ, cu numele lui Paul Valéry.

Am avut ocazia să le amintim, ca elemente de biografie sau de organizare a culturii, însă unele se cuvin adâncite, pe un temei documentar mai amplu și în perspectiva unei istorii a ideilor, așa cum o concepea Pârvan însuși. Relațiile cu contemporanii săi se arată a fi o sursă de date și exegeze demne de interes.

Cazul istoricului de artă G. Oprescu se impune deopotrivă prin amplitudine și reverberații. Colegi de studenție la Universitatea din București, ei traversează

¹ Cf. G. Călinescu, *Istoria literaturii române, de la origini până în prezent*, București, ed. 1980, p. 862.

² Cf. Alexandru Zub, *Pe urmele lui Vasile Pârvan*, București, 2005, p. 157-166.

experiențe analoage în spațiul academic german, unde cultivă relații epistolare, ca să rămână apoi prieteni și colaboratori în diverse instituții. Lui Pârvan, care făcea parte din micul nucleu menit să organizeze Universitatea Daciei Superioare din Cluj, îi datora de altfel G. Oprescu intrarea în corpul didactic respectiv, ca și desemnarea ca reprezentant în *CICI*, cu sediul la Geneva, organism în cadrul căruia au activat și alți români: N. Iorga, G. Marinescu, V. Pârvan, G. Țițeica etc. S-a creat, pe lângă Asociația Intelectualilor³, și o Comisie națională, prezidată chiar de Pârvan, sub egida Academiei Române și avându-i între membri pe M. Djuvara, C. Rădulescu-Motru, G. Țițeica. Din 1923, G. Oprescu a fost secretar al Comisiei de la Geneva, din care făceau parte mari somități (H. Bergson, A. Einstein, Max Lorentz, Bela Bartók, H. Focillon, Elena Văcărescu, Paul Valéry etc.), misiune deloc ușoară, pe care a îndeplinit-o până în 1931, când s-a întors la catedră⁴. Cu toate astea, el mai putea contribui, în 1935, la crearea unei catedre *Eminescu* la Centrul Universitar Mediteranean din Nisa, condus de filozoful-literat Paul Valéry, de a cărui prietenie avea să se bucure până la capăt. Poziția de la Geneva, atât de onorantă, a fost stimulată discret și de Martha Bibescu, a cărei influență în mediile intelectuale apusene era considerabilă⁵. Prietenia acesteia cu Pârvan avea să fie transferată, postum, asupra lui Oprescu, transfer simbolic a cărui semnificație se poate intui⁶.

Întâlniri directe între Pârvan și Valéry au putut exista măcar într-una din instituțiile amintite. Poate că apropierea literatului francez de Anna de Noailles (s-au cunoscut în 1919, iar peste trei ani, poeta publica un text în *Hommage à Paul Valéry*)⁷ va fi alimentat unele aprehensiuni față de prietenul „rival” sale, Martha Bibescu. Activ în comisiile menționate încă din 1920, Pârvan a cunoscut în anii viitori, până la stingerea sa, în 1927, o ascensiune timotică fără egal, impunându-se ca una din marile figuri ale științei contemporane. La 18 aprilie 1923, el a fost ales secretar al *UAI*, în timp ce președinte era Théophile Homolle⁸. În anii următori, prestațiile sale aveau să fie mai ales de ordin organizatoric și erudit⁹. La ședința *CICI* din 22 aprilie 1925, când Valéry a făcut o comunicare „qui semble amuser ces messieurs augustes”¹⁰, Pârvan nu era oricum de față, după cum nu a fost nici la cea din iulie 1926, când s-a pus chestiunea intrării academiilor germane în *UAI*¹¹, soluție de altfel acceptată *de plano* și de istoricul nostru.

Ce apropieri se pot motiva, textual, între Pârvan și Valéry? Mai întâi e vorba

³ Petre Dan, *Asociații, cluburi, ligi, societăți*, București, 1983, p. 320-321.

⁴ Radu Ionescu, *Témoins d'une amitié*, în *Secolul 20*, 7-12/1995, p. 309-325.

⁵ *Secolul 20*, 1/1974, p. 126.

⁶ *Ibidem*, p. 127.

⁷ Paul Valéry, *Oeuvres*, I, Gallimard, 1957, p. 44, 45, 57.

⁸ V. Pârvan, *Scrieri alese*, ed. Alexandru Zub, București, 2006, p. 340.

⁹ *Ibidem*, p. 355-357, 397, 403-404.

¹⁰ Valéry, *op.cit.*, p. 48.

¹¹ *Ibidem*, p. 49.

de un primat categoric al spiritualului, în sensul definit cvasi concomitent și de Jacques Maritain, primat din care se degajă atitudini analoage față de umanitate. În opinia cărturarului român, „o nevoie de realism, de adevăr, de sinceritate, decurgând din științifismul contemporan”, stăpâneau omenirea și impuneau atitudini adecvate¹². În spații culturale diverse, însă afine, cei doi savanți s-au străduit să dea răspunsuri cât mai conforme cu datele realului, mai ales după întâia conflagrație mondială. Ambii au propus soluții ameliorative, pe temeiul unui discurs care era totodată realist și critic, fără a sacrifica nuanțele personale. După opinia lui Valéry, războiul făcuse din Europa o entitate fragilă, al cărei viitor nu putea fi decât incert¹³. Dincolo de evenimential, o „criză a spiritului” se învedera peste tot¹⁴, denunțată și de Pârvan în prelegerile sale, apoi într-un interviu din *Viața literară*¹⁵. Ambii analiști se întrebau, nu fără o notă patetică, dacă lumea nu trăia un „alexandrinism” ostil față de valorile tradiționale¹⁶.

Ceea ce Valéry dezvoltă în eseu *La crise de l'esprit* (1919), Pârvan intuise fulgurant, ocazional, în enunțuri ce au putut șoca pe unii, însă care se vădesc și acum demne de interes. Analiza lui a căpătat însă o expresie mai riguroasă, cu soluții constructive, în studiul despre *Ideile fundamentale ale culturii sociale contemporane*¹⁷. Spre deosebire de confratele din Hexagon, istoricul român pune la lucru o pedagogie a resurecției prin cultură, așezând însă cultura pe temelia istoriei și a valorilor umaniste¹⁸. Mai sceptic, Valéry se socotea îndrituit să prevină lumea că civilizațiile înseși sunt muritoare¹⁹, iar istoriografia, produsul cel mai periculos al intelectului uman²⁰. O atare atitudine a produs destule dispute în epocă și mai târziu²¹.

Nici critica europenismului nu a rămas fără replică²². Decadența proclamată de unii analiști, inclusiv de Valéry, putea fi combătută prin „bunul simț mediteranean”, îndelung șlefuit de istorie și încă susceptibil să restabilească echilibrul²³, acea armonie întruchipată cândva de Goethe, de Hugo, de Renan, pe linia unei construcții ce trebuia să aibă loc la toate nivelele, dar mai ales în cultură.

¹² Pârvan, *op.cit.*, p. 478.

¹³ Valéry, *op.cit.*, p. 40.

¹⁴ *Ibidem*, p. 45, 988-1000.

¹⁵ Pârvan, *op.cit.*, p. 232-234.

¹⁶ *Ibidem*, p. 330, 496.

¹⁷ *Ibidem*, p. 459, 482.

¹⁸ *Ibidem*, p. 483-497.

¹⁹ Valéry, *op.cit.*, p. 988.

²⁰ Idem, *Regards sur le monde actuel*, Paris, 1931. Vezi și *Oeuvres*, I, p. 1128-1137.

²¹ Cf. Mihai Șora, *Regards sur le monde actuel à la suite de Valéry*, în *Secolul 20*, 7-12, 1995, p. 271-276.

²² Angela Biancofiore, *Valéry et la nouvelle Europe*, *Ibidem*, p. 299-306; Huguette Laurenti, *Faust européen*, *Ibidem*, p. 277-289.

²³ Pârvan, *op.cit.*, p. 330, 496.

Sub acest unghi, el era, ca și confratele român, însă mai norocos, un artizan al noii Europe, realitate complexă, la care vechii oponenți aveau să contribuie în mod specific. În plină tragedie, pe când Al Treilea Reich se întindea peste Europa și dincolo de aceasta, Valéry compunea *Mon Faust*, ca mod specific de a restitui adevăratul spirit european²⁴. Goethe era și pentru istoricul român, după Herder și Fichte, un reper capital²⁵.

Știința nu aduce neapărat fericire. „Dimpotrivă, opina Pârvan, se pare că una din urmările imediate ale științifismului a fost reacțiunea mistică, fie religioasă, fie filozofică, a ultimilor ani. În locul conștiinței a fost întronat subconștiințul, în locul rațiunii, intuiția, în locul voinței, inspirația capricios entuziastă. Retrăim vremurile elenismului alexandrin? Intrăm într-o epocă de decadentă? Apune Europa? Cred că nu. Ci străvechiul bun simț mediteranean restabilește un echilibru, rupt acum aproape două sute de ani, prin unilateralizarea umanității întru cultul facultăților pure: rațiune pură, voință pură, sentiment pur. Totul se recere (pus) în drepturile sale”²⁶.

Am reprodus lungul pasaj din alocuția lui Pârvan la discursul de recepție rostit de D. Gusti, în 1923, pentru a semna tonul pozitiv al cărturarului nostru, dorința de a face din istorie, prin asumare critică, un instrument al redresării colective. O „politică a culturii” ceruse Pârvan, încă din primii ani ai secolului XX, recomandând ca statul însuși să devină „cultural” prin excelență, în acord cu noile imperative ale epocii²⁷. O „politică a spiritului” avea să reclame și Valéry, peste două decenii, socotind că „valorile imateriale” aveau dreptul să dețină un loc aparte și la nivel statal.

Pledoaria pentru „inutilitățile” gândirii, făcută mai târziu de Valéry, în misiva către prietenii săi români, e o dovadă în plus a atașamentului său față de valorile perene. Era la finele ultimului război mondial, într-o „epocă înspăimântătoare”, când totul părea dat peste cap, iar din „imensele ruine” lumea era silită a-și reface temeiurile de viață²⁸. „Eu unul, mărturisirea emitentul, nu sunt decât un om al spiritului, ba chiar dintre cei ce pot fi considerați, cu atât mai multă certitudine *drept inutili* cu cât timpurile sunt mai mizerabile, iar popoarele mai preocupate de subzistența și de necesitățile lor imediate”. Depășirea acestei condiții nu e posibilă fără a recunoaște domnia spiritului, acel „lux al gândirii, ale cărui roade sunt poezia, artel, știința pură”²⁹.

Pârvan nu gândise altfel, după întâia mare conflagrație, când decela „ideile

²⁴ Valéry, *Oeuvres*, I, p. 65-66, 69. Vezi și *Discours en l'honneur de Goethe*, *Ibidem*, p. 531-553.

²⁵ Pârvan, *op.cit.*, p. 135.

²⁶ *Ibidem*, p. 330.

²⁷ *Ibidem*, p. 459-482.

²⁸ Valéry, *A mes amis Roumains*, în *Secolul 20*, 7-12/1995, p. 28-31.

²⁹ *Ibidem*, p. 31.

fundamentale ale culturii sociale”³⁰, observând că lumea contemporană stă sub semnul științifismului și recomandând solidarizarea elitelor contra „barbariei” nivelatoare³¹, a „mimetismului ieftin”³², pentru a impune un „ritm spiritual” devenirii, istoriei, umanității. „Viața omenească e, în generalitatea ei, lipsită de gânduri. Omul comun e prea trudit de munca lui zilnică pentru câștigarea existenței, ca să mai aibă dorința de a se întreba care e rostul lui în lume. Iar așa-zisul om superior, artist, om de știință, nu-i tare deosebit, în reflecțiile sale asupra vieții”³³. Cu această convingere, autorul *Memorialelor* înțelegea că e datoria elitei umaniste să lupte sistematic pentru autodepășire la orice nivel.

De la o premisă analoagă pornea și Valéry („L’homme est médiocre”)³⁴ atunci când închipuia un întreg sistem „pedagogic” menit să „reabiliteze” umanitatea. În acest sistem, „lucrurile mentale” precumpăneau, iar „documentele”, în sens tradițional, erau privite cu suspiciune³⁵. „Méthode plus que système. Méthodes plus que méthode”³⁶, insista filozoful, polemizând discret cu adepții pozitivismului și reluând o idee pe care o pusese deja în raport cu creația leonardescă³⁷.

La 19 mai 1944, Valéry făcea un curs despre *ritm*³⁸, temă tratată și de Pârvan în *Idei și forme istorice*, cu un sfert de secol înainte, ca element de bază al unei reflecții cronotopice despre om. „Le temps est une force croissante”, spunea gânditorul francez într-un loc, cu gândul la evenimentele tragice aduse de noul război³⁹.

Interesul pentru filozofii antici, pentru mistere, pentru mistică în ansamblu, pentru moralisții medievali și moderni, pentru dimensiunea raționalistă a culturii, ca și pentru filonul ei romantic din toate timpurile îi apropie constant pe cei doi savanți, deși se exprimă adesea diferit. Ținta acestui tip de abordare, dacă se poate spune astfel, era condiția umană însăși: scop înalt, intangibil și de nepus în formulă exactă. *Sub signo doloris*, în expresia lui Valéry⁴⁰, ar sta nu numai existența proprie, ci istoria însăși, cea pe care Pârvan o știa sub zodia solitudinii fără leac⁴¹. *Faire sans croire* ou *Analyse d’abord*, iată deviza gânditorului, în dublă expresie, izvorâtă din

³⁰ Pârvan, **op.cit.**, p. 459-482.

³¹ **Ibidem**, p. 478, 479.

³² **Ibidem**, p. 493.

³³ **Ibidem**, p. 573.

³⁴ Valéry, **Oeuvres**, I, p. 341.

³⁵ **Ibidem**, p. 47.

³⁶ **Ibidem**, p. 38.

³⁷ **Ibidem**, p. 42-43: **Introduction à la méthode de Léonard de Vinci**, 1919. Vezi Pârvan, **Scrieri alese**, p. 598.

³⁸ Valéry, **Oeuvres**, I, p. 69.

³⁹ **Ibidem**.

⁴⁰ **Ibidem**, p. 70-71.

⁴¹ Pârvan, **op.cit.**, p. 324.

nevoia acută de real, din „oroarea de vag“ și din imperativul faptei⁴².

Acestui comandament, de sursă romantică, însă motivat și de marii stoici ai antichității, cei doi gânditori le-au rămas fideli în oricare ipostază a creației lor. Nimic mai semnificativ decât modul în care Pârvan (ales la Academia Română în 1911) și Valéry (primit la Academia Franceză în 1925) au înțeles a folosi înaltele foruri pentru a-și pune în valoare ideile. În opinia celui dintâi, Academia comportă o dublă misiune, de „luminare a națiunii“ prin autocunoaștere și de „glorificare“ a ei, prin creații de înalt interes, în afară⁴³.

Eseul valérian despre *Funcția și misterul Academiei* (1935) comportă analogii cu unele opinii rostite de Pârvan la Academia Română, mai ales în 1923, cu ocazia morții lui D. Onciul și a titularizării lui D. Gusti. Ambii „nemuritori“ filozofau pe seama înaltului for, cu toată deosebirea de vârstă și de prestigiu social care îi separa. Amândoi puneau sub semnul misterului primirea solemnă în savantul corp, ca și munca însăși, sacrosanctă, la care erau chemați a se supune. „Cultul pios al amintirii“, dublat de „cultul entuziast al geniului omenesc, continuu învins și continuu din non biruitor în lupta cu elementele inerte“, îl animau pe tânărul Pârvan, la intrarea în savantul corp⁴⁴, ca și pe confratele său de pe Sena, membru al unei instituții deja tricentenare și totuși plină încă de elan⁴⁵. Efortul continuu de autodefinire, ca și dialogul cu alteritatea, alimentează acest elan, nedus vreodată până la capăt. „Un lucru nu are valoare decât în măsura în care nu poate fi prins într-o expresie. Trebuie ca tot ceea ce se spune despre el să nu epuizeze noțiunea“, remarca Valéry, atent la inefabilul acestei condiții, dar și la nevoia armonizării contrariilor⁴⁶. Stând sub semnul dezordinii, lumea modernă simte totuși nevoia de a fi mai stabilă. „Din acest motiv, conchidea eseistul, continuitatea, durata, temperamentul, seninătatea devin, în acest univers în furibundă schimbare, cele mai prețioase valori. O națiune trebuie să știe să le apere: e vorba de salvarea sufletului ei“⁴⁷.

Nu altfel gândea Pârvan, în esență, socotind Academia ca un „memorial credincios“, capabil să asigure „un fel de viață postumă, supraumană și cvasidivină, din veac în veac, în curgerea infinită a timpului“⁴⁸. Întâmpinându-l pe D. Gusti în hemiciclu, la 10 iunie 1923, el sesiza „asemănarea profundă pe care solemnitatea unei recepții dintr-o academie modernă o poate avea cu solemnitatea primirii într-o castă, ori consacrării într-o situație simbolică la cutare trib primitiv ori preistoric“⁴⁹.

⁴² Valéry, *op.cit.*, p. 43.

⁴³ Apud Alexandru Zub, **Vasile Pârvan, biobibliografie**, București, 1975, p. LXXX.

⁴⁴ Pârvan, *op.cit.*, p. 241.

⁴⁵ Valéry, **Criza spiritului și alte eseuri**, Iași, 1996, p. 87-95.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 93.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 94.

⁴⁸ Pârvan, *op.cit.*, p. 241.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 323.

Înainte confratelui său, cu un bun deceniu, Pârvan a știut să pună acel moment în legătură cu „misterul morții și al învierii”⁵⁰. Ca și în alte ocazii, el își îndemna comilitonii spre acea *aequanimitas* spre *ataraxia* visată de stoici⁵¹, ca unică însușire capabilă să-i înnobileze pe oameni și să refacă unitatea spirituală a lumii, echilibrul rupt cu secole în urmă. „Căci vredniciile noastre sunt neînțelese mulțimii și slujba noastră împrejurul altarului lui Platon e mistică”, conchidea savantul român, subliniind o idee pe care și Valéry a enunțat-o într-un cadru analog, întâmpinându-l pe Mareșalul Petain sub înalta cupolă⁵².

„Memorial credincios”⁵³ sau „magistratură ideală”⁵⁴? Nu era de ales, căci e vorba de ipostaze ale savantului corp, legitime și complementare, deductibile din scrisul ambilor academicieni. Prima ipostază poate fi lesne decelată și în notele pârvaniene despre Dimitrie Cantemir la bicentenarul morții acestuia, note la care am mai avut ocazia să ne referim⁵⁵.

Nevoit să-și asume sarcina de a vorbi despre învățatul domnitor, Pârvan efectuează o nouă lectură a operei, făcând însemnări despre natura unui principe, noblețe, devotament, personalitate, perspectiva estetică a existenței, omul de toate zilele și creatorul, condiția istoricului ș.a. El remarca la Cantemir „frumoase calități sufletești: iubire de popor, critică obiectivă a celor de sus, finețea ironiei, armonioasa cumpănire a realităților omenești, hărnicie și conștiinciozitate la împlinirea datoriilor către stat”. Om superior e acela care își domină sarcina, onorând-o. De unde această interogație de substrat mai intim: „Ce e ambiția? *Vouloir être?* sau *vouloir paraître?* Întreaga filozofie a vieții e: *Si l'on a quelque chose à cacher. Quelles sont les parties honteuses de notre être afin de les faire paraître?*”⁵⁶

Ca și alte reflecții de acest fel, nota de mai sus pare a fi scrisă cu gândul la Martha Bibescu⁵⁷, ea însăși de condiție princiară și dispusă la un asemenea dialog. Nu era un gând nou, desigur, fiindcă îl putem găsi chiar la stoicii frecvențați asiduu de Pârvan, la scriitorii moralști, la Pascal, la Cantemir însuși, pe seama căruia istoricul înțelegea să gloseze *en philosophe*. Dar îl regăsim totodată și la marele său contemporan Valéry, a cărui faimă era atunci în plină extensie. Să amintim numai o

⁵⁰ **Ibidem**, p. 323.

⁵¹ **Ibidem**, p. 330.

⁵² **Ibidem**, p. 611. Textul respectiv i-a fost trimis de autor lui G. Opreșcu, în 1931, cu o dedicație amicală și afectuoasă. Cf. Radu Ionescu, *op.cit.*, p. 310.

⁵³ Pârvan, *op.cit.*, p. 291.

⁵⁴ Valéry, *op.cit.*, p. 95.

⁵⁵ Alexandru Zub, **În jurul unei comemorări la Academia Română**, în *Atena*, X, 1973, 10, p. 15.

⁵⁶ Apud idem, **Meditații cantemiriene**, în *Ateneu*, X, 1973, 84, p. 15.

⁵⁷ La 7 mai 1923, Pârvan tocmai o întâlnește pe scriitoare la Paris, mergând cu ea și cu Henry de Jouvenel la un curs al lui N. Iorga. Cf. Alexandru Zub, **Vasile Pârvan, biobibliografie**, p. LXXI.

reflecție consonantă a eminentului eseist: „Chacun dissimule quelque chose à quelqu'un, et chacun, quelque chose à soi-même”⁵⁸. Condiția umană e pusă aici sub semnul întrebării, ca una ce se vădește inaptă de sinceritate, în raport cu sine, ca și față de alteritate. Ceea ce nu înseamnă a luneca în mizantropie sau a disprețui semenii⁵⁹. Pentru a garanta o minimă sociabilitate, omul trebuie să manifeste coerență, să pună accent pe ceea ce e stabil și comunicabil în raport alteritatea. Convenții de tot felul îl determină pe individ să sacrifice adesea pe *être* în folosul lui *paraître*, după cum remarcă Pârvan în notele cantemiriene și Valéry în eseurile sale, ultimul într-o formă mai radicală și mai analitică. Înclinația de a seduce o constată istoricul nostru la Cantemir, în calitate de principe, însă și de scriitor, ca artist preocupat și el de faimă.

Discursul solemn pe care Pârvan l-a conceput, în 1923, cu ocazia amintită, avea un vădit substrat polemic. Geneza lui, chiar, se explică astfel, căci s-a ajuns la această soluție numai când N. Iorga, supărat pe fostul său student și pe noua generație de „nemuritori”, a refuzat să vorbească el însuși⁶⁰. Asumarea acelei sarcini de către Pârvan, se știe⁶¹, constituia un răspuns, nu lipsit de ostentație, la „fronda” academică a profesorului. Era totodată un fel de a semnala că această generație era nu numai dispusă dar și capabilă a-l suplini. Peste numai patru ani, la moartea insolită a marelui arheolog, Iorga avea să observe totuși că grija pentru detalii (de rigoare în acel domeniu) se unea la Pârvan cu temeritatea ipotezei. „Fără a fi un filozof în sensul specialiștilor, mintea lui superioară obișnuia să răscolească problemele mari, care pe atâția din noi ne încremenesc în atitudinea unei reverențe tăcute”⁶².

Analogiile pot continua. Ca și Pârvan, cel cu dublă efigie din corespondența privată („Maître Erasme” și om de lume, „simple mortel”)⁶³, Valéry se știa muncit de contrarii: „J'ai une *schizofrénie* intellectuelle – car je suis aussi sociable en surface, et facile en relations, que je suis séparatiste en profondeur. Je comprends difficilement ce double penchant: l'un vers tous, l'autre vers le seul, et ce seul très absolu”⁶⁴.

Un teren comun de activitate a celor doi literați a fost, neîndoielnic, *PEN*-Clubul, creat din inițiativa scriitorului englez John Galsworthy și extins iute pe continent, în ideea de a înlesni contacte între poeții, eseisții și romancierii de pretutindeni. Inițial „o ciudățenie”, explicabilă poate ca tentativă de căutare a unui limbaj comun, în lumea postbelică, *PEN*-Clubul s-a dovedit a fi mai mult, cu

⁵⁸ Valéry, *Oeuvres*, II, Paris, 1966, p. 891.

⁵⁹ Cf. Ciprian Vâlcă, *Elogiul lucidității. Glose la Valéry*, în *Arca*, 7-8-9/2007.

⁶⁰ Elogiul respectiv a fost făcut până la urmă de istoricul I.I. Nistor.

⁶¹ Cf. Alexandru Zub, *În jurul unei comemorări*, *loc.cit.*

⁶² N. Iorga, *Oameni cari au fost*, II, București, 1967, p. 235.

⁶³ Pârvan, *Correspondență și acte*, ed. Alexandru Zub, București, 1973, p. 222.

⁶⁴ Valéry, *Oeuvres*, I, p. 58.

timpul, împletind o rețea de legături între scriitorii de pe vechiul continent și chiar din afara acestuia⁶⁵. Înainte de a propaga nevoia de solidaritate umană, scriitorii trebuiau să probeze ei înșiși că sunt solidari. „Nimic mai social decât scriitorul“, va nota Emanoil Bucuța⁶⁶, parcă amintindu-și de pledoaria făcută mai înainte de Pârvan însuși în studiul despre „cultura socială contemporană“⁶⁷.

În toamna anului 1923, prin luna noiembrie, la Hotelul Bulevard din capitală, avea loc întemeierea *PEN-Clubului* român, prezidat de Marcu Beza și avându-l ca secretar pe Vasile Pârvan, istoricul-arheolog care dăduse deja literaturii noastre splendidele *Memoriale*, abia ieșite de sub teasc. Pictorul Victor Ion Popa, cunoscut astăzi mai ales ca dramaturg și prozator, a schițat atunci, în fugă, portretele unor comeseni. „Ar fi păcat, notează un martor ocular, să se uite acela al lui Vasile Pârvan (...), masca atentă și întinsă înainte, ca și cum ar asculta glasuri numai de el deosebite“. Părul în dezordine, „tonsura monahală“, „nasul și buzele hilare“ dau contur unei efigii demne de reținut, de la care te puteai aștepta să facă glume, să tachineze și „să primească împunsături“, ca într-o comunitate în care spiritul trebuia să fie la înălțime⁶⁸.

Peste câteva luni, cu ocazia întâiului congres de bizantinologie (București, 14-20 aprilie 1924), a avut loc și o reuniune a *PEN-Clubului*, la care era invitat și un confrate catalan, Puig y Catafalch, expert în domeniu și eseist, a cărui faimă ajunsese pesemne și la noi⁶⁹.

În același timp, Paul Valéry activa în *PEN-Clubul* țării sale, alături de Anatole France, a cărui președinție avea să o și continue⁷⁰. E un fapt ce presupune legături între cele două cluburi, în care Pârvan și Valéry jucau roluri atât de însemnate. În toamna lui 1926, ultimul a evocat de altfel niște amintiri literare, de față fiind și Albert Einstein, cu care activa și în Comisia Internațională de Cooperare Intelectuală⁷¹.

La prima intervenție în *PEN-Clubul* său, Valéry a ținut să remarce că e bucurios să fie alături de oameni ca Galsworthy, Pirandello, Unamuno, Kuprin și alți scriitori (îl putea numi și pe Pârvan), alcătuind o reuniune paradoxală, menită a înlesni comprehensiunea prin artă și limbaj, cu toate că limbajul are mai curând vocația de a separa. Nucleul ultim al oricărei literaturi, insista vorbitorul, rămâne impenetrabil, însă cu toate astea efortul de apropiere mutuală se vedește benefic. Cunoașterea alterității e mereu nedeplină⁷².

⁶⁵ Emanoil Bucuța, *Pietre de vad*, I, București, 1937, p. 202-229.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 5.

⁶⁷ Pârvan, *Scrieri alese*, p. 459-482 (apud *Arhiva pentru știință și reformă socială*, I, 1919).

⁶⁸ Emanoil Bucuța, *op.cit.*, p. 202-229.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 206.

⁷⁰ Valéry, *op.cit.*, p. 48.

⁷¹ *Ibidem*, p. 50, 55.

⁷² *Ibidem*, p. 1359-1361.

La fel gândea, dintr-un unghi complementar, Pârvan însuși, afirmând că „fiecare om e o prăpastie în care se poate cădea, și când trecem pe lângă aproapele, cu atât ne ferim mai tare, cu cât ne pare mai adânc”⁷³. Există însă și „căderi” fecunde, cum avea să remarce, ca într-un arpeggiu muzical, pe urmele lui Leonardo, Valéry însuși: „Lesne e să ne reprezentăm un om obișnuit, simple amintiri îi resuscită mobilurile și reacțiile elementare. Între actele indiferente ce alcătuiesc exteriorul existenței lui aflăm aceeași succesiune ca între ale noastre; le suntem noi legătura tot atât de bine ca și el, iar cercul de activitate pe care îl evocă ființa lui nu trece dincolo de acela care ne aparține nouă. Dacă facem ca individul acesta să exceleze într-un domeniu oarecare, ne va veni mai greu să ne închipuim muncile și căile spiritului său. Pentru a nu ne mărgini să-l admirăm confuz, fi-vom constrânși să extindem într-un sens ceea ce ne imaginăm despre particularitatea ce domină într-însul și căreia, desigur, nu-i cunoaștem decât germenul. Dar dacă toate facultățile spiritului ales sunt deopotrivă dezvoltate din belșug sau dacă urmele acțiunii lui par demne de considerație în toate privințele, imaginea-i este din ce în ce mai greu de surprins în unitatea ei și tinde să se sustragă efortului nostru”⁷⁴.

Sub acest unghi, analogia dintre Pârvan și Valéry implică numeroase teme comune, pendinte de epocă, însă și de unele „afinități electice”, lesne decelabile într-un discurs mai analitic.

Les beaux esprits se rencontrent!

Pârvan et Valéry: affinités, analogies **Résumé**

On y met en évidence et on y commente des affinités et analogies entre Vasile Pârvan (1882-1927) et Paul Valéry (1871-1945).

On y mentionne quelques possibles rendez-vous entre les deux érudits, à propos de différentes institutions destinées à soutenir, après 1918, un nouvel équilibre du monde, telles: l'Union Académique Internationale, le PEN-Club et le Comité International de Sciences Historiques.

Dans l'article on présente et comment aussi quelques ressemblances qui peuvent être motives textuellement, entre Pârvan et Valéry.

Traduit par,
Mihai Murariu

---

⁷³ Pârvan, **op.cit.**, p. 325.

⁷⁴ Valéry, **Introducere la metoda lui Leonardo Da Vinci**, București, 1969, p. 8-9.

V. PÂRVAN – CĂUZAȘ AL REALIZĂRII ȘI CONSOLIDĂRII MARII UNIRI*

Ioan Mitrea

Vasile Pârvan care „a contribuit prin energia sa, la accelerarea pulsului umanității”, cum spunea istoricul american Gorham P. Stevens¹; savantul cunoscut îndeosebi pentru activitatea sa științifică și culturală, pentru munca sa, de o dăruire exemplară, la catedra universitară, pe șantierele arheologice, la Muzeul Național de Antichități, la Academia Română, la Școala Română din Roma etc., având drept obiectiv formarea unei „cohorte” de arheologi de nivel european și în final drept rezultat crearea școlii moderne de arheologie în țara noastră, nu aparține modelului de savant retras în „turnul de fildeș” al preocupărilor sale profesional-științifice, ci acelei categorii de oameni rari care nu rămân în afara tumultului vieții cotidiene, al preocupărilor majore ale vremurilor în care au trăit. În cazul de față avem în vedere un aspect important al activității savantului, acela privind implicarea sa directă în realizarea și consolidarea Marii Uniri din 1918. După cum s-a observat, de către distinsul istoric Al. Zub, excelentul biograf și exeget al operei lui V. Pârvan, lupta pentru realizarea deplinei unități naționale mergea mână în mână, în concepția marelui gânditor, cu acțiunea de regenerare și modernizare a întregii societăți românești, pentru care el a propus mereu soluții, fiind obsedat de idei reformiste, încă din 1905, când a intrat în arena vieții publice, până la sfârșitul său neașteptat produs la 26 iunie 1927².

Timp de peste două decenii V. Pârvan pe lângă munca sa în domeniul istoriei și arheologiei a fost preocupat îndeaproape de prezentul și viitorul națiunii române, din acest punct de vedere înrundindu-se cu N. Bălcescu și M. Eminescu, cum remarcă Al. Zub³.

Încă din 1905, pe vremea studiilor în Germania⁴, V. Pârvan se angajează

---

* Acest text, într-o formă ușor restrânsă și fără note cu trimiteri bibliografice, a fost tipărit în *Revista de cultură Ateneu*, Anul 45, nr. 11-12 (471-472), Bacău, noiembrie-decembrie 2008, p. 21.

¹ Gorham P. Stevens, **Vasile Pârvan**, în volumul **În memoria lui Vasile Pârvan**, București, 1934, p. 312.

² Al. Zub, **Vasile Pârvan: preeminența spiritualului**, în *Vitraliu – Periodic al Centrului Cultural Internațional „George Apostu”*, Bacău, Anul XV, nr. 5-6 (29), noiembrie, 2007, p. 3; **Ibidem**, în *Zargidava – revistă de istorie*, VII, Bacău, 2008, p. 15-18.

³ Idem, **Introducere**, la volumul V. Pârvan, **Scrieri**, text stabilit, studiu introductiv și note de Alexandru Zub, București, 1981, p. 17.

⁴ Idem, **Pe urmele lui Vasile Pârvan**, București, 1983, p. 43 și urm.; Oltea Rășcanu-Gramaticu, **Vasile Pârvan și periplul german**, în *Zargidava – revistă de istorie*, VII, Bacău, 2008, p. 19 și urm.

hotărât în lupta politică pentru împlinirea idealului național⁵. Reamintim, în acest sens, cunoscuta scrisoare trimisă lui N. Iorga la 30 noiembrie 1905, în care îl anunța pe iubitul său magistrul despre hotărârea luată de a se angaja în lupta pentru împlinirea ideilor mari și bune, comunicându-i „*că încă un soldat al cauzei celei drepte vă va fi totdeauna la îndemână*”⁶.

Un exemplu al interesului manifestat de V. Pârvan, față de idealul unității naționale, din epoca studiilor în Germania, este conferința sa despre Unire ținută la Societatea Academică Română din Berlin, din ziua de 24 ianuarie 1906⁷. În expunerea făcută pe tema Unirii, V. Pârvan invocă „blăstămul dezunirii” care a apăsât „veac după veac asupra neamului nostru” și considera că pentru a nu pieri ca popor trebuie „să ne aruncăm deci în luptă. Să dăm ajutor celor ce se bat pentru cauza cea dreaptă”, care nu este decât una: „ridicarea poporului nostru la nivelul culturii apusene, pe baze naționale. Singura scăpare a noastră e idealul național”⁸ conchidea viitorul savant.

Om de acțiune, adept al lucrului bine făcut, potrivit manifestărilor „festiviste”, întâlnite și în acea vreme precum și azi, V. Pârvan sublinia în 1906, că „serbarea Unirii de la '59 trebuie făcută prin fapte, prin unirea – în sfârșit a tuturor forțelor naționale, iar nu prin fraze seci și apelări la gloria strămoșilor”⁹. Ultima parte a observației lui V. Pârvan este valabilă și azi, când sărbătorim 90 de ani de la Marea Unire din 1918. Și acum ar fi fost mai important să omagiem generația Marii Uniri nu doar prin evocarea meritelor lor, fapt firește necesar, important dar nu suficient, ci și prin relevarea a ceea ce am făcut noi, generația de azi pentru a consolida opera înaintașilor, mai ales după 1989.

Îndemnul și exemplul personal al lui V. Pârvan rămân de mare actualitate. „*Așadar, muncă sinceră, dezinteresată și cinstită a fiecăruie în parte în ramura sa de activitate; subordonarea interesului personal intereselor naționale; purificarea opiniei publice prin boicotarea manifestărilor de viață publică amorală ori imorală, extirparea prin cele mai drastice mijloace a favoritismului și politicianismului, iarăși, din toate domeniile vieții noastre publice; încurajarea și susținerea din toate puterile și cu toată inima a oamenilor mai bine înzestrați de fire decât noi și cari luptă pentru cauza cea bună și dreaptă... ridicarea către o stare materială mai bună etc.*”¹⁰. În cele câteva fraze citate este, în fapt, formulat, de către tânărul V. Pârvan, un adevărat program

⁵ Ioan Mitrea, **Vasile Pârvan – un militant al cauzei naționale împlinite în 1918**, în *Carpica*, XXXII, Bacău, 2003, p. 173 și urm.

⁶ V. Pârvan, **Correspondență și acte**, Ediție îngrijită de Al. Zub, București, 1973, p. 22; Al. Zub, **Vasile Pârvan: efigia cărturarului**, Iași, 1974, p. 122; idem, **Vasile Pârvan: dilemele unui istoric**, Iași, 2002, p. 50.

⁷ V. Pârvan, **Scieri...**, p. 95-106; Al. Zub, **op.cit.**, în *Zargidava*, VII, 2008, p. 15.

⁸ V. Pârvan, **op.cit.**, 1981, p. 100.

⁹ **Ibidem**, p. 101.

¹⁰ **Ibidem**, p. 106.

regenerator, important pentru acele vremuri dar foarte potrivit și pentru zilele noastre.

Fără îndoială pregătirea istorică deosebită, contactul cu marii mentori, între care N. Iorga, îi fortifica lui V. Pârvan orientarea militantă pusă în slujba idealului național. „Conștiința națională unitară a neamului nostru – steaua după care vâslim pe marea înfuriată a existenței noastre ca popor deosebit – spunea V. Pârvan, s-a ivit în ziua când cronicarii au scris că ne tragem de la Râm și toți de un neam suntem”¹¹.

În aprilie 1906, V. Pârvan îi cerea lui N. Iorga lămuriri despre „Frăția bunilor români...”, încredințându-l din nou, pe fostul magistrul, că va găsi în el, mereu „*un soldat al cauzei naționale*”¹².

În februarie 1913, V. Pârvan, împreună cu V. Arion și G. Bogdan-Duică, scoate revista *Românismul*, publicație menită să orienteze opinia publică spre realizarea deplinei unități naționale. În consens cu N. Iorga, atent la evenimentele din 1913 ce aveau loc în sud-estul european, V. Pârvan întrezărea șansa realizării idealului național¹³.

Deși militant consecvent pentru cauza unității naționale, fiind și un membru activ al Ligii Culturale, la începutul războiului pentru reîntregirea națională, V. Pârvan a trăit o mare dezamăgire. Cu toate că semnase, alături de alți profesori, memoriul intitulat *Acțiunea universitară în chestia națională*, prin care se cerea „intrarea României în acțiune...”¹⁴, unii adversari l-au atacat, considerându-l „dușman al aspirațiilor noastre naționale”, cerând într-un spirit iacobin „capul lui Pârvan”, iar Liga Culturală s-a grăbit să-l excludă din rândurile sale la 7 decembrie 1914¹⁵, și toate acestea doar pentru faptul că V. Pârvan, spirit lucid, era împotriva unei acțiuni pripite, fără o temeinică pregătire prealabilă, care evident s-ar fi întors împotriva intereselor noastre, cum s-a și întâmplat de-altfel, în anumite momente ale războiului. V. Pârvan a răspuns gravelor acuze, nedrepte și pătimase, într-un text memorabil, în care își expunea adevăratul său crez național¹⁶, pe care l-a slujit cu o tenacitate exemplară până la sfârșitul vieții. Profund marcat de cumplita tragedie a pierderii soției și copilului, la naștere, în timpul refugiului la Odesa în 1917¹⁷, V. Pârvan a găsit resursele necesare pentru a-și mobiliza puținele energii de care mai dispunea, pentru realizarea idealului unității naționale, obiectiv crucial al întregii națiuni

¹¹ V. Pârvan, **E nevoie la noi de o revistă istorică?**, în *Viața Românească*, 1, 1906, nr. 10, p. 590-595, apud Al. Zub, **Vasile Pârvan: efigia cărturarului**, p. 143.

¹² V. Pârvan, **Correspondență și acte...**, p. 28; Al. Zub, **op.cit.**, p. 136.

¹³ Al. Zub, **op.cit.**, p. 204; I. Mitrea, **op.cit.**, p. 175.

¹⁴ Al. Zub, **op.cit.**, p. 205.

¹⁵ **Ibidem**, p. 205; idem, **op.cit.**, 2002, p. 52.

¹⁶ V. Pârvan, **Părerile unui trădător de neam**, București, 1914, 13 p.

¹⁷ Al. Zub, **Pe urmele lui Vasile Pârvan**, p. 129.

în acei ani. Într-o scrisoare către Sextil Pușcariu, din 23 noiembrie 1918, spunea că „față de nație mă simt dator cu tot ce mi-a mai rămas. Altă iubire și alt gând nu am”¹⁸.

Din dorința de a se implica concret în opera de regenerare națională, la sfârșitul Primului Război Mondial, în vremea refugiului la Iași, V. Pârvan s-a alăturat lui D. Gusti, Virgil Madgearu și celorlalți ce au inițiat mișcarea de reformă, din care s-a născut *Asociația pentru studiul și reforma socială*, înființată la Iași în aprilie 1918, asociație care a constituit nucleul viitorului *Institut Social Român*, înființat la București în 1919¹⁹.

V. Pârvan a salutat marea biruință de a 1 Decembrie 1918 și alături de alți membri marcant ai Academiei Române a semnat telegrama de felicitare trimisă la 6 decembrie 1918, Comitetului Național Român la Sibiu²⁰.

După realizarea idealului național, prin actul de la 1 Decembrie 1918, V. Pârvan era convins că trăinicia României Mari realizate sub sceptrul lui Ferdinand I Întregitorul, impunea, ca o condiție sine qua non, consolidarea măreței înfăptuiri, și aceasta se putea face, în primul rând, prin opera de spiritualizare a vieții marelui organism național. În acest sens, știm că marele savant V. Pârvan a propus un amplu program de renovare spirituală, de regenerare morală națională, având ca primă condiție *o școală de tip nou*, strâns determinată de „realitatea etno-psihologică a sufletului nostru național”²¹. Alături de alți intelectuali de marcă V. Pârvan a militat pentru a menține, în continuare, sprijinul opiniei publice internaționale pentru cauza românească abia împlinită. După ce N. Iorga, în timpul Conferinței de pace de la Paris, a propus ca „Academia să se manifeste în public printr-o conferință în care să se arate drepturile românilor (...)”, dar mai ales socotea „să ne adresăm Academiilor”²², V. Pârvan completează propunerea cu ideea adresării „tuturor Academieiilor aliate, precum și celor din țările neutre, din care unele joacă un rol important în Conferința de pace”²³.

Pentru consolidarea operei înfăptuite în 1918, V. Pârvan era convins de nevoia luminării sistematice a poporului, de formarea unei conștiințe civice extinsă în masele largi și la scara României Întregite. În concepția lui V. Pârvan nevoia de școală, de învățătură, erau vitale pentru propășirea neamului. Așa se explică energia și devotamentul exemplar puse în slujba organizării vieții

---

¹⁸ Idem, **Vasile Pârvan – bibliografie**, București, 1975, p. 332; idem, **Vasile Pârvan: dilemele unui istoric**, p. 54.

¹⁹ Idem, **Vasile Pârvan: efigia cărturarului**, p. 366-368; idem, **Vasile Pârvan: dilemele unui istoric**, p. 52.

²⁰ Marin Aiftinecă, **Timp și valoare. Studii de istorie a culturii și filosofiei românești**, Cluj-Napoca, 2003, p. 79-80.

²¹ **Ibidem**, p. 76.

²² **Ibidem**, p. 77.

²³ **Ibidem**.

academice și universitare românești din Cluj²⁴. V. Pârvan a avut un rol important în organizarea *Universității Daciei Superioare „Ferdinand I”* din Cluj. La 15 martie 1919 V. Pârvan a publicat proiectul de organizare a Universității Daciei Superioare din Cluj, intitulat **Universitatea Națională a Daciei Superioare. Părerii propuse public Marelui Sfat Național al românilor din Ardeal, Banat și Țara Ungurească**²⁵. Autorul proiectului, meticulos și bine informat cu privire la stadiul de dezvoltare a învățământului superior la nivel european, și nu numai, prezenta toate problemele privind un astfel de demers, mergând până la detalii, cum ar fi, de exemplu, programul din ziua deschiderii anului universitar, norma unui profesor care era dator a presta „cel puțin 6 ore de curs și cel puțin 4 ore de exerciții practice săptămânal”, sau organizarea „Jocurilor Olimpice ale Universității”²⁶.

Consiliul Dirigent de la Sibiu a îmbrățișat proiectul lui V. Pârvan, care la rândul său nu s-a mulțumit să facă doar propuneri ci s-a alăturat efectiv savantului Sextil Pușcariu, viitorul Rector al Universității Daciei Superioare, pentru realizarea acestei instituții academice²⁷.

V. Pârvan a fost cel care, la 10 octombrie 1919 a propus schema de organizare a Secției de Istorie, din cadrul Facultății de Litere și Filosofie, cuprinzând nouă catedre (Istorie antică, Arheologie-Epigrafie, Istoria universală medie, modernă și contemporană; Istoria veche a românilor, Istoria nouă a românilor, Bizantinologia, Istoria popoarelor sud-est europene, Istoria generală a artelor și Etnografia și Folclorul). Tot lui V. Pârvan i se datorează ideea înființării și a unor institute de cercetare la Cluj, complementare catedrei de istorie, precum Institutul de Studii Clasice, Institutul de istorie națională și Institutul de istorie universală, dar și a Muzeului arheologic (azi importantul Muzeu Național de Istorie a Transilvaniei)²⁸.

V. Pârvan s-a preocupat direct de întemeierea la Cluj și a unei școli de arheologie și istorie antică. În primul an de funcționare a Universității clujene a ținut cursul de istorie antică, activitatea ce o făcea în paralel cu predarea cursului său la Universitatea din București, călătorind săptămânal din capitala țării la Cluj. A stăruit ca doi dintre cei mai de seamă colaboratori ai săi de la București, arheologul D. M. Teodorescu (care va prelua, la propunerea lui Pârvan, și conducerea cercetărilor la cetățile dacice din „Munții Orăștiei”) și

²⁴ Sever Dumitrașcu, **Vasile Pârvan și Transilvania**, în *Muzeul Național*, VII, București, 1983, p. 251-259; idem, **Vasile Pârvan și Universitatea din Cluj (Aspecte arheologice)**, în *Carpica*, XXIII/1, 1992, p. 41-77.

²⁵ V. Pârvan, **Scrieri...**, p. 159-172; Sever Dumitrașcu, **op.cit.**, în *Carpica*, p. 41.

²⁶ V. Pârvan, **Scrieri...**, p. 165-172.

²⁷ **Ibidem**, p. 160.

²⁸ Liviu Mărgăritan, Ioan Mitrea, **Membrii Academiei Române din județul Bacău**, Editura Vicovia, Bacău, 2008, medalion **Vasile Pârvan (1882-1927)**, p. 76.

specialistul în istorie antică Emil Panaitescu, să fie transferați definitiv la Cluj²⁹.

Este important să evidențiem că V. Pârvan, vedea nevoia ca dintr-un început noua Universitate a Daciei Superioare să fie integrată spiritului modern european. În propunerile sale publice adresate Marelui Sfat Național al românilor din Ardeal, Banat și Țara Ungurească, V. Pârvan spunea că: „noua universitate nu trebuie să imite cele două universități din vechiul regat, ci să se inspire de la tipurile cele mai înaintate de universități europene și americane, ar trebui să-și recruteze personalul pe baza unor principii superior științifice și etice...”³⁰.

Eforturile depuse de V. Pârvan în vederea consolidării Marii Uniri, și prin promovarea învățământului superior academic românesc la Cluj au fost unanim recunoscute și apreciate. Dovadă este și faptul că lui i s-a încredințat onoarea de a ține, în data de 2 noiembrie 1919, lecția inaugurală la deschiderea cursurilor Universității Daciei Superioare, lecție memorabilă și semnificativ intitulată *Datoria vieții noastre*.

Și în anii următori, până la sfârșitul prematur al vieții savantului în 1927, V. Pârvan s-a interesat de bunul mers al vieții universitare și academice clujene, realizând acest obiectiv și din perspectiva rosturilor sale în Academia Română, de membru titular și mai apoi și Secretar General al Academiei Române, director al Școlii Române din Roma (Accademia di Romania) etc.

Legăturile lui V. Pârvan cu Universitatea din Cluj, relațiile sale cu universitarii clujeni, pe plan științific și academic, s-au menținut cordiale până la trecerea savantului în lumea celor drepte. Mai mulți clujeni au fost membri ai Școlii Române din Roma, în vremea directoratului lui V. Pârvan și la propunerea acestuia.

De exemplu C. Daicoviciu, viitorul mare arheolog și istoric al Daciei preromane și romane, a fost membru al Școlii Române din Roma la recomandarea lui V. Pârvan. Tracologul G.G. Mateescu, unul dintre discipolii preferați ai magistrului a devenit director al Școlii Române din Roma după moartea savantului. Ceva mai târziu, funcția onorabilă și responsabilă, de director al Școlii Române din Roma, a fost îndeplinită de romanistul Emil Panaitescu, fost elev și colaborator al lui V. Pârvan³¹.

Tot din perspectiva recunoașterii rolului său în realizarea și consolidarea Marii Uniri, V. Pârvan a fost propus în 1919 pentru a fi liderul unei formațiuni politice importante în epocă, cum era Partidul Țărănesc dar i s-a propus în același an să accepte primatul României cu perspectiva de a deveni primul

²⁹ **Ibidem**, p. 77.

³⁰ V. Pârvan, **Scrieri...**, p. 160.

³¹ Sever Dumitrașcu, **op.cit.**, în Carpica, p. 45.

patriarh al României Mari³². Dincolo de aceste propuneri, tentante pentru mulți, V. Pârvan a continuat să rămână în slujba profesiei sale, în slujba celor mulți, în fapt în slujba națiunii. „Cântecul meu a fost cântarea celor mulți, cari privesc înainte, va fi un cântec de biruință al celor rămași, în onoarea celor ce au murit”³³.

Pentru a veni la vremurile, tendințele și cerințele de azi, să evidențiem faptul că V. Pârvan se gândea și la minoritari, spunând că aceștia trebuiau să se simtă în noul cadru statal, pentru a fi mulțumiți, mai bine ca înainte. În *Cărți pentru minoritari*, V. Pârvan vorbea de „grija pentru cultivarea minorităților, de nevoia de a le facilita cunoașterea culturii românești, dar și de a face posibil ca majorității țării să cunoască creația culturală a minorităților”³⁴ (s.n. I.M.).

Preocupat, cum era și firesc, de problemele prezentului și viitorului, marele *pedagog al națiunii* cum era denumit deseori, la fel cum era numit și N. Iorga, nu uita de îndatorirea de a omagia pe cei care, generație după generație, au avut drept crez realizarea idealului unității național-statale, pe cei care au înfăptuit România modernă și nu în ultimul rând Marea Unire din 1918. În acest sens, evidențiem că V. Pârvan a fost sufletul unui Comitet ce acționa sub egida Academiei Române având ca obiectiv realizarea unui monument comemorativ al Unirii tuturor românilor, în capitala țării. Acest monument, în concepția lui V. Pârvan, trebuia „să redea ideea unirii, stăruirii continue a națiunii și a biruinței”³⁵. Iată un obiectiv pe care diriguitorii noștri de azi ar trebui să-l reconsidere și realizeze, pentru a omagia prin ceva concret, frumos și emoționant, înaintașii.

Acum la 90 de ani de la Marea Unire, putem spune că în mulțimea celor care și-au închinat viața acestui ideal, unul din marii căzuși a fost și savantul-pedagog al neamului, V. Pârvan, care a văzut lumina zilei cu 126 de ani în urmă, într-un sătuc de pe plaiurile județului Bacău, județ situat, parcă simbolic, în inima „blândeii și melancoliceii Moldove”.

Pentru a omagia pe toți înaintașii noștri, pe făuritorii Marii Uniri din 1918, considerăm cele mai potrivite cuvinte sunt, tot ale lui V. Pârvan, rostite în 26 septembrie 1919, din care reținem: „Oamenii noi, înflorind în marea lumină a vieții, se pleacă cu reculegere spre pământul unde dorm oamenii vechi, din tăria cărora au crescut ei, oamenii noi, ca florile nouă din pulberea florilor vechi”³⁶.

³² Al. Zub, **Vasile Pârvan: efigia cărturarului**, p. 371; idem, **Vasile Pârvan: dilemele unui istoric**, p. 53.

³³ V. Pârvan, **Memoriale**, București, 1923, p. 141.

³⁴ Idem, **Scrieri...**, p. 182.

³⁵ **Ibidem**, p. 623.

³⁶ **Ibidem**, p. 164.

**Vasile Pârvan – garant de la réalisation et
de la consolidation de la Grande Union
Résumé**

Cet article actualise la contribution de Vasile Pârvan à la réalisation et la consolidation du grand acte du 1er Décembre 1918. On y évoque la contribution de Vasile Pârvan à la réalisation de l'Unité de l'État, mais aussi son apport au fondement et à l'épanouissement de l'Université de la Dacie Supérieure de Cluj, tout comme au fondement d'autres institutions académiques et culturelles, au développement des recherches archéologiques en Transylvanie.

*Traduit par,
Mihai Murariu*

GERMANIA ȘI GERMANII ÎN MEMORIILE LUI N. IORGA (1917-1918) (II)*

George Florescu

4. Ocupația germană și România

Dintre supliciile proprii înfrângerii într-un conflict militar, ocupația teritoriului locuit de o anumită comunitate umană este cea mai dramatică, dar mai întâi dezonorantă și generatoare, îndeosebi, de sentimente vindicative și de ostilitate. Acceptând a intra în Marele Război, cu speranța realizării aspirațiilor ei naționale, România s-a văzut obligată să accepte retragerea, după ce eșecul campaniei sale de început a devenit o realitate. Învingătorii, adică armatele germane, austro-ungare, bulgare și turcești, au ocupat o mare parte a țării, supunând-o unui regim de exploatare deosebit de brutal, necunoscut încă în istoria modernă a Europei. Ocupantul german, în primul rând, și-a însușit calitatea de binefăcător profetic al unei națiuni care îndrăznise a se ridica împotriva cuiva predestinat a fi stăpânul Europei.

În Memoriile sale, N. Iorga a surprins doar unele aspecte ale martiriului pe care l-a reprezentat ocuparea celei mai importante părți a României acelor vremuri. Chiar dacă nu și-a propus a realiza un tablou complet al comportamentului celor aflați în ipostaza de ocupanți, față de românii învinși, însemnările sale oferă destule informații, capabile să reconstituie, măcar în linii generale, regimul de ocupație și modalitatea punerii lui în practică, cu o brutalitate șocantă.

La 7 iunie 1917, deci la o dată când învingătorul german se obișnuise cu circumstanța de ocupant, memorialistul consemna că în Cameră, N. Protopopescu făcea cunoscută declarația lui Günther, un personaj dubios, care cumpărase unele gazete românești, diverși membri ai instituțiilor de administrație, parlamentari etc.¹, pentru a facilita buna funcționare a regimului de ocupație. Vasile Pârvan relatează, la sfârșitul lunii iulie 1917, că ofițerii germani făcuți prizonieri de români erau „imposibili ca ură și aroganță, [...] mai ales cei cu titluri nobiliare”². Cinci zile mai târziu, N. Iorga nota că „un maior german dus la Averescu ar fi spus că n-am biruit noi (la Mărășești - n. ns.), ci francezii cari ne-au organizat”³. Particularitatea de învingători, căreia i se substituia aceea de ocupanți, nu-i împiedica pe soldații germani să declare că Asunt sătui [...] de acest război. Detschland muss zugeben, și anume până la iarnă. Ofițerii germani - la rândul lor - se țin mândri. Mulți spun că

---

* Prima parte a articolului a apărut în *Zargidava*, VII, Bacău, 2008, p. 101-119.

¹ N. Iorga, **Memorii**, Vol. I, p. 33.

² **Ibidem**, p. 74.

³ **Ibidem**, p. 81.

au crezut că în fața lor sunt francezi sau italieni. Soldații apreciază pâinea noastră, mult mai bună. Atâția întrebă ce folos or să aibă luptând pentru capitaliști, «dreptul de a cerși?»⁴. Cu toate acestea, regimul de ocupație nu se ameliorase în nici un fel. Ofițerii români, care au reușit să scape din captivitate, „spun că la Severin un berar german comandă. Fostul prefect Deleanu a fost pus hamal la Port, ca și membrii Ligii, cari însă au fost lăsați apoi acasă. [...] S-a luat tot din casele celor absenți”⁵. Un ofițer român întors din teritoriul ocupat observa că „germanii au tot evacuat spitalele noastre, luând pentru ei tot ce au găsit într-însele”⁶. A în satele recucerite, însemna Iorga la 25 septembrie 1917, germanii au prădat bisericile. Mâncau și beau, în cutare loc, pe piatra de altar între icoane. Scoarțele furate le puneau și pe tavan, și pe la umblătoare (closet - n. ns.). Oamenii erau sculați la trei din noapte și puși la muncă (iar când îi puneau ai noștri să adune frunzare, murmurau și regretau pe nemți). Copacii erau plini de roadă. S-au tăiat mâinele copiilor cari cutezau să atingă o prună”⁷. Cu toată trufia lor, afișată fără rezerve, germanii au sfârșit prin a face mămligă, „căci toți se hrănesc cu mămliga noastră”⁸, preciza Iorga. Prințul Carol, la rândul lui, relatează că „și în tranșee, [...] germanii se împodobesc cu icoanele noastre!”⁹. Pe de altă parte, remarca jurnalierul, Arubla de hârtie se falsifică în masă de germani, cari au ateliere speciale. Se aruncă și din aeroplan în tranșee. De aceea soldații ruși oferă oricâți bani țăranilor noștri. Iar noi nu putem răspinge o hârtie fără valoare, de mila bieților oameni”¹⁰. Secretarul Legației grecești, întors de la București, îi mărturisea lui Iorga, la 28 octombrie 1917, că „s-a luat de la fiecare tot prisosul pentru a se trimite în Germania; [...]. S-au luat de pretutindeni toate cele în legătură cu industriile, ca să fim siliți a cumpăra apoi de la dânsii”¹¹.

Pe lângă atâtea informații, surprinzătoare prin conținutul lor, la 10 decembrie 1917 N. Iorga nota că „și Mackensen, făcând să se primească delegația pentru ostatici (ni s-au restituit bieții țărani chinuiți din Dorna), a spus că țăranul român a dat astfel de dovezi, încât dușmanul trebuie să recunoască dreptul la viață al nației noastre”¹². O asemenea recunoaștere, însă, nu putea face pe cineva să uite umilințele la care au fost și continuau a fi supuși românii din zona ocupată, precum și distrugerile ori furturile nejustificate săvârșite de învingători. La o săptămână după ce notase observația lui Mackensen, N. Iorga afla de la cineva că militarii

⁴ **Ibidem**, p. 83. Declarațiile erau făcute după campania din vara anului 1917. Soldații germani începuseră a fi contaminați de ideile revoluției ruse.

⁵ **Ibidem**, p. 90.

⁶ **Ibidem**, p. 95.

⁷ **Ibidem**, p. 127.

⁸ **Ibidem**, p. 128.

⁹ **Ibidem**, p. 133.

¹⁰ **Ibidem**, p. 142-143.

¹¹ **Ibidem**, p. 158.

¹² **Ibidem**, p. 198.

germani „au furat noaptea porumbul din zona neutră”¹³. Altcineva îl informa că germanii văzuți pe străzile Galaților „arătau oameni necăjiți”¹⁴.

Ceva se va schimba după ce pacea propusă de Puterile Centrale devenise iminentă. În noile circumstanțe, când ocupații au început să-și retragă trupele de pe frontul român, germanii au incendiat importante bunuri pe care le-au folosit până atunci¹⁵. În schimb, „la București ofițerii străini fură vinul - consemna memorialistul -, ca la I. Pillat, dând chitanțe de benzină, și blăni de femei, ca la d-na Lia Brătianu”¹⁶. Concomitent, autoritățile militare germane au impus ofițerilor români întorși în zona ocupată „părăsirea uniformei, care provoacă pretutindeni mari demonstrații”¹⁷. „Ofițerii și funcționarii veniți cu misiuni în teritoriul ocupat n-au fost îngăduiți măcar în casele lor”¹⁸, nota N. Iorga la 20 martie 1918. Treptat, autoritățile germane au început să generalizeze sistemul plăților „cu hârtia-monedă emisă de dâșii pentru România” și să transporte în Germania tipografii și fabrici din teritoriul ocupat¹⁹.

În momentul în care conținutul tratatului de pace negociat între ocupanți și guvernul Alexandru Marghiloman a devenit cunoscut, dezamăgirea românilor a devenit greu de descris. Chiar și unii dintre ocupanți au fost surprinși de umilința impusă învingșilor. „În «Vossische Zeitung» – preciza N. Iorga - un articol ține de rău pe Kühlmann, care a permis lui Czernin să taie hotare în carnea României, fără folos pentru germani, tolerând Dinastia, pe care ar fi trebuit s-o înlăture. Se vorbește și de o cădere a lui Kühlmann”²⁰. O zi mai târziu, adică la 5 aprilie 1918, memorialistul consemna în jurnalul său că Ala București situația germanilor devine grea”²¹. În consecință, disprețul lor față de români a căpătat forme dezonorante. Astfel, „la Ploiești, răniții germani - nota același cronicar - ar fi ars o parte din cărțile bibliotecii Liceului”, în timp ce șefii lor „consideră materialul Căilor Ferate din teritoriul ocupat, ba până și sârmele de telegraf și telefon, ca pradă de război, și o specifică în tratat”²² (tratatul de pace – n. ns.). „La Mălini, aflăm dintr-o însemnare făcută la 13 aprilie 1917, se ia tot, de plecare: și ferestrele”, iar două zile mai târziu, Robert de Flers adăuga că „germanii caută să ia toată hârtia, ca să

¹³ *Ibidem*, p. 208.

¹⁴ *Ibidem*, p. 305.

¹⁵ *Ibidem*, p. 308.

¹⁶ *Ibidem*, p. 312. Lia Brătianu era soția lui Vintilă Brătianu.

¹⁷ *Ibidem*, p. 324. La 17 martie 1918, N. Iorga consemna: „D-na Perticari îmi arată ordinul lui P. Ciorăneanu, prefect de Poliție, prin care soldații și ofițerii demobilizați sunt îndatoriți a-și lăsa uniforme, a și le «depune» și a saluta pe dușmanul de ieri” (*Ibidem*, p. 325). Elena Perticari era fiica dr. Carol Davila și soția generalului Ion Gh. Perticari.

¹⁸ *Ibidem*, p. 328.

¹⁹ *Ibidem*, p. 338-339.

²⁰ *Ibidem*, p. 341.

²¹ *Ibidem*, p. 344.

²² *Ibidem*, p. 349.

împiedice apariția foilor dușmane”²³. Pe de altă parte, „comisiuni nemțești și bulgărești cumpără provizii pe capete”²⁴. Deconcertat de regimul impus de ocupanți, generalul francez Pierre H. Lafon îi mărturisea lui N. Iorga, a doua zi după semnarea păcii de la București, că „germanii se joacă cu noi ca mâța cu șoarecele și că introduc, cu o rafinare extraordinară, tot ce ne poate jigni și umili. El crede că ar fi de făcut și altceva decât să protestăm, anume: să pregătim”. Cu aceeași ocazie, dr. Ion Cantacuzino observa Acât de imposibil e cu actualele restricții ale oricărei libertăți”²⁵, subliniere care nu avea în vedere numai zona ocupată.

După semnarea păcii, tratamentul aplicat românilor de către ocupanți nu s-a modificat, deci raportul învingător-înving a rămas același. În ultima zi a lunii aprilie 1918, N. Iorga nota că „bulgarii taie pădurea Dadilovului și austro-germanii fac tot așa în Carpați”²⁶. O însemnare făcută o lună mai târziu ne informează că „«dincolo» lumea moare de foame [...]; se ia tot, fără sfială. Mackensen trimete pe cei ce se plâng, la Berlin, și Berlinul «menține ordinul»”²⁷. Refugiații din zona ocupată nu mai îndrăzneau să se întoarcă acasă, întrucât „cei ce au încercat acum au pățit-o. Germanii li cer declarații despre cum și-au câștigat averea. Cine minte trece la temniță”²⁸. Continuând o practică mai veche, ocupanții au rechiziționat tipografiile din București și lâna din teritoriul ocupat, au „introdus taxe școlare și pentru școala primară”, ajungându-se în situația ca Ioan Bogdan să scrie că „fericiți sunt cei cari au murit ca să nu vadă ce s-a văzut și ce se poate vedea acum”²⁹.

Trei zile după ce Camera Deputaților a ratificat tratatul de pace separată, N. Iorga consemna că Grigore Antipa „a acordat germanilor mii de kilograme de lână”, iar „ei cer prune uscate, nuci”³⁰. Generalul Henri Cihoschi, la rândul său, „întors de dincolo, spune că la București și în toată țara se desvelesc clădirile acoperite cu zinc, înlocuindu-se cu carton gudronat. [...] Din tartajele cărților rupte se fac cutii pentru pachetele pe care nemții le trimet acasă”³¹. În ziua următoare, adică pe 23 iunie 1918, o altă însemnare ne informează că „în Muntenia e un desfrâu al prădăciunilor. Lui Rădulescu-Motru i s-a luat și grâul de sămânță și vaca cu vițelul. Țeranii - pe de altă parte - se luptă pentru ultimele rămășițe ale averii lor. Antipa ar fi spus că cererile Germaniei trebuiesc satisfăcute cu orice preț”³². Convingerea unui cleric venit din București era aceea că „lumea se ține din

---

²³ *Ibidem*, p. 350, 352.

²⁴ *Ibidem*, p. 355.

²⁵ *Ibidem*, p. 360.

²⁶ *Ibidem*, p. 364.

²⁷ *Ibidem*, p. 365.

²⁸ *Ibidem*, p. 366.

²⁹ N. Iorga, *Memorii*, Vol. II, p. 8.

³⁰ *Ibidem*, p. 29.

³¹ *Ibidem*, p. 31.

³² *Ibidem*, p. 32.

contrabandă și se apăra de rechiziții ascunzând. În Muntenia, Guvernul nu se simte deloc. Germanii au percheziționat dăunăzi și în trenul ministerial”³³. Așadar, dezordinea ajunsese așa de mare încât nici formal măcar nu mai erau respectate autoritățile române. Spectrul înfrângerii și îndeosebi foamea făceau ca ocupanții să renunțe la pretinsa lor superioritate și să recurgă la măsuri compromițătoare. „Mackensen, el, care da «bună dimineața» la șosea - nota Iorga în ultima zi a lunii iunie 1918 -, sechestrează acum toată recolta din teritoriul ocupat și face responsabile autoritățile românești”³⁴. În ziua următoare, adăuga că Aevacuările vor continua: în lipsă de grâne li s-au dat nemților vite”³⁵. O lună mai târziu, cineva întors de la București declara că „dincolo, e ca o țară străină. Gările numai cu inscripții germane. Pretutindeni oficii germane. Organele oficiale nu știu altă limbă; românii trebuie să alerge după câte un interpret evreu. În sate s-a încercat a se ucide călăul german. Unii oameni au fost împușcați, alții deportați; ceilalți erau închiși în casă cu săptămânile, femeile ieșind doar la fântână”³⁶. După mai mult de un an și jumătate de ocupație, aroganței de început a învingătorului îi luase locul patima spoliatoare declanșată de spectrul înfrângerii. Brutalitatea germană nu mai putea fi controlată, luând, nu o dată, forme aberante, primitive. Astfel, în zona ocupată, nota N. Iorga, „până la pace s-a cerut ca de pe acte să se taie pecetea țerii”³⁷. Această consemnare dezonorantă era precedată de una în care Dimitrie Onciul arată că „zilnic trec înaintea Arhivelor căruțe grele pline de prada țerii, pachetele de cinci kilograme cu care soldații armatei de ocupație hrănesc pe ai lor de acasă. Un german i-a spus limpede, unul născut în Austria, că nu ni s-ar fi îngăduit de centrali neutralitatea: prea li era de folos bogăția Țerii Românești; altfel ar fi trebuit să înceteze războiul din lipsa de pâine și de petrol”³⁸.

La 11 august 1918, Iorga revenea asupra unui subiect deja consemnat: „Guvernul se plânge că nu e ținut în samă. Lui C.C. Arion, cu toată făgăduiala unui colonel german, i s-au luat și ultimii cai de la moșie și, când i-a amintit colonelului de făgăduială, acesta i-a răs în nas”³⁹. Un caz mai puțin obișnuit l-a reprezentat o scrisoare înmănată memorialistului la 16 august 1918, în care un subofițer german relatează că „el a fost degradat și osândit la trei ani de închisoare pentru că n-a mai vrut să fure pentru ofițeri. Socialist, el îndeamnă pe prietenii români să nu se lase prădați din ordinul Împăratului german. Să cheme alte neamuri în ajutor”⁴⁰ era sugestia care se propunea în acel „interesant document”, cum îl considera N. Iorga.

³³ *Ibidem*, p. 37.

³⁴ *Ibidem*, p. 38.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*, p. 49.

³⁷ *Ibidem*, p. 48.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*, p. 53.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 56.

Inventând mereu alte obligații, la care erau supuși românii, autoritățile germane se arătau capabile de a face orice pentru a dobândi noi sume de bani și importante bunuri materiale. Astfel, într-o însemnare din 16 august 1918 se preciza că „germanii cer vagoanele lor rămase în țară, chirie pentru ele, pentru cele pierdute prețul de azi; iar cele luate de dâșzii rămân pradă de război!”⁴¹. Două zile mai târziu, într-o scrisoare expediată de Nichifor Crainic din București, se atrăgea atenția că „la Brăila limba nemțească domină. La București chiar «Siegfrizii» paradează”⁴², consemnându-se de fapt o situație caracteristică pentru întregul teritoriu ocupat. Sfidând orice formă de manifestare a demnității românești și hotărâți să rechiziționeze, să confişte sau să fure orice, ocupanții, constata jurnalerul, „se tânguiesc că ne bucurăm de situația lor grea”, iar prima consecință a acestei reacții, firești și explicabile, era aceea că, imediat, „cenzura se face și mai aspră”⁴³. Trei săptămâni mai târziu, observa N. Iorga, „rechizițiile au pornit din nou, nemiloase. Populația e exasperată”⁴⁴. Makensen, însuși, surprins și contrariat de ceea ce se întâmpla în România, ar fi afirmat că „am venit cu soldați și plec cu tâlhari”⁴⁵. Într-o discuție între N. Iorga și Ioan Bogdan, care a avut loc la 11 octombrie 1918, acesta din urmă conchidea că „umilintele la care au fost supuși românii de către ocupanți au fost nespuse. Hentsch era șeful real al întreprinderii de stoarcere. Tuelff se purta ca un Rege; Mackensen era inaccesibil. «Nici pe vremea turcilor - sublinia el - distanțele nu erau așa de mari. Indigenul, de orice clasă, nu era privit decât ca un țigan, ca un pari»”⁴⁶. Cu patru zile înainte de semnarea armistițiului, N. Iorga consemna că „germanii trec, cu cavaleria înainte, fâțiș prin Ungaria. Ei duc cu dâșzii mașinile noastre”⁴⁷. Și nu numai mașinile, așa cum este ușor de presupus.

Ocupația germană avută în vedere de N. Iorga s-a consumat în anii Primului Război Mondial, atunci când învingătorul, ajuns în această ipostază după o confruntare care a eludat vechile legi ale războiului, s-a crezut îndreptățit a se considera o autoritate legitimată a-și subordona, din toate punctele de vedere, comunitatea învinsă. În cazul României, ocupația germană a evidențiat unele forme necunoscute mai înainte, întrucât învingătorul nu a uitat nici o clipă că învinsul l-a trădat, intrând în tabăra adversă, devenindu-i astfel un virtual adversar. Dorința de răzbunare a Berlinului depășea accepțiunea obișnuită a beligeranței. De aceea, ocupația germană a reprezentat, pentru România, un calvar care nu s-a limitat la o exploatare economică. Trufia și deriziunea afișate de germani s-au adăugat

---

⁴¹ **Ibidem.**

⁴² **Ibidem**, p. 57.

⁴³ **Ibidem**, p. 63.

⁴⁴ **Ibidem**, p. 69.

⁴⁵ **Ibidem**, p. 76.

⁴⁶ **Ibidem**, p. 82 B 83.

⁴⁷ **Ibidem**, p. 99.

acțiunilor de spoliere și de umilire degradantă a unei națiuni care a intrat în război într-un moment când neutralitatea se întorsese împotriva intereselor ei fundamentale. Ocupația germană a reprezentat, pentru România, o experiență care nu a putut fi uitată, cu atât mai mult cu cât „autoarea” acesteia era Germania, o țară considerată un posibil model pentru români.

5. Raporturile între învingători și învinși

Încă înainte de a se ajunge la o confruntare armată germano-română, Germania și germanii începuseră a-i privi pe români altfel decât până atunci. Modificarea de atitudine era mult mai evidentă la nivelul factorilor de decizie berlinezi și a forțelor armate ce urmau a fi trimise pe un front din Vestul sau Sudul României. Acest comportament s-a metamorfozat într-o schimbare evidentă în momentul în care războiul dintre cele două țări a devenit o realitate, agravându-se, așa cum era și de așteptat, după victoriile germane și ocuparea treptată a celei mai mari părți a României. Înfrângerea și retragerea în Moldova, cauzate de superioritatea și experiența germană, dar și de insuficienta pregătire militară a României, au făcut ca pentru majoritatea românilor, germanii să devină niște cuceritori abominabili, lipsiți de scrupule și capabili deci de cele mai reprobabile fapte. Românii, înfrânți după ce îndrăzniseră să invadeze Transilvania și să nesocotească supremația afișată de Wilhelm al II-lea, trebuiau aspru pedepsiți și obligați să accepte condiția de învinși.

Evoluția evenimentelor militare pe frontul român, la sfârșitul anului 1916 și în primul trimestru al anului 1917, a impus o stare de fapt ce îi avantaja pe germani, obligându-i pe români să accepte o expectativă prelungită, care era de fapt o criză a cărei eventuală soluționare nu depindea de ei. Încercarea de a evidenția raporturile ce funcționau între germani și români, la un moment dat, raporturi înveredate de Memoriile lui N. Iorga, reclamă, dintru început, unele precizări. Nu întreaga Românie se afla sub ocupația germană. Prin urmare, efectele ei nu erau aceleași pentru toți românii. Apoi, unii români rămași în zona cucerită, proveniți dintr-o anumită parte a societății, nutreau încă sentimente filogermane. Nici atitudinea germanilor față de români nu era întruna aceeași, întrucât nici situația din țara lor nu putea rămâne neschimbată, atât timp cât raportul general de forțe între Puterile Centrale și Antantă oscila în permanență. La toate acestea, se adăuga subiectivismul inerent al memorialistului, care era un român, umilit de drama înfrângerii țării sale și care își afirmase convingerea că pretențiile hegemonice ale Imperiului german nu erau justificate de niște calități anume.

În chiar prima dintre însemnările sale, N. Iorga amintea de ipostaza de cotropitori a germanilor⁴⁸. Absorbit de evenimentele politice ale vremii și de

---

⁴⁸ N. Iorga, **Memorii**, Vol. I, p. 10.

confruntările germano-române din vara anului 1917, el nu a reținut, un timp, decât întâmplător, informații care să privească comportamentul germanilor față de populația autohtonă din teritoriul ocupat. La 25 septembrie 1917, însă, relatând o discuție avută cu generalul Alexandru Mărgineanu, fostul său coleg de școală, întors de pe front, el consemna că „germanii, deși au izbutit să ne facă a părăsi Soveja, Vizantea, cari sunt azi «neutre», arată complect demoralizați. Soldații mânăți la atac plâng. Ofițerii îi duc cu revolverul la spate, și ei înșiși, acești ofițeri, după ce fac mutra lor de trufie, spun tot la cea dintâi amenințare. «Împăratul nostru a nebunit; ne duce la moarte pe toți; nu mai putem», gem oamenii. Wilhelm al II-lea a fost până la Colacu, cu calea ferată. A chemat câte trei, patru oameni din fiecare regiment și li-a cerut o nouă efortare. Rușinea trebuie ștearsă și Moldova cucerită»⁴⁹. Starea de spirit surprinsă în această succintă relatare era una intervenită după confruntările de la Mărăști, Mărășești și Oituz, când atât soldații germani, cât și ofițerii care îi comandau începuseră a-i privi altfel pe români. Considerația pe care o presupunea N. Iorga nu se datora, însă, numai sau în primul rând succeselor de moment ale românilor. Germanii nu deveniseră, între timp, învinși din învingători, întrucât ei continuau să ocupe aceleași teritorii. Dar, moralul lor se modificase, oboșiți fiind și dornici de a se întoarce acasă după o suferință prelungită, care nu putea fi atenuată nici de avantajele ocupantului. Aroganța lor, totuși, nu dispăruse, dar nu mai era cea de altădată. Detaliul acesta fusese reținut ca o satisfacție stăpânită, întrucât celui ce proceda astfel îi repugna orice încercare de afișare a unei fatuități nejustificate. Oricum, germanii păreau a fi decizi să se răzbune și să cucerească și Moldova, deci întreaga Românie.

La începutul lunii octombrie 1917, atunci când în Rusia prefacerile politice luaseră o turnură periculoasă, România s-a văzut amenințată de perspectiva izolării ei totale, conjunctură care era sinonimă cu o condamnare la dezastru. Conștienți de avantajul pe care îl reprezenta o asemenea schimbare în raportul de forțe de pe frontul român, „germanii - observa Iorga - declară că văd «cu simpatie» anarhia rusească»⁵⁰. „Simpatia” lor, desigur, nu era suscitată numai de evoluția campaniei germane din această regiune, ci de evoluția generală a războiului mai ales, care lăsa a se întrevedea perspectiva încheierii unei păci separate. „Pe front nemții strigă «Hoch» Românilor, iar aceștia răspund cu «ho»”⁵¹, nota memorialistul în ziua de 29 noiembrie 1917, într-un moment în care „defecțiunea rusească” devenise o realitate. Două săptămâni mai târziu, când tratativele de pace depășiseră faza tatonărilor, Alexandru Alimăneșteanu, care fusese la Mărășești, îl informa pe N. Iorga despre schimbarea de atitudine a germanilor față de români în general și îndeosebi față de cei veniți din zona neocupată. La acea dată, sublinia jurnalerul, ocupanții germani deveniseră „foarte prevenitori”, oferindu-și serviciile în vederea

⁴⁹ *Ibidem*, p. 126 B 127.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 166.

⁵¹ *Ibidem*, p. 187.

transportării la București a oricărei corespondențe. Mai mult decât atât, ei ajunseseră să aprobe cererile acelor care ar fi dorit să meargă la București⁵², sperând că astfel vor reuși să dezamorseze tensiunea și lipsa de comunicare între Capitală și Iași. Cu aceleași intenții se apela la oficiile unor români filogermani, rămași la București, precum Virgil Arion, care, în ziua de 20 decembrie 1917, venise în Vrancea, la Pădureni, de unde „a scris mai multora, și lui Ion Petrovici, asigurând că germanii sunt gata a restitui tot - și Cadrilaterul”, refuzând însă a negocia cu guvernul liberal condus de Ion I.C. Brătianu și cu Regele Ferdinand⁵³. O asemenea promisiune, care era o înscenare evidentă, lesne sesizabilă, urmarea a provoca o ruptură între români, pe de o parte, și liberali și Rege, pe de altă parte, în vederea compromiterii acelor forțe politice românești care militau pentru continuarea războiului alături de Aliați. Parcă pentru a preîntâmpina un astfel de compromis, N. Iorga consemna în jurnalul său, trei zile mai târziu, o relatare potrivit căreia un român, și nu unul oarecare, „a fost osândit de germani la cinci ani de temniță grea, apoi la doi ani de internare aspră supt acușări desonorante”⁵⁴. Or, cei care fuseseră capabili de asemenea gesturi nu puteau deveni peste noapte niște indivizi cu care se putea colabora. O însemnare din 6 ianuarie 1918 era reținută - aparent, desigur - tocmai pentru că imposibilitatea unui compromis cu germanii părea evidentă. O delegație română sosită la Brăila, condusă de amiralul Constantin Bălescu, în vederea unei discuții cu ocupanții, a provocat „atâta îmbulzeală încât germanii au propus să se desfacă grupul, care «atrage prea mult atenția». Ordonanțele, intrând în prăvălii, au putut auzi [...] pe români plângându-se că «e rău»”. Chiar și în aceste condiții, însă, sublinia Iorga, „primirea a fost bună. Amiralul german spunea că are neconținut la dânsul pe Goethe și pe Shakespeare”⁵⁵. Propunându-și a evita orice împotrivire a populației, oficialitățile germane renunțaseră la o conduită care provocase nemulțumirea generală. „La întrunirea de la Fundația Carol din București a participat și Dimitre Onciul, consemna Iorga. Autoritatea universitară a vorbit la redeschiderea Facultății de Medicină, după Tuelff von Tschappe, care a făcut apel la loialismul studenților”⁵⁶. Peste o lună, același memorialist nota că negocierile de pace aveau loc la Cotroceni. „De acolo delegații noștri sunt duși supt paza militară la masă și supt paza militară la Buftea, unde dorm”⁵⁷. Surprinde „paza militară”, deși negociatorii în cauză erau români, iar tratativele se purtau la București. Măsurile luate în acest caz erau însă într-un totuși justificate, pentru a se evita o posibilă reacție violentă a populației civile, potrivnică păcii cu Germania. Cu toate acestea, tratativele au

---

⁵² *Ibidem*, p. 202.

⁵³ *Ibidem*, p. 211.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 215.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 232 B 233.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 253.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 301.

continuat și tot mai mulți români s-au arătat convinși că pacea în discuție era inevitabilă.

Deși, aparent, raporturile între învingători și învinși lăsau a se întrevădea o posibilă ameliorare, în realitate germanii nu erau dispuși să renunțe la statutul dobândit după o confruntare militară. Se remarcă, de altfel, că „soldații noștri sunt duși de la Focșani la Râmnicul-Sărat supt escortă de cavaleria germană. Unii ofițeri au refuzat și s-au întors la Iași. Cei cari au sosit în gara București aveau cea mai demnă atitudine tăcută”⁵⁸. Câteva zile după ce reținuse această informație, N. Iorga observa că, la Iași, „tipuri de ofițeri germani în civil apar, cu căutătura dominantă a «supra-omului»”⁵⁹. Este posibil ca în acele împrejurări, când tratativele păcii separate ajunseseră într-un stadiu avansat, comportamentul ofițerilor germani să fi fost chiar cel descris de memorialist. Nu este exclus ca acei ofițeri să fi afișat o conduită uzuală pentru ei, dar care i-a surprins pe români, obișnuiți cu alte maniere. Apoi, se cuvine să ne amintim că atât acuzațiile adresate de N. Iorga Germaniei, în momentul declanșării războiului, cât și imaginea supranaturală a soldatului german, pornit să cucerească lumea, reprezentau un laitmotiv al încercării de a justifica superioritatea rasei germane. Tiranizat de acest gând, istoricul ajunsese, probabil, să vadă, în fiecare militar german, întruchiparea arhetipică a soldatului cuceritor, în numele unei culturi care trebuia să devină una dominantă. La 18 martie 1918, deci după trei zile numai, N. Iorga reda discuția avută cu un ofițer român întors din Germania, care a fost deportat, împreună cu alți conaționali, la Krefeld. „Aici - îl informa acesta - lipsa era așa de mare de nu se mai puteau recunoaște cei cari nu se văzuseră câteva săptămâni. Zeama de sfecle și gullii era toată hrana, cu o sută de grame de pâine pe zi. Au murit - nota el -, după constatările oficiale, patruzeci de mii de soldați români; trei mii numai la Danzig. «Voiau să ni distrugă rasa!»”⁶⁰. Dacă prima parte a relatării poate fi considerată verosimilă, deoarece în Germania lipsurile erau, într-adevăr, copleșitoare, cea de-a doua parte pare a fi o exacerbare emoțională ori, mai ales, una ce învedera antigermanismul martorului. Este greu, dacă nu imposibil, de crezut că în acel punct de deportare au murit 40.000 de soldați români. Apoi, „constatările oficiale” invocate erau, aproape sigur, fanteziste. Ce oficialitate germană era interesată de asemenea „constatări”, care se vor întoarce, neîndoielnic, împotriva Berlinului? Și să nu uităm că războiul intrase într-o fază care nu-i avantaja pe germani. Cruzimea ocupantului nu putea fi pusă în permanență la îndoială. Poate chiar era adevărată intenția germanilor de a ne „distruge rasa”. Dar o asemenea înclinație patologică nu putea fi demonstrată cu exagerări de genul aceleia relatate de ofițerul citat.

În ziua de 10 aprilie 1918, N. Iorga s-a întâlnit cu Saint-Aulaire, care îl informa că „după vești sigure din București”, „Tuelff von Tscheppe promite o

⁵⁸ *Ibidem*, p. 318.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 324.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 326.

răscoală țărănească și apoi - ocupația și în Moldova”⁶¹. Nu era prima dată când se vorbea despre cucerirea Moldovei. Și nici ideea unei răscoale a țăranilor nu era o noutate. Însă, la acea dată, era puțin probabil că autoritățile germane intenționau, într-adevăr, să pună în practică asemenea proiecte, care contraveneau păcii semnate recent cu România. Aceste „vești sigure”, cum le numea diplomatul francez, erau, presupunem noi, forme de manifestare ale presiunii exercitate de ocupanții germani pentru a-și impune autoritatea și în Moldova. Două zile după aceea, el consemna că „misiunea germană se miră de bielșugul în care trăiesc cei de sus aici..., caz unic în Europa”, adăugând, imediat, că germanii “se arată indiferenți față de sentimentele populației. «Cui nu-i place de noi într-un local public n-are decât să iasă afară»”⁶², declarau ei, sfidând astfel orice manifestare antigermană.

O însemnare făcută la 20 iunie 1918 vine să completeze relatarea ofițerului întors de la Krefeld, pe care am comentat-o. De această dată, un alt ofițer român, care a fost deportat la Stralsund și Krefeld, se confesa, arătând că „erau acolo șase sute de ofițeri de-ai noștri. De când li trimitea provizii Crucea Roșie erau bine ținuți, deși foamea făcea ca personalul de la Căile Ferate germane să fure din pachetele lor. Aveau teatru, jucând și piese iredentiste, după ce, înaintea germanilor încântați, începuseră cu «Alt-Haidelberg». Își căutau cele necesare în oraș, cetiau cărțile aduse de cei veniți din spitalele și teritoriul ocupat și jucau, pe mii de mărci, cărți. Cu toate invitățile desperate din «Krefelder Zeitung», nemțoaicele muriau după oamenii frumoși și călduroși din Sud. Sentinelele, pe bani, schimbau scrisorile. S-au făcut și logodne. La plecare au primit mai multe flori decât, aici, la mobilizare. Alte trenuri au trebuit să plece noaptea. În unele familii au fost scene”⁶³. De această dată, nu se mai amintea nimic despre soldații morți și nici despre intenția germanilor de a ne distruge rasa. Dar cele două mărturii nu se refereau la aceeași perioadă, deși nu se excludeau, ci, dimpotrivă, se completeau reciproc. A doua zi, N. Iorga a fost vizitat de un căpitan, care îi povestea că „a fost prins în șarja cavaleriei de la Robănești. A fost dus la Stralsund”. „Unii ofițeri au mers la Krefeld - preciza el -, unde li s-au ținut cursuri speciale, pentru a fi apoi expediati în teritoriul ocupat”⁶⁴. O altă relatare, datată 17 iulie 1918, venea să le întregască pe celelalte. „Profesorul Denize din Ploiești, venit din închisoarea germană, spune că un S., plutonier, scria articole în ziare germane și purta chiar uniformă germană”⁶⁵. După cruzimile consemnate în urmă cu patru luni, puse în seama unui centru de deportare din Germania, unde se pretindea că au murit câteva zeci de mii de români, informațiile aflate de această dată erau compromițătoare tocmai pentru cei în cauză și, mai ales, erau într-un totu plauzibile.

⁶¹ *Ibidem*, p. 345.

⁶² N. Iorga, *Memorii*, Vol. II, p. 9.

⁶³ *Ibidem*, p. 29 B 30.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 31.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 42.

Tot un ofițer îl informa pe memorialist că după ce „a rătăcit mult timp prin teritoriul ocupat, are impresia că germanii căutau anume să ucidă prin foame pe prizonierii noștri”, adăugând apoi că „germanilor le plăcea să ieie mărturii de ofițeri contra Regelui și a Reginei”⁶⁶. Sublinierea din urmă era adevărată. Regele Ferdinand nu putea fi iertat pentru că își trădase nația, conducând o țară inamică Germaniei, iar Regina Maria era aceea care refuzase cu consecvență eventualitatea unui război împotriva Antantei. Suveranii României au fost în permanență recuzați de Berlin și s-a recurs la varii încercări de înlăturare ori măcar de compromitere a lor.

După atâtea mărturii potrivnice, la 3 august 1918, deci nu cu mult timp înainte de încheierea războiului, N. Iorga consemna, în sfârșit, o confesiune care se deosebea, din toate punctele de vedere, de celelalte. „Un maior alsacian, Michaelis, ține un discurs arătând cum, trimes pentru «a ținea în frâu un popor sălbatec și mișel, și nespus de leneș», el a găsit o altă lume, ale cărei calități le descopere zilnic”⁶⁷. Iată, deci, că nu toți germanii se comportau la fel cu românii și nici nu manifestau față de ei aceleași sentimente. Scena aceasta se consuma, însă, în teritoriul ocupat. Referindu-se la Iași, N. Iorga consemna că „germanii de aici, trecând pe Strada Lăpușneanu din sălbateca goană a automobilelor care țipă, continuă a sfida”⁶⁸. Și parcă pentru a demonstra că maiorul alsacian amintit era o excepție, cineva, întors din teritoriul ocupat, declara, la 16 august 1918, că „furia nemțească n-are nici o margine. Bătrâna d-nă Crețulescu de la Drajna, care voia să-și reieie casa, a fost dată afară în brânci de soldați. Prețurile sunt enorme”⁶⁹. La începutul lunii următoare, o mărturie ce venea dintr-o sursă neprecizată, consemna faptul că „în teritoriul ocupat germanii dau jos de pe trotuar pe trecători și amendează pe indivizi”⁷⁰. Urma o altă veste, în conformitate cu care, „germanii au oprit trenurile cu profesorii cari merg spre teritoriul ocupat. Cincisprezece zile va fi suprimat transportul. Funcționarii veniți sub steag și profesorii nu mai sunt reintegrați”⁷¹.

În sfârșit, o ultimă relatare transcrisă înainte de încetarea războiului era una cu care N. Iorga își propusese parcă, deși nu putea prevedea cursul evenimentelor, să evidențieze modalitatea în care vor evolua raporturile ulterioare dintre învingători și învinși. „Nemții, consemna el la 22 octombrie/5 noiembrie 1918, deci cu șase zile înainte de semnarea armistițiului de pace, ațâță pe țăranii la răsccoală pentru a face republica bolșevistă. Mizeria, datorită nemților, e grozavă. Se ia totul. Mii de oameni mor zilnic de bolile foamei. Până la mine ajunge glasul desperării

---

⁶⁶ *Ibidem*, p. 41.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 51.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 54.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 56.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 64.

⁷¹ *Ibidem*.

lor. S-a renunțat la demobilizare pentru a nu se da arme nemulțumiților”⁷². Dacă majoritatea celorlalte note erau atribuite altcuiva, de această dată, informația consemnată era asumată de memorialist. Nemulțumirea lui împotriva germanilor era atât de mare încât nu a mai reușit să rămână neutru, așa cum fusese, întrucâtva, până atunci. Îl îngrijorau pericolul „republicii bolșeviste” și românii morți datorită rapacității armatelor ocupante germane. Răbdarea românilor ajunsese, realmente, la limita suportabilității.

Chiar dacă unele dintre informațiile pe care ni le oferă N. Iorga sunt îndoielnice sau chiar evident inexacte, ele rămân, totuși, o mărturie ce nu trebuie evitată și care pune la dispoziția cercetătorului unele date necesare discutării raporturilor care au funcționat în anii 1917-1918 între învingătorul german și românii învinși.

6. Atitudinea românilor față de ocupantul german

Pentru români, experiența ocupației germane din anii 1916-1918 a reprezentat o gravă dereglare a evoluției generale a țării, care nu a rămas, desigur, fără urmări asupra mentalului colectiv al epocii. Impactul înfrângerii militare, înfrângere însoțită imediat de ocuparea celei mai mari părți a teritoriului național, s-a repercutat asupra stării de spirit a românilor. La un moment dat, s-a crezut chiar că România va dispărea de pe harta politică a Europei. Dificultățile de ordin moral au fost agravate, treptat, de consecințele regimului de ocupație introdus de oficialitățile militare germane. Așa cum era de așteptat, instituirea regimului de ocupație a coincis cu declanșarea unei stări de respingere fătășă a populației autohtone față de ocupantul german. De fapt, chiar și înainte de intrarea în război a României, adversitatea acestei țări față de Germania devenise cunoscută. S-a ajuns la o asemenea situație anormală după izbucnirea Primului Război Mondial, când majoritatea oamenilor politici români - dar nu numai ei - și-au afișat public dezavuarea intențiilor relevate de Puterile Centrale, deci și de Germania ori în primul rând de ea.

În momentul în care N. Iorga a început a-și nota impresiile din timpul războiului, raporturile între români și ocupanții germani erau deja cunoscute și ele evoluau către un punct de încordare maximă. Memorialistul se arăta pornit împotriva „nemțofililor” din București, „cari nu se astâmpără”⁷³. La 6 iulie 1917, A. D. Xenopol, deși foarte bolnav, avea puterea de a-i ironiza, nevinovat, pe ocupanți⁷⁴. Nu mult timp după această dată, însă, atunci când Moldova se va confrunta cu perspectiva unei ocupații iminente, capitala acestei provincii ajunsese

---

⁷² **Ibidem**, p. 94.

⁷³ N. Iorga, **Memorii**, Vol. I, p. 58.

⁷⁴ **Ibidem**, p. 61.

de nerecunoscut, în timp ce „primarul pare încântat că «rămâne cu nemții»”⁷⁵, fără a fi numaidecât filogerman. Revenind asupra acestei teme, N. Iorga consemna la 14 august 1917 ceea ce-i relatase cineva întors la Iași din teritoriul ocupat. „Țăranii - declara ofițerul respectiv - doresc toți «să vie România». În părțile de la Buzău încoace e o lipsă înspăimântătoare. Ici și colo ceva brânză; mălaiul lipsește cu totul. Copiii mor cu grămada. Bătrânii plâng când o spun. Lumea se hrănește cu prune fierte. [...] Lumea aproape nu iese pe stradă, care toată iarna era plină de soldați străini. [...] Mahalalele sunt indignate”⁷⁶. Lipsurile și nemulțumirea provocate de ocupația străină nu erau, desigur, atributele unei situații de moment, lesne de depășit. Patru zile mai târziu, un alt ofițer îl informa pe memorialist că în zona ocupată „se impunea răniților să-și ridice măcar capetele la intrarea celui din urmă soldat german”⁷⁷. Orice gest, care părea unul de demnitate, era aspru amendat de autoritățile militare germane. Răspunzând lui N. Iorga, care se întreba dacă trebuiau luate în seamă amenințările ocupanților, Regele Ferdinand preciza că la acea dată, adică la sfârșitul lunii septembrie 1917, „cu toate amenințările, nu s-ar porni nici o acțiune, care n-ar avea sens și scop. E în tot ce se face de germani, observa cu îndreptățire suveranul român, o comedie, comedia personală a Împăratului. «Știi ce filipică a făcut contra mea - îi amintea el adresându-se memorialistului -, după ce s-a prezentat la Curtea de Argeș și aiurea. Eu nu mă supăr; mai curând mi-e milă. Poate ne vom vedea cândva unul cu altul, și atunci cel rușinat nu voi fi eu. Scenele din Reichstag arată în ce hal se află Germania”⁷⁸. Generalul Eremia Grigorescu, la rândul lui, după ce se lăuda cu Avictoriile” din Dobrogea, precum și cu cele de la Mărășești și Oituz, declara că „nu mă tem nici de Mackensen”⁷⁹. Și nu era, fără îndoială, singurul care gândea așa. Totuși, în momentul în care s-a ajuns a se discuta pacea separată cu ocupanții, „negociatorii noștri, consemna N. Iorga, n-au avut cel mai elementar simț de demnitate. S-au arătat extrem de încântați de primirea ceremonioasă a germanilor, cari i-au întâmpinat la ieșirea chiar din tranșee, printr-un căpitan de stat-major în mare uniformă. La vila doamnei Apostoleanu, bine păstrată și păzită de ostași cu chivere, li s-a făcut o cinste deosebită, pe care delegații au apreciat-o așa de mult, încât au strâns mâinile, au luat masa împreună, au ascultat toasturi cu «Hoch die Rumänien» sau chiar «Hoh Rumänien» și au și răspuns, s-au fotografiat în rând cu nemții, cu ungurii, cu bulgarii și turcii! Am văzut fotografia”⁸⁰. Un asemenea comportament, aparent numai surprinzător, evidenția o stare de fapt potrivnică războiului, exprimată de repugnanța acelor care suportaseră, încă de la început, un supliciu

---

⁷⁵ *Ibidem*, p. 73.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 95.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 98.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 132-133.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 136.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 185.

greu de imaginat. „Curentul nemțesc crește, constata N. Iorga la 28 noiembrie 1917. Prin trenuri ofițeri de rezervă îl propagă. La o divizie s-a dat masă cu muzică pentru armistițiu. Râmniceni și buzoieni ar dezerta, de mult, cu miile. Ziarul «Acțiunea» ne face donBQuixoți și cere, contra «sentimentalilor» cu «sensiblerie» și considerații de «amor propriu», politică reală»⁸¹. Pacifismul afișat sau numai acceptat de români, în toamna anului 1917, nu era străin Europei acelor timpuri, unde dorința încheierii războiului era veche și determinată de cauze diferite. În cazul românilor, cu excepția unor politicieni și a unor ofițeri cu veleități politicianiste, această atitudine era motivată de prelungirea războiului, însoțită de suferințe care îl făceau să pară interminabil. Din păcate, pacifismul celor mulți, care nu mai puteau suporta drama războiului, se confunda, în cazul unora, cu „filogermanismul” de care vorbea N. Iorga. O asemenea deturnare de opinie era periculoasă și amenința să compromită scopul participării României la război. De aceea, nota memorialistul, „ofițerii cari - aproape - au benchetuit cu germanii la Focșani, ar fi fost muștrați de primul ministru”⁸². În ziua următoare, ca o replică, parcă, „nemțofilii au răspândit șovonul căderii lui Clemenceau în urma unei interpelări a lui Caillaux!”⁸³. Toate acestea, desigur, nu se întâmplau pe front, acolo unde, deși „mâncarea e puțină și proastă”, „nu se fraternizează: ai noștri îi urăsc” pe germani⁸⁴. Speculându-se dezorientarea acuzată de opinia publică, s-a ajuns uneori la afirmarea unor considerații politicianiste, care evidențiau divizarea societății civile românești. „Un fruntaș gazetar liberal - nota jurnalistul - strigă că țara va deveni filogermană. El declamă asupra necesității abdicării Regelui”⁸⁵. Or, renunțarea, în acele împrejurări, la Regele Ferdinand, era sinonimă cu abandonarea intereselor naționale, în favoarea pretențiilor germane. Deși o asemenea declarație părea a exprima o opinie singulară, întâmplătoare, informațiile consemnate de N. Iorga demonstrează că realitatea era alta. Mergând pe front, în prima zi a Crăciunului anului 1917, el descoperea „multă lume săracă, absolut stoarsă. Un moșneag, luând o bucată de pâine de la noi, ni urează «pace și liniște»”. Consemnând distrugerea Mărășeștilor, el preciza că Ași aici s-a încercat fraternizarea. Muzici au cântat de Crăciunul lor și de al nostru. Se trimet la noi ziare din București, ce se transmit nedeschise la Cartier. Starea de spirit a soldaților noștri din regimentul 32, care s-a luptat eroic, [...] e excelentă. Joacă hora cu strigătele care pomenesc pierderile nemților și sunt foarte bucuroși să și cetească. O calfă de frizer din Ploiești, contingentul 1918, arată cum a secerat un batalion întreg cu mitraliera lui. Și ce bucuros spune cum a fost fugărit dușmanul. E sergent și i s-a

⁸¹ *Ibidem*, p. 186.

⁸² *Ibidem*, p. 190.

⁸³ *Ibidem*.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 208.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 211.

dat Virtutea Militară”⁸⁶.

Cu toate acestea, la 4 ianuarie 1918, istoricul consemna că „generalul Petala vine la mine, speriat de curentul pacifist germanofil. El se întinde - considera înaltul ofițer - până sus în lumea miniștrilor, între cari unul ar fi spus că, odată ce nemții nu mai cer plecarea Regelui, nu vede de ce n-am negocia cu ei”⁸⁷. La Iași, Constantin Meissner, politician conservator, organiza „concerte de Duminică, la care poștește și câte optzeci de invitați. Se strecoară, firește, și puțină politică nemțească”⁸⁸. În același timp, „cei de la București ar fi continuând lupta lor, pentru înlăturarea lui (a Regelui - n. ns.) și poate și a Dinastiei”⁸⁹. Campania pacifistă, care era de fapt și progermană, adică favorabilă păcii separate, atinsese la sfârșitul lunii februarie 1918 dimensiuni îngrijorătoare. Prezent la o întrunire a Camerei, Constantin Brătianu îl informa pe N. Iorga că Aunul din acei cari înțețiau la război e acum de părere că ni-ar trebui o «administrație germană»⁹⁰. Un ofițer de rezervă îi scria, la 26 februarie 1918, informându-l că „în armată, propaganda pacifistă a făcut ravagii și că în multe unități nu s-ar mai putea conta pe spiritul trupelor”⁹¹. Indiferent de exagerările insinuate de aceste informații, știut fiind faptul că mulți dintre cei care le lansau aveau intențiile lor, trebuie să recunoaștem că pacifismul românesc era adevărat și că se cuvenea ca guvernul român să țină cont de el. Poate așa se și explica decizia acelor care conduceau atunci țara de a accepta „să se publice o telegramă Nauen cu condițiile de pace”, oferind astfel ziarului „Timpul” ocazia de „a le deplânge și a acuza pe dușmani”⁹².

La 2 martie 1918, atunci când temerile atât de comentate în ultimul timp deveniseră o realitate, Regele, contactat de N. Iorga, se arăta convins că „apărarea nu mai era posibilă. Așa au judecat toți. Rezistența - considera el - ar fi dus, mai curând sau mai târziu, la o înfrângere. Atunci de ce sacrificiul?”. Resemnat, Ferdinand nu putea decât să accepte că „va fi ocupație germană, cu toate consecințele ei. «Mâne îmi vor cere - presupunea el - să înlătur de lângă mine pe cutare și pe cutare, să închid într-o mănăstire pe Regina, și în alta pe Carol»”. ALa urmă, Regele amintește politica de silă germană și încheie așa: «eu n-am urât pe nimeni. Dar, fiindcă lucrul merge așa, ei bine am ajuns să urăsc poporul care m-a născut»”⁹³.

Accederea lui Alexandru Marghiloman la guvern avea semnificația unei cedări. Renunțarea la continuarea războiului se înfățișa, în cazul multora, ca soluția

⁸⁶ *Ibidem*, p. 216 B 217.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 229.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 255.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 284.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 296.

⁹¹ *Ibidem*, p. 300.

⁹² *Ibidem*.

⁹³ *Ibidem*, p. 310-311.

cea mai potrivită pentru România acelor vremuri. Ceea ce se întâmplase până atunci nu mai interesa sau nu mai impresiona pe nimeni. Zadarnic încerca noul premier să dreagă ceva, asigurându-i pe cei aflați la Iași că „asupra germanilor a făcut mare impresie rezistența de la Mărășești”. Revenind la vexațiunile suportate de românii din teritoriul ocupat, Marghiloman declara că Apurtarea ofițerilor străini (germani - n. ns.) a fost insuportabilă ca aroganță în cele dintâi două, trei luni. Apoi, spunea Bărbătescu, noul șef al Siguranței, ori ei s-au deprins cu noi, ori noi cu dâșii. Nici nemții din țară (germanii români - n. ns.) nu-i pot suferi, și li-i rușine de compatrioții lor⁹⁴. Așadar, nu numai Regele se confrunta cu asemenea sentimente.

La Iași, chiar și după instituirea guvernului Alexandru Marghiloman, sentimentele antigermane nu s-au atenuat. În ziua de 12 martie 1918, N. Iorga nota că „ieri un ofițer infirm a bătut într-o cofetărie pe un plotonier, care se așezase la masa a doi ofițeri germani și-i informa”⁹⁵. „La București, consemna el două zile mai târziu, s-ar fi făcut o primire grandioasă demobilizaților. Germanii se plâng că soldații nu-i salută și că ofițerii noștri nu răspund măcar la salutul lor. Dar, adăuga imediat, după alte știri, numărul femeilor care petrec cu străinii e enorm și purtarea lor e scandaloasă”⁹⁶. Dintr-o consemnare făcută la 16 martie 1918, aflăm că la acea dată erau semnalate numeroase „conflicte la București între ofițerii noștri și cuceritori, cari vreau să impuie salutul”⁹⁷. Câteva zile mai târziu, cineva îl informa pe memorialist că „ura contra germanilor e nespusă”⁹⁸. Contrariat de atitudinea românilor, chiar și Mackensen a ajuns la un moment dat să reproșeze oficialilor români că „demobilizații noștri nu salută și nu răspund măcar la salut”⁹⁹. Concomitent, o altă notație semnală că Aîntr-o scrisoare a unei fete din teritoriul ocupat se arată cât fură germanii la București. «Nu mi-e frică de ei, dar scârbă îmi este...»¹⁰⁰, mărturisea ea.

La 27 martie 1918, N. Iorga nota că și „Stere ar fi spuiind că în teritoriul ocupat n-ar mai fi nici un germanofil, așa de barbară a fost purtarea cuceritorilor. Nici el n-ar mai avea simpatii pentru dâșii?! Reichmann, polițaiul Bucureștilor, desminte zvonul că după pace va înceta administrația militară și cere populației ca și mai departe să asculte de ordinele ei”¹⁰¹. Memorialistul însuși se arăta dezamăgit de faptul că „Otelul Traian a fost, de trei săptămâni, închiriat de germani, cari vor instala aici, ce rușine!, birourile de control ale căilor ferate, ale poștelor,

⁹⁴ *Ibidem*, p. 316.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 320-321.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 323.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 324.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 327.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 328.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 329.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 335.

telegrafelor și telefoanelor. Asta e «pacea»...¹⁰². Întâlnindu-l, în ziua de 13 aprilie 1918, pe Alexandru Lapedatu, care se întorcea de la mănăstirea Slatina, Iorga afla că și de acolo „calugării pleacă, nevrând să rămână supt nemți”¹⁰³. Peste două zile scria: „la București urmează conflictele între cei înțorși și germani. Buchete din mâni nevăzute cad asupra soldaților, ofițerilor cari trec. Unul dintre ai noștri, somat brutal de un căpitan german să salute, a refuzat, fiindcă nici germanii nu răspund. La insultă a răspuns izbind de zid pe insultător. A fost suit în automobil și retrimis în Moldova”. Referindu-se la teritoriul liber, el adăuga: „cu soldații de aici Comandatura Pieții din Iași e foarte brutală. Mânați ca oile pentru cea mai mică greșală, bieții băieți sunt insultați și bătuți. Noaptea tot orașul e împănăt cu santinele”¹⁰⁴. Cu trei zile înainte de semnarea, după atâtea amânări, a păcii separate, despre care memorialistul auzise că e „aproape încheiată”, circula zvonul că „germanii caută a înlocui pe Marghiloman cu Carp, care ar înlătura și Dinastia”¹⁰⁵, zvon care pleca, poate, de la o intenție avută în vedere la un moment dat. O zi după ce notase aceste gânduri, N. Iorga l-a întâlnit pe Barbu Știrbey, care „crede că Aliții vor învinge și, cu toate că, la 1914, era pentru a merge cu Centralii, e acum anti-german. În teritoriul ocupat, adăuga el, cutare vechi germanofil, venit temporar de acolo, spune că nu e nici o ură contra lui Brătianu. Ura contra germanilor e așa de mare încât nu lasă loc alteia”¹⁰⁶. În sfârșit, pe 24 aprilie 1918, în ziua semnării „Apăcii ticăloase”, cum o numea istoricul, el însemna: „se zice că au fost încercări oficiale de a se face demonstrații (și cu soldații demobilizați): ele n-au izbutit”¹⁰⁷.

După semnarea păcii, la 24 aprilie/7 mai 1918, atitudinea românilor față de germani a devenit și mai ostilă, cu numeroase manifestări potrivnice ocupantului. „Regele, observa N. Iorga, evită orice contact cu germanii”¹⁰⁸, retrăgându-se la Piatra Neamț. „În Basarabia-de-jos, coloniștii germani și bulgari țipă de rechizițiile nemțești și chiamă pe români”¹⁰⁹, consemna memorialistul la 26 mai 1918. Peste trei zile nota că „de când a fost la București mai ales, Cantacuzino-Pășcanu e contra nemților”, în timp ce Henri Stahl, întors din capitală, mărturisea că „și lui armata nemțească îi face cea mai rea impresie”¹¹⁰. Un ofițer întors din captivitatea bulgară i se destăinuia memorialistului, mărturisindu-i că „e bucuros că nu merge la București să vadă domnia străinilor. Are speranță că o să iasă altfel de cum cred dușmanii, că armata noastră va intra iarăși în foc, că ne vom răsbuna”¹¹¹. Și chiar

¹⁰² *Ibidem*, p. 344.

¹⁰³ *Ibidem*, p. 350.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 352-353.

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 358-359.

¹⁰⁶ *Ibidem*, p. 359.

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 360.

¹⁰⁸ N. Iorga, *Memorii*, Vol. II, p. 9.

¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 16.

¹¹⁰ *Ibidem*, p. 17.

¹¹¹ *Ibidem*, p. 18.

așa s-a întâmplat. O relatare ce părea să facă notă discordantă, dar care confirma de fapt imparțialitatea memorialistului, era aceea care aparținea unui ofițer întors din teritoriul ocupat, care spunea că „acolo unii au fost jăfuiți; alții, bine plătiți, laudă pe nemți, cărora «li dă Dumnezeu biruința, fiindcă sunt oameni drepti»». Învățătorii au fost, la un anume moment, duși între puști. Femeile, mai toate, se poartă prost. Mâncarea se ia unde se găsește. Casa mea din Văleni e prădată înăuntru, cu ajutorul localnicilor”¹¹².

Antigermanismul românilor a devenit, după încheierea păcii, mai evident decât înainte. La 30 august 1918, N. Iorga relatează că „Burian a fost întrebat de un deputat dacă e adevărat că la Curtea Regelui românesc și în cercuri influente se găsește o nouă mișcare contra Centralilor. Ministrul ungaro-austriac a avut insolența - comenta N. Iorga - să spuie că i-au ajuns la cunoștință asemenea fapte petrecute în «partea neocupată a României» și că a luat măsuri energice”. „Mișcarea contra Centralilor”, care nu era „nouă”, ci aceeași de la intrarea României în război, era adevărată, însă nu la fel erau „măsurile energice”, pretinse a fi fost puse în practică de fostul consul imperial la București. Încercând a găsi o explicație acestei manifestări de vanitate rănită, N. Iorga nota: „cineva îmi spune că amenințarea cu ocupația a venit îndată după ce la Tuffli li s-a cântat ofițerilor germani Marsilieza”¹¹³. Dar, așa cum era și de presupus, ofensele proferate în teritoriul ocupat provocau reacțiile cele mai virulente. „D-rul Angelescu - nota Iorga la 1 septembrie 1918 - vine de la București. E indignat de hoția și obrăznicia germanilor”¹¹⁴. Într-o însemnare făcută o lună mai târziu, ni se spune că „nemții de aici (din Iași - n. ns.) se strecoară noaptea. La gară s-au auzit huiduieli”¹¹⁵. De această dată, informația aparținea memorialistului, deci nu fusese preluată de la altcineva. La fel era și însemnarea din 14 octombrie 1918, când nota: „la Academie, ședință solemnă. Onciul comemorează pe Kogălniceanu cu un discurs în care se insistă asupra legăturilor lui cu Germania; este - observa memorialistul - și o nuanță conservatoare”, însă fondul „insistenței” evidențiază o atitudine condamnabilă, sesizată imediat de ilustrul istoric și „rectificată”, cum observa el¹¹⁶. Dacă la Academia Română, eventualele alunecări în politicianism căpătau uneori accente progermane, pe stradă, toate manifestările publice erau antigermane. După ce la 21 octombrie 1918, în Piața Unirii, a avut loc o demonstrație de simpatie față de Aliați, a doua zi a fost organizată o întrunire a studenților, „cari stau înaintea Palatului și cântă «Trăiască Regele», apoi readuc steagurile la Universitate”. Cu acea ocazie, „Gheorghe, fiul lui Cuza, a palmuit pe unul din cei doi ofițeri germani cari voiau să treacă prin mulțime cu automobilul. Sâmbătă seara, alți doi au fost

¹¹² *Ibidem*, p. 30.

¹¹³ *Ibidem*, p. 61. „Tuffli” era o cofetărie din Iași.

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 62.

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 77.

¹¹⁶ *Ibidem*, p. 85.

bătuți rău”¹¹⁷. O altă însemnare, făcută în aceeași zi, ne informează că duminică dimineața și până la ora unu’ au fost mari demonstrații în București. Mulțimea s-a dus la Athénée Palace, cuibul nemților, unde se spunea că au sosit ofițeri francezi pentru armistițiu. S-a chemat ofițerul de serviciu român pentru a da asigurări că nu e adevărat. Publicul a rămas însă, șuierând și huiduind pe jandarmii germani și trupa străină. S-a lucrat cu baioneta pentru a se împrăști mulțimea. Ar fi o sută de răniți”¹¹⁸.

Așadar, cu o săptămână înainte de semnarea armistițiului, atitudinea românilor față de ocupanții germani depășise stadiul împotrivirilor pasive. Existau, așa cum am văzut, destule indicii care ne fac să credem că dacă nu intervenea încheierea războiului, românii ar fi trecut la forme violente de exprimare a nemulțumirii lor față de o ocupație care dura de peste doi ani. Radicalizarea antigermanismului românesc era firească, întrucât niciodată în istorie o ocupație nu a fost considerată, de cel învins, o binefacere. În plus, ocupația germană în România a supus un teritoriu și populația care îl locuia unei exploatare care friza robia, însoțită în permanență de o aroganță ofensatoare.

*

Întrucât jurnalul lui N. Iorga începe cu data de 17 mai 1917, când trecuseră, deci, aproape trei ani de la începutul războiului, însemnările reținute în paginile lui ne oferă un tablou incomplet al imaginii Germaniei și a germanilor în conștiința publică românească a anilor Primului Război Mondial. Chiar și așa, însă, informațiile cuprinse în această importantă lucrare memorialistică sunt în măsură să contribuie la elucidarea unui subiect care nu a făcut, încă, până în prezent, obiectul unei abordări speciale. Fără a fi un martor ocular, în adevăratul înțeles al cuvântului, marele istoric român a înregistrat în însemnările sale zilnice destule informații despre Germania și Primul Război Mondial, despre confruntarea armată germano-română, despre ocupația germană, precum și despre raporturile intervenite, în timp, între învingători și învinși, adică între germani și români. Dar și invers.

O investigație ca aceea de față este, presupunem noi, binevenită, atât pentru istoriografia germană, cât și pentru cea română. Fără cunoașterea referințelor memorialistice, care au o semnificație particulară, nu va putea fi scrisă, vreodată, o istorie completă a participării Germaniei la Primul Război Mondial, deci și a prezenței acestei țări pe frontul român, în anii 1916-1918.

---

¹¹⁷ *Ibidem*, p. 93.

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 93 B 94.

Germany and the Germans in The Memoirs of Nicolae Iorga (1917- 1918) (Summary)

World War I was a key event of the 20th century, marking the beginning of a new chapter in world history. Historians have dedicated an impressive number of special studies, monographs, documents and memoirs to this subject, but investigation continues to accelerate. A significant untapped resource is the wealth of memoirs and diaries dealing with 1914-1918.

The first two volumes of The Memoirs of one of Romania's leading historians, N. Iorga, are one such resource. Iorga studied in Germany, published various works about the German past, and appreciated German history and culture. The military confrontation between Romania and the Central Powers (including the occupation of Romania) was closely followed by the great historian.

This study focusses on six important aspects of these years in the vision of N. Iorga: N. Iorga and Germany, Germany on the European Battlefield, Germany and Romania in the Years 1917-1918, The German Occupation and Romania, Relation between Conqueror and Vanquished in the Last Years of the War, and The Attitude of the Romanians toward the German Occupiers. Iorga's Memoirs provide many significant details about the situation of Romania and the war during 1917-1918, as seen by a professional historian and a leading figure in Romanian civilization and culture.

PARTICIPAREA REGIMENTULUI 92 INFANTERIE LA LUPTILE DIN CEHOSLOVACIA, DECEMBRIE 1944-APRILIE 1945 (I)

Adolf Minuț

În nr. VII al Revistei de istorie *Zargidava*, apărută în anul 2008, ne-am referit la participarea Regimentului 92 infanterie la luptele din Ungaria, împotriva trupelor hitleriste și horthyste, operațiune ce se înscria în prevederile Armistițiului dintre România și URSS, încheiat în septembrie 1944 la Moscova. În materialul de față vom însoți acest regiment în timpul ostilităților de pe teritoriul Cehoslovaciei, stat înființat după prăbușirea „monarhiei cezaro-crăiești” și încheierea Primului Război Mondial, când cehii și slovacii au format un stat independent. În anul 1939, după ce țara a fost invadată de trupele Wehrmacht-ului, Cehoslovacia și-a pierdut independența. Așa numitul Protectorat al Boemiei și Moravei (teritorii componente ale tânărului stat) a dus la intrarea sub controlul direct al Germaniei a acestor două provincii, iar industria moravă a devenit un furnizor important de armament pentru armata hitleristă. După anul 1990 au luat ființă două state distincte și independente, prin bifurcare, Cehia și Slovacia.

În articolul amintit spuneam că marile speranțe puse în „Sistemul Versailles” s-au dovedit a fi ineficiente pentru a rezolva marile contradicții care generaseră Prima Mare Conflagrație care a zguduit lumea la începutul secolului al XX-lea.

Obosită de forțele fizice și materiale, din cauza grelelor și istovitoarelor încleștări militare, în lupte de uzură, care păreau fără sfârșit, omenirea spera, la sfârșitul războiului, că pacea va domni în lume. Această dorință suflătească a tuturor popoarelor putea fi ușor implementată dacă s-ar fi dat dovadă de încredere în convingeri juste, bun simț și prudență rațională. Cunoscutul om politic britanic Winston Churchill spunea, destul de filozofic, că fraza „război pentru terminarea războiului” era pe buzele fiecăruia și chiar s-au luat măsuri pentru a o transforma în realitate¹.

Imediat după război, „încrederea”, „bunul simț” și „prudența” au devenit expresii deșarte, atâta vreme cât însăși Societatea Națiunilor, proaspăt înființată, s-a dovedit a fi neputincioasă în rezolvarea practică a celor mai importante probleme de care depindea securitatea popoarelor. Arhiconcusele Tratat de pace de la Versailles, Trianon, Saint-Germain-an-Laye, Sevres, Neuilly-sur-Seine, nu numai că nu au avut darul de a rezolva pe cale pașnică marile contradicții, dar le-a complicat și mai mult, pentru că au avut în vedere rezolvarea problemelor care interesau puterile Antantei învingătoare. Așa se face că în această șubredă, putredă și

---

¹ Winston Churchill, **Al doilea război mondial**, vol. I, Editura Saeculum I.O., București, 1996, p. 15.

neconvingătoare stabilitate politică, crește puterea revizionistă dar și de revanșă a Germaniei lui Hitler, la care se vor alia Italia lui Mussolini, Ungaria horthystă, Japonia militaristă și alte țări, care, în final, a dus la declanșarea celei de-a doua Mari Conflagrații Mondiale. Părăsită de aliații tradiționali occidentali, ei înșiși victime ale nazismului, supusă rapturilor teritoriale în favoarea URSS și Ungariei, România s-a alăturat, fortuit, celei mai mari puteri a momentului, Germania, în speranța de a recăpăta teritoriile străbune rupte din trupul țării. Desnodământul a fost tragic. După o suită de victorii, „faimoasa” colaborare româno-germană s-a dovedit a fi un fiasco. Armata română a trebuit să părăsească tot ceea ce „recucerise”, iar lovitura de stat de la 23 august 1944 a pus capăt speranțelor de reîntregire, stabilitate, legalitate, dreptate. România nu numai că a fost nevoită să întoarcă armele împotriva așazisului „aliat”, dar să și participe la luptele împotriva nemților pe teritoriul României și apoi la „eliberarea” Ungariei și Cehoslovaciei. La aceste crâncene încelestări a participat și Regimentul 92 infanterie, care își avea sediul de bază la Orșova, județul Timiș, regiment din care făceau parte militari din județele Moldovei, sudul Transilvaniei și Banat. Unitatea era comandată de Locotenent colonel Gheorghe V. Șoimaru, născut la 17 aprilie 1897, în orașul Piatra Neamț. Descendent dintr-o familie de militari, a participat la luptele din Primul Război Mondial cu gradul de sublocotenent, fiind comandant de pluton mitraliere, în timp ce tatăl său era comandant de regiment, un unchi era comandantul Diviziei a 7-a și altul șef de Stat Major la aceeași Divizie. În perioada celei de a doua Mari Conflagrații Mondiale a îndeplinit mai multe funcții militare până la 23 octombrie 1944 când a preluat comanda Regimentului 92 infanterie².

La începutul lunii decembrie 1944, unitatea a dat ultimele lupte la cota 263 de pe valea Hernadului și a cucerit satul Fay, unde se semnalase existența unui grup german de rezistență. Intrat în derută, inamicul a început să se retragă pe o distanță apreciabilă spre frontiera Cehoslovaciei. Văzând situația la fața locului, comandantul Diviziei 18 infanterie a ordonat întreprinderea unei vaste acțiuni de atac și urmărirea inamicului cu regimentele 18, 90 și 92³.

În ziua de 17 decembrie 1944, Regimentul 92 a primit ordin de a ataca și cuceri pădurea Semere, satele Reste și Buzica. Toate aceste obiective se aflau pe frontiera dintre Ungaria și Cehoslovacia. În zonă mai acționau un batalion sovietic și Regimentul 90 din Divizia 18 română. Satul Buzica se afla în sud-estul Slovaciei, lângă localitatea Turna și era „apărat” de Divizia 24 infanterie ungară, întărită cu o companie de tancuri germană. Localitatea a fost ocupată la 18 decembrie de unități

---

² Adolf Minuț, **Generalul (r) Gheorghe V. Șoimaru, cavaler al Ordinului Mihai Viteazul**, în *Mousaios*, XII, Buzău, 2007, p. 255-272; vezi și Adolf Minuț, **Participarea Regimentului 92 infanterie la luptele din Ungaria, octombrie-decembrie 1944**, în *Zargidava. Revistă de istorie*, VII, Bacău, 2008, p. 155-166.

³ *Ibidem*

ale Corpului 6 armată român, care au manevrat și atacat frontal trupele inamice⁴. Cu toate acestea, unele rezistențe germane se mai semnalau în apropiere de Buzica, satul Komoros și pe șoseaua ce ducea spre Kosice. Misiunea de lichidare a rămășițelor inamice a revenit Regimentului 92 infanterie, care la 19 decembrie a încredințat Batalionului 2 ordinul de curățire a sectorului. Compania a cincea, de sub comanda căpitanului Cristuinea Stan, a intrat în acțiune la ora 8 dimineța. Generalul (r) Gheorghe V. Șoimaru ne povestește⁵: *Focul intens al mitralierelor inamicului ne-a oprit, cu toate încercările noastre de a continua atacul, nu a mai fost cu puțință. Se înserase de-a binelea, lupta a încetat și se așternuse o liniște neobișnuită, după vacarmul ce avusese loc toată ziua. Inamicul era aproape încercuit de ostașii noștri. Se lăsase ceață. În jurul orei 21 am auzit o explozie puternică, urmată de un un zgomet de motoare în mers. Ne-am dat seama că inamicul se retrăsese și așa cum obișnuia, distrugea în urmă obiectivul strategic. În cazul de față distrusese podul peste canalul Kanyupta-Caina. Am raportat imediat Diviziei cele întâmplate, primind ordin ca a doua zi, 20 decembrie să trec la urmărirea inamicului.*

În cursul nopții, compania de pionieri a regimentului a strâns material lemnos din sat în vederea construirii a două podețe peste canal, pentru a permite trecerea Batalionului 2 din unitatea noastră. La ora nouă a început traversarea. În acest timp a sosit comandantul Diviziei, generalul Cameniță Petre⁶, asistând personal la trecerea trupelor și a ordonat obiectiv de atins satul Komoros și degajarea șoselei spre Kosice. Batalionul în formație de atac a pornit spre obiectiv în ordine și liniște, generalul mergând alături de mine. Când unitatea a ajuns la circa 300 de metri de sat, inamicul a declanșat un foc intens și ucigător de branduri și mitraliere, baraj care nu putea fi trecut în alte condiții. Timp de patru ore dușmanul a tras fără întrerupere, perioadă când am stat una cu pământul, culcați,

---

⁴ Alesandru Duțu, Florica Dobre, Leonida Loghin, **Armata română în al doilea război mondial, 1941-1945**, Editura Enciclopedică, București, 1999, p. 70.

⁵ General (r) Gheorghe V. Șoimaru, **Memorii**, manuscris în posesia autorului, care ani la rând l-a intervievat, a notat și prelucrat materialul. Notele, unele scrise de mână, altele dactilografiate, poartă semnătura generalului (r) și ștampila „Activul veteranilor”. În continuare vom cita **Memorii...** ; vezi și Adolf Minuț, **op.cit.**, de la nota 2.

⁶ Generalul Cameniță Petre s-a născut la 12 noiembrie 1889 în localitatea Poroina Mare, județul Mehedinți. A urmat Școala militară de ofițeri de infanterie (1909-1911), Școala Superioară de Război (1918-1920). Grade militare: sublocotenent – 1911, locotenent – 1914, căpitan – 1917, maior – 1920, locotenent colonel – 1929, colonel – 1936, general de brigadă – 1941, general de divizie – 1944. A fost trecut în rezervă la 24 martie 1945 și reactivat pentru o scurtă perioadă. Funcții: comandant al Brigăzii I grăniceri, comandant secund al Diviziei 21 infanterie, comandant al infanteriei Diviziei 1 gardă, secretar general al Subsecretariatului de Stat al Armatei de Uscat, comandant al Diviziei 8 infanterie și apoi al Diviziei 18 infanterie, unitate cu care a luptat și în Slovacia, în operațiunea de la Sena-Turna, preluând apoi comanda Corpului 6 Armată în operațiunea „Roznava”. A încetat din viață la 23 august 1962 în București. Cf. Alesandru Duțu, Florica Dobre, Leonida Loghin, **op.cit.**, p. 73.

fără a putea face vreo mișcare. Generalul Cameniță era lângă mine, culcat cu capul la pământ, iar schije și gloanțele şuierau deasupra noastră, creând un adevărat iad de foc și fier. Generalul îmi spune: ce-i asta Șoimarule? Am răspuns: domnule general, nu e scris numele nostru pe nici o schijă, pe nici un glonte. Vom scăpa și de altele poate mai grele. A răspuns : așa să fie. Desigur că au căzut mulți ostași. Se mai rărise focul inamic. Atunci i-am spus generalului: plecați domnule general până nu începe din nou să tragă. La plecare mi-a spus : ai grijă Șoimarule, ca la noapte să faceți adăposturi individuale, să continuați evacuarea răniților spre ambulanța Diviziei, care se găsește în satul Buzica. În noaptea aceea crâncenă, 95 ostași trebuiau să ajungă cât mai repede posibil la punctul sanitar. Apoi alți 25 de ostași morți au fost evacuați și înmormântați în satele Buzica și Reste.

A doua zi, 21 decembrie 1944, am primit ordin să continuăm atacul. Acțiunea era destul de dificilă. Abia am început să ne ridicăm, să ne pregătim, că deodată, cu același foc puternic, ca în ziua precedentă, ne întâmpină inamicul aflat în poziție de acoperire a retragerii conaționalilor. Trei ore în șir ne-a ținut la pământ, fără ca să putem înainta un pas. Terenul era desfundat, noroi, plus gropile făcute de proiectile, care se umpluseră cu apă. Și apoi noaptea care veni din nou în condițiile de iarnă, când ziua e scurtă. La adăpostul întunericului am evacuat 25 răniți și 8 morți. Am rămas pe poziții. În ziua următoare nu s-a tras nici un foc, creându-se impresia că ne-am retras. La ora 15, comandantul Batalionului 2 îmi raportează telefonic că din satul Komoros au ieșit trei tancuri grele. Am ordonat să nu se tragă în tancuri, batalionul să nu facă nici o mișcare, să stea în așteptare, gata pentru un eventual atac. Tancurile au ajuns în flancul drept al Batalionului 2, care era descoperit. Patru tanchiști s-au dat jos și cu aparate de detectat au parcurs pe jos circa 250 metri pe șosea, după care s-au urcat în tancuri care s-au îndreptat spre satul de unde pleaseră. Am dat ordinul ca cele două tunuri antitanc, ce le aveam în dotarea regimentului, să tragă. Rezultatul a fost nul, deoarece proiectilele erau de calibru mic pentru blindajul tancurilor grele nemțești.

În ziua de 23 decembrie, regimentul meu nu a atacat, rămânând pe poziții de așteptare. După amiază, tot trei tancuri inamice se îndreptau spre Regimentul 18 infanterie, cu care noi făceam legătura. O companie a acestuia s-a retras urgent. În înaintarea lor, tancurile s-au apropiat de pozițiile noastre și șansele de a le avaria șenilele erau mai mari. Prin urmare, tunurile anticar au tras din plin. Unul din tancuri a fost serios avariat la șenile, tanchiștii au luat-o la fugă de frică să nu fie luați prizonieri, iar celelalte două tancuri s-au retras în grabă, alertând forurile de comandă de prezența românilor în zonă. Socoteala lor că noi ne-am retras s-a dovedit iluzorie. Văzând aceasta, inamicul a deschis foc puternic de artilerie spre pozițiile Regimentului 18 infanterie. Atunci am ordonat artileriei noastre să tragă, oprind canonada. Nemții au luat-o la fugă. Incercările ulterioare de a relua atacul au rămas fără rezultat.

Tancurile nemțești se retrăgeau în derută, iar ostașii noștri, nedesmințindu-și

renumele de „hâtru pus pe glume”, strigau în urma lor „servus fritz”, „adio și un praz verde”. Între timp a sosit și comandantul Brigăzii, generalul Mihail Corbuleanu, care ne-a lăudat pentru isprăvile săvârșite. Inamicul nu ne-a mai atacat. Cu toate acestea veghea noastră era permanentă, fiind pregătiți a intra în acțiune în orice moment.

După acest contact cu inamicul, Corpul 6 Armată a ordonat să trecem în defensivă.

Amintim, succint, că forțele române erau organizate în două Armate: Armata 1-a comandată de general Nicolae Macici⁷ și Armata a 4-a, comandată de general Gheorghe Avramescu (mai târziu de generalul Nicolae Dăscălescu). Întreg Corpul 6 (din care făcea parte și Regimentul 92 infanterie), component al Armatei a 4-a române, a început ofensiva în sud-estul Slovaciei, la 18 decembrie, în direcția Kosice, spre a asigura flancul marilor unități sovietice de la dreapta, ce aveau ca obiectiv cucerirea orașului. Luptele au fost înverșunate. Trupele române au reușit să depășească linia Buzica-Perin, atingând, la 27 decembrie 1944, sectorul Sena-Ida.

Dându-și seama de importanța acestei linii, nemții au dislocat puternice efective de infanterie prevăzute cu numeroase tancuri cu care au dezlănțuit o serie

---

⁷ Generalul Nicolae Macici s-a născut la 7 noiembrie 1886 la Craiova. La începutul celui de al doilea război mondial a comandat Corpul 2 armată, fiind delegat, în octombrie 1941, cu restabilirea ordinii la Odessa, după atentatul terorist asupra localului în care se afla Comandamentul Militar al Odesei. La scurt timp a fost numit comandant al Armatei 1 române cu care a asigurat frontiera de vest a țării și linia de demarcație vremelnică româno-ungară din podișul transilvan. După 23 august 1944 a acționat împotriva trupelor germane și ungare până la 12 februarie 1945, când a fost înlocuit de la comanda Armatei 1, la cererea Comandamentului sovietic, în plină desfășurare a operațiunilor militare din Cehoslovacia. A fost arestat, judecat și condamnat la moarte, la 22 mai 1945, de către Tribunalul Poporului, pentru „crima de dezastrul țării prin săvârșirea de crime de război”. Ulterior, pedeapsa a fost schimbată în muncă silnică pe viață. A fost închis la Jilava, Dumbrăveni și Aiud, unde a decedat la 15 iunie 1950.

Generalul Gheorghe Avramescu s-a născut la 26 ianuarie 1884, la Botoșani. În perioada 1941-1945 s-a remarcat, în mod deosebit, în funcția de comandant al Corpului de munte, în acțiunile desfășurate în partea de nord a Bucovinei (iunie-iulie 1941) și la nord de Marea Azov (septembrie-octombrie 1941), dovedind, așa cum aprecia generalul Petre Dumitrescu, „cele mai frumoase virtuți războinice și acte de bravură excepțională cu care tot ce este vânător de munte se vor mândri de-a pururi”. Apoi a comandat aceeași mare unitate în acțiunile din Crimeea, inclusiv la Sevastopol. În 1944 s-a remarcat în bătălia din Moldova, în partea de nord-vest a României, în acțiunile militare din Ungaria și Cehoslovacia. La 2 martie 1945, în timp ce se afla pe front, în Cehoslovacia, a fost arestat, în mod abuziv de sovietici, fără informarea Marelui Stat Major Român și deținut la Comandamentul Frontului 2 ucrainean. Conform informațiilor oferite de sovietici, care nu au putut fi verificate nici până acum, generalul ar fi murit în urma unui bombardament de aviație, care a avut loc în ziua de 3 martie 1945, la Jaszbereny (Ungaria) și a fost înmormântat la Soshalom, în apropierea Budapestei. Sovieticii l-au acuzat de implicarea într-o eventuală întoarcere a armelor împotriva trupelor sovietice, acuzații neverosimile, dacă ținem cont de situația deosebit de dificilă în care se afla Armata a 4-a română. În orice caz, a fost unul din cei mai competenți și mai stimați generali români. Cf. Alesandru Duțu, Florica Dobre, Leonida Loghin, **op.cit.**, p. 274, 42-43.

neîntreruptă de contraatacuri pe întregul front al Armatei a 4-a române.

Grelele lupte au continuat până la 1 ianuarie 1945, când au început să scadă în intensitate, pe măsură ce se izbeau de rezistența română. În cele din urmă, epuizat, inamicul a încetat atacul la 12 ianuarie.

Bătălia de la Sena-Turna⁸ în care Armata a 4-a română a pierdut 5400 oameni, a avut două rezultate importante: a angajat și uzat importante rezerve inamice, asigurând flancul stâng al Frontului 4 ucrainean în acțiunea acestuia spre Kosice și mai departe spre inima Cehoslovaciei, împiedicând inamicul de a repătrunde în spatele Frontului 2 ucrainean. Curmând aceste amenințări s-a creat posibilitatea pentru ofensiva româno-sovietică în direcția Roznava și Hron⁹.

Comandantul Regimentului 92 ne mărturisește că în seara zilei de 29 decembrie 1944, întreaga Divizie a 18-a a trecut în repaus, fiind înlocuită cu Divizia a 6-a. Regimentul său a fost înlocuit cu Regimentul 27. Trecând în cantonament în satul Reste, ostașii au avut un binemeritat moment de odihnă.

În ajunul Anului Nou (1944-1945) comandantul Diviziei și șeful său de Stat Major au înmănat aproape 250 decorații ofițerilor, subofițerilor și trupei, ca o răsplată a faptelor de arme săvârșite în crâncenele lupte din zilele precedente. În acest context trebuie amintit că la 27 decembrie 1944, comandantul Frontului 2 ucrainean, mareșalul Rodion Malinovski, s-a simțit obligat de fapte și a emis un Ordin de Zi (care la Regimentul 92 a ajuns cu întârziere), în care se spunea, între altele: *Adresez mulțumiri Armatei a 4-a române, tuturor trupelor, pentru eforturile depuse în executarea ordinelor primite, umăr la umăr cu Armata Roșie. Vă doresc și în viitor succese și mai mari în nimicirea ocupanților germani, pentru triumful cauzei popoarelor iubitoare de libertate*¹⁰.

Aceste elogii, mulțumiri, recunoștință și aprecieri au avut un efect moral

---

⁸ Corpul 6 armată română acționa în direcția Roznava și Corpul 2 armată română acționa spre Kosice. Între cele două corpuri de armată a activat Sectorul 54 fortificații sovietic. Ofensiva trupelor române a întâmpinat rezistența puternică și continuă opusă de trei divizii germane și maghiare, avantajate de configurația terenului accidentat, în mare parte muntos și mlăștinos, cu comunicații puține. Cu unități speciale, inamicul a ocupat poziții întărite în zona localităților Sena, Perin, Buzica, Turna etc., pe care le-a transformat în puternice noduri de rezistență. Cele mai grele lupte s-au dat în zona Turna, care a trecut de mai multe ori „dintr-o mână în alta”. Rapoartele militare consemnează faptul că militarii români s-au bătut „pe viață și pe moarte”, fiecare metru de teren cucerit fiind „plătit scump, cu sânge”. Același caracter îndârjit l-au avut și luptele de la Buzica, Perin și Jablonov, unde au acționat diviziile 18 (cu Regimentul 92 infanterie), 6 și 21. Puternica rezistență inamică, contraatacurile acestuia, au obligat diviziile române să se replieze prin luptă circa 5 km. A urmat replierea trupelor pentru o nouă ofensivă, deschizând un front larg de peste 60 km, într-un teren destul de frământat. În final, în strânsă cooperare cu Armata 40 sovietică s-a reușit cucerirea întregii zone amintite cu rețelele de comunicații de pe văile Bodva și Turna, împiedicând pătrunderea inamicului spre valea râului Hernad și în lungul șoselei Roznava-Jablonov. Cf. Alesandru Duțu, Florica Dobre, Leonida Loghin, **op.cit.**, p. 363-364.

⁹ Constantin I. Kirițescu, **România în al doilea război mondial**, vol. II, Editura Univers enciclopedic, București, p. 277-284.

¹⁰ General (r) Gheorghe V. Șoimaru, **Memorii...**; vezi și Constantin I. Kirițescu, **op.cit.**, p. 284.

deosebit nu numai pentru militari ci și pentru opinia publică românească, care se obișnuise cu Comunicatele publicate de ziare, prin care era ridicată în slăvi doar armata sovietică, trecându-se cu vederea eforturile proprii ale militarilor români. A fost un puternic atu pentru acțiunile viitoare. Ziarele din România au început să dea o atenție mai mare participării ostașilor noștri la luptele din Cehoslovacia, să scoată în evidență aportul comandanților noștri la izbândă, înalta lor pregătire militară. *Ne îndreptăm gândul, în pragul noului an, către ostașii de pe front pentru a le trimite încrederea și nădejdea noastră în ei și pentru ai asigura de dragostea noastră pentru ei* – scria un ziar central din București. În continuare se spunea în articol: *Urarea ce o trimitem ostașilor este aceea pe care țara întreagă le-o trimite, încrederea și vârtoșenia ca anul 1945 să vă încununare cu gloria victoriei depline și pacea cucerită prin lupte să vă îndrepte pașii către ogoarele și vetrele dragi din țara liberă, independentă și democratică, în care armata să fie armata poporului*¹¹.

Tot cu ocazia decorării s-a dat citire scrisorii comandantului Corpului 6 armată, general Gheorghe R. Gheorghiu, adresată comandantului Regimentului 92 infanterie, în care se spunea: *Mulțumesc comandantului, ofițerilor, subofițerilor și trupei Regimentului 92 infanterie pentru prețiosul concurs dat Corpului 6 armată, în executarea misiunii sale de la 13-18 decembrie 1944. Numele dvs. A fost comunicat la radio București și Londra și publicat în presa română, pentru felul cum ați luptat în bătălia Hernadului*¹².

După vizita superiorilor și decorare, în seara aceleiași zile, comandanții de regimente au fost convocați la postul de comandă al Diviziei ce se afla la Kauy, unde s-au trasat direcțiile operațiunilor viitoare. Astfel, Regimentul 92 a primit ordin să se deplaseze în sectorul Janoc, cu misiunea de a crea un baraj pe direcția Janok-Perecse. Deplasarea a avut loc în prima zi a anului 1945. După ocuparea poziției, ordinul care trebuia executat întocmai, era acela de apărare anticar. Numai că în armată și mai ales pe front, ordinele se schimbă cu repeziciune. Așa se face că pe 2 ianuarie 1945, spre seară, regimentul a primit ordin să se deplaseze spre Valea Turnei, pentru a ajunge mai ușor la poalele sudice ale platoului Silicka-Planina, pentru că Divizia 18, din ordinul comandantului Armatei a 4-a, trebuia să ia parte la ofensiva din depresiunea Roznava¹³. Cu o sinceră aducere aminte și fără

¹¹ General (r) Gheorghe V. Șoimaru, **Memorii...**

¹² **Ibidem.**

¹³ Comandamentul sovietic, care dirija principalele operațiuni, a încredințat Armatei a 4-a române misiunea, la 5 ianuarie 1945, de a rupe apărarea inamică din masivul Silicka-Planina și din depresiunea Roznava și dezvoltarea ofensivei spre cursul superior al Hronului. Acțiunea trebuia să fie corelată cu ofensiva Corpului 51 armată sovietic, de la flancul stâng al Armatei 40, care acționa pe direcția Silicka-Stitnik, având în subordine și diviziile 3 infanterie și 8 cavalerie române. În baza misiunii primite și a analizei situației, generalul Gheorghe Avramescu a hotărât să execute lovitura principală cu Corpul 6 armată (diviziile 6, 18 și 21 infanterie) pe direcția Jablonov-Roznava, care trebuia să rupă apărarea inamicului într-un sector de 3 km. Ofensiva spre Roznava a fost declanșată la 12 ianuarie 1945, ora 9,30, după o pregătire de artilerie de 45 minute,

„înfloritură”, comandantul regimentului ne povestește că *deplasarea s-a făcut noaptea, din cauza aviației inamice care era foarte activă în timpul zilei. Unele subunități din Divizia a 3-a, care au mărșăluit ziua, au fost mitraliate. De aceea s-a ales deplasarea nocturnă, chiar dacă era mult mai obositoare pentru trupă. Drumul de parcurs era destul de greu. Șoselele erau distruse. Gerul, vântul aspru, distanța mare de aproape 80 km și oboseala peste măsură își spuneau cuvântul. În sfârșit, în ziua de 4 ianuarie, dimineața, am ajuns în satul Sagloghet. Dar, spre marea noastră nedumerire, aproape întreg satul era ocupat de cartierul Diviziei de cavalerie, comandată de generalul Antonescu (nici o legătură cu mareșalul Ion Antonescu, care atunci era arestat undeva lângă Moscova n.n.). Cu mare greutate ne-au fost cedate șase case. O parte din ostași s-au dus în pădurea din apropiere, au aprins focuri și au adormit imediat, mai ales că aveau la dispoziție un depozit de lemne din fag, așezate „în metri”. Lemnele erau uscate, ceea ce făcea să se aprindă repede, fără a face fum gros, înăbușitor, rămânând în același timp și mult jeratec care dădea căldură. Paza era asigurată. Ziua, în zona respectivă, era frecventă ceața, așa că eram feriți de raidurile aeriene. Din cauza oboselii, ostașii au dormit până noaptea târziu, când, în miezul ei, s-au sculat, au mâncat, li s-au dat câte 250 grame vin și 5 țigări. A început sfatul în jurul focului. Povestiri despre luptele purtate. Nu a lipsit nici pomenirea celor morți și răniți. Către ora 3 spre ziuă, s-au culcat din nou. Focul dădea destulă căldură. S-au sculat a doua zi, 5 ianuarie, pe la ora 10. A început spălatul, bărbieritul, curățirea armamentului Comandanții de companii și plutoane erau permanent între ostași, punându-i la curent cu mersul războiului. Aparatul de radio, capturat de la inamic, ne dădea vești îndestulătoare. Erau ascultate, cu predilecție, Comunicatele Marelui Stat Major al armatei*

în condiții deosebit de grele datorită terenului muntos-împădurit, viscolului și zăpezii mari. Apărarea inamică a fost străpunsă pe un front de 8 km, Divizia 18 infanterie ajungând, la 15 ianuarie, la marginea nordică a masivului Silicka-Planina. Pentru a accelera ritmul de înaintare a trupelor, generalul Nicolae Dăscălescu (noul comandant al Armatei a 4-a române, de la 12 ianuarie 1945) a introdus în prima linie de luptă Divizia 11 infanterie din rezervă și Divizia 8 cavalerie-purtată și a combinat lovitura frontală cu o manevră dublu învâluitoare executată pe la est și vest de Roznava. În urma acestor măsuri, la 22 ianuarie, diviziile române au ajuns în depresiunea Roznava și au eliberat orașul, în noaptea care a urmat, capturând peste 1700 militari inamici. Eliberarea Roznavei a avut o importanță deosebită în ansamblul operațiunile generale de înfrângere a inamicului din estul Slovaciei. Operațiunea Roznava, derulată în două etape (12-23 ianuarie și 24-31 ianuarie 1945) a fost una dintre cele mai ample, în luptă fiind angajați circa 80.000 militari, într-o fâșie de ofensivă care a oscilat între 20 și 60 km și pe o adâncime de 70-80 km. Succesele obținute în operațiunea Roznava au orientat ofensiva spre Banska-Bystrica, important centru economic și administrativ, situat pe cursul mijlociu al Hronului (ca o pioasă aducere aminte, amintesc faptul că în acest sector a fost împușcat mortal și tatăl-socru al autorului acestor rânduri, învățătorul Dumitru Călin, sublocotenent, comandantul unității 4 tunuri din regimentul vânători de munte. Mormântul său se află în cimitirul eroilor români de la Zvolen, n.n. Adolf Minuț). În timpul acțiunilor militare, Armata a 4-a română a eliberat peste 160 localități. Jertfele proprii ridicându-se la peste 5200 militari morți, răniți și dispăruți. Cf. Alesandru Duțu, Florica Dobre, Leonida Loghin, **op.cit.** p. 355-356.

române.

În ziua de 6 ianuarie 1945, regimentul a fost adunat sub arme și au fost citite numele eroilor căzuți în lupte, precum și evocarea faptelor de arme ale tuturor ostașilor.

La 7 ianuarie, comandanții de regimente și batalioane au fost convocați la comandamentul Diviziei, stabilit între timp în satul Iablonca, pentru a discuta despre recunoașterea bazei de plecare la atacul care urma să aibă loc în zilele de 8 și 9 ianuarie 1945. La Iablonca, comandantul regimentului și însoțitorii au fost întâmpinați prietenește de către căpitan Cojocaru Gheorghe, sergenții Adamescu Dumitru, Scurtu Vasile și alții care făceau parte din Regimentul 15 infanterie din Piatra Neamț (orașul de baștină al Lt. colonel Gheorghe V. Șoimaru n.n.). Acest regiment făcea parte din Divizia 6, dislocată la stânga Diviziei 18, cu Regimentul 92 infanterie¹⁴.

Masivul păduros Silicka-Planina era foarte bine apărat de inamic pe direcțiile noastre de atac. Fuseseră aranjate obstacole grele pentru noi, rețele de mină și arbori tăiați. Toate acestea îngreunau înaintarea.

Din planul de atac al Armatei Române reieșea că Divizia 18 avea ca obiectiv de atins orașul Roznava. Odată cucerit acesta se deschideau direcțiile de pătrundere prin valea Slana spre cursul superior al râului Hron. Însă pentru a ajunge aici trebuia cucerită localitatea Plesivec, aflată la confluența râurilor Stitnik și Slana. Aceasta era bine apărată de Divizia 15 infanterie germană și Brigada 2 munte ungară, care au fost atacate din mișcare la 12 ianuarie 1945. După lupte grele militarii români au ocupat localitatea, salvând de la distrugere cele două poduri de peste Slana¹⁵.

Valea Turnei, unde era baza de pornire la atac a Regimentului 92 infanterie – ne povestește Gheorghe V. Șoimaru – avea terenul acoperit de o pădure cu arbori mici, cu pante abrupte, greu de urcat. Efortul Diviziei se îndrepta spre urcarea cotelor 489, 542, 565, 555 și 610. În noaptea de 11-12 ianuarie a început incursiunea de recunoaștere a inamicului. Am fost primiți cu focuri de arme automate. În dimineața zilei de 12 ianuarie, în jurul orei 8,30 a început pregătirea atacului cu o tragere de artilerie asupra cotei 542. Batalionul 2 al regimentului nostru a executat o manevră către satul Turna, înaintând circa 300 m. Inamicul a contraatacat, însă regimentul vecin, 90, l-a respins, făcând și prizonieri în această încleștare. Pierderile noastre în prima zi de atac, au fost destul de mari. Apărarea inamică a fost ruptă pe o adâncime de circa trei km. Cucerirea cotei 542 nu fusese, încă, desăvârșită. Germanii erau conștienți că această cotă era cheia apărării lor în zona platoului Silicka-Planina, de aceea o apărau cu atâtea sacrificii.

A doua zi, 13 ianuarie, când ne pregăteam să reluăm atacul, pozițiile noastre au fost supuse unor aprige presiuni, cu trageri de artilerie, branduri și arme automate. În această zi cade, sfârșecat de un brand, neînfricatul sergent Lăzărescu

¹⁴ General (r) Gheorghe V. Șoimaru, **Memorii...**

¹⁵ Alesandru Duțu, Floric Dobre, Leonida Loghin, **op.cit.** p. 321.

Cornel, originar de pe meleagurile județului Hunedoara (comuna Orăștioara de Sus). El făcea parte din plutonul de transmisiuni. A căzut după ce a respins o patrulă germană care interceptase linia telefonică a Batalionului 2 (comandat de maiorul Prică Vasile) cu comanda Regimentului 92 infanterie.

Șirurile de munți și râurile Slovaciei constituiau o puternică linie de apărare pentru inamic și un bun prilej pentru refacerea, regrouparea forțelor, aprovizionarea cu tehnică și muniție, nu pentru a porni ofensive de recucerire a „teritoriilor pierdute”, ci pentru a ține la adăpost un regim aflat în stare de agonie și în speranța sosirii pe front a „faimoaselor arme secrete” despre care tot propovăduiau conducătorii de la Berlin. Numai așa se explică faptul că germanii luptau cu înverșunare pentru fiecare palmă de pământ, obligând batalioanele, regimentele și chiar divizii întregi românești să se retragă parțial pe diverse poziții din cauza puternicei ofensive a inamicului. Divizia 6-a în întregime, un batalion al Regimentului 92, altul din Regimentul 18, precum și întreg Regimentul 90, au ordonat retragerea pentru a evita încercuirea. Una din țintele predilecte ale germanilor era scoaterea din luptă a comandanților de unități, care, pentru a insufla curaj și bărbăție, se avântau, de multe ori neprotejați, în fruntea acestora. Scoaterea din luptă a comandanților, crea o situație de panică, lipsă de orientare, coordonare și organizare a atacului. De cele mai multe ori, din lipsă de cadre superioare se apela la sergenți și caporali pentru a prelua comanda plutoanelor, companiilor iar sublocotenenții și locotenenții să conducă batalioanele. Starea aceasta de lucruri dura, uneori, câteva zile, până soseau din țară „înlocuitorii”.

Cu durere în suflet ne spune generalul (r) Șoimaru că *în după amiaza zilei de 13 ianuarie, Divizia 18 nu mai dispunea de nici o rezervă, deși primise ordin să atace cota 542. În această situație de disperare, colonel Popescu Victor, comandantul regimentului 90, a adunat toți ostașii pe care îi avea la îndemână, agenți, telefoniști, compania de pionieri și cu resturile Batalionului 1, s-a avântat la contraatac în fruntea ostașilor, forțând inamicul să se retragă spre vârfurile cotei 542. În aceeași zi, către orele 16, Regimentul 92 infanterie, împreună cu Regimentul 90, au primit ordinul să atace crestele cotei 542. Ajunși la 200 m au fost oprite de focul nimicitor al mitralierelor inamice, fiind obligate a rămâne pe linia atinsă până a doua zi când s-a reluat atacul, fiind cucerită cota care a rămas definitiv în mâna noastră. Divizia noastră care făcea efortul principal în cadrul Corpului 6 armată, cu pierderi mari, a fost întărită cu Regimentul 24 infanterie, care până atunci aparținuse Diviziei 21¹⁶.*

Acțiunea principală a românilor era cucerirea zonei Silicka-Planina, cu înălțimile respective. Acest lucru avea să se întâmple la 17 ianuarie, după ce Regimentul 92 participase la atacarea și ocuparea cotelor 542, 563 și 565. *Acum urma să cucerim cota 555, supranumită și înălțimea Sf. Ana* – spune generalul

¹⁶ General (r) Gheorghe V. Șoimaru, **Memorii...**

Șoimaru. *Dar cu ce forțe ? O puteam învălui ? Energicul și inimosul ofițer de Stat Major al Diviziei noastre, Lt. colonel Rădulescu Octav, a organizat batalionul din escadronul de cavalerie, câteva plutoane din Regimentul 18 și elemente disponibile de la cartierul Diviziei, pionieri etc. Noul batalion înființat ad-hoc, botezat „Batalionul Fulger”, a pornit, către orele 12, pe poteca dintre înălțimile cotelor 489 și 542, cu scopul de a ajunge în mijlocul platoului, în dreapta cotei Sf. Ana, apoi să urce această creastă și să atace spre sud rezistențele inamice de la biserișuța Sf. Ana. Mișcarea s-a făcut, fiind marcată de rachete, către orele 16,30. Ultima rachetă anunța cucerirea obiectivului. Au fost capturați 208 prizonieri. Din acest moment drumul spre Roznava era deschis prin cucerirea întregului platou și a regiunii dominate de Silicka-Planina. În ziua de 21 ianuarie 1945 a fost reluată ofensiva spre Roznava. Regimentul 92 infanterie avea ca obiectiv de atins pădurea Kapolna. Am fost opriți de focul inamic, care era destul de puternic. Seara ne-a prins la circa 300 m de pădure. A doua zi Batalionul 2 al regimentului nostru, comandat de maiorul Prică Vasile, a pornit la atac prin surprindere. La ora 10 pădurea a fost curățată de inamic, fiind capturați 85 prizonieri. S-a continuat înaintarea, cucerindu-se botul de deal al cotei 587. Eforturile au fost deosebit de mari. Regimentul 92 ajunsese la circa doi km nord de Roznava, curățind de inamic minele de fier din apropierea orașului. Au fost capturați 190 prizonieri. În acest timp, Regimentul 18 infanterie, care era vecin cu noi, a intrat în marea localitate, cucerind-o, după lupte crâncene și dureroase pierderi. Interlocutorul nostru ne destăinuie cu bucurie pentru succes, dar și cu durere pentru pierderile umane, că în cadrul bătăliei de la Roznava, divizia noastră (a 18-a n.n.) a jucat un rol de seamă. În 12 zile regimintele 92, 90 și 18 infanterie, a luptat pe direcția principală de front, depunând un efort deosebit în această acțiune¹⁷.*

Divizia 18 avea un nou comandant, de la începutul anului, în persoana generalului Mihail Corbuleanu¹⁸.

Trebuie subliniat faptul că după pătrunderea în Slovacia, armata română a

---

¹⁷ **Ibidem.**

¹⁸ Generalul Mihail Corbuleanu s-a născut la 5 iunie 1894, la Vlădești, județul Muscel. Studii militare: Școala militară de ofițeri de infanterie (1913-1915), Școala specială de la Saint Cyr, Franța (1920), Școala Superioară de Război (1925-1926), Academia militară din Torino (1926-1929). Grade militare: sublocotenent – 1915, locotenent – 1917, căpitan – 1919, maior – 1927, locotenent colonel – 1934, colonel – 1939, general de brigadă – 1944, general de divizie – 1946. La 9 august 1947 a fost trecut în rezervă. Funcții: atașat militar la Roma (1 octombrie 1940-20 iulie 1944, la dispoziția Ministerului de Război (20 iulie-1 septembrie 1944), comandant al Diviziei 13 infanterie-instrucție (1 septembrie-16 octombrie 1944), al Brigăzii 18 infanterie (16 octombrie-8 noiembrie 1944 și 10 decembrie 1944-3 ianuarie 1945), al Diviziei 6 infanterie (8 noiembrie-10 decembrie 1944), al Diviziei 18 infanterie (3 ianuarie-26 februarie 1945), la dispoziția Ministerului de Război (26 februarie 1945-9 august 1946). În Campania din Vest s-a dovedit a fi un excelent comandant de mare unitate, care s-a impus prin pricepere, cultură, seriozitate și prin caracterul său blând, dar hotărât. A încetat din viață la 3 iulie 1973, la București. Cf. Alesandru Duțu, Florica Dobre, Leonida Loghin, **op.cit.** p. 104-105.

fost pusă în situația de a forța râuri, precum Ipoly, afluent al Dunării și linii muntoase ca cea de la Roznava-Dobsina, puternic întărite și ocupate de dușman. Scopul acțiunii din zona în discuție era de a consolida frontul ofensiv de-a curmezișul Slovaciei. Armatei a 4-a române îi revenea misiunea de a ataca la aripa dreapta-nord, în preajma forțelor sovietice ce aparțineau Frontului 4 ucrainean. Românii aveau concentrate în sector, cinci divizii (18, 9, 21, 11 și 8). Artileria dispunea de 365 guri de foc de diferite tipuri și calibre. Luptele au durat de la 12 la 23 ianuarie. Primele trei zile au fost uluitoare de grele, dacă ținem cont și de faptul că pe unele creste muntoase stratul de zăpadă era între 0,80 și 1 m grosime. În final, Corpul 6 armată română a cucerit 50 localități și a capturat peste 2000 prizonieri germani și unguri, printre care și comandantul militar german al zonei Roznava, cu întregul său Stat Major. Orașul Roznava era un important nod de comunicație, de unde, prin pasurile Dobsina și Muran, se putea ajunge ușor în inima Slovaciei. Izbânda de aici a deschis drumul spre valea superioară a râului Hron și spre masivul Tatra Mică, ușurând acțiunile Frontului 4 ucrainean ce opera la nord de Armata a 4-a română. Victoria de la Roznava a permis celor două armate române să treacă la atacarea principalei linii defensive inamice ce se întindea peste masivul muntos Javorina și în lungul râului Hron¹⁹.

Intreaga Divizie 18 română a fost citată prin Ordin de Zi pe Armată de către Ministerul de Război, Ordin comunicat și la radio București în ziua de 5 februarie 1945. La rândul său, comandantul Diviziei 18 infanterie, citează prin Ordinul de Zi nr. 154 din 25 ianuarie 1945 pe Lt. colonel Gheorghe V. Șoimaru, comandantul Regimentului 92 infanterie, pentru faptele de vitejie dovedite în luptele grele cu ostașii regimentului său, pentru cucerirea platoului Silicka-Planina și în preajma localității Roznava. *În zilele de 12-19 ianuarie – se arată în documentul amintit – atacă puternica poziție inamică de rezistență de la est de încrucișarea de drumuri sud cota 542 și face față tuturor contraatacurilor inamice în număr de opt, care au fost purtate cu forțe superioare, asigurând astfel manevre de străpungere a masivului păduros spre nord. În ziua de 19 ianuarie 1945, atacă cu tot regimentul rezistențele inamice de pe creasta nord Sf. Ana pe care o cucerește, capturând numeroși prizonieri și material de război. Continuând acțiunea spre est, cucerește înălțimea importantă, cu cota 610. În zilele de 21 și 22 ianuarie, deбуșând din masivul muntos în câmpia Roznava, cucerește pădurea Kapolna și ulterior cota 587, la nord-est de orașul Roznava, ușurând acțiunea de la est spre vest a celorlalte divizii ce au atacat Roznava.*

După două zile, la 27 ianuarie, printr-un alt Ordin de Zi, nr. 30, Regimentul 92 infanterie a fost citat, din nou, de către Divizia 18, act care s-a regăsit și în presa vremii:

Având în vedere faptele de arme strălucite săvârșite de Regimentul 92

---

¹⁹ Constantin I. Kirițescu, **op.cit.**, p. 285-286.

infanterie, comandat de Lt. colonel Șoimaru Gheorghe, în luptele grele de la 12-23 ianuarie, respingând puternicul inamic organizat ce ocupa poziții dominante

O R D O N

citarea prin ordin de zi pe Divizia 18 infanterie, a ofițerilor, subofițerilor și trupei care s-au distins în aceste acțiuni ...

Urmează o înșiruire de comandanți de batalioane, unii răniți și înlocuiți, comandanți de companii și plutoane. Nu sunt uitați răniții și morții. Ordinul este semnat de general Mihail Corbuleanu²⁰.

Profitând de pauza dintre acțiunile militare, comandanții unităților și marilor unități, au continuat să-și facă datoria de suflet față de eroi, citându-i prin Ordine de Zi, pomenindu-i în presa vremii și la posturile de radio. Așa se face, că tot pe data de 27 ianuarie 1945, comandantul Diviziei 18 infanterie emite un alt Ordin de Zi, nr. 140, în care se arată că luptele din intervalul 11-23 ianuarie au fost deosebit de crâncene din cauza rezistenței opuse de un inamic bine organizat și dotat tehnic. *Incepând din ziua de 11 ianuarie, până la 18 ianuarie 1945, când începe atacul Batalionului 2, din Regimentul 92 infanterie, de la încrucișarea sud, cota 542 est, maiorul Prică Vasile, în fruntea unităților sale atacă, cu o vitejie rar întâlnită, inamicul organizat cu rezistențe puternice, rezistând cu înverșunare. Contraatacat de nenumărate ori de un inamic superior în flanc și spate, face față acestor lovituri, ajungând să lupte personal numai cu câțiva oameni din grupul de comandă... În luptele din zilele următoare, mereu în fruntea batalionului, atacă, atingând toate obiectivele date, ajungând până la cota 587.*

Pentru aceste fapte de arme, cu totul excepționale, care dovedesc o deosebită pricepere și o vitejie rară,

O R D O N

citarea prin Ordin de Zi pe Divizia 18 infanterie, a maiorului Prică Vasile, comandantul Batalionului 2/R. 92 infanterie.

Comandantul Diviziei 18 infanterie

General M. Corbuleanu

Printr-un alt Ordin de Zi, este citat și căpitanul Dinulescu Ilie, comandantul Batalionului 1 din Regimentul 92, pentru modul cum a comandat unitatea în luptele pentru cucerirea cotelor 610 și 587, ocupând pădurea Kapolna. *Prin această acțiune îndrăznească a ușurat înaintarea Diviziei și cucerirea obiectivelor ordonate*²¹.

Merită amintit faptul că sergentul major Boceanu Ion (după război a ajuns la gradul de maior), comandantul plutonului de transmisiuni al Regimentului 92 infanterie, a fost citat prin Ordin de Zi pe Regiment, pentru curajul, devotamentul și spiritul de sacrificiu de care a dat dovadă în luptele de la Buzica-Komoros, platoul Silicka-Planina, cotele 555 și 610.

²⁰ General (r) Gheorghe V. Șoimaru, **Memorii...**

²¹ **Ibidem.**

Explicând motivele citării, Ordinul de Zi preciza că *In urma bombardamentelor inamice, legăturile telefonice între companie, batalion și regiment au fost distruse. Personal a plecat pe firul telefonic spre al repara. A fost surprins de un feroce bombardament de brand și gloanțe de mitralieră dar nu a dat nici un pas înapoi de la îndeplinirea misiunii pe care singur și-o propusese. In ziua de 21 ianuarie 1945, inamicul contraataca. Batalionul 1 era într-o situație foarte grea. Din cauza pierderilor grele suferite de regiment, din efectivul plutonului de trnsmisiuni, sergentul major Boceanu Ion organizează o grupă sub comanda sa și pornește la atacul cotei 555, cu pușca mitralieră în mână, ajunge în poziția dușmanului, capturează prizonieri și material de război. Din acel moment regimentul are din nou batalioanele sub comandă directă.*

Pentru faptele de arme săvârșite de numitul subofițer;

O R D O N

Citarea prin Ordin de zi pe Regiment a sergentului major Boceanu Ion, pentru priceperea, devotamentul, spiritul de sacrificiu și abnegația de care a dat dovadă.

Comandantul Regimentului 92 infanterie

Lt. col. Șoimaru Gheorghe

Viteazul ostaș a fost decorat cu medalia Virtutea Militară, clasa II-a. Informat de acest caz, ministrul de război, general Constantin Vasiliu Rășcanu, cu ocazia unei inspecții pe front, aflând și de alte isprăvi ale ostașului, s-a folosit de prilej pentru a decora pe sergentul major Boceanu Ion cu medalia Virtutea Militară clasa I-a²².

După luptele victorioase din zona Roznava, a treia mare bătălie din Cehoslovacia a avut ca teatru principal de operațiuni puternicul masiv muntos Javorina, o ramificație care, pornind din Munții Tatra înspre sud, acoperă o suprafață destul de mare dintre râurile Ipoly și Hron. Specialiștii militari susțin că această acțiune militară a fost cea mai lungă și mai grea bătălie din întreaga campanie dusă pe teritoriul acestei țări. La ea au participat ambele armate române: la stânga era Armata 1-a (care fusese reconstituită după pierderile omenești din luptele anterioare), iar la dreapta fusese amplasată Armata 4-a. Intre aceste două mari unități românești fusese intercalat un Corp de armată sovietic. Cele două armate române aveau în componere 14 divizii.

Bătălia a ținut aproape două luni (28 ianuarie-20 martie 1945) și a fost deosebit de aprigă din cauza greutăților impuse de teren, care era muntos și acoperit de păduri.

---

²² General (r) Gheorghe V. Șoimaru, **Memorii...**

Toate aceste acțiuni militare la care a participat Armata română pe teritoriul Cehoslovaciei, vor fi abordate în numărul viitor al revistei.

The Participation of the 92nd Infantry Regiment in the Battles of Czechoslovakia, December 1944-April 1945 (part one) Summary

On December 17th 1944, the 92nd Regiment received the order to attack and conquer the Semere Forest and the adjacent villages of Reste and Buzica on the border between Hungary and Czechoslovakia. The village of Buzica in particular suffered heavy fights, according to the witness Petre Cameniță, the Commander of the 18th Infantry Division. The enemy's defeat in the whole sector opened the possibility to attack and conquer the city of Kosice, a very important communications center. The Germans had deployed in this sector strong infantry forces doubled with a large number of tanks. The attacks and counter-attacks were fierce until about January 1st 1945, when the enemy's strength started to decline and finally stopped fighting in exhaust on January 12. The 92nd Regiment didn't participate at the last actions as it was pulled-out to rest. The Regiment was engaged in military operations in the Ianov sector with the mission of maintaining a barrage on Ianov-Perecse direction, then it was displaced to the Turna Valley, at the southern foot of the Silicka-Planina plateau, allowing the 18th Division to engage the great offensive of Roznava depression. Lt-Col Gheorghe V. Șoimaru, the Commander of the 92nd Regiment, tells us about the human losses and how difficult the confrontations in the Silicka-Planina region were. To get there, they had suffered many losses conquering the heights 489, 542, 565, 555, 587 and 610. The military actions were particularly difficult due to the cold weather, with a lot of snow covering the roads heavily pierced with bombshell holes, a mountain terrain difficult to escalate completed with a very well armed and numerous enemy troops. The battle resulted in many casualties on both sides. Once they've conquered the objective, the road to Roznava lied opened. This victory allowed the Romanian Army to proceed to attacking the enemy line of defense stretching across the Javorina mountain all along the Hron Valey.

To be continued.

GENERALII N. DĂSCĂLESCU ȘI V. MITREA – 125 DE ANI DE LA NAȘTERE

Ioan Mitrea

Deseori lumea satelor românești a dat țării bravi comandanți de oști, mulți dintre ei ocupând posturi dintre cele mai înalte și importante în ierarhia militară precum mareșalii C. Prezan, Al. Averescu, sau generalii Eremia Grigorescu, C. Șova și mulți alții.

Satul Căciulești din județul Neamț este probabil singurul care a dat țării doi fii, născuți în același an, la diferență de câteva săptămâni, vecini, prieteni din fragedă copilărie, care au fost nu numai consăteni și colegi de generație, dar și colegi de școală (primară, liceu, Școală de Ofițeri de Artilerie și Geniu etc), de carieră militară și destin. Este vorba de generalii Nicolae Dăscălescu și Vasile Mitrea. Evocarea vieții și carierei lor militare este justificată de faptul că în 2009 se împlinesc 125 de ani de la nașterea celor doi ofițeri superiori care au făcut parte din elita „armatei Regale” din România.

Pomenirea înaintașilor este o îndatorire a fiecărei generații. Episcopul-cronicar al Romanului, Macarie, cu peste patru secole în urmă spunea că *„avem datoria morală ca lucrurile întâmplare în vremurile trecute să nu fie acoperite de mormântul uitării”*. Iar mai aproape de epoca noastră, Vasile Pârvan, creatorul școlii de arheologie modernă, vorbind în 1919 despre împăratul Traian, „sămănătorul” romanității în nordul Dunării, spunea: *„Cei vii pomenesc pe cei morți. E o datorie pe care muritorii și-au statornicit-o dintru însuș începutul gândului despre moarte...”*.

În satul Căciulești, comuna Căciulești (azi în comuna Girov) din județul Neamț, sat situat pe malul drept al Cracăului, la circa 2 kilometri în aval de cunoscuta așezare preistorică din epoca eneolitică, de la Frumușica-Neamț, unde preotul-arheolog C. Matasă a descoperit splendide mărturii ale vestitei culturi Cucuteni, între care și celebrul vas-suport „Hora de la Frumușica”, și la circa 10 kilometri nord-est de orașul Piatra Neamț, în ziua de 16 iunie 1884 s-a născut mezinul familiei Ioniță și Catinca Dascălu. Cel de-al nouălea copil al familiei Dascălu, a primit în „Actu de Naștere”¹, și respectiv la botez prenumele de Neculai. Cu timpul copilului Neculai i s-a spus, inclusiv în actele școlare, Nicolae, iar pe când era elev în școala primară și fratele său mai mare Gheorghe termina gimnaziul din Piatra Neamț, numele de familie Dascălu, al celor doi frați a devenit Dăscălescu².

¹ Arhivele Statului Neamț, **Fond Starea civilă Căciulești**, dosarul 24/1884, Registrul stării civile.

² N. Dăscălescu, **Nicolae Dăscălescu – generalul soldat**, București, 1995, p. 9-12. Menționăm că autorul lucrării citate este ing. N. Dăscălescu, nepot de frate al generalului N. Dăscălescu. Mai

La mai puțin de trei săptămâni, de la nașterea lui Neculai Dascălu (numit, cum s-a spus mai sus, din timpul școlii primare Nicolae Dăscălescu), în familia vecină a lui Gheorghe și Maria Mitrea s-a născut primul lor copil în ziua de 3 iulie 1884, cum este consemnat în „Actu de Naștere”, „Vasile de religie ortodoxă”³.

Cei doi copii, născuți în familiile a doi vecini, trăind în case modeste, asemănătoare, cu două camere principale, despărțite de un hol, având însă și câteva anexe gospodărești, între care și adăposturile pentru vite, au copilărit împreună. Se vedeau zilnic, întrucât între casele lor era o distanță de mai puțin de 200 metri, despărțite practic de o grădină.

Ajunși la vârsta școlarității pentru cei doi copii, vecini și prieteni buni de joacă, au început grijile. În satul Căciulești încă nu era școală primară. Primele clase Nicolae Dăscălescu și Vasile Mitrea, le-au urmat la școala din satul vecin Gura Văii, situat la circa 2 kilometri distanță spre vest de satul lor natal, unde învățător era „domnul Teofănescu”, dascăl priceput, dedicat școlii și respectiv elevilor săi. În drumul spre școală, trecând printr-un imas, unde de regulă erau copii cu vitele la păscut, cei doi mici școlari se antrenau uneori la joacă și mai întârziu la școală. Asta s-a întâmplat până într-o zi când mama lui N. Dăscălescu, a mers pe urmele odraslei, l-a surprins la joacă, și l-a „dus în spate” direct la domnul învățător Teofănescu. După relatarea întâmplării, mama lui Nicolae i-a spus dascălului: „Domnule învățător dorința mea este ca acest copil să ajungă ministru”⁴.

Asta însemna că, în fapt, mama ruga învățătorul să-l țină din scurt pe Nicolae, în ceea ce privește învățătura, pentru „a ajunge om mare”.

Între timp s-a înființat școală și la Căciulești, așa încât cei doi copii, N. Dăscălescu și V. Mitrea, au terminat clasele primare în satul natal, învățător

---

nou Cf. Prof. Vasile Ciubotaru, **Drama generalilor români (1944-1964). Un studiu de caz: Generalul de armată Nicolae Dăscălescu**, Lucrare Metodico-Științifică pentru obținerea gradului didactic I, Iași, 2005-2007 (mss.), elaborată sub îndrumarea științifică a Prof.univ.dr Ion Agrigoroaiei.

³ Arhivele Statului Neamț, **Fond Starea civilă Căciulești**, dosarul 24/1884, Registrul stării civile. Dacă fratele său geamăn Ioan, nu a avut șansa să trăiască decât foarte puțin, Vasile a avut bucuria de a fi primul copil într-o familie numeroasă, cu 13 copii născuți, dintre care 11 (9 băieți și 2 fete) au trăit cel puțin până la deplina maturitate sau chiar la adânci bătrâneți. Dintre cei 9 băieți născuți în familia lui Gheorghe și Maria Mitrea, ajunși la maturitate, 8 au rămas în satul Căciulești, devenind la rândul lor gospodari, unii dintre ei având familii numeroase. Tatăl lor, care a fost și bunicul, dinspre tată, al semnatului acestor rânduri, a moștenit sau cumpărat mai multe grădini, construind 7 case noi pentru cei 7 feciori care au plecat din casa în care s-au născut, acolo rămânând moștenitor unul dintre băieți. În cele 8 noi familii Mitrea s-au născut numeroși copii. În sat mai erau încă două familii Mitrea, înrudite cu aceea a lui Gh. și Maria Mitrea. Așa se face că după circa o jumătate de secol, în satul Căciulești mai mult de jumătate dintre locuitori purtau numele Mitrea.

⁴ N. Dăscălescu, **op.cit.**, p. 11.

fiindu-le preotul satului, „părintele Grosu”⁵, aspru dar preocupat de învățătura elevilor săi.

După școala primară cei doi consăteni, prieteni și colegi, au urmat cele 8 clase, conform „Legii Spiru Haret”, la renumitul Liceu „Petru Rareș” din Piatra Neamț. Dacă la început făceau oarecum notă discordantă prin ținuta lor vestimentară, cu „cioareci și opinci”, treptat s-au impus amândoi prin rezultatele obținute la învățătură, N. Dăscălescu ajungând primul în clasă, remarcându-se în special la matematică. Mai mult, având o stare materială precară, în ultimele clase „a dat preparații”, reușind să economisească ceva bani, din care a plătit și „taxa de cal” când a intrat la școala militară, scutindu-și familia de un efort financiar suplimentar.

Nu știm care pe care a influențat mai mult dar sigur este că înainte de terminarea liceului cei doi consăteni – colegi erau hotărâți să urmeze o carieră militară. Cert este că la 1 septembrie 1906 cei doi fii de țărani absolvenți ai Liceului „Petru Rareș” din Piatra Neamț, N. Dăscălescu⁶ și V. Mitrea⁷, deveneau elevi la Școala de Ofițeri de Artilerie și Geniu din București, pe care au absolvit-o la 1 iulie 1908, cu rezultate foarte bune, fiind clasificați între primii. În timpul Scolii de Ofițeri au fost distinși cu „Medalia Jubiliară Carol I”, „pentru muncă” aceasta fiind prima decorație din viața lor. La terminarea Școlii de Ofițeri au primit gradul de sublocotenent, N. Dăscălescu fiind repartizat la Regimentul 8 artilerie din orașul Roman, iar V. Mitrea la Regimentul 4 artilerie din Bacău.

În toamna anului 1909, cei doi consăteni s-au reîntâlnit, în caliatete de colegi, la cursurile Școlii Speciale de Artilerie și Geniu, pe care au absolvit-o în 1911, cu rezultate foarte bune, V. Mitrea fiind clasat al 4-lea din 28 ofițeri-elevi, cu media 8,36, urmat fiind de prietenul său N. Dăscălescu, cu media 8,35. Comandantul Școlii speciale colonelul D. Ștefănescu îl caracteriza pe tânărul sublocotenent V. Mitrea ca fiind „foarte bun camarad, integru, cu o conduită exemplară... ofiter eminent” propunându-l a fi „înaintat la alegere”⁸ (ceea ce echivala cu promovarea excepțională). În caracterizarea sublocotenentului N. Dăscălescu același comandant nota că este un „ofițer eminent” și propunea a fi „înaintat la alegere”⁹. Propunerile de „înaintare la

---

⁵ *Ibidem*, p. 12; I. Mitrea, **Generalul Vasile Mitrea autor de manuale pentru învățământul militar**, în *Buletinul Muzeului Militar Național*, serie nouă, nr. 1/2003, partea II, București, 2003, p. 371.

⁶ **Dosar personal: general-colonel Nicolae Dăscălescu**, păstrat în Arhivele Ministerului Apărării Naționale, U.M. 02405 Pitești.

⁷ **Dosar personal: general de brigadă Vasile Mitrea**, păstrat în Arhivele Ministerului Apărării Naționale, U.M. 02405 Pitești. Marea majoritate a datelor, privind cariera militară a celor doi ofițeri superiori, sunt preluate din aceste dosare personale.

⁸ **Dosar personal: general de brigadă Vasile Mitrea...**; I. Mitrea, *op.cit.*, p. 371.

⁹ **Dosar personal: general-colonel Nicolae Dăscălescu...**; N. Dăscălescu, *op.cit.*, p. 16.

alegere” au avut urmări dovadă că atât N. Dăscălescu cât și V. Mitrea au fost avansați la gradul de locotenent, primul la 30 iulie 1911, iar al doilea la 1 octombrie 1911.

După absolvirea Școlii Speciale de Artilerie și Geniu, locotenentul N. Dăscălescu a revenit la Regimentul 8 artilerie din Roman iar locotenentul V. Mitrea la Regimentul 13 artilerie. Cei doi consăteni, locotenenți în armata română au participat la campania din Bulgaria, din 1913, evidențiindu-se prin modul în care și-au îndeplinit ordinele și misiunile primite. Dovadă este faptul că locotenentul V. Mitrea a fost distins cu „Medalia Avântul Țării”, iar locotenentul N. Dăscălescu „a fost propus pentru decorare cu ordinul «Coroana României» clasa a V-a”¹⁰.

În anii 1914-1915 V. Mitrea a urmat Școala Superioară de Război. Din motive mai mult subiective decât obiective, independente de voința sa, N. Dăscălescu a urmat Școala Superioară de Război ceva mai târziu, respectiv în anii 1919-1920 fiind clasificat la absolvire al doilea din 30 de ofițeri.

În primăvara anului 1916, înainte de intrarea României în Primul Război Mondial cei doi consăteni, locotenenți sunt avansați la gradul de căpitan. Au participat, în unități diferite, la Primul Război Mondial, făcându-și datoria în mod exemplar, dovadă că la începutul lunii septembrie 1917 au fost avansați „excepțional” la gradul de maior, fiecare primind mai multe decorații atât în timpul războiului cât și după terminarea primei mari conflagrații mondiale¹¹. N. Dăscălescu a fost decorat de guvernul Rusiei cu Ordinul „Sfânta Ana”; pe plan național i s-a conferit „Crucea Comemorativă a războiului 1916-1918” cu baretele Ardeal, Carpați, București, Tg. Ocna, fiind apoi decorat cu „Coroana României” clasa a IV-a cu spade în gradul de ofițer și cu Steaua României clasa a IV-a etc¹².

Sunt anii în care N. Dăscălescu a îndeplinit numeroase și importante misiuni, devenind „ imaginea virtuților ostășești”, dedicându-și întreaga viață armatei române. Întrebat odată de nepotul său de ce nu se căsătorește, N. Dăscălescu i-a răspuns categoric: „unei soții de ofițer, soțul ei trebuie să-i acorde mult timp. Ea trebuie dusă la operă, la teatru, la cercurile militare și vizitele între ofițeri. Eu nu am timp de așa ceva”. La aceeași întrebare pusă de un subaltern-colaborator apropiat i-a răspuns: „Dragul meu, ca ofițer, dacă mă căsătoream, fie că neglijam armata, fie soția. Eu n-am vrut să neglijez armata, *al cărei soldat credincios voi rămâne până voi muri*”¹³ (s.n.I.M.).

---

¹⁰ N. Dăscălescu, *op.cit.*, p. 18.

¹¹ Vezi **Dosar personal: general-colonel Nicolae Dăscălescu și Dosar personal: general de brigadă Vasile Mitrea**, *passim*.

¹² Cf. **Dosar personal: general-colonel Nicolae Dăscălescu**, p. 31.

¹³ N. Dăscălescu, *op.cit.*, p. 45. Nu numai că nu s-a căsătorit, dar toată viața a fost un exemplu de trai modest, vegetarian convins, cu mare credință în Dumnezeu care, după cum mărturisise

În perioada interbelică N. Dăscălescu, avansat la gradul de locotenent-colonel în 1923, colonel în octombrie 1929, a devenit în toamna anului 1936 general de brigadă (general-maior). A ocupat diferite posturi de comandă în mari unități militare; a fost temporar și la conducerea unor școli militare, predând mai multe cursuri, între care menționăm „Tactica Artileriei” și „Istoria Românilor”; în octombrie 1937 generalul N. Dăscălescu a fost numit secretar general al Ministerului de Război, iar în august 1939, cu câteva zile înaintea de izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial a devenit comandantul Diviziei 25 infanterie¹⁴.

Și ofițerul V. Mitrea a participat la Primul Război Mondial, și-a îndeplinit cu rezultate bune toate ordinele și misiunile primite. După război a fost distins cu mai multe medalii și decorații între care „Medalia Crucea Comemorativă”, „Ordinul Coroana României cu spade în grad de Cavaler” și „Ordinul Steaua României în grad de ofițer”¹⁵. După Primul Război Mondial și V. Mitrea a urcat noi trepte ale ierarhiei militare fiind avansat la gradul de locotenent-colonel la 23 noiembrie 1923, colonel la 10 mai 1929 și general de brigadă (general-maior) la 1 februarie 1937. Pe lângă funcțiile de comandă din mai multe unități militare, în perioada interbelică, timp de mai mulți ani, locotenent-colonelul, colonelul și apoi generalul de brigadă V. Mitrea s-a aflat la comanda Școlii de Ofițeri de Artilerie și a Școlii Speciale de Artilerie, în care a predat mai multe cursuri și a elaborat mai multe manuale pentru învățământul militar, între care menționăm: **Geografia militară a României, Călăuza practică pentru tinerii ofițeri activi și de rezervă din toate armele, Ofițerul în societate**¹⁶ etc.

În timpul celui de-al Doilea Război Mondial (1939-1945) generalii N. Dăscălescu și V. Mitrea au îndeplinit misiuni importante. Generalul N. Dăscălescu a fost în permanență în contact cu oștirea și tranșeele războiului din Răsărit și apoi din Vest. La sfârșitul anului 1939, generalul de brigadă N. Dăscălescu, proaspăt decorat cu „Steaua României” în gradul de comandor, se afla în continuare la comanda Diviziei 25 infanterie, deplasată între timp de la Buzău în nordul Moldovei. În iunie 1940 N. Dăscălescu este avansat la gradul de general de divizie (general-locotenent)¹⁷.

---

deseori, l-a ajutat în împrejurările cele mai grele ale războiului. Obişnuia, când era posibil, să-și trimită dumunica dimineața ostașii la biserică, dându-le și bani de liturgie. Zi de zi, în timp de pace sau de război, era foarte preocupat de viața soldaților, de condițiile lor de hrană, odihnă și o igienă desăvârșită. Nu fără temei subordonații, și soldații în primul rând, vedeau în N. Dăscălescu un adevărat părinte.

¹⁴ **Dosar personal: general-colonel Nicolae Dăscălescu, *passim*; N. Dăscălescu, *op.cit.*, p. 35-59.**

¹⁵ **Dosar personal: general de brigadă Vasile Mitrea, *passim*; I. Mitrea, *op.cit.*, p. 372.**

¹⁶ I. Mitrea, *op.cit.*, p. 373-375.

¹⁷ N. Dăscălescu, *op.cit.*, p. 60-61.

La intrarea României în război, în zorii zilei de 22 iunie 1941, generalul N. Dăscălescu se afla la comanda Diviziei 21 infanterie, dislocată în zona Bârladului. După cum se știe în campania din Est, Ion Antonescu comandantul armatei române a fost asistat de o excelentă echipă alcătuită din corpul de generali, reunită fie la Ministerul de Război, sau la Marele Stat Major, fie reprezentată de comandanții marilor unități de pe front. În lista acestor bravi generali, de pe teatrul operațiunilor militare, este înscris și numele generalului N. Dăscălescu¹⁸. Din 5 iulie 1941 Divizia 21 infanterie sub comanda generalului N. Dăscălescu care făcea parte din corpul 5 al Armatei a 4-a Române, comandată de generalul Nicolae Ciupercă, trece Prutul și participă la luptele pentru eliberarea Basarabiei. Acțiunile Diviziei 21 infanterie, condusă de generalul N. Dăscălescu au culminat cu cea mai mare bătălie dată pentru eliberarea străvechiului teritoriu românesc dintre Prut și Nistru, celebra bătălie de la Țiganca¹⁹. Era un succes deosebit, deschizând drumul spre eliberarea întregii Basarabii. Curând, spre jumătatea lunii iulie 1941, Ion Antonescu a sosit la punctul de comandă al glorioasei Divizii 21 infanterie, învingătoare din crâncena bătălie de la Țiganca. Comandantul Diviziei 21 infanterie, generalul N. Dăscălescu, abia își instalase postul de comandă într-o căsuță sărăcăcioasă din satul Hârtoape. Întâlnirea a fost mai mult decât emoționantă. S-a repetat în fapt scena de la podul de peste Tisa din 1919, când Regele Ferdinand I și-a scos de pe piept propria-i decorație, Ordinul „Mihai Viteazul”, pe care a prins-o pe haina locotenent-colonelului Ion Antonescu rostind următoarele cuvinte: „Antonescu, nimeni în Țara aceasta nu știe mai bine gecât Regele tău cât îți datorează. Ai fost nedreptățit pentru că nu ți s-au recunoscut meritele cum trebuia. Pentru a îndrepta aceasta, îți dau decorația mea”²⁰.

Acum, la jumătatea lunii iulie 1941, generalul Ion Antonescu, conducătorul statului și comandantul armatei române, în fața ofițerilor și soldaților Diviziei 21 infanterie, a desprins de pe pieptul său crucea Ordinului „Mihai Viteazul” clasa a III-a, pe care o primise în 1919, și l-a decorat pe bravul general de divizie N. Dăscălescu. Prin acest gest generalul Ion Antonescu recunoștea și răsplătea nu numai capacitatea și eroismul generalului N. Dăscălescu, dar și faptul, foarte important, că acesta avusese dreptate într-o dispută cu viitorul mareșal Ion Antonescu, care a avut loc cu puțin timp înaintea luptelor de la Țiganca, dispută în care N. Dăscălescu și-a susținut cu tărie planul său pentru bătălia ce avea să urmeze. Ion Antonescu

¹⁸ I. Scurtu, Gh. Buzatu, **Istoria Românilor în secolul XX (1918-1948)**, București, 1999, p. 406.

¹⁹ I. Negrea, I. Patriche, A. Axinte, **Iunie-Iulie 1941. Bătălia de la Țiganca**, în *Cotidianul – supliment de istorie*, Arhiva, nr. 9, 1992.

²⁰ I.C. Drăgan, **Antonescu – Mareșalul României și războaiele de reîntregire**, vol. I, Veneția, 1986, p. 78.

cedând i-a spus doar atât: „Dăscălescule, pe răspunderea ta!” Victoria de la Țiganca confirmaseră clarviziunea tactică a generalului N. Dăscălescu. Peste câteva luni la 22 septembrie 1941 Regele Mihai I a semnat Înalțul Decret de acordare a Ordinului „Mihai Viteazul” clasa a III-a generalului N. Dăscălescu consfințindu-se oficial ceremonialul din satul Hârtoape, nu departe de Țiganca, petrecut la jumătatea lunii iulie 1941²¹.

Trupele conduse de N. Dăscălescu, aflat acum la comanda Corpului 2 armată, au luptat în Răsărit până la eliberarea întregului teritoriu dintre Prut și Nistru dar ajungând ulterior și mai departe la Cotul Donului și în Stepa Kalmucă. În aceste lupte s-au evidențiat cu prisosință calitățile lui N. Dăscălescu de mare comandant, de OM excepțional apropiat și ajutând populația civilă, dar și de comandant foarte apropiat de trupă, motiv pentru care s-a impus treptat apelativul de „generalul-soldat”²².

După decorarea cu Ordinul „Mihai Viteazul” clasa a III-a, generalul N. Dăscălescu a mai fost decorat cu Ordinul „Steaua României”, clasa a III-a în gradul de comandor, „Coroana României” clasa a III-a, „Cruciada împotriva comunismului” și cu Ordinul suprem al Armatei germane „Vulturul German”.

La începutul anului 1943 Corpul 2 armată, condus de generalul N. Dăscălescu se îndrepta spre țară cu destinația orașul Galați, care doar cu câteva luni înainte îi acordase titlul de „Cetățean de onoare al orașului” pentru serviciile aduse respectivului oraș în anii 1941-1942.

Ziua de 23 august 1944 l-a găsit pe generalul N. Dăscălescu într-o misiune de inspecție asupra forțelor militare aflate pe litoralul Mării Negre și în porturile Constanța și Mangalia²³.

În zilele de 24-29 august 1944 Corpul 2 armată condus de N. Dăscălescu a împiedicat scurgerea unor însemnate efective hitleriste spre Bulgaria. La 29 august trupele sovietice intrau în Constanța. Cu o zi înainte generalul N. Dăscălescu a fost chemat la București la Înalțul comandament sovietic unde după o ședință de 5 ore în care i s-au recunoscut și meritele militare și comportamentul uman față de civili în războiul din Răsărit, în final i s-a comunicat faptul că Consiliul Mareșalilor din Moscova de sub președinția mareșalului Stalin l-a numit comandantul armatei de colaborare (în fapt era vorba de comanda Armatei 3 române)²⁴.

Cum România din ziua de 24 august 1944, ora 4 a.m., a încetat războiul împotriva U.R.S.S., trecând alături de Națiunile Unite, împotriva Germaniei și a aliaților săi, și marile unități comandate de generalul N. Dăscălescu, au început operațiunile pentru „restaurarea independenței și suveranității

²¹ N. Dăscălescu, *op.cit.*, p. 70-73.

²² *Ibidem*, p. 5.

²³ *Ibidem*, p. 101.

²⁴ *Ibidem*, p. 104-105.

României asupra Transilvaniei” participând la războiul din Vest până la victoria finală din 8-9 mai 1945; unele acțiuni ale Armatei a 4-a, continuând până în zilele de 12-14 mai 1945.

În această perioadă, a războiului, generalul N. Dăscălescu s-a aflat un timp la comanda Corpului 2 armată, participând la luptele grele din Transilvania de la Oarba de Mureș, Dealul Sângeorgiu și Satu Mare, la forțarea Tisei și Bodrogului etc.²⁵

La sfârșitul anului 1944 generalul N. Dăscălescu a fost propus, printr-un „Raport special” întocmit de comandantul Armatei a 4-a, generalul Gheorghe Avramescu, pentru a fi decorat, a doua oară, cu Ordinul „Mihai Viteazul”, clasa a III-a cu spade²⁶.

Pe teritoriul Cehoslovaciei Armata a 4-a aflată mai întâi sub ordinele provizorii ale generalului de corp de armată N. Dăscălescu, și apoi sub comanda efectivă a acestuia, a participat la grelele lupte de la Rožnava, Banská Bystrica, Tatra Mică, Tatra Mare etc., înregistrând importante victorii²⁷; victorii recunoscute și salutate și de către generalii sovietici, inclusiv de mareșalul I. V. Stalin, prin Ordinele de zi din martie și aprilie 1945²⁸.

După capitularea necondiționată a Germaniei, la 9 mai 1945 și lichidarea unor unități răzlețe germane, de către unități ale Armatei a 4-a, în zilele de 12-14 mai, în a doua jumătate a lunii mai 1945, Comandatul Grupului de armate aliat, generalul sovietic Jmacenko, s-a deplasat la postul de comandă al Armatei 4 române, mulțumind personal generalului N. Dăscălescu pentru aportul armatei pe care a condus-o la victoria împotriva inamicului comun²⁹.

Sfârșitul războiului îl găsea pe generalul N. Dăscălescu la apogeul carierei și gloriei militare. Istoricul Florin Constantiniu făcea o paralelă între trei mari comandanți militari din al Doilea Război Mondial: generalul N. Dăscălescu (1884-1969), mareșalul Rodion I. Malinovski (1898-1967) și generalul Dwight Eisenhower (1890-1969). Cei trei comandanți, participanți și la Primul Război Mondial, trăiau acum, în 1945, cu sentimentul datoriei împlinite. „Același devotament, aceeași competență asigură celor trei un loc de cinste în istoria celui de-al doilea război mondial... Ei și-au făcut exemplar datoria față de popoarele lor și față de umanitate”³⁰.

²⁵ **Dosar personal: general-colonel Nicolae Dăscălescu**; N. Dăscălescu, **op.cit.**, p. 107-126.

²⁶ N. Dăscălescu, **op.cit.**, p. 126-127.

²⁷ **Ibidem**, p. 135-162.

²⁸ **Ibidem**, p. 156-163; Alesandru Duțu, Florica Dobre, Leonida Loghin, **Armata română în al Doilea Război Mondial, 1941-1945**, București, 1999, p. 321, 355-357.

²⁹ **Ibidem**, p. 175.

³⁰ Fl. Constantiniu, **Mari comandanți**, în *Lupta întregului popor*, nr. 8, 1989, p. 45.

Ajunși în acest punct să revenim , fie și pe scurt, la generalul V. Mitrea, la activitatea sa din anii 1939-1945.

Declanșarea celui de-al Doilea Război Mondial, l-a găsit pe generalul V. Mitrea la comanda Brigăzii 7 Artilerie, trecând apoi la comanda Artileriei Corpului 10 Armată.

În anii 1940-1941 generalul V. Mitrea a participat direct la câteva evenimente importante, dintre care două ne rețin atenția în mod deosebit³¹.

În condițiile impuse prin notele ultimative sovietice din iunie 1940, la 28 iunie generalul V. Mitrea a fost lăsat la Cernăuți și însărcinat de Comandantul Corpului 10 Armată, generalul Constantinescu, ca în calitate de reprezentant al guvernului român, să prezinte „generalului bolșevic protestul pentru nerespectarea ritmului de înaintare în Bucovina la care se angajaseră prin Convenție”³². Generalul român a refuzat să plece din Cernăuți până nu a făcut acest protest generalului rus implicat. Urmare atitudinii sale hotărâte generalul V. Mitrea a fost reținut pentru scurt timp ca prizonier³³. Drept apreciere a atitudinii sale hotărâte, la care se adăugau și alte merite, generalul V. Mitrea a fost propus, de Comandantul Corpului 10 Armată, să fie înaintat la gradul de general de Divizie³⁴. La rândul său Comandantul Armatei a 3 –a nota: „În zilele de criză, legate de evacuarea Basarabiei și Bucovinei de Nord, când comandanții diferitelor grade au putut fi verificați în ceea ce privește acele calități sufletești ce cu greu se pot urmări în timpuri obișnuite, dar sunt foarte necesare unui comandant pe timp de război, generalul V. Mitrea prin felul cum s-a purtat în misiuni delicate, ce l-au dus în mijlocul bolșevicilor , a probat curaj, simț al datoriei și spirit de sacrificiu. Îndeplindu-și în foarte bune condițiuni serviciul obișnuit, cred că i s-ar putea încredința provizoriu comanda de Divizie”³⁵. Aceste propuneri de avansare în grad nu au fost validate ulterior.

La 6 septembrie 1940, generalul de brigadă V. Mitrea a depus jurământul de credință Regelui Mihai I.

Un alt eveniment în care a fost implicat direct și generalul V. Mitrea este legat de înăbușirea rebeliunii legionare din ianuarie 1941. Acționând hotărât să-i înlăture pe legionari de la putere, și respectiv din toate funcțiile importante, Ion Antonescu, prin Decretul 136 din 21 ianuarie 1941, a înlocuit pe legionarul Radu Mironovici din funcția de Prefect al Poliției Capitalei cu

---

³¹ I. Mitrea, *op.cit.*, p. 372-373.

³² **Dosar personal: general de brigadă V. Mitrea.**

³³ Arhivele MAE, Fond 71/U.R.S.S., Dosar 91/1940, f. 226, apud I. Scurtu, C. Hlihor, **Complot împotriva României, 1939-1947. Basarabia, nordul Bucovinei și Ținutul Herța în vâltoarea celui de-al doilea război mondial**, București, 1995, p. 37.

³⁴ **Dosar personal: general de brigadă V. Mitrea;** I. Mitrea, *op.cit.*, p. 372.

³⁵ Caracterizarea se află în **Dosarul personal: general de brigadă V. Mitrea;** I. Mitrea, *op.cit.*, p. 372.

general V. Mitrea³⁶, care peste câteva zile a fost înlocuit la rândul său cu generalul de brigadă Gh. Radu³⁷, în împrejurări nu prea clare³⁸.

Considerându-se nevinovat generalul V. Mitrea și-a înaintat demisia din cadrele active ale oștirii, fiind repartizat la Marele Stat Major, ca ofițer de rezervă. Curând, respectiv la 29 iunie 1941, a fost reactivat, mobilizat la Divizia a 8-a Infanterie. S-a distins în Răsărit, în luptele de la Odessa fiind decorat cu Crucea de fier germană³⁹. A participat la operațiunile militare din Răsărit până la 30 noiembrie 1941, după care a fost trecut la Corpul Teritorial București, unde a rămas până la sfârșitul războiului⁴⁰.

Atât în perioada interbelică, cât mai ales în timpul ultimului război mondial cei doi generali au avut parte și de numeroase nedreptăți. Amintim doar câte una pentru fiecare. În cazul generalului N. Dăscălescu menționăm **marea nedreptate** de a nu fi fost înaintat la gradul de general de armată pe care îl merita cu prisosință, iar în cazul generalului de brigadă V. Mitrea nedreptatea de a nu fi fost avansat la gradul de general de Divizie, la care a fost propus în mai multe rânduri.

Dar cea mai mare nedreptate la care au fost supuși cei doi generali a venit abia după război, când în condițiile sovietizării țării, ale acțiunii premeditate de distrugere a armatei române, au fost marginalizați, batjocoriți, aruncați în temnițele comuniste etc.

Imediat după 23 august 1944 generalul de brigadă V. Mitrea a fost implicat în Mișcarea Națională de Rezistență, având ca obiectiv lupta împotriva ciumei roșii, în fapt, împotriva comunizării și sovietizării României⁴¹. Alături de generalul Coroamă, generalul Mitrea avea misiunea de a organiza mișcarea de rezistență armată pe teritoriul Moldovei⁴². Mișcarea Națională de Rezistență a fost denunțată la 3 mai 1946. Până la sfârșitul lunii mai 1946 cei care nu au reușit să fugă din țară, în marea lor majoritate au fost arestați. Cei implicați în procesul care a urmat au fost acuzați de „participare la complotare întru distrugerea statului” și pentru „omisiunea denunțării complotului”⁴³, cum se spunea în rechizitoriul prezentat de procurorul militar,

³⁶ A. Simion, **Preliminarii politico-diplomatice ale insurecției române din august 1944**, Cluj-Napoca, 1979, p. 16. Pentru ecouri în literatură ale acestui eveniment vezi M. Preda, **Delirul**, București, 1975, p. 214.

³⁷ A. Simion, **op.cit.**, p.17.

³⁸ I. Mitrea, **op.cit.**, p. 372-373.

³⁹ **Dosar personal: general de brigadă V. Mitrea.**

⁴⁰ **Ibidem.**

⁴¹ Col.dr. Al. Duțu, Florica Dobre, **Mișcarea Națională de Rezistență (1944-1946)**, în *Revista de Istorie Militară*, nr. 5 (39), 1996, p. 26-32.

⁴² Fl. Constantiniu, **De la Războiul Fierbinte la Războiul Rece**, București, 1998, p. 69, 70, 75-76 și 87-88.

⁴³ Col.dr. Al. Duțu, Florica Dobre, **op.cit.**, p. 26 și 32-33.

în ședința publică a Curții Militare de Casație și Justiție, din 18 noiembrie 1946, în care au fost judecați 55 de inculpați în prezență și 35 în contumacie, toți fiind condamnați la diverse pedepse și încarcerati în etape. Generalul V. Mitrea a fost încarcerat la Jilava, unde și-a găsit sfârșitul în aprilie 1951.

Bravul general N. Dăscălescu deși victorios în luptele din Vest, până în Cehoslovacia, după război a fost trecut pe nedrept și cu brutalitate în rezervă cu gradul de general de corp de armată, deși, cum am spus mai sus, comandase și condusese în lupte grele Armata a 4-a română, și ar fi meritat pe deplin de general de armată.

În luna iunie 1945 generalul de corp de armată N. Dăscălescu se întorcea în patrie, cu aceeași lădiță cu efecte personale ce-l însoțise pe front atât în Răsărit cât și în Vest⁴⁴. Se întorcea în capitala țării mâhnit și marginalizat. La 9 iunie 1945 unitățile Armatei a 4-a române au defilat la Brno, sub conducerea noului comandant, generalul Gh. Stăvrescu⁴⁵ și apoi au venit pentru a trece pe sub Arcul de Triumf la București. În vreme ce trupele Armatei a 4-a treceau la București pe sub Arcul de Triumf, generalul N. Dăscălescu, cel care comandase această armată în grelele lupte din primele luni ale anului 1945, stătea undeva în București uitat și în fapt părăsit de toți. În septembrie 1945 s-a îndreptat spre casa părintească din Căciulești-Neamț unde mai trăia unul din frații săi mai mari. Deși avea, împreună cu fratele său, o gospodărie, peste media satului, cu șapte hectare de teren arabil, cu vite etc, a dus o viață mai mult decât modestă. A făcut agricultură, a mers la arat, a pășunat vitele ce le avea în gospodărie, alături de copiii satului, a dat cotele către stat etc⁴⁶.

Încă din noiembrie 1945 generalul N. Dăscălescu este târât în procese, mai întâi la Tribunalul Poporului, acuzat pe nedrept „de fapte de apăsare a populației civile” din Odessa în 1942. După o scurtă perioadă de liniște, la 9 septembrie 1946 i s-a pus averea sub sechestru, aducându-i-se acuzația de „criminal de război”. Era o acuză nedreaptă adusă unuia dintre cei mai umanitari comandanți militari. În final Curtea de Apel București și apoi Curtea de Casație au constatat nevinovăția generalului N. Dăscălescu.

Dar în noiembrie 1951 generalul N. Dăscălescu a fost ridicat din casa părintească din Căciulești, dus direct la București și închis la Jilava.

---

⁴⁴ N. Dăscălescu, *op.cit.*, p. 185-186.

⁴⁵ Este de reținut că destinul a făcut ca toți cei trei generali care s-au aflat, succesiv, în fruntea Armatei a 4-a pe frontul de Vest, adică Gh. Avramescu, N. Dăscălescu și Gh. Stăvrescu au avut un trist sfârșit de viață, integrându-se în fapt în drama generalilor români. Cf. Florica Dobre, Al. Duțu, **Eroi români pe frontul de Răsărit (1941-1944)**, I, București, 1995; Al. Duțu, Florica Dobre, **Drama generalilor români (1944-1964)**, București, 1997, *passim*.

⁴⁶ N. Dăscălescu, *op.cit.*, p. 187-188. La informațiile din această carte, se adaugă și amintirile semnatarului acestor rânduri, care a fost în acei ani deseori în preajma generalului N. Dăscălescu, care era foarte apropiat de copiii satului pe care-i numea „nepoții lui Ștefan cel Mare”.

Procuratura Generală a început cercetările abia după doi ani, în noiembrie 1953, în final, evident urmând un scenariu prestabilit, generalul N. Dăscălescu era acuzat din nou pentru „crime de război”. La proces N. Dăscălescu a dovedit o demnitate impresionantă. Neavând probe concludente Tribunalul Capitalei, la 3 octombrie 1955 a dispus „încetarea urmăririi și eliberarea imediată a generalului N. Dăscălescu”⁴⁷. Eliberarea s-a produs în ziua de 8 octombrie 1955. A revenit pe plaiurile natale stabilindu-se la Piatra Neamț. A trăit la fel precum toată viața, în condiții modeste, fiind tot mai bolnav. În urma iernilor grele de pe front, dar mai ales a anilor de detenție la Jilava „se alesese cu vreo zece boli, printre care reumatismul era șef suprem”, cum spunea generalul-soldat. Se trata permanent. „Fac mereu reparații în vederea demolării generale, pe care o aștept încă din anul 1952” spunea cu umor generalul N. Dăscălescu⁴⁸.

A refuzat orice colaborare cu autoritățile comuniste, a refuzat, invocând diverse motive, în special de sănătate, să participe la festivitățile comuniste de la București, cu prilejul unor aniversări militare. A refuzat să-și scrie memoriile și să acorde interviuri. Din când în când mai primea acasă câte o decorație, care nu-l încânta prea mult. Retras ca „un înțelept, după ce a fost adânc jignit”, generalul N. Dăscălescu, „Moș Culiță” cum i se se spunea la bătrânețe s-a stins din viață în somn, în zorii zilei de 28 septembrie 1969, la ora 7 dimineața, la Piatra Neamț⁴⁹. A fost înmormântat, cu onoruri militare în cimitirul „Eternitatea” Piatra Neamț. Ulterior, la mormântul generalului N. Dăscălescu a fost amplasat un bust al marelui comandant de oști.

Cei doi fii de țărani, consăteni, colegi de generație, de școală, carieră militară și destin, ajunși generali ai „armatei Regale” române, rămân pilde demne de admirat și urmat, exemple de muncă tenace, de voință, de comportament, de patriotism și dăruire totală în slujba interesului național.

Acum la împlinirea a 125 de ani de la nașterea lui N. Dăscălescu și V. Mitrea să ne plecăm cu venerație în fața memoriei lor, a faptelor lor și a mormintelor lor, amintindu-ne frumoasele cuvinte rostite de Vasile Pârvan: „Oamenii noi, înflorind în marea lumină a vieții, se pleacă cu reculegere spre pământul unde dorm oamenii vechi, din tăria cărora au crescut ei, oamenii noi, ca florile nouă din pulberea florilor vechi”⁵⁰.

---

⁴⁷ N. Dăscălescu, **op.cit.**, p. 196-204.

⁴⁸ **Ibidem**, p. 214.

⁴⁹ **Ibidem**, p. 226-227.

⁵⁰ V. Pârvan, **Parentalia. Închinare împăratului Traian la XVIII veacuri de la moarte, în Memoriale**, București, 1923, p. 164.

Generals N. Dăscălescu and V. Mitrea – 125 years from the birth Summary

Situated at the Eastern limit of Moldavia's sub-Carpathian region, along the Cracau valley, former commune residence until 1968 when it was incorporated into the Girov Commune, in the Neamt County, Caciulesti Village gave two generals to our country, generals who, besides being born in the same village, were of the same generation, attended the same schools, shared the same military careers and destiny. They are the generals Nicolae Dăscălescu and Vasile Mitrea, born in the summer of 1884, within a three-week span.

They spent their childhood together, as they were neighbors and playmates; they were primary school mates at the famous Pentru Rareș High School, military school fellows at the Artillery and Engineering School in Bucharest, then the Special Artillery and Engineering School in Bucharest. In slightly different periods, they attended the Superior School of War.

Almost at the same time, they climbed all the steps of military hierarchy from junior lieutenant to the general grade, Nicolae Dăscălescu reaching the military corps rank and Vasile Mitrea the brigadier one.

They took part in the Second Balkan War (1913), in the First World War (between 1916 and 1919) and in the Second World War, Vasile Mitrea in the operations of June-November 1941, distinguishing himself in the battles at Odessa, and Nicolae Dăscălescu throughout all the war in the East and West, during the period between June 22, 1941-May 12, 1945. General Nicolae Dăscălescu distinguished himself in the battles in the East for the liberation of Bassarabia, for example, in the famous battle at Țiganca and others, as well as the battles in the West, especially in Czechoslovakia (at Banská-Bistritza and the Tatra Mountains) when he commanded the Fourth Romanian Army. Nicolae Dăscălescu, „the soldier-general” as he was nicknamed, proved to be one of the greatest commanders of the Romanian Army during the Second World War.

The two generals received numerous national and foreign medals. For example, for his great contribution in liberating Bassarabia, general Nicolae Dăscălescu was decorated with the “Mihai Viteazul” Order, third class. Besides acknowledgements and honors, they were done inequities as well. They were done injustice even in their military careers a short time before 1945. We should mention here the fact that Nicolae Dăscălescu was not promoted to the rank of General of the Army, which he fully deserved, and Vasile Mitrea was not promoted to the rank of major general, for which he had been proposed several times.

They were done the greatest injustice after the war by the newly set up

Communist regime which sought the decimation of the Romanian army on the order and with the help of Moscow. General Vasile Mitrea, in organizing and leading the National Movement of Resistance, accused that, together with several dozen generals and civilians, “sought to overthrow the present state order”, as mentioned in the indictment, was arrested in 1946 and sentenced to long years of imprisonment and died in 1951 in the Jilava Prison. After the war, in the autumn of 1945, the great general Nicoale Dăscălescu retired to his parental house in the Căciulești Village leading a more-than-modest living, as he had done before. He was pushed to the fringes of society, then harassed by the Communist regime which filled a Communist-style indictment being accused of “war crimes”. He was imprisoned in the Jilava Jail between 1951-1955. He survived the odious frame and he was set free on October 8, 1955. He died on September 28, 1969 in Piatra Neamț, permanently refusing any co-operation with the Communist regime.

The two natives of the Căciulești Village, fellows in their generation school, military careers and destiny are vivid personalities, models of life, work and behavior. Generals Nicolae Dăscălescu and Vasile Mitrea served faithfully their country, their people, and the Romanian Army, setting above all the military honor code and the national interests.

DECEMBRIE 1989 ÎN PERSPECTIVĂ ISTORIOGRAFICĂ

Ionel Alexandru

Este oarecum de prisos să subliniez, aici și acum, semnificația evenimentelor petrecute în România, în decembrie 1989. A intrat deja în limbajul cotidian al cetățenilor delimitarea temporal-istorică între perioada actuală și perioada fostului regim comunist, delimitarea realizată de „revoluție”. „De la revoluție încoace...” sau „Înainte de revoluție” și așa mai departe... Cu alte cuvinte, practic această „revoluție” a intrat în limbajul nostru cotidian. De aceea, nu mă îndoiesc de faptul că această lucrare îl va convinge pe cititor de rolul și semnificația momentului istoric petrecut în decembrie 1989 în România. Am muncit la această lucrare în dublă calitate, în primul rând în aceea de cercetător în istorie ce caută să afle adevărul și, în al doilea rând, în aceea de participant implicat în desfășurarea acelor evenimente din convingerea că trăiam atunci un moment unic în care trenul istoriei ce trecea prin fața mea mă invita să mă urc, cu credința că, dacă nu aș fi făcut acest lucru, șansa în mod sigur nu s-ar mai fi repetat. Nu am ratat, se înțelege, momentul, chiar dacă în anumite perioade din timpul acelor evenimente puteam să-mi pierd viața de mai multe ori! Acest tren m-a purtat din conducerea „revoluției” de pe meleagurile Brăilei, pe cheiurile Dâmboviței, în primul parlament al României postdecembriste, cât și în aproape toate evenimentele capitale care s-au desfășurat în țară după 1989, surprinzând pe viu momente pe care în parte le prezint și în această lucrare. Încă de atunci am avut inspirația autoimpusă de a culege date și documente pe care chiar de atunci mă gândeam să le folosesc într-o lucrare, despre clipele istorice prin care treceam.

Cu toate că evenimentele sunt de dată recentă, ele beneficiază deja de mii de pagini și sute de lucrări, majoritatea memorialistice, istoricii de profesie ferindu-se a se apleca asupra lor din cauza timpului scurs foarte scurt. Totuși, consider că acum, la peste 15 ani de la acele evenimente, când principalii actori de atunci nu mai dețin pârgghiile puterii pentru a influența cercetarea, este posibilă realizarea unei lucrări obiective asupra lor. Din tot păienjenişul faptelor trecute, istoricul, indubitabil, trebuie să elimine politicul și să desprindă adevărul științific al evenimentelor, ceea ce am căutat să fac și eu în rândurile care urmează.

Multitudinea de surse privind evenimentele se datorează, pe de o parte, interesului major pe care l-a acordat populația României ce a trăit în cele zile momente de bucurie și disperare, unii pierzându-și chiar rude apropiate, iar, pe de altă parte, se explică prin numeroasele probleme și întrebări încă neelucidate care frământă și astăzi opinia publică și, cu atât mai mult, pe istorici.

Oricât de puțin sau de mult timp s-ar scurge de la aceste evenimente, sunt convins că interesul despre ele, atât al publicului larg, cât și al specialiștilor, va persista, mai ales că ele au despărțit două lumi, una a trecutului cenușiu și fără nici o

perspectivă viabilă și alta a prezentului în care, ca un paradox, zorile viitorului sunt foarte îndepărtate.

Întrebarea capitală pe care mulți și-au pus-o despre ceea ce s-a întâmplat în Decembrie 1989 - dacă a fost revoluție ori lovitură de stat, sau și una, și alta - va căpăta din punctul meu de vedere un răspuns în paginile ce urmează, chiar dacă unii consideră că ar trebui să așteptăm termenul legal pentru deschiderea arhivelor și apoi să ne pronunțăm.

Adevărul este evident și numai cine nu dorește să-l vadă, numai acela își mai pune întrebări, la aceștia adăugându-se și aceia implicați politic în evenimente și dornici să-și păstreze privilegiile câștigate. Din fericire, acum, după peste 15 ani, generația emanată de evenimente spre culmile puterii a fost în mare parte înlocuită de o alta, care nu mai este interesată de ascunderea sau de „corectarea” adevărului. Puternicii vremurilor de atunci acum nu mai au aproape nici o putere, și de aceea conștiințele încătușate acum sunt libere de teamă, iar peste toate acestea se adaugă și „amănuntul” că unele fapte au fost prescrise.

În ceea ce privește istoriografia temei abordate, cu toate că au apărut sute de lucrări, nu există totuși nici una care să trateze științific această problemă. Multitudinea de lucrări analizează diferite aspecte, valorifică diferite documente, prezintă impresiile unor participanți, dar nu tratează unitar și global problema evenimentelor decembriste.

Dintre acestea urmează să prezint câteva contribuții mai importante, ele reprezentând lucrări de referință în istoriografia problemei. Din motive lesne de înțeles, voi începe cu principalele volume de documente publicate.

După cum este cunoscut, de îndată după 1989 au funcționat două comisii senatoriale care s-au ocupat de cercetarea acestor evenimente. Prima comisie, din care am făcut parte, și-a desfășurat activitatea în perioada iunie 1991 – iunie 1992, președintele comisiei fiind senatorul în exercițiu Sergiu Nicolaescu.

Această comisie a elaborat un raport detaliat¹. Cercetarea comisiei s-a planificat pe 11 secțiuni, dar nu s-au putut realiza decât șase, care au însumat 800 de pagini. În secțiunea întâi s-a examinat cercetarea morții generalului Vasile Milea, în secțiunea a II-a – moartea generalilor Constantin Nuță și Mihalea Velicu, în secțiunea a III-a - evenimentele din Capitală, în secțiunea a IV-a - acțiunile de dezinformare și diversiune psihologică și radio-electronică, în secțiunea a V-a - evenimentele din municipiul Brașov, iar în ultima cele din municipiul Cluj – Napoca. Fiecare secțiune a fost însoțită de anexe care cuprind diferite scheme ale acțiunilor de luptă, cât și alte documente.

A doua comisie senatorială a funcționat în legislatura din 1992 – 1996, fiind prezidată de fost senator Valentin Gabrielescu. Această comisie a elaborat un alt

---

¹ **Raportul Comisiei Senatoriale pentru cercetarea evenimentelor din decembrie 1989**, secțiunile I-IV, București, 1991.

raport în care, din cauza disensiunilor politice, au fost prezentate două opinii separate². Opiniile care s-au înfruntat au fost ale senatorului Valentin Gabrielescu, adept al teoriei loviturii de stat, și ale senatorului Sergiu Nicolaescu, adept al teoriei revoluției. Raportul beneficiază și de un dosar privind audierile la comisie. Tot în legătură cu activitatea acestei comisii merită menționată și lucrarea vicepreședintelui acesteia, senatorul Șerban Săndulescu³. Teoria acestuia, similară cu a senatorului Valentin Gabrielescu, are la bază ideea unei loviturii de stat pusă la cale de către Ion Iliescu, Petre Roman, Nicolae Militaru și alții, considerați agenți ai serviciilor de spionaj sovietice (KGB și G.R.U.). În lucrare autorul își prezintă propriul raport al activității din comisie, raport completat de anexe cu o serie de documente și stenograme al comisiei privind audierile unor personaje implicate în evenimente, dintre care menționăm pe Nicu Ceaușescu, Iulian Vlad, Radu Nicolae și alții.

O altă lucrare de referință, semnificativă prin datele tehnice, dar care din punct de vedere științific suferă de o poziție preconcepută, conform căreia armata nu a făcut altceva decât să apere poporul și revoluția în lupta cu așa-ziii „teroriști” este lucrarea realizată de un colectiv de la Institutul de Istorie și Teorie Militară, coordonat de generalul Costache Codrescu⁴. Divizând evenimentele pe două etape, lucrarea susține că în prima etapă (16-22 decembrie 1989) armata s-a aflat în stradă, contra revoluției, iar în etapa a II-a (22 – 31 decembrie 1989) s-a alăturat revoluționarilor și le-a asigurat victoria. În lucrare sunt surprinse și unele aspecte mai puțin mediatizate care demonstrează că unele unități militare au fost molestate și tehnica de luptă a fost avariata. Mai sunt prezentate și momente ale fraternizării între unitățile militare, diferite mărturii, cât și unele extrase din rapoartele comisiilor senatoriale. Concluzia este aceea că în decembrie 1989 s-a desfășurat o Revoluție autentică prin care s-a efectuat trecerea României spre democrație. Lucrarea cuprinde și anexe în care sunt prezentate extrase din jurnalele de luptă, mărturii, scheme ale dispozitivelor militare amplasate în diferite localități etc.

Teodor Brateș este autorul mai multor lucrări despre evenimentele din 1989. Într-una din ele⁵, autorul își prezintă amintirile din ziua de 22 decembrie 1989, petrecute în „Studioul 4” al Televiziunii Române, el fiind unul dintre personajele-cheie care au acționat aici. Sunt prezentate și o serie de documente, fotografii și mărturii ale altor participanți. O altă lucrare⁶, apărută în 3 volume în anii 2004-2005, o

---

² Arhiva Senatului României, București, **Raportul comisiei senatoriale pentru cercetarea evenimentelor din decembrie 1989**, vol. II, **Opinii separate**.

³ Șerban Săndulescu, **Decembrie 89. Lovitura de stat a confiscat Revoluția Română**, București, Editura Ziua, 1996.

⁴ Costache Codrescu, coordonator, **Armata română în Revoluția din Decembrie 1989**, București, Editura Militară, 1994.

⁵ Teodor Brateș, **Explozia unei clipe. 22 Decembrie 1989 în studioul 4**, București, Editura Scripta, 1992.

⁶ Teodor Brateș, **Trilogia Revoluției române în direct**, vol. I, București, Editura Ager-Economistul,

completează pe prima și continuă prezentarea evenimentelor din zilele următoare. Autorul este adeptul teoriei „revoluției spontane”.

Un alt autor, și ziarist în același timp, Mircea Bunea realizează o serie de dialoguri cu unele personaje-cheie implicate în evenimente⁷. Dintre acestea se remarcă dialogurile cu generalii Iulian Vlad, Ion Coman, Ion Dincă, Ion Macri și Gheorghe Diaconescu sau Nicu Ceaușescu, Dumitru Mazilu și ultimul ministru de interne al lui Ceaușescu, Teodor Postelnicu, care relatează momentul în care șeful său a pierdut partida pe 21 decembrie 1989:

„Ceaușescu a pierdut partida definitiv pe 21 decembrie, la ora prânzului când s-a înregistrat reacția neașteptată a participanților la miting. Asta este convingerea mea și așa se explică faptul că eu și generalul Vlad am dat ordin să nu se tragă în cei care încercau să pătrundă în sediul CC ...”⁸.

Același autor a realizat o lucrare⁹, singura de altfel, care se ocupă de procesul foștilor membrii ai Comitetului Politic Executiv al P.C.R.. Autorul ajunge la concluzia că procesul nu a fost judecat obiectiv, cu toate că s-a soldat cu 34 de ani și 3 luni de pușcărie, desfășurându-se pe parcursul a 248 de zile, cu 30 mai multe decât procesul de la Nürnberg. Lucrarea cuprinde și numeroase documente, cum ar fi stenogramele unor procese de judecată și unele fotografii.

Denis Deletant, într-o lucrare în care realizează o evaluare asupra securității române, arată că trebuie făcută o distincție între acțiunile acestora înainte de fuga lui Ceaușescu și după aceea¹⁰. Autorul consideră că acțiunile teroriste puse pe seama cadrelor Securității au reprezentat pretextul pentru organizarea rapidă a procesului de la Târgoviște și executarea cuplului prezidențial.

Generalul Ion Coman, implicat în represiunea de la Timișoara și condamnat în procesul lotului Timișoara, încearcă o disculpare în fața opiniei publice pentru evenimentele din orașul de pe Bega¹¹. El a solicitat sprijinul fostului președinte Emil Constantinescu. Lucrarea are trei anexe. În anexa 1, se găsește o scrisoare către generalul Ștefan Gușă, scrisă pe 2 martie 1991 la Jilava, în care solicită aflarea adevărului cu privire la evenimentele din Timișoara. În anexa 2, găsim scrisoarea către Corneliu Vadim Tudor, scrisă pe 22 februarie 1992, la Jilava, unde se considera inculpat ca țap ispășitor pentru că nu avusese inspirația să fugă de la Timișoara la București pentru a pune mâna pe putere. Anexa 3, în sfârșit, cuprinde scrisoarea către Adrian Păunescu, tot de la Jilava din 25 martie 1992, care are același conținut.

2004.

⁷ Mircea Bunea, **Agonia generalilor**, București, Editura Tipar Artprint, 2000.

⁸ **Ibidem**, p. 225.

⁹ Idem, **Praf în ochi. Procesul celor 24+1+2**, București, Editura Scripta, 1994.

¹⁰ Denis Deletant, **Ceaușescu și Securitatea. Constrângere și disidență în România anilor 1965-1989**, București, Editura Humanitas, 1998.

¹¹ Ion Coman, **Timișoara, zece ani de la sângerosul Decembrie 1989. Documentar**, București, Editura Sylvi, 1999.

Părintele Constantin Galeriu a fost coordonatorul unui volum editat de Asociația pentru Cinstirea Eroilor Martiri ai Revoluției din Decembrie 1989¹². Reținem, din punctul de vedere al comitetului pentru elaborarea lucrării, următoarea întrebare din finalul extrasului ce urmează:

„Nu ne surprinde afirmația domnilor Iliescu și Roman după care în Decembrie 1989 a fost o revoluție. E convenabil, nu? Nu ne surprinde afirmația domnului Măgureanu, conform căruia am avut o revoltă populară... Nu ne surprinde nici afirmația domnului Sergiu Nicolaescu care pretinde că, după 22 Decembrie 1989, a fost o diversiune. E curios, nu? Nu suntem surprinși nici de afirmațiile unora care susțin că în Decembrie 1989 a fost o lovitură de stat. În aceste condiții este firesc să ne punem întrebarea: ce a fost?!”

Lucrarea cuprinde scurte biografii însoțite de fotografiile eroilor-martiri din București.

În volumul *Revoluția trăită*, Ion Iliescu publică stenograma audierii sale la Comisia Senatorială pentru cercetarea evenimentelor din Decembrie 1989¹³. Din poziția expusă în audiere rezultă teza principală, și anume că în Decembrie 1989 s-a desfășurat o revoluție. Lucrarea mai prezintă în anexe și o altă serie de documente.

Procesul cuplului Ceaușescu, realizat de Dorian Marcu în urma unor dialoguri cu Gelu Voican Voiculescu și Victor Atanasie Stănculescu, este considerat ca un proces fulger, derulat pe un fond de stres teribil sub obsesia că în orice moment se putea obține eliberarea celor doi arestați la Târgoviște¹⁴. Misiunea procesului i-a marcat psihic pe participanți, unul dintre ei, generalul Gică Popa, președintele Completului de Judecată, s-a sinucis. Autorul consideră că moartea Ceaușeștilor poate simboliza sfârșitul comunismului prin ce avea el mai odios. Lucrarea cuprinde, printre altele, și documentele mortuare însoțite de fotografii. Re-analizate astăzi, când cunoaștem multe amănunte, ne dăm seama de teatrul jucat de cei doi co-participanți la dialog.

În legătură cu evenimentele de la Timișoara, Marius Mioc a publicat trei importante lucrări. În prima dintre ele¹⁵ prezintă o serie de documente și mărturii legate de cazul Lazlo Tökes și găsim opinii care merg de la o extremă la alta, adică de la aceea de a-l considera o unealtă a Securității, până la a-l considera spion al unui stat străin. În altă lucrare¹⁶, Mioc prezintă o serie de mărturii ale revoluționarilor timișoreni prin care sunt combătute diferite afirmații despre Timișoara și evenimentele petrecute, acolo ale lui Ion Iliescu, Gelu Voican-Voiculescu, Sergiu Nicolaescu ș.a. Aceștia sunt acuzați de falsificarea istoriei și de manipularea

¹² Constantin Galeriu, **Miracol 89**, București, 1999

¹³ Ion Iliescu, **Revoluția trăită**, București, Editura Redacției Publicațiilor pentru Străinătate, 1995.

¹⁴ Dorian Marcu, **Moartea Ceaușeștilor**, București, Editura Excelsior, 1991.

¹⁵ Marius Mioc, **Revoluția fără mistere**, București, Editura Excelsior, 1991.

¹⁶ Idem, **Revoluția din Timișoara și falsificatorii istoriei**, Timișoara, Editura Sedona, 1999.

proceselor revoluției. Lucrarea cuprinde numeroase documente, ca și lista completă a morților și răniților de la Timișoara. În 2004, el a publicat cea de a treia lucrare referitoare la procesele de la Timișoara¹⁷ în legătură cu evenimentele din 1989, în care sunt prezentate documente în legătură cu procesul lotului „Timișoara, decembrie 1989” și procesul Stănculescu-Chițac. Autorul critică justiția română pentru faptul că aceasta nu a făcut dreptate prin respectivele procese.

Un alt memorialist și investigator foarte important în istoriografia problemei și în același timp participant activ la evenimentele din 1989 este Sergiu Nicolaescu, care a publicat nu mai puțin de patru volume. Primul, în ordinea apariției¹⁸, reprezintă rezultatul a cinci ani de cercetări, el fiind de fapt sinteza celor șase secțiuni elaborate de către Comisia Senatorială pentru cercetarea evenimentelor din Decembrie 1989 – prima legislatură, la care m-am referit deja. În anexele lucrării sunt publicate o serie de documente importante cum ar fi: statistica decedaților și răniților, informații de la martorii oculari privind unele ținte aeriene; convorbiri interceptate în timpul evenimentelor etc. A doua lucrare¹⁹ prezintă momentul declanșării evenimentelor de la Timișoara, susținându-se ideea revoluției și combătând-o pe aceea a loviturii de stat. Lucrarea mai prezintă și câteva personaje, inclusiv o analiză a luptei pentru putere în timpul și după finalizarea evenimentelor. În anul 2000, autorul publică o altă lucrare²⁰ care sintetizează cercetările sale din timpul celor două comisii senatoriale de cercetare a evenimentelor din 1989, din care a făcut parte. Sunt prezentate evenimentele din principalele localități, fenomenul „Teroriștilor”, procesul cuplului Ceaușescu de la Târgoviște etc. În anexele lucrării sunt cuprinse numeroase documente. În sfârșit, în volumul intitulat *Lupta pentru putere. Decembrie '89*²¹, publicat recent, sunt reluate o serie de aspecte din lucrările anterioare cu unele completări, el dorindu-se a fi o sinteză a întregii probleme. De menționat că autorul, fiind un apropiat al grupului Iliescu, susține în general ideile acestuia.

Evenimentele de la Brașov din 1989 sunt prezentate în lucrarea coordonată de Marius Pătrașcu²². Lucrarea cuprinde numeroase mărturii, cât și trei dosare despre teroriștii depistați la Brașov. În anexe găsim tabelele morților și răniților, fotografii, facsimile, extrase de presă etc.

Documente privind situația internațională au fost reunite în culegerea 1989 –

---

¹⁷ Idem, **Procesele revoluției din Timișoara, 1989, Documente istorice**, Timișoara, Editura Artpress, 2004.

¹⁸ Sergiu Nicolaescu, **Revoluția – Începutul adevărului. Un raport personal**, București, Editura Topaz, 1995.

¹⁹ Idem, **Un senator acuză!**, București, Editura Pro, 1989.

²⁰ Idem, **Cartea revoluției române, decembrie 1989**, București, Editura Ion Cristoiu, 2000.

²¹ Idem, **Lupta pentru putere. Decembrie '89**, București, Editura Bic All, 2005.

²² Marius Pătrașcu, **Un pas spre libertate. Brașov. Decembrie 1989**, Brașov, Editura Sfântul Ion, 1999.

Principiul dominoului²³. Tema principală este criza regimurilor comuniste din Europa, cele 299 documente publicate fac parte din fondurile arhivelor Ministerului Afacerilor Externe ale României, ele provenind de la misiunile diplomatice din statele ce au aparținut fostului Tratat de la Varșovia, dar și din celelalte capitale importante ale lumii. Documentele surprind cu fidelitate atmosfera încărcată de tensiuni deosebite pe fondul confruntărilor internaționale și al accelerării prăbușirii comunismului în Europa Est-Centrală. Telegramele, care au fost cenzurate de către conducerea MAE în rapoartele către Nicolae Ceaușescu, sunt publicate acum integral.

Aceeași problemă este tratată și în studiul prof. Gh. Buzatu²⁴, conducătorul științific al acestei lucrări, publicat în *Analele Muzeului Marinei Române*. Studiul, realizat cu ocazia aniversării a zece ani de la prăbușirea comunismului în Europa, demonstrează că revolta din decembrie 1989 care a pus capăt regimului Ceaușescu nu ar fi fost posibilă fără existența unor condiții externe extrem de favorabile. Evenimentele de la București și restul țării s-au înscris, așa cum se demonstrează acest studiu, pe primul loc al evenimentelor la nivel mondial în acel sfârșit de decembrie 1989.

Serviciul Român de Informații într-un raport special²⁵ își prezintă poziția cu privire la rolul fostului Departament al Securității Statului în evenimentele din 1989. SRI susține că Securitatea nu s-a implicat în represiunile care au avut loc atât înainte cât și în confruntările de după căderea dictatorului. Trecând de partea poporului, din ordinul generalului Iulian Vlad, toate cadrele au fost prezente la sediile Inspectoratelor Județene, iar armamentul a fost depus în fișetele sigilate. În consecință, lozinca „securiștii = teroriștii!” nu a fost reală, fiind o diversiune. În raport ne sunt prezentate situațiile pe județe și sunt aduse numeroase argumente de combatere a ideii terorismului provocat de oamenii fostei Securități. De menționat că raportul a fost elaborat de foștii ofițeri de Securitate reangajați în noul serviciu secret, SRI, după 1990.

Despre rolul armatei române în evenimente s-au preocupat, cu bune rezultate, Constantin Sava și Constantin Monac, foști ofițeri ai Ministerului Apărării Naționale, care au publicat mai multe lucrări. Astfel, în 1999, în prima lor lucrare publicată cu prilejul aniversării a zece ani de la evenimentele din decembrie 1989²⁶, autorii încearcă să demonstreze că armata română a constituit factorul esențial în victoria revoluției. Cartea este axată precumpănitor pe evenimentele din zona Banatului și

---

²³ Dumitru Preda, Mihai Retegan, **1989 – Principiul dominoului**, București, Editura Fundației Culturale Române, 2002.

²⁴ Gh. Buzatu, **Evenimentele din decembrie 1989 în context internațional**, în *Anuarul Muzeului Marinei Militare Române*, tom II, Constanța, 1999.

²⁵ **Raportul Serviciului Român de Informații asupra evenimentelor din decembrie 1989**, supliment Omnia Press-Ordinea, 1994;

²⁶ Constantin Sava, Constantin Monac, **Adevărul despre Decembrie 1989. Conspirație. Diversiune. Revoluție**, București, Editura Forum, 1999.

Transilvaniei. Este acceptată ideea „conspirației” străine, ca urmare a înțelegerilor secrete dintre Mihail Gorbaciov și George Bush în privința României. De asemenea este prezentat în mod tranșant rolul Ungariei, care a urmărit să internaționalizeze problema Transilvaniei cu scopul ocupării acesteia. În privința descifrării enigmei teroriștilor, se lansează ideea că aceștia ar fi fost membrii unor servicii de spionaj străine în activitate diversionistă. Anexele prezintă documente de arhivă și extrase din jurnalele acțiunilor de luptă ale unor unități militare. În anul următor, într-o altă lucrare²⁷, autorii prezintă o serie de documente militare inedite care conduc la o prezentare și o cronologie mai exactă a evenimentelor din 1989. Sunt prezentate și unele înregistrări telefonice, teleconferințe, stenograme ale discuțiilor cu unii atașați militari străini, selecțiuni din jurnalele unor diplomați etc. Prin aceste documente prezentate se urmărește eliminarea confuziilor, minimalizarea revoluției, combaterea demigrărilor la adresa unor personalități implicate, dar mai ales combaterea culpabilizării cadrelor militare implicate în evenimente. În Anexe găsim și lista completă cu ofițerii și soldații decedați și răniți în timpul revoluției. În ultima lor lucrare, publicată în 2001²⁸ aceiași autori urmăresc să dea o replică celor care au bagatelizat, revoluția română și au minimalizat rolul armatei, prin probe ce vizează documente privind corespondența diplomatică din 1989 de la ambasadele României din străinătate, rapoarte și note informative ale organelor de informații ale statului român, jurnale ale acțiunilor de luptă, înregistrări pe bandă magnetică ale diferiților participanți la evenimentele de atunci. Sunt prezentate stenogramele teleconferințelor desfășurate în acea etapă ale procesului de la Târgoviște sau ale diferitelor audieri la Comisia Senatorială de cercetare a evenimentelor din Decembrie 1989.

Rolul fostului Minister de Interne, mai precis al miliției este prezentat de o lucrare realizată de un colectiv în frunte cu generalul Ion Pitulescu²⁹. Din datele prezentate rezultă ideea că lucrătorii fostei miliții au primit ordin să treacă de partea revoluționarilor și să apere revoluția. Prin diferite argumente se combat acuzațiile că fosta miliție a participat la suprimarea revoluției înainte de căderea regimului comunist. În Anexe sunt prezentate diferite documente în sprijinul revoluției și în combaterea teroriștilor. De menționat că la această lucrare au contribuit numeroase cadre ale fostei miliții, re-botezate în 1989 în poliție.

O altă lucrare documentară importantă prezintă rolul Televiziunii Române în acel sfârșit de decembrie³⁰. Lucrarea cuprinde atât sumarul emisiunilor televizate, textul integral al emisiiei TVR dintre 22 decembrie, orele 10:50 și 23 decembrie, orele

²⁷ Idem, **Revoluția din Decembrie 1989 percepută prin documentele vremii**, Ed. Axioma, București, 2000.

²⁸ Idem, **Revoluția română din Decembrie 1989, re trăită prin documente și mărturii**, București, Editura Axioma, 2001.

²⁹ **Șase zile care au zguduit România. Ministerul de Interne în Decembrie 1989. Pledoarie pentru istorie**, vol. I, București, 1995.

³⁰ Mihai Tatulici, coordonator, **Revoluția Română în direct**, București, 1990.

0.00, cât și relațiile unor participanți din rândul lucrătorilor acesteia. Sunt prezentate notele MAPN, ale Procurorului General cât și ale unor membrii ai corpului de gardă de la TVR. În anexe sunt prezentate diferite documente, hărți și fotografii.

Senatorul Șerban Săndulescu, membru al comisiei senatoriale ce s-a ocupat de evenimentele din 1989, este autorul unei importante lucrări cu acest subiect³¹. În prima parte a lucrării este prezentat raportul autorului în care se susține ideea unei lovituri de stat pusă la cale de către Ion Iliescu, Petre Roman, Sergiu Brucan ș.a., cu toții considerați agenți ai KGB-ului sau GRU-ului sovietic. În anexele lucrării sunt prezentate documentele și stenogramele integrale ale audierilor unor importante personaje implicate în evenimente.

Evenimentele de la Sibiu sunt prezentate de către Constantin Vasile, fost milițian, acesta prezentând împrejurările masacrului cadrelor de miliție și securitate de către unitățile militare sub comanda lt. colonelului Aurel Dragomir, sub acuzația de terorism³². Anexele cuprind documente și fotografii.

Despre evenimentele de la Brăila, subsemnatul am publicat o lucrare cu ocazia aniversării a zece ani de la evenimente³³. Lucrarea prezintă principalele momente, arătând că Brăila se situează prin numărul mare de victime pe locul al III-lea într-o ierarhie a localităților unde au avut loc evenimente deosebit de sângeroase. Din punctul de vedere al revoluționarilor locali rezultă că aceștia cred că au participat la o revoluție, dar, analizată prin contextul internațional și a altor dovezi, autorul consideră că în România acelor vremuri evenimentele au avut un caracter mai complex. În anexe sunt numeroase documente, inclusiv acelea ale „Subcomisiei Senatoriale de cercetare a evenimentelor, Brăila - 1989.”

O altă serie de lucrări include memorii sau jurnale publicate de diferiți autori.

În context, Vartan Arachelian a realizat o lucrare ce cuprinde 15 convorbiri televizate la care au participat o serie de personalități implicate în evenimente cu scopul de a elucida aspectele obscure din acea perioadă³⁴. Dintre interlocutori, îi menționăm pe Gelu Voican-Voiculescu, Doina Cornea, Ion Iliescu etc., informațiile lor clarificând o serie de aspecte confuze iar meritul realizatorului fiind acela de a pune în discuție elemente-cheie desprinse din opiniile interlocutorilor.

Lucrarea Angelei Băcescu despre anul 1989 în România³⁵ cuprinde interviuri,

---

³¹ Șerban Săndulescu, **Decembrie 89. Lovitura de stat a confiscat Revoluția Română**, București, Editura Ziua, 1996.

³² Constantin Vasile, **Noi am fost teroriști?!**, București, Editura Silguard S.R.L. Revoluția română, Editura Ziua, 1996.

³³ Ștefan Alexandru Ionel, **Revoluția din Decembrie 1989. Momentul Brăila**, Brăila, Editura Dunărea, 1998.

³⁴ Vartan Arachelian, **În fața dumneavoastră, revoluția și personajele sale**, București, Editura Nemira, 1998.

³⁵ Angele Băcescu, **România 1989. Din nou în calea năvălirilor barbare**, Cluj-Napoca, Editura Zamolxis, 1994.

declarații și memorii ale unor personaje implicate. Dintre acestea menționăm interviurile cu generalii Emil Macri, Iulian Vlad, Nicolae Militaru ș.a. sau declarațiile unor participanți ca: Gâz Romulus, Păduraru Ionel, luptător USLA, membru în echipajul colonelului Gheorghe Trosca, și alții. Semnificativă este eschivarea generalului Militaru la întrebarea dacă ceea ce s-a petrecut în 1989 a fost o revoluție, o revoltă, o lovitură de stat sau un joc de-a războiul:

„Nu doresc în momentul de față să fac analiză detaliată a ceea ce s-a întâmplat după 22 decembrie 1989”.

Și nepotul fostului conducător al României, numitul Emil Bărbulescu, într-o lucrare specială își îngăduie o serie de considerații critice³⁶. Ce s-a întâmplat atunci? „Revoluție, lovitură de stat? Lovitură de stat grefată pe o mișcare spontană? Câte puțin din toate acestea!”. Printre ideile deosebit de interesante susținute de autor este și aceea că Nicolae Ceaușescu ar fi colaborat cu SUA încă din 1959 pentru diminuarea influenței sovietice în țară. Referitor la „teoriști”, ideea susținută de acesta este că ei ar fi fost agenți pregătiți de sovietici, originari din forțele republicii sovietice cu religie musulmană sau chiar din Afganistan.

Poziția lui Alexandru Bărlădeanu este prezentată într-un interviu cu prof. Lavinia Betea, cel chestionat fiind adeptul revoluției spontane³⁷. El combate ideea complotului și critică aspru execuția cuplului dictatorial, acuzându-l pe Ion Iliescu de faptul că a hotărât aproape singur acest lucru.

Silviu Brucan, tot un personaj-cheie al evenimentelor, într-o carte de memorii³⁸ susține ideea că, după înțelegerile Bush-Gorbaciov, românii au fost nevoiți să-și facă ei înșiși revoluția care a avut caracter anticomunist deoarece, susține acesta, „marile puteri erau atât de absorbite de acordul viclean încheiat la Malta încât ne-au lăsat în voie”! El consideră că problema Securității române a rămas singura sarcină nerezolvată a revoluției, pentru că nu s-a analizat activitatea generală a acesteia, ci numai aceea din timpul evenimentelor.

Procesul și execuția de la Târgoviște au făcut obiectul a două lucrări semnate de Viorel Domenico. Autorul a consemnat memoriile principalilor participanți la cele două evenimente. Redăm câteva pasaje semnificative: astfel aflat în fața plutonului de execuție Ceaușescu ar fi strigat, conform relatărilor sergenților majori Gheorghiișă și Tavi, următoarele:

„Trăiască România socialistă, liberă și independentă! Moarte trădătorilor! Istoria mă va răzbuna!”

Iar conform relatărilor căpitanului Ionel (Boeru): „Ceaușescu fredona

³⁶ Emil Bărbulescu, **Nicolae Ceaușescu a fost unchiul meu**, București, Editura Datina, f.a.

³⁷ Lavinia Betea, **Alexandru Bărlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu. Convorbiri**, Editura Evenimentul Românesc, 1997.

³⁸ Silviu Brucan, **Generația irosită. Memorii**, București Editura Universal & Calistrat Hogaș, 1992.

„Internațională” doar o frântură, că după asta a strigat: „Jos trădătorii!”³⁹.

Detalii sunt însoțite de imagini realizate în timpul evenimentelor sus menționate.

Ambasadorul Franței în România în ultima perioadă a regimului Ceaușescu, Jean Marie Le Breton, a intervenit în dezbateri, pentru a-și expune opiniile cu privire la ceea ce s-a întâmplat în România în acele zile. Acesta nu susține ideea unui complot extern sau al Securității contra regimului, ci teza că, pe fondul revoltei populare, s-a realizat o negociere între activiștii de partid din linia a doua și armata care preluase puterea, ajungându-se la emanarea unor conducători de genul Iliescu și Roman⁴⁰.

Petre Roman, unul din personajele cea mai importante din acele zile, a publicat lucrarea *Libertatea ca o datorie*, a cărei primă ediție a apărut la Paris, sub egida celebrei Edituri Payot. Autorul încearcă să demonstreze caracterul spontan al revoluției care - arată el - „s-a înfăptuit ... într-o atmosferă de nepregătiri, de confuzie și de nehotărâre”⁴¹. Roman mai susține, referitor la fostul său coleg de revoluție Ion Iliescu, că acesta n-a fost niciodată decât un perestroikist întârziat și că doar se manifestă ca un reformator al comunismului, iar nicidecum ca un demolator al acestuia, cum ar fi trebuit. El și echipa sa încercau să zăgăzuiască mișcarea revoluționară „între anumite limite stricte”⁴². Comentariile sunt de prisos, ca și cum memorialistul/comentatorul el nu ar fi făcut parte din echipă! În final, Roman ajunge la concluzia că revoluția a fost într-adevăr confiscată încă din noaptea de 22 decembrie 1989, de unii comuniști dizidenți care doreau doar o cosmetizare a regimului existent.

O altă lucrare⁴³, coordonată de cunoscutul istoric Ioan Scurtu, își propune să prezinte evenimentele din Capitală din zilele 21-25 decembrie, ca un memorial realizat din perspectiva omului simplu de pe stradă din locurile „fierbinți”; din fața televizorului, din discuții cu amicii, cât și citind ziarurile care i-au putut ajunge în mână. Lucrarea a fost elaborată cu ajutorul studenților grupelor de istorie contemporană a României de la Facultatea de Istorie a Universității București, imediat după evenimente. Se consideră că în 1989 s-a desfășurat o luptă contra regimului dictatorial din România, ce a avut o formă mult mai radicală, comparativ cu alte țări socialiste, iar înlăturarea lui Ceaușescu a însemnat dispariția de facto a Partidului Comunist Român și prăbușirea întregului sistem construit de acesta.

Nicolae Stănișoară, fost director al Departamentului român al Postului de

³⁹ Viorel Domenico, **După execuție a nins!**, București, Editura Militară, 1992.

⁴⁰ Jean Marie Le Breton, **Sfârșitul lui Ceaușescu. Istoria unei revoluții**, București, Editura Cavallotti, 1997.

⁴¹ Petre Roman, **Libertatea ca o datorie**, București, Editura Paideia, 2000, p. 91.

⁴² **Ibidem**, p. 101.

⁴³ Ioan Scurtu, coordonator, **Sfârșitul dictaturii**, Craiova, Editura Clio, 1990.

Radio „Europa Liberă” din München, pe numele său adevărat Nicolae Stroescu, a publicat o lucrare memorialistă bazată pe unele comentarii realizate în acea perioadă⁴⁴. Autorul consideră, printre altele, că revoluția din România a fost expresia voinței de a pune capăt comunismului.

Despre orașul de pe Bega avem mai multe lucrări memorialistice, dintre care menționăm în special pe cea datorată lui Radu Tinu⁴⁵, care combate ideea implicării Securității în represiunile ce s-au desfășurat acolo în 1989. El era atunci adjunctul comandantului Securității Timiș. O altă lucrare interesantă de mărturie ale unor participanți (Titus Suci, Miodrag Milin ș.a.), însoțită de fotografii, a fost publicată imediat după evenimente în 1990⁴⁶. Datele prezentate pot clarifica numeroase episoade ce s-au desfășurat în acele zile de decembrie.

Mass-media post-decembristă s-a preocupat, evident, de subiect. Presa a publicat, adesea, articole incendiare, în acest sens remarcându-se acelea din primele zile apărute în cotidienele „Adevărul”, „Tineretul liber”, „Zig Zag” etc. Revistele „Europa” sau „România Mare” au publicat numeroase interviuri cu unii dintre participanți. Fundamental pentru clarificarea multor situații obscure o reprezintă și emisiunea „Nașul” de la Postul de Televiziune B1, la care a participat general Victor Atanasie Stănculescu, iar stenograma a fost publicată în revista „Historia” din luna mai 2004 și la care vom face referiri pe parcursul lucrării.

Referindu-mă la principalele sinteze, monografii, studii și articole sau scrieri politice, voi prezenta în rândurile următoare câteva dintre cele mai importante. Astfel, în volumul IV, părțile I și II, din Istoria loviturilor de stat în România de Alex. Mihai Stoenescu, doctor în istorie, relevăm că se prezintă ample momente din timpul evenimentelor din 1989⁴⁷. Referitor la poziția autorului față de acestea, titlul lucrării este semnificativ.

Un coleg de peste Prut prezintă modul în care au fost privite evenimentele în fosta Moldova sovietică și, mai ales, la Moscova⁴⁸. Semnificative sunt unele comentarii făcute de către Mihail Gorbaciov la Congresul al II-lea al deputaților poporului care își desfășura lucrările chiar în timpul evenimentelor din România.

Teodor Filip se numără între autorii care susțin teza folosirii armei para-psihologice contra României în decembrie 1989⁴⁹. El acreditează ideea că Biblioteca Centrală Universitară a fost distrusă prin folosirea armei halotronice care determină o emisie deosebit de puternică de radiații electromagnetice.

Istoricul Titu Georgescu, preocupându-se de situația internă și internațională a

⁴⁴ Nicolae Stroescu, **Pe urmele revoluției**, București, Editura Albatros, 1992.

⁴⁵ Radu Tinu, **Timișoara No Comment!**, București, Editura Paco, 2001.

⁴⁶ **Timișoara 16-22 Decembrie 1989**, Timișoara, Editura Facla, 1990.

⁴⁷ Alex. Mihai Stoenescu, **Istoria loviturilor de stat în România**, vol IV/I, **Revoluția din decembrie 1989 – o tragedie românească**, București, Editura RAO, 2004.

⁴⁸ Gheorghe E. Cojocaru, **1989 la Est Prut**, Chișinău, Editura Prut Internațional, 2001.

⁴⁹ Teodor Filip, **Războiul para-psihologic împotriva României**, Craiova, Editura Obiectiv, f.a.

României, arată că regimul Ceaușescu era izolat și descoperit în fața celor doi poli de putere mondială: „Soarta României era decisă în 1989. La Malta, Marile Puteri s-au înțeles asupra locului României și noilor împărțiri pe continent începând cu debarasarea de un lider puternic, incomod”⁵⁰.

Fostul președinte al României, Ion Iliescu, a publicat mai multe scrieri politice, dintre care reținem câteva, pe cele mai importante, evident. Astfel, în *Revoluția română*⁵¹ Iliescu susține că anul 1989 a fost anul cel mai important după cel de al II-lea război mondial pentru că a dat o nouă configurație lumii viitorului. După opinia autorului, în 1989 tensiunile existente s-au transformat într-o revoltă populară care a dus la alungarea cuplului dictatorial și la declanșarea revoluției. Aceasta a avut mai multe particularități, prima fiind faptul că a fost sângeroasă, ceea ce o singularizează în raport cu celelalte revoluții din Europa Est - Centrală dominată de URSS. Însă particularizarea cea mai de seamă l-ar constitui programul în zece puncte din noaptea de 22 decembrie 1989 care a dat acesteia o dimensiune istorică. Concluzia ce se impune autorului privește faptul că în 1989 în România a avut loc o veritabilă revoluție, considerată cea mai radicală și mai complexă din toată această parte a Europei.

Într-o altă lucrare⁵², autorul susține două caracteristici ale României în timpul și după momentele din 1989. Prima o reprezintă particularitățile evidente ale revoluției române și a doua se referă la evoluția proceselor de tranziție pe care le-a cunoscut țara noastră în cursul adoptat spre integrarea europeană. Ideea principală este că revoluția a fost punctul critic în care s-a ajuns din cauza imobilismului regimului Ceaușescu.

O lucrare biografică a lui Nicolae Ceaușescu⁵³ subliniază meritele acestuia în privința industrializării țării, arătând că, dacă în 1965, când a ajuns la putere era în cvasi-necunoscut, în 1989 acesta era unul dintre cei mai autoritari conducători din lumea comunistă. În prologul lucrării, în care se prezintă scena execuției, aceasta se încheie cu un comentariu în care se arată că Nicolae Ceaușescu a murit într-adevăr ca un „erou comunist”, strigând lozinci în fața morții.

Dumitru Mazilu, un alt personaj important al evenimentelor, susține ideea că revoluția a fost furată și confiscată, autorul ajungând la concluzia că: „... în simulacrul de proces îndreptat împotriva lor, cei doi tirani au apucat să ne atragă atenția că este vorba de o lovitură de stat”⁵⁴.

Correspondentul agenției TASS la București a publicat o lucrare dedicată evenimentelor din România, începând cu sosirea sa în țară în toamna anului 1989 cât

⁵⁰ Titu Georgescu, **România între Yalta și Malta**, București, Editura Casa de Editură și Presă „Șansa” S.R.L., 1993.

⁵¹ Ion Iliescu, **Revoluția română**, București, Editura Presa Națională, 2001.

⁵² Idem, **Revoluție și reformă**, București, Editura Enciclopedică, 1994.

⁵³ Thomas Künze, **Nicolae Ceaușescu. O biografie**, București, Editura Vremea, 2002.

⁵⁴ Dumitru Mazilu, **Revoluția furată. Memoriu pentru țara mea**, București, Editura Cozia, 1991, p. 96.

și după evenimentele din 1989⁵⁵. Autorul surprinde criza regimului și faptul că dictatorul nu a înțeles că, odată cu venirea lui Gorbaciov la putere la Kremlin în 1985, distanțarea lui față de Moscova nu mai avea nici o importanță pentru Occident.

Un român din diasporă, Radu Portocală, a publicat o lucrare imediat după evenimentele de referință și care a produs multe comentarii⁵⁶. El a susținut că în decembrie 1989 în România s-a produs o lovitură de stat mascată de o revoltă populară în care Iliescu, Brucan și Co. au fost doar executanții unui scenariu scris la Moscova. Procesul a fost sângeros deoarece în acest scenariu Ceaușescu nu a fost lăsat să cadă, ci a fost răsturnat prin forță, fiind singurul șef de regim comunist care a fost executat deoarece devenise incomod pentru toată lumea. Scopul mistificării era salvarea comunismului reformat prin înlăturarea unui despot incomod. Obiectivul însă nu a mai putut fi realizat, comunismul prăbușindu-se în toată Europa.

Unele păreri preconcepute despre rolul Securității le-a expus și Antonia Rodos, venită chiar în 22 decembrie de la Viena la București cu o echipă a televiziunii austriece, și care susținea că totul în decembrie 1989 a constat într-un complot al Securității române⁵⁷. Autoarea uită, sau nu cunoaște, faptul că Securitatea fusese eliminată din joc chiar după declanșarea evenimentelor.

Un om din interiorul serviciilor secrete, pe nume Valentin Raiha, ofițer de contrainformații militare, a fost unul dintre primii și puținii ofițeri implicați care a avut curajul să spună unele adevăruri⁵⁸. Astfel el susținea și argumenta ideea că în decembrie 1989 în România a fost organizată o lovitură de stat de către rețeaua de spionaj sovietică prin implicarea unor ofițeri activi de la DIA și din rezervă ai MAPN, la care s-a adăugat și diversiunea „securiștilor-teroriști”, al cărui scop era să-i propulseze la putere pe Iliescu, Militaru, Brucan et Co., cu toții agenți K.G.B.

Obsedat de ideea omnipotenței forței Securității, Nestor Rateș, un autor refugiat de mult în Occident și lucrător la Postul de Radio „Europa Liberă”, ajunge la concluzia că în conflictul Armată-Securitate, aceasta din urmă a rămas omniprezentă, chiar dacă a fost desființată în 1989, și a câștigat acest conflict⁵⁹. Concluzia este ca revoluția din decembrie a rămas neîmplinită.

Ziaristul Ilie Stoian consideră că în 1989 a avut loc o diversiune organizată de către Direcția de Informații a Armatei la ordinul unor complotiști interni care au

⁵⁵ Nicolae Moruzov, **Correspondentul agenției TASS care a văzut totul**, București, Editura Fundației Culturale Române, 2002.

⁵⁶ Radu Portocală, **România – autopsia unei lovituri de stat în țara în care a triumfat minciuna**, Timișoara, Editura Agora Timișoreană/ Editura Continent, 1991.

⁵⁷ Antonia Rodos, **Complotul Securității. Revoluția trădată din România**, București, Editura Saeculum, 1999.

⁵⁸ Valentin Raiha, **KGB a aruncat în aer România cu complicitatea unui grup de militari**, București, Editura Ziu, 1995.

⁵⁹ Nestor Rateș, **România. Revoluția încâlcită**, Pitești, Editura Paralela 45, 1999.

preluat puterea după fuga lui Ceaușescu⁶⁰. Autorul consideră că la Timișoara a avut loc o dublă diversiune: internă, organizată de D.I.A., și externă, organizată de spioni străini (sovietici, unguri, iugoslavi). În privința rolului ministrului Vasile Milea, autorul consideră că acesta nu a fost un erou, deoarece el a fost cel care a dat ordinul către Armată de a trage în demonstranți. În rest, toate acțiunile de la București, Sibiu, Brașov, Brăila, Constanța etc. au fost efectele unor diversiuni ale Direcției de Informații a Armatei.

Același autor, într-o altă lucrare, consideră că tot ceea ce s-a petrecut în 1989 poate fi considerat o capodoperă a diversiunii, el încercând să găsească unele asemănări între evenimentele din 1956 din Ungaria și cele din 1989 din țara noastră⁶¹. În ce mă privește, apreciez că aceste asemănări sunt forțate, ele nefiind conforme cu realitatea istorică. Un alt aspect important îl reprezintă analiza rolului Batalionului 404/D.I.A. Buzău, autorul considerându-i principalii „teoriști” ai lui Decembrie 1989.

Un alt autor de referință implicat în evenimentele de la Timișoara a fost colonelul Filip Teodorescu, adjunctul șefului contraspionajului român. În lucrarea sa⁶², acesta considera că în 1989 nu s-a desfășurat o revoluție, dar sublinia că regimul Ceaușescu oricum nu mai avea cum să supraviețuiască din conjunctura internațională de atunci.

Vladimir Tismăneanu publică un volum care reunește o serie de analize ale evenimentelor din 1989 realizate de personalități cunoscute ca : Adam Michnik, Jacek Kuron, Jeliu Jelev ș.a. iar teza principală ce se degajă fiind aceea că evenimentele din 1989 au avut consecințe revoluționare⁶³. Unii au elogiât rolul societății civile, al intelectualilor, al dizidenților, în timp ce alții nu sunt de acord cu acest rol, dar cu toți au reliefat un lucru esențial, și anume faptul că schimbările intervenite au provocat sfârșitul regimurilor comuniste din Europa. Un alt aspect abordat, care se cuvine să-l amintim, privește efectul Gorbaciov, care a avut meritul de a admite că dacă nu era folosită forța militară, sistemele leninisto-staliniste nu mai puteau fi păstrate în țările fostului Tratat de la Varșovia.

Mihai Ungheanu a publicat o lucrare în care consideră că 1989 s-a desfășurat un război civil regizat⁶⁴. Conform acestuia s-au confruntat două poziții conspirative - una care dorea o lovitură de stat fără sânge și oameni în stradă și alta care dorea sânge și spectacol pentru a-și justifica ascensiunea la putere. Lucrarea beneficiază și de o serie de anexe interesante.

---

⁶⁰ Ilie Stoian, **Decembrie 89. Arta diversiuni. Revoluția pe furate**, București, Editura Colaj, 1993.

⁶¹ Idem, **Decembrie 1989. Criminala capodoperă**, București, Editura Evex, 1998.

⁶² Filip Teodorescu, **Un risc asumat**, București, Editura Viitorul Românesc, 1992.

⁶³ Vladimir Tismăneanu, coordonator, **Revoluțiile din 1989. Între trecut și viitor**, Iași, Editura Pelican, 1999.

⁶⁴ Mihai Ungheanu, **Un război civil realizat. (Redefinirea revoluției)**, București, Editura Romcartexim, 1997.

O lucrare de sinteză recent apărută este semnată de Ruxandra Cesereanu⁶⁵, care sintetizează principalele teorii vehiculate pe marginea evenimentelor din 1989, autoarea distingând trei categorii - teoria revoluției pure, teoria conspirației interne și externe și teoria revoluției altoite cu o lovitură de stat.

Referitor la istoria universală contemporană menționez o serie de lucrări valoroase care mi-au folosit pentru documentare în scopul realizării acestei lucrări. Astfel, Jean François-Soulet⁶⁶ a realizat o importantă sinteză referitoare la istoria statelor comuniste după cel de al doilea război mondial în care se prezintă apariția, criza, încercările de rezolvare și mai ales prăbușirea comunismului în Europa. Același lucru l-a realizat și Zbigniew Brzezinski⁶⁷. O altă lucrare care propune o analiză lucidă a lumii postbelice de la Războiul Rece la epoca postcomunistă este realizată de istoricul Peter Calvocoressi⁶⁸, acesta prezentând principalele evoluții ale politicii mondiale. Același istoric se referă și la evoluția europeană de la Bismarck la Mihail Gorbaciov⁶⁹. Istoricul francez Jean-Baptiste Duroselle a publicat o istorie a relațiilor diplomatice de la sfârșitul primului război mondial până în prezent și în care prezintă și evoluția sistemului comunist⁷⁰.

Interesantă este și scrierea cunoscutului dizident sovietic Vladimir Bukovski cu privire la sistemul comunist sovietic, în care se realizează o analiză critică a acestuia⁷¹. Despre relațiile celor două superputeri, U.R.S.S. și S.U.A., în timpul Războiului Rece a publicat o interesantă lucrare Martin McCauley⁷². Iar memoriile principalului arhitect al perestroikăi sovietice, fostul președinte al U.R.S.S. sau șef al Partidului Comunist, Mihail Gorbaciov, reprezintă importante mărturii ale evoluției sistemului comunist sovietic, din care a făcut parte și România⁷³.

În sfârșit, interesul aparține pentru evenimentele din decembrie 1989, înregistrate fără reținere în categoria loviturilor de stat, se desprinde – cu totul recent – din opiniile exprimate în noiembrie 2008 de către prof. Virgil Măgureanu, fost participant activ la faptele aflate în studiul nostru și șef al Serviciului Român de Informații⁷⁴.

Precizăm faptul că nu am trecut în revistă de preferință decât cărțile, evident pe

⁶⁵ Ruxandra Cesereanu, **Decembrie 89. Deconstrucția unei revoluții**, Iași, Editura Polirom, 2004.

⁶⁶ Jean-François Soulet, **Istoria contemporană a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre**, Iași, Editura Polirom, 1998.

⁶⁷ Zbigniew Brzezinski, **Marele eșec. Nașterea și moartea comunismului în secolul XX**, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1993.

⁶⁸ Peter Calvocoressi, **Politica mondială după 1945**, București, Editura Alfa, 2000.

⁶⁹ Idem, **Europa - De la Bismarck la Gorbaciov**, Iași, Editura Polirom, 2003.

⁷⁰ Jean-Baptiste Duroselle, **Histoire diplomatique de 1919 à nos jours**, 5-ème édition, Paris, Dalloz, 1971.

⁷¹ Vladimir Bukovski, **Judecata la Moscova**, București, Editura Albatros, 1998.

⁷² Martin McCauley, **Rusia, America și Războiul Rece 1949-1991**, Iași, Editura Polirom, 1999.

⁷³ Mihail Gorbaciov, **Memorii**, București, Editura Nemira, 1994.

⁷⁴ Vezi **De la regimul comunist la regimul Iliescu. Virgil Măgureanu în dialog cu Alex Mihai Stoenescu**, București, Editura RAO, 2008.

cele mai importante din punctul nostru de vedere. Cu siguranță, în viitor își vor face apariția și altor scrieri importante de interpretare sau volume de documente, în prezent secrete.

The Events from December 1989 in Historiographic Perspective (Summary)

After 20 years to produce the events in Romania in December 1989-linked with those in East-Central Europe under the domination of USSR-and continues to closely interested historians, but not only. As an example, there was published about 400 books (monographs, collections of documents, memoirs, etc.), and, in Bucharest, has even founded an Institute of the Revolution of December 1989, coordinated by renowned historian Ioan Scurtu. It noted that, while Romanian historians still debate whether to pass in December 1989 was a revolution or a coup d'etat, foreign historians have investigated the subject. Thus, Jean François-Soulet has made an important summary on the history of communist States after the Second World War in which the emergence, crisis-solving tests and especially the collapse of communism in Europe. The same thing done and Zbigniew Brezinski. Another paper that proposes a lucid analysis of the postwar world of the Cold War era to post-history is made by Peter Calvocoressi, presenting the main developments in world politics. The history covers the evolution of European Bismarck to Mikhail Gorbachev. French historian Jean-Baptiste Duroselle published a history of diplomatic relations after the end of World War I and the present developments and the communist system.

Relations of the two superpowers, the USSR and the U.S. during the Cold War has published an interesting paper Martin McCauley. Also, the memoirs of former president of the USSR and Communist Party chief, Michael Gorbachev, is important evidence of the evolution of the Soviet communist system, which was part and Romania.

Finally, special interest for the events of December 1989, recorded without restraint in the coup d'etat, detaches - quite recently - the views expressed in November 2008 by Virgil Măgureanu, was an active participant at the facts in our study Head of the Romanian Information Service.

Clear that we have not reviewed preferably than books, obviously the most important from our point of view. Certainly in the future will come out and other important writings of interpretation or volumes of documents, currently secret.

UNELE DESCOPERIRI ARHEOLOGICE, MUZEE ȘI MONUMENTE ISTORICE DIN TURCIA

Mircea Petrescu-Dîmbovița

În Turcia, stat din Asia Occidentală, înglobând și extremitatea sud-vestică a Peninsulei Balcanice, am fost pentru prima data ca student, în decembrie 1934, interesându-mă muzeele și monumentele celebre din Ankara și Istanbul.

După mai bine de trei decenii, în primăvara anului 1965, am fost din nou în Turcia, timp de o lună, împreună cu academicianul Emil Condurachi. Cu acest prilej, datorită relațiilor acad. Emil Condurachi cu profesorii de la Ankara și Istanbul, pe lângă conferințele din domeniul arheologiei din România susținute la Ankara (acad. Emil Condurachi, București) și la Istanbul (prof.dr. Mircea Petrescu-Dîmbovița, Iași), urmărite cu atenție de specialiștii turci și de întâlnirile cu aceștia, am efectuat o călătorie de cca. 3000 km de la Ankara la Istanbul, vizitând descoperiri arheologice și istorice de o deosebită importanță de la Ankara, Boğazköy (Hattuşaş), Yazılıkaya, Gordion (Yassihöyük), Kültepe-Kanish, Izmir, Efes, Pergam, Didyma (Yenihisar), Milet, Priene, Troia și Istanbul. Datele privitoare la obiectivele din localitățile menționate au fost procurate din *Touristen-Führer Turkey*, Ankara, 1961, editat de *Ministerul pentru presă, radio și televiziune* din Turcia.

Astfel la Ankara, vechiul Ancyra, apoi Angora, s-au vizitat următoarele obiective:

1. Fortificațiile din 278 î.Hr., în timpul stăpânirii galaților, întărite în epoca lui August și apoi sub stăpânirea osmanică;
2. Templul lui August, construit de galați în secolul II î. Hr. în cinstea divinității Kybele și mai târziu dedicat Romei și împăratului August. Pe zidurile templului este imprimat testamentul lui August;
3. Băile romane către mijlocul secolului III d. Hr., de factură bizantină, ca și coloanele Julianus din secolul III d. Hr.;
4. Moscheia lui Hacı Bayran Veli din secolul al XV-lea și alte moschei din secolele XIII și XIV;
5. Mormântul lui Kemal Atatürk, care poate fi văzut din toate părțile orașului;
6. Muzeul lui Atatürk din mausoleul lui Atatürk, om politic, șeful mișcării naționaliste de la Ankara, care în urma victoriei asupra armenilor, curzilor și grecilor (1920-1923) a obținut recunoașterea frontierelor Turciei, a abolit califatul (1924) și a întreprins și alte reforme pentru a face din Turcia un stat laic și modern.
7. Muzeul arheologic cu piese din epocile protohittită, hittită și

frigiană;

8. Muzeul etnografic cu bogate colecții de artă populară turcă.

9. Tot la Ankara am făcut împreună cu acad. Emil Condurachi o vizită acasă doamnei prof. Afet Inan, fiica adoptivă a marelui om politic Mustafa Kemal Atatürk și fostă studentă a eminentului antropolog Eugène Pittard, pe care l-am cunoscut în 1937 la București, cu prilejul participării la cel de-al XVII-lea Congres internațional de antropologie și arheologie preistorică.

10. De asemenea, am fost și la Institutul de Istorie, instituția cea mai importantă din Turcia în acest domeniu, ocazie cu care acad. Emil Condurachi l-a întrebat pe director, care este situația Academiei din aceasta țară, căruia i s-a răspuns că nu există această instituție, Mustafa Kemal Atatürk ar fi declarat că Turcia nu are nevoie de savanți oficiali.

În cadrul vizitei noastre prin Turcia, am mai atins următoarele obiective:

1. La Bogazköy-Hattuşaş din preajma orașului Çorum, fostă reședință a imperiului hittit, celebră prin arhiva sa, am vizitat marele templu, poarta leilor și poarta regelui.

2. La Gordion (Yassihöyük), din împrejurimile orașului Ankara, fostă capitală a frigienilor, întemeiată în sec. al VII-lea î. Hr. . În templul lui Zeus de la Gordion Alexandru a tăiat cu o lovitură de sabie nodul Gordion, despre care un oracol spunea că cel care-l va denoda va deveni stăpânul Asiei.

3. La Kültepe (Kanish), la 32 km N-V de orașul Kayseri, locuire din epoca hittită.

4. La Izmir, vechiul Smirna, port al Turciei la Marea Egee, care pare să fi fost întemeiat în 3000 î. Hr. și s-a dezvoltat enorm în secolele III și II î. Hr. , în secolul al XI-lea a fost cucerit de Seldgiucizi și în secolul al XV-lea de otomani. Populația până în 1922 a fost cosmopolită (greci, evrei, armeni). Are un muzeu arheologic cu piese îndeosebi din epocile greacă și romană, provenind din Izmir și împrejurimi. La 48 km nord de Izmir s-au descoperit piese din epocile greacă, romană și bizantină. În orașul Izmir în secolul al III-lea î. Hr., Lysimachos, un general al lui Alexandru cel Mare, a construit o fortăreață (Kadifecale), ale cărei ziduri au fost restaurate de romani , bizantini și osmani. În agora din secolul al III-lea î. Hr., care se păstrează și astăzi, se află monumente ale zeităților Poseidon și Demetria. Din epocile bizantină și a osmanilor datează apeductele. În parcul localității se află muzeul arheologic cu piese din epocile greacă și romană din Izmir și împrejurimi. La acestea se adaugă mai multe moschei din secolele XVI și XVII, ca și la sud de Izmir , la 74 km de la Selçuk.

5. La 3 km de Selçuk se află Ephesus (Efes), cu teatru, stadion, biblioteca lui Celsus, templele lui Serapis și al lui Hadrian, agora și băi termale, piese din

epocile greacă, romană și bizantină.

6. La 106 km de Izmir se află Pergamum (Bergama) cu piese din epocile greacă, romană, bizantină și turco-islamică. Mai important este Asklepion cu un teatru, o bibliotecă și templele lui Asklepios și Telephorus.

7. La Didyma (Yenihisar), în împrejurimile orașului Aydin, se află un important centru al artei prezicerii, care s-a dezvoltat sub greci și apoi sub romani, bizantini, selgiucizi și otomani. Aici se află templul lui Apollon, foarte bine păstrat, fântâna sacră și auditorium.;

8. La Miletus (Balat), tot în împrejurimile orașului Aydin, un centru întemeiat de acheeni, care s-a dezvoltat sub greci îndeosebi și apoi sub romani și bizantini. Principalele monumente: teatrul, agora, bouleterion și băile termale. La acestea se adaugă, în orașul Aydin, moscheile Cihanoglu și Medrese din secolul al XVII-lea, precum și muzeul din Milet cu ceramică rodiană timpurie (sec. al VI-lea î. Hr.), minoică mijlocie (prima jumătate a sec. XVI î.Hr.) și târzie (sec. XVI și XV î. Hr.) și miceniană;

9. La Priene, în apropiere de Şöke, un centru foarte dezvoltat în epoca greacă, când posedă un teatru, templul Atenei, stadion, agora și eclesiasterion.

10. La 36 km SV de orașul Çanakkale se află ruinele unei așezări Troia, pe locul actualului Hissarlik, din epoca elenă până în epoca romană, oraș în care după Homer este menționat Priamus. Orașul acesta, cu o situație înfloritoare, a suferit mai multe devastări, provocate de războaie sau de catastrofe naturale până la distrugerea de la sfârșitul secolului al XIII-lea sau începutul secolului al XIV-lea î. Hr.

Așezarea aceasta, aflată la 36 km SV de orașul Çanakkale, a fost descoperită de arheologul german Heinrich Schliemann. Cu prilejul centenarului morții acestuia, a avut loc la Berlin în 1990 o sesiune științifică internațională, la care am fost singurul reprezentant din România, pe care am descris-o într-un articol din *Arheologia Moldovei*, XV, 1992, p 219-220. De altfel, despre viața și opera lui Heinrich Schliemann am publicat și un studiu, la 110 ani de la încetarea sa din viață, apărut în *Memoriile Secției de Științe istorice și arheologice* ale Academiei Române, seria IV, tom. XXV, București, 2001, p 155-181, și 15 figuri. De asemenea, despre viața și opera lui Heinrich Schliemann m-am referit și în cartea mea *Amintirile unui arheolog* apărută în 2006 la Piatra Neamț, vol. XVII, din seria *Bibliotheca Memoria Antiquitatis*, având ca editori pe drd. Vasile Cotiugă, asistent la Facultatea de Istorie a Universității „Al.I. Cuza” Iași și dr. Gh. Dumitroaia, directorul Complexului Muzeal Județean Neamț. Cu aceste diferite prilejuri am constatat că atitudinea științifică față de H. Schliemann a fost rezervată, dar critică. De asemenea, s-a evidențiat necesitatea unei analize psiho-analitice a autobiografiei sale, prin care s-a urmărit schimbarea evenimentelor trăite pentru a se căpăta un alt aspect despre sine.

Semnificativă și nouă pare să fi fost constatarea lui A. Müller-Karpe de la Kiel, potrivit căreia H. Schliemann a folosit pentru investigațiile sale de la Troia lucrarea lui P.W. Forchhammer din Kiel, apărută cu 30 de ani mai înainte și cuprinzând date detaliate arheologice, geomorfologice și climatice pentru Grecia și Anatolia. De asemenea, au prezentat interes și comunicările referitoare la proiectele de săpături ale lui H. Schliemann în Creta și Transcaucazia, precum și informațiile din jurnalele sale de călătorie din Grecia și Crimeea, ca și din bogata sa corespondență, publicată în parte de Brockhaus.

În alte comunicări s-au anunțat aspecte noi privind legăturile lui H. Schliemann cu R. Virchow, K. Schuchardt, Karl May și W. Gladstone, ca și rolul lor de model și stimulator pentru Otto Hauser, precum și interesul marelui arheolog pentru Rusia.

Paralel cu evidențierea succeselor sale s-a pus și problema dacă nu a fost un mincinos patologic, remarcându-se cu acest prilej unele din cauzele suspiciunilor asupra lui H. Schliemann.

În fine, s-a discutat și soarta tragică a colecției sale, donată de acesta, în 1880, poporului german, din care multe lucruri au dispărut, inclusiv tezaurul lui Priam.

Cu toate criticile aduse, marile sale succese - prin descoperirile de la Troia și Micene - îl situează ca deschizător de drumuri în domeniul arheologiei preistorice. La aceasta a contribuit îndeosebi colaborarea sa cu Rudolf Virchow și W. Dörpfeld la Troia, prin care s-a deschis o nouă epocă în istoria cercetărilor arheologice.

În ceea ce privește Troia, pe baza săpăturilor lui H. Schliemann au fost descoperite nouă așezări suprapuse, din mileniul III î.Hr. până la jumătatea mileniului I d.Hr., respectiv Troia I (3000-2600 î.Hr.), Troia II (2600-2300 î.Hr.), Troia III (2300-2200 î.Hr.), Troia IV (2200-2050 î.Hr.), Troia V (2050-1900 î.Hr.), Troia VI (1900-1300 î.Hr.), Troia VIIa (1300-1200 î.Hr.), Troia VIIb (1200-900 î.Hr.), Troia VIII (900-280 î.Hr.) și Troia IX (280 î.Hr. - 400 d.Hr.).

Cu prilejul sesiunii de la Berlin din 1990 am aflat că s-au reluat săpăturile de la Troia în 1988 sub conducerea prof. Manfred Korfmann de la Tübingen, în colaborare cu specialiști germani, americani, englezi și turci și de alte naționalități, în domeniul arheologiei pre- și protoistorice, cronologiei clasice, numismaticii, arhitecturii, geologiei, geografiei, geofizicii, dendrocronologiei, paleozoologiei, paleobotanicii, meteorologiei, sedimentologiei și alte discipline.

Tot în legătură cu Troia, la sesiunea din 1990 de la Berlin s-au discutat dovezile relativ la prelucrarea metalului din descoperirile lui H. Schliemann, problema surselor de cupru și cositor și a centrelor metalice din epoca bronzului din Anatolia, precum și poziția cronologică a marelui tezaur de la Troia, datat de majoritatea cercetătorilor în Troia II, fără ca să se stabilească exact

depunerea în care s-a găsit.

S-au discutat și probleme referitoare la Troia și epoca bronzului din Tracia, respectiv etapa Ezero-Karanovo VII, precum relativ la Troia VII b și SE Europei, cu care prilej s-a menționat că s-a identificat ceramică hallstattiană timpurie din SE Europei și la Gordion în Anatolia.

S-a pus în discuție și istoricitatea războiului troian, care din punct de vedere cronologic este considerat contemporan cu așezările Troia VI h (sec. XIII î.Hr.) sau VII a (sec. XII î.Hr.). În legătură cu care se știa că, din analiza critică a izvoarelor, miezul istoric al legendei războiului troian coincide cu luptele din faza timpurie de colonizare eoliană. În această privință sfârșitul etapei VI h și Troia VII a nu pot fi puse în legătură cu o campanie militară, Troia VII a a fost cucerită prin incursiuni din Balcani, iar apoi distrugerea Troiei VII b2 se datorează grecilor eolieni, care alături de luptele de dinainte constituie miezul istoric al legendei războiului troian.

În ceea ce privește viața și opera lui Schliemann, pe baza documentării din ultimele două decenii, au reieșit unele reflecții și contradicții, considerându-se că este încă mult de făcut în această direcție. Totodată s-a evidențiat necesitatea cercetării psiho-analitice a autobiografiei sale.

În încheierea sesiunii de la Berlin din 1990 prof. Horst Klinkmann, medic chirurg de reputație mondială în probleme de chirurgie estetică și fost președinte al Academiei de Științe din Berlin, a înmănat medalia comemorativă H. Schliemann, precum și volumul apărut recent *Die Korrespondenz zwischen H. Schliemann und Rudolf Virchow.*) sub redacția lui Ioachim Herrmann, Rudolf Herrmann und Evelin Maas, unor specialiști, care s-au remarcat prin activitatea de cercetare, publicistică și de organizare a unor manifestări științifice și culturale în legătură cu viața și opera lui H. Schliemann. În aceeași seară a avut loc în clădirea Academiei o recepție oferită de președintele H. Klinkmann și secretarul Ioachim Herrmann, prilej de o mai bună cunoaștere și apropiere între participanții la această prestigioasă manifestare științifică internațională.

În ultima zi a sesiunii, 6 decembrie, a avut loc o excursie cu autocarul la Mecklenburg, Fürstenberg, Neustrelitz și Ankershagen, localități legate strâns de anumite etape din viața lui H. Schliemann.

În încheiere, considerăm că atât sesiunea științifică internațională cât și vizitarea unor locuri în legătură directă cu H. Schliemann, prilejuită de împlinirea centenarului morții acestui precursor al arheologiei mondiale, au fost deosebit de utile pentru precizarea unor date în legătură cu viața și opera acestei mari personalități a științei arheologice mondiale.

După Troia, ultimul obiectiv important vizitat a fost Istanbul, vechiul Bizanț, apoi Constantinopol, principalul port și oraș al Turciei, pe Bosfor și la Marea Marmara, cu universități, muzee și monumente istorice, fostă capitală a Imperiului Otoman în perioada 1453-1925. Este înconjurat de ziduri construite

de romani și reparate în epoca bizantină. Are două părți principale: Yedikule și Topkapi.

Yedikule este o incintă pătrată cu ziduri mari cu câte un turn la colțuri, de formă octogonală și rotundă, și cu scări care duc la turnuri. Aici a fost decapitat C. Brâncoveanu în fața familiei și asasinat sultanul Osman II.

Dintre clădiri menționăm aceea a Muzeului arheologic, care la partea inferioară conține sarcofage (a satrapului din Sidon din 450 î.Hr. cu scene de vânătoare; din Ligia, de la sfârșitul secolului V î.Hr. în luptă cu un mistreț; antropoid din Tahut, al regelui Sidonului din sec. V î.Hr.); o stelă funerară a unui discobol din sec V î.Hr.; statuia colosală a lui Hercule Cipriotul Amathous din sec. VI î.Hr.; statuia lui Apollo după un tip de la Efes, din epoca romană; statuia Muzei cu chitară din marmură, o copie din sec II d.Hr.; statuia lui Melopomen, zeu al tragediei, o copie din secolul al II d.Hr. din Milet; capul colosal al lui Zeus de la Troia din epoca elenistică; capul lui Alexandru de la Pergamon din sec. II d.Hr.; o foarte frumoasă statuie de la Pergamon din epoca elenistică; o metopă de la Adamclisi, reprezentând un personaj din față, urmat de un altul, ambele cu scut; bustul lui Arcadius, împărat roman din Orient (395-408), fiul lui Theodosiu I de la Istanbul; capul lui Dioclețian de la Izmir; statuia lui Hadrian, din epoca lui Hadrian. La acestea se adaugă un capitel bizantin cu protome de berbec de la sfârșitul sec. V î.Hr.

La etaj se adaugă sculpturi mici cipriote; obiecte de bronz din tumuli frigieni; vase de stil greco-fenician din 900-400 î.Hr.; monede lidiane de aur foarte mici; biblioteca (30.000 vol); un sarcofag uriaș din marmură, din Asia Mică, cu scene sculptate din prima jumătate a sec III; piese din moscheia lui Ahmed (sec XIII) și colecția lui von Aulach.

În secțiunea Topkapi este un muzeu cu piese deosebit de prețioase.

Se începe cu piesele de bucătărie, respectiv cu căni de aur cu diamante pentru cafea, care se continuă cu altele, care atestă cunoașterea tehnicii cloisonné în secolul al XVI-lea. Se remarcă, în continuare, ciubucuri de chihlimbar cu diamante; pietre pentru turban; un leagăn de aur; tronul lui Ahmet I din secolul al XVII-lea cu cel mai mare smarald (5 cm lungime); o ceașcă de cafea din smaralde; o cutie cu smaralde din secolul al XVI-lea; un tron de ceremonie din sec. al XVI-lea oferit sultanului de guvernatorul Egiptului; galerii cu portretele sultanilor; obiecte sacre aparținând lui Mohamed; o cutie de aur din sec. al XVI-lea conținând mantia lui Mohamed; sigiliile sultanilor și demnitarilor, amiralității, șefului eunucilor, favoritelor sultanului, soțiilor sultanilor; colecție de broderii: boccele și basmale; sala de primire pentru ambasadori, sala costumelor, sala de arme, sala divanului, secția de sticlărie, colecțiile Sèvres și Delft; colecția de port chinez-japoneză din secolele XVI-XIX; cea mai mare colecție de ceramică chineză din secolele X-XIV. La acestea se adaugă ceramică de la Troia III-VI și VII h din săpăturile lui Blegen;

ceramică din Macedonia , ceramică de la Pateli lângă Monastir (2000-1500 î.Hr.); piese din săpăturile de la Kizelcaköy, de la 40 km de Istanbul, de la Fitartepe; piese din perioada calcolitică și din epoca bronzului de la Kizelcaköy; piese celtice studiate de N. Firatl, care a publicat în 1964 la Paris lucrarea *Les stèles funéraires de Byzance greco-romain*.

În afară de Muzeul de la Topkapi am efectuat o vizită la Seminarul de Preistorie de la Facultate. Aici am aflat că Panait Istrati era foarte bine cunoscut în Turcia, unde a fost tradus chiar înainte de România. De asemenea, că profesorul Cambel a săpat cu profesorul Robert J. Braidword la Ergani în Asia Centrală.

Pentru neoliticul aceramic a lucrat o expediție turco-americană, cu geologi, palinologi și antropologi. La săpăturile de la Ergani au participat 25-30 persoane, dintre care mulți studenți.

De asemenea, am aflat că la Cayănü, la SV de Ergani, sunt cele mai importante mine de aramă, precum și că profesorul Jack Harlan, agronom de la Universitatea de Stat din Oklahoma, a menționat că cinci membri ai unei familii cu o seceră de silex au produs o recoltă de o tonă de grâu.

Quelque découvertes archéologiques, musées et monuments historiques dans la Turquie Résumé

Dans le printemps de l'année 1965 j'ai fait un voyage de documentation en Turquie avec l'académicien Emil Condurachi. A cette occasion sauf les conférences dans le domaine de l'archéologie de la Roumanie, soutenues à Ankara (académicien Emil Condurachi, Bucarest) et à Istanbul (prof. Mircea Petrescu-Dîmbovița, Iași), nous avons effectué un voyage de documentation de presque 3000 km en visitant des objectifs archéologiques et historiques de Bogazköy, Gordion (Yassihöyük), Kültepe (Kanish), Izmir, Ephesus (Efes), Pergamum (Bergama), Didyma (Yenihisar), Miletos (Balat), Priene (Gülübahce), Troia et Istanbul.

La session internationale de Berlin en 1990 en liaison avec le centenaire de la mort du H. Schliemann a occasionnée des différents communications sur la vie et l'œuvre du H. Schliemann, dont nous mentionnons celle du Andreas Müller-Karpe de Kiel sur l'influence de l'œuvre du W. P. Forchhammer concernant la Grèce et l'Anatolie, celle sur les progrès des fouilles du H. Schliemann dans la Transcaucasie et celle sur les liaisons du H. Schliemann avec R. Virchow , K. Schuchardt, K. May et W. Gladstone.

Parallèlement avec les évidences des succès du H. Schliemann ont été discutés aussi les causes des suspicions du H. Schliemann et sur le sort tragique de son collection. De même, en liaison avec les fouilles de Troia ont été discutées

le problème de Troie et l'âge du bronze de la Thrace et l'histoire de la guerre troyen.

En ce qui concerne la vie et l'œuvre du H. Schliemann a résulté certains réflexions et contradictions, en se distinguant la nécessité des recherches psihoanalytiques de son autobiographie.

A la fin de cette session internationale de Berlin a eu lieu une excursion avec l'autocar à Mecklemburg, Fürstenberg, Neustrelitz et Ankershagen, localités en liaison avec certains étapes de la vie de ce précurseur de l'archéologie mondiale, qui a été H. Schliemann.

Après Troie, le dernier objectif important visité a été Istanbul, l'ancienne capitale de l'Empire Otoman. A cette occasion ont été visité les monuments et les musées des deux parties d'Istanbul, Ediculé et Topkapi. De même a été effectué une visite au Séminaire de Préhistoire de l'Université de Topkapi. A été une bonne occasion d'apprendre que pour le néolithique acéramique a travaillé une grande expédition turco-américaine avec des archéologues, géologues, palynologues et anthropologues.

PĂMÂNTUL – ELEMENT PRIMORDIAL (I).

REPREZENTĂRI ȘI SIMBOLURI ÎN RELIGIE

Livia Liliana Sibișteanu

În miturile orientale cât și în operele gânditorilor din Antichitate (Pitagora, Platon, Aristotel, Empedocle, Plinius cel Bătrân) și din Evul Mediu (Honorius d'Autun, Christopher Marlowe), Pământul, alături de Foc, Apă, Aer, apare ca element primordial. Platon, de exemplu, stabilea fiecărui element un rol în compunerea Universului, și anume: Focul făcea ca acesta „să fie vizibil”, Apa și Aerul „să fie proporționat”, Pământul „să fie solid”, continuând cu ideea: „dintre toți zeii din cer, Pământul este cel mai vechi”¹. Textele vedice spun că Pământul este matricea lui Agni și embrionul primordial².

Adesea cele patru elemente primordiale au fost grupate, fie în două perechi de elemente opuse: Apa și Focul, Aerul și Pământul, fie în două perechi de elemente care se completează: Aerul și Focul, Pământul și Apa³.

*

A. Reprezentări

Pământul este la chinezi (ca și apa) principiul feminin Yin, este pasivul, întunericul, tendința descendentă (tamas), densitatea, fixarea și condensarea. Este hexagrama Kun, perfecțiunea pasivă, ce primește acțiunea principiului activ Qian. Toate ființele “se împărtășesc dintr-însa la naștere, căci este femeie și mămă”⁴. În Arborele Sefirot este Malkut, planul corporal complet, “simțirea” fizică⁵. Pământului îi corespunde litera P* (simbolic litera P, la fenicieni, greci și romani, indică sexul feminin)⁶, cifra 4⁷, la daci cifra 8* (probabil înțelepții daci cunoșteau simbolismul dual al cifrei 8⁸ și au dat Pământului ca și Soarelui aceeași cifră, având în vedere dualismul celor două elemente primordiale), nordul

---

¹ Diogenes Laertius, **Despre viața și doctrinele filozofilor**, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1963, p. 232-233.

² Jean Vertmont, **Dicționar al mitologiilor indo-europene**, Editura Amarcord, Timișoara, 2000, p. 305.

³ Pr. Philippe Seringe, **Les symboles**, Edition Helios, Genève, 1988, p. 258.

⁴ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, **Dicționar de simboluri**, Editura Artemis, București, 1995, vol. 3, p. 40.

⁵ Annick Souzenelle, **Simbolismul corpului uman**, Editura Amarcord, Timișoara, 1999, p. 60.

* Vezi nota din Livia Liliana Sibișteanu, **Focul-element primordial (I). Reprezentări și simboluri în religie**, în *Zargidava*, Bacău, 2007, vol. VI, p. 228. Toate trimitelile cu * au aceeași sursă.

⁶ Solas Boncompagne, **Lumea simbolului**, Editura Humanitas, București, 1994, p. 244.

⁷ *Ibidem*, p. 64.

⁸ *Ibidem*, p. 102.

(la chinezi centrul), toamna și culorile: negru, cafeniu, suriu*. Forma geometrică care reprezintă Pământul în Antichitate este pătratul⁹, iar la daci și în Evul Mediu cercul care are înscris o cruce. În Evul Mediu, Pământul mai este reprezentat și printr-un cerc cu o cruce pe circumferință, însemnând Pământul și punctele busolei, iar după marile redescoperiri geografice, începând cu secolul al XVI-lea, această reprezentare semnifică Globul pământesc dominat de creștinism¹⁰. Alchimiștii medievali reprezintă Pământul printr-un triunghi echilateral¹¹. Agrippa ne relatează că Pitagora și adepții lui i-au dat Pământului „primul cub format din opt unghiuri solide, din douăzeci și patru de planuri și din șase baze, un pătrat în formă de zar”¹². În arcele minore ale Tarotului, suita Parale reprezintă Pământul¹³. Casta corespunzătoare Pământului este aceea a producătorilor¹⁴, iar semnele zodiacale de pământ sunt: Taurul, Fecioara, Capricornul¹⁵. De asemenea, Pământul mai este reprezentat de lemn, petra genetrix, de miel, șarpe, taur, berbec, câine (ultimele 4 animale reprezintă și Focul/Soarele)*, vaca¹⁶, rândunica, cocoșul, furnica¹⁷, mărul¹⁸, arțarul*, oasele, buricul și vulva¹⁹. Grafic, focul este reprezentat printr-o linie orizontală, care are în mijlocul ei o bulină neagră*. Pământul este în legătură cu Luna, cu partea stângă, cu realizările materiale, fiind opus Cerului care este în legătură cu Soarele, cu partea dreaptă și ritualurile²⁰, cu împlinirile spirituale.

B. Simboluri

În concepția lui Ferekyde din Syros, „Zeus, Timpul și Țarina au fost întotdeauna, iar Țarina a fost numită „Ge” din cauză că Zeus i-a dat pământul ca dar”²¹. În viziunea lui Ferekyde, Țarina și Pământul, adică Ge, aveau roluri diferite. De fapt, numirea pământului cu termeni diferiți, în funcție de atributele lui și de mentalitățile, credințele popoarelor, se găsesc și în alte limbi. De exemplu, în Biblie, pământul numit „eres”, reprezintă lumea fizică în care trăiește omul, este uscatul în contrast cu marea, este solul pe care crește vegetația, iar pământul numit ădăma reprezintă materia din care Dumnezeu l-a creat pe om, după chipul și asemănarea sa (Geneza: 26-27), este materia sacră

⁹ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, **op.cit.**, p. 40.

¹⁰ Clare Gibson, **Semne și simboluri**, Editura Aquila'93, Oradea, 1988, p. 92.

¹¹ Solas Boncompagne, **op.cit.**, p. 169.

¹² **Ibidem**, p. 178.

¹³ Clare Gibson, **op.cit.**, p. 78.

¹⁴ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, **op.cit.**, vol. 1, p. 261.

¹⁵ Rovena și Rupert Shepherd, **1000 de simboluri**, Editura Aquila'93, Oradea, 2007, p. 190.

¹⁶ **Ibidem**.

¹⁷ Clare Gibson, **op.cit.**, p. 114-116.

¹⁸ **Ibidem**, p. 120.

¹⁹ Rovena și Rupert Shepherd, **op.cit.**, p. 160.

²⁰ Pr, Philippe Seringe, **op.cit.**, p. 278.

²¹ Diogenes Laertios, **op.cit.**, p. 153.

din care se fac altare temporare (Exod: 20-24), este locul pe care se închină lui Dumnezeu, Neaman Sirianul (2 Împ.5-7), este simbol al tânguiri (2 Sam.1:2; 15:32)²². La romani, greci, germani și la alte popoare există pământul fizic și pământul ca ființă vie personificat în zei, cu putere creatoare (de exemplu la latini Terra și Tellus/Humus). Pământul ca element primordial este personificat direct, „în alegorii antropomorfe - Gaia greacă, Ki sumeriană, Tlacolteolt aztecă, Prakriti indiană sau indirect ca divinități patronale, cum sunt Demeter „cea neagră”²³, Ceres, în general divinități feminine dar și masculine, ca egiptenul Geb²⁴, getul Zalmoxis, Papa-rua din insulele Polineziei²⁵ sau ca zeii sumerieni, care la început au avut în stăpânire alte elemente, ca Enki -stăpân al Apelor²⁶ și Enlil – stăpân al Aerului și care au devenit stăpâni ai Pământului²⁷.

În toate mitologiile, Pământul este o divinitate duală, care dă și ia. Dă viață și toate bunurile care întrețin viața și își ia periodic totul înapoi, “pentru a prefăce și a redăruî neîncetat”²⁸.

Pământul simbolizează substanța creatoare și întreținerea vieții, prin rolul fertilizator, funcția maternă, ținta unei căutării și identitatea unei comunități strămutate.

1. Pământul substanță creatoare, dădător și întreținător al vieții

În raport cu Apele, care preced organizarea Cosmosului, Pământul produce formele vii: Apele reprezintă masa nediferențiată, Pământul–germenii diferențelor²⁹.

Pământul creator este prezent în gândirea filosofică și în religii atât ca substanță creatoare – Telesma (care, după Hermes Trismegistul, are în compoziție și Cer) din care provin toate lucrurile și toate ființele, fiind hrană și UNUL³⁰, cât și Pământul – Mamă care dă naștere ființelor.

a. Pământul substanță creatoare reprezintă temă principală în multe concepții religioase, din spații diferite. Cele mai vechi mituri care abordează această temă sunt cele din Mesopotamia. În mitul sumerian “Enki și Ninhursag”, Zeiță Pământ, Ninhursag, la porunca lui Enki, i-a creat pe oameni din pământ,

²² **Dicționar biblic**, Societatea Misionară Română, Editura „Cartea Creștină”, Oradea, 1995, p. 192.

²³ Victor Kernbach, **Mituri esențiale**, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, p. 147

²⁴ Guy Rachet, **Dicționar de civilizație egipteană**, Editura Univers Enciclopedic, București, 1997, p. 131.

²⁵ Peter H. Buck, **Vikingii de la Soare răsare**, Editura Științifică, București, 1969, p.171

²⁶ Giovanni Filoramo, coordonator, **Istoria religiilor (I). Religiile antice**, Editura Polirom, Iasi, 2008, p. 143.

²⁷ Gwendolxn Leick, **Dicționar de mitologie a Orientului Apropiat Antic**, Editura Artemis, București, 2006, p. 55-59.

²⁸ Victor Kernbach, **op.cit.**, p. 147.

²⁹ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, **op.cit.**, p. 40.

³⁰ Fernand Comte, **Cărțile sfinte**, Editura Enciclopedică, București, 1994, p. 31.

pentru a-i scuti pe zei de muncile grele la care erau supuși³¹. Din același motiv, dar și pentru a-i sluji pe zei, în „Enuma Eliș” ni se relatează că Marduk și cu Ea i-au creat pe oameni din lut alcătuit din pământ amestecat cu sângele lui Kingu, zeul rebel care a condus trupele lui Tiamat împotriva lui Marduk³² (probabil așa își explicau akkadienii firea lor rebelă). Dumnezeu biblic l-a creat pe om din lut din pământ, după chipul și asemănarea sa, după care a suflat „în fața lui suflare de viață și s-a făcut omul ființă vie” (Geneza: 26-27). În toate religiile polinezienilor, zeii au făcut din pământ fie prima femeie (zeul Tane i-a dat viață primei femei, după care a luat-o în căsătorie, făcând-o mama primelor ființe omenești), fie primul bărbat (zeul Ta’arona după ce l-a făcut pe Ti’i, l-a căsătorit cu zeița Hina, care a născut primele căpetenii)³³. Primul om făcut de zei, după cum se relatează în Popo Vuh a mayașilor, cu scopul de a-i sluji, adora și de a avea grija de ei, a fost conceput din pământ și noroi. Înșuși Pământul a fost creat de către Inima Cerului și Inima Pământului, când unda moartă a Apei mai ascundea încă Pământul și Cerul³⁴. Aici apare rolul dublu al Pământului în creație și anume, în propria creație, născându-se din el însuși, cât și în crearea oamenilor. De asemenea, găsim aceeași idee în miturile amerindienilor algonchiniți din America de Nord, unde ni se relatează că eroul civilizator Mânăbush, după Potop, a creat Pământul, dându-i forma actuală, dintr-un bulgăre de lut, de pe fundul abisului³⁵. În „Upanișade”, Pământul este „lumea picioarelor” lui Brahman/Ātman³⁶.

b. Pământul dădător și întreținător al vieții

Oamenii și-au imaginat Pământul, din măruntaiele căruia cresc tinerele mlădițe sub înfățișarea unei femei fecunde. Aceasta a fost Zeița-Mamă, care apare reprezentată încă din paleolitic, la cetele de vânători, prin statuete din piatră sau din fildeș, cu atribute sexuale puternic marcate. Acestora li se adaugă, în neolitic, idolii din lut prezenți atât în locuințe, în altare, în depozite, în recipiente pentru cereale cât și în cimitire³⁷. Uneori această zeiță este flancată de un zeu masculin, cuplul funcționând într-o coexistență unitară „expresie a regenerării simbolice, singura care asigură viața”³⁸.

În Marea Zeiță se deslușesc mai multe simboluri: dădătoare de viață și de moarte, generatoare a vegetației, stăpână a ploilor și a apelor. Epifaniile ei sunt, o parte simboluri ale Pământului, altele ale Apei sau chiar ale Focului: pasărea

³¹ Gwendolyn Leick, *op.cit.*, p. 56.

³² **Enuma Eliș**, în C. Daniel, **Gândirea asiro-babiloniană în texte**, Editura Științifică, București, 1975, p. 39.

³³ Peter H. Buck, *op.cit.*, p. 43 și 83.

³⁴ Miloslav Stingl, **Indienii precolumbieni**, Editura Meridiane, București, 1979, p. 342-343.

³⁵ Mircea Eliade, **Nostalgia originilor**, Editura Humanitas, București, 1994, p. 220.

³⁶ Paul Deussen, **Filosofia Upanișadelor**, Editura Herald, București, 2007, p. 163.

³⁷ Gordon Childe, **Făurirea civilizației**, Editura Științifică, București, 1966, p. 113.

³⁸ Giovanni Filoramo, *op.cit.*, p. 48.

acvatică, șarpele, crisalida, broasca, albina, fluturele, câinele, ursul³⁹, puilul de cerb, scoafa, leopardul și leul. Partenerul ei masculin este reprezentat de taur⁴⁰, stăpân la renașterii anuale, copilul divin și deține ca simboluri predilecte falusul și coarnele de taur. Pe multe statuete se găsesc și semne grafice: spirala, meandrul, romb, zigzagul, crucea, coarnele, omida, pește, în majoritate simboluri ale regenerării ciclice⁴¹. Marea Zeiță este reprezentată în diferite ipostaze: în procesul nașterii, alăptând, într-o îmbrățișare sexuală sau prin simboluri ale ei pictate pe „altarele” funerare din așezarea neolitică Țatal Hüyük (săni încorporați în zid, alături de vulturi coborând peste leșuri fără cap)⁴².

În epoca clasică a Antichității, Zeița Mamă devine Pământul Mamă, pierzându-și rolul principal, ea fiind pe locul doi sau trei în panteonul marilor religii. Ea devine marea dădătoare de viață, după ce se căsătorește cu Cerul, care o fecundează, făcând-o prima mamă, fără a-și pierde atribuțiile unei zeițe chtoniene care fertilizează solul, fiind protectoarea recoltelor, ei ridicându-i-se temple și altare unde i se aduc jertfe și i se fac o multitudine de ritualuri, în majoritatea anotimpurilor. În „Teogonia” se mai păstrează urme ale matriarhatului, când Marea Zeiță era principală creatoare, pentru că „Geea, slăvita, născu mai întâi asemeni sieși Cerul cu stele-mpânzite, de jur împrejur să o cuprindă”, iar după ce creă și alte lucruri, se uni cu Cerul și dădu naștere la toți zeii⁴³. În „Teogonia”, Pământul Mamă are și rol justițiar, ea hotărând pedepsirea lui Uranus, care s-a dovedit a fi crud, închizându-și fiii în pânțele Pământului, provocând o dublă suferință atât fizică cât și spirituală, fiilor și Pământului Mamă. Interesantă este menținerea rolului fecundator al lui Uranus și acceptarea acestuia de către Geea. Atunci când Cronos îi taie, cu secera „sfântul mădular”, Geea înghite toate „picăturile rubinii”, din care se vor naște Eriniile, Giganții, Nimfele, iar mădularul aruncat în valuri va da naștere Afroditei⁴⁴. Dumitru T. Burtea interpretează această alegorie în felul următor: secera cu care Cronos și-a mutilat tatăl sugerează forma curbă a orizontului și linia despărțitoare dintre Cer și Pământ, iar picăturile de sânge și nașterea Afroditei, ca divinitate chtoniană, nu este altceva decât veșnicia actului iubirii și al creației⁴⁵. Mircea Eliade afirmă că motivul cosmogonic al cuplului primordial Cer-Pământ este prezent în majoritatea civilizațiilor: oceanice, americane, africane, europene, orientale, el găsind similitudini între diferite religii și miturile grecești. De exemplu, într-un mit mai recent se găsește motivul despărțirii

---

³⁹ **Ibidem**, p. 48.

⁴⁰ Gwendolyn Leick, **op.cit.**, p. 192.

⁴¹ Giovanni Filoramo, **op.cit.**, p. 48.

⁴² Gwendolyn Leick, **op.cit.**, p. 192.

⁴³ Hesiod, **Teogonia**, în volumul **Opere**, Editura Univers, București, 1973, p. 29.

⁴⁴ **Ibidem**, p. 30-31.

⁴⁵ Dumitru T. Burtea, **Studiu introductiv**, în **Ibidem**, p. 12.

brutale a Cerului de Pământ, prin tăierea de către fiii cuplului, a tendoanelor care-i uneau, iar într-un mit din Tahiti această despărțire a fost făcută de o plantă, care a crescut și a împins Cerul în sus. De asemenea, la fel ca în cântecul Peleiadelor de la Dodona, la kumama, o populație din Africa, nunta dintre Cer și Pământ este înțeleasă în chip de fecunditate cosmică: „Pământul este mama noastră. Cerul este tatăl nostru. Cerul face roditor Pământul prin ploaie. Pământul produce cerealele și iarba”⁴⁶. Credința că Pământul are rol în fecundarea femeii și o face fertilă se găsește în obiceiul unor triburi africane unde femeile gravide înghit pământ⁴⁷. Având în vedere concepția că structura cosmică a Pământului poate fi identificată în întreg mediul înconjurător, în microcosmos, iar nu numai în regiunea telurică propriu-zisă, Mircea Eliade găsește în istoria credințelor despre originea copiilor că omul nu intervine în creație. Tatăl este părinte al copiilor în sens social, el legitimează copiii printr-un ritual care este în fapt o adopțiune. Copiii aparțin în primul rând locului, adică microcosmosului înconjurător, ei fiind aduși de păsări acvatică, broaște, berze, pești, crocodili, sămânța lor se găsește în ape, cristale, pietre, stânci, peșteri (toate acestea aparțin Pământului), iar mama îi primește sau îi culege și le dă forma umană⁴⁸.

Rolul pe care îl joacă Pământul în ciclicitatea vieții se găsește în concepția „din pământ suntem, în pământ ne întoarcem”, proprie multor credințe. „Ceea ce numim noi viață și moarte sînt doar două momente diferite din destinul total al Gliei-Mamă: viața nu este decât desprinderea din pântecul Pământului, iar moartea se reduce la o reîntoarcere acasă”⁴⁹.

2. Pământul mijloc de identitate, ținta unei căutări

Pământul mijloc de identitate se găsește în credințele despre originea copiilor, unde aceștia sunt considerați ca aparținând locului, dându-i omului sentimentul solidarității cu mediul înconjurător, cu microcosmosul. Probabil acesta era motivul pentru care oamenii purtau și mai poartă pământ cu ei în raniță, când pleacă la război sau iau cu ei pământ natal, când se strămută. Considerăm că având la bază aceeași credință, în ritualul de întemeiere a Romei, elementele primordiale folosite au fost Focul Sacru, Pământul. După ce tovarășii lui Romulus, sar peste Focul Sacru, acesta sapă o mică groapă de formă circulară, unde aruncă un bulgăre de pământ adus din Alba Longa. Apoi fiecare dintre tovarășii săi, se apropie de groapă, aruncând în ea o mână de pământ adus din ținutul din care vine⁵⁰. Prin acest gest, oamenii aduc cu ei o

⁴⁶ Mircea Eliade, **Tratat de istorie a religiilor**, Editura Humanitas, București, 1992, p. 231.

⁴⁷ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, **op.cit.**, p. 41.

⁴⁸ Mircea Eliade, **op.cit.**, p. 233.

⁴⁹ **Ibidem**, p. 241.

⁵⁰ Fustel de Coulanges, **Cetatea antică**, Editura meridiane, București, 1994, vol. 1, p. 94.

parte din Pământul sacru al locurilor lor de origine, pământ din care se trag, pământ unde și-au lăsat îngropați străbunii. Este identitatea lor, pe care si-o pun la temelia cetății, care va constitui la rândul ei, identitatea pentru urmașii lor. De asemenea, se știe că în credința multor popoare, pentru fiecare comunitate așezarea, pentru fiecare om, casa reprezintă Buricul Pământului.

Pământul mai simbolizează și ținta unei căutări. Este Pământul Sfânt al începuturilor, este Pământul Făgăduinței al viitorului. Pământul Sfânt (denumire dată de evrei și de creștini) se găsește în religii diverse cu numiri diferite: Pământul Sfinților, Pământul Preafericiților, Pământul Nemuririi etc. El simbolizează centrul spiritual, Centrul Lumii propriu fiecărei tradiții, „reflex al Centrului primordial sau al Raiului pământesc. De acolo te poți apropia de Pământul Făgăduinței, țintă a unei căutări care este și de ordin spiritual, precum și de Pământul Negru (Kim al egiptenilor) al cărui caracter primordial nu poate fi pus la îndoială. Pământul Făgăduinței este unul din poliul spiritului, așa cum sunt Canaanul pentru evrei, Ithaca pentru Ulysse, Ierusalimul ceresc pentru creștini”⁵¹.

**La Terre – élément primordial.
Représentations et symboles dans la religion
Résumé**

Dans cet étude, l’auteur nous présente les représentations de la Terre dans: les mathématique, le corp humain, l’Arbre Sefirot, les sciences biologiques et les doctrines philosophique. L’auteur nous présente, aussi, les symboles de la Terre: la matière créatrice, la Terre-Mère (la fertilité, celle qui donne la vie) et la Terre conçue comme le but de la cherché.

---

⁵¹ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, **op.cit.**, p. 42.

HUBERT SCHMIDT – PROFILUL UNUI SAVANT IMPLICAT ÎN CERCETĂRILE ARHEOLOGICE DIN ROMÂNIA

Nicolae Ursulescu

Numele lui Hubert Schmidt (1864-1933) este legat, în istoria arheologiei din România, în primul rând de cercetările pe care acesta le-a întreprins în celebra așezare de la Cucuteni (jud. Iași) și, mai ales, de exemplara monografie pe care savantul german a publicat-o despre rezultatele acestor săpături¹, contribuind astfel la introducerea definitivă a acestei remarcabile civilizații în patrimoniul Preistoriei universale. În rest, la noi se știu puține lucruri despre el, despre personalitatea sa științifică. Singurele referințe ceva mai ample despre viața lui se găsesc într-un studiu dedicat istoricului cercetărilor de la Cucuteni². Dar, fără cunoașterea datelor esențiale despre activitatea și opera savantului german este greu de înțeles impactul pe care această lucrare l-a avut și îl are încă în domeniul studierii complexului cultural Cucuteni-Tripolie, ca și asupra studiilor referitoare la fenomenul ceramicilor pictate din chalcolithicul Europei și al Asiei Anterioare.

De aceea, după trei sferturi de veac de la apariția monografiei despre Cucuteni, dar și de la trecerea în neființă a autorului ei, dorim să înlăturăm această lacună din istoriografia noastră, schițând câteva repere din viața și opera marelui arheolog german.

Hubert Schmidt s-a născut la 6 august 1864, la Laurahütte³ (astăzi orașul Siemianowice Śląskie, la nord de Katowice, în voievodatul Sileziei Superioare, Polonia), ca fiu al unui inspector minier. După moartea tatălui, s-a mutat, împreună cu mama, la Breslau (azi Wrocław, în Polonia), unde a făcut studiile liceale, susținând bacalaureatul în 1883. Și-a început studiile universitare la Breslau, studiind filologia clasică, istoria și arheologia, dar în toamna lui 1884 s-a

---

¹ H. Schmidt, **Cucuteni in der oberen Moldau, Rumänien. Die befestigte Siedlung mit bemalter Keramik von der Steinkupferzeit bis in die vollentwickelte Bronzezeit**, Verlag Walter de Gruyter, Berlin und Leipzig, 1932.

² L. Nastasă, **Unele date în legătură cu istoricul descoperirilor de la Cucuteni**, în *AMM*, V-VI, 1983-1984, p. 514-516.

³ Reperele biografice au fost preluate, în principal, după cele două evocări apărute cu ocazia morții sale: H. Seger, **Hubert Schmidt (Nachruf)**, în *PZ*, 23, 1932, p. 375-377; Walter Matthes, **Hubert Schmidt und sein letztes Werk. Ein Nachruf für einen oberschlesischen Gelehrten** [Hubert Schmidt și ultima sa operă. Un necrolog pentru un savant din Silezia Superioară], extras din publicația lunară *Der Oberschlesier*, Mai 1933, p. 1-5.

mutat la Universitatea din Berlin și, în final, a terminat, în 1890, la Halle, cu o disertație despre aspecte arheologice în poemele lui Hesiod⁴.

În decembrie 1891 a intrat, ca debutant, în serviciul Muzeelor de Stat din Berlin. Beneficiind de o bursă a Institutului Arheologic German, a vizitat, în anii 1893-1894, Italia și Grecia. La Atena, l-a cunoscut pe marele arheolog Wilhelm Dörpfeld (1853-1940), cel care fusese chemat de Heinrich Schliemann (1822-1890) să conducă, din punct de vedere științific, săpăturile de la Troia⁵. Dörpfeld l-a invitat pe H. Schmidt să participe, ca arheolog, la săpătura finală de la Troia (1894). Participarea la cercetările din celebra cetate l-a determinat definitiv pe H. Schmidt să se dedice arheologiei⁶.

Apreciindu-i în mod deosebit spiritul sistematic și abnegația în cercetare, Dörpfeld i-a încredințat sistematizarea imensei colecții rămasă de la Schliemann – operațiune extrem de dificilă, în care alții eșuaseră înaintea lui. După cinci ani de muncă asiduă (din 1896 până în 1900), a rezultat o operă⁷ care își păstrează și astăzi valoarea, fiind intens citată pentru indicarea precisă, codificată, a antichităților troiene⁸. Mai mult, Dörpfeld l-a luat colaborator și la monumentală sa monografie despre săpăturile întreprinse la Troia, Schmidt scriind secțiunea despre ceramică, precum și un subcapitol despre prezențe tracice/cimmeriene la Troia⁹. Cunoașterea detaliată a antichităților troiene, cu amestecul lor caracteristic de aspecte europene, micro-asiatice, dunărene și egeene, l-a făcut să-și dea seama de intensitatea legăturilor dintre Europa și Orient – temă pe care o va studia cu predilecție în anii care vor urma. După propria sa mărturie, din 1902 a început să se intereseze de aparițiile de ceramică neolitică pictată în sud-estul și estul Europei, întreprinzând în acest scop mai multe călătorii de studiu în România, Transilvania (aflată atunci în componența Imperiului Habsburgic), sudul Rusiei, Galiția, Moravia, dar și în nordul Greciei¹⁰.

Renumerele pe care și l-a câștigat în cercurile arheologice ale timpului, prin

⁴ **Observationes archaeologicae in carmina Hesiodica.**

⁵ I. Andrieșescu, **Wilhelm Dörpfeld**, în *RPAN*, II-IV, 1940, p. 149-155.

⁶ Merită amintit faptul că, la Atena, H. Schmidt l-a întâlnit și pe Teohari Antonescu (viitorul profesor de arheologie la Universitatea din Iași), care, cu o bursă, vizita Grecia și asista la prelegerile lui Dörpfeld de pe Acropole (T. Antonescu, **Jurnal (1893-1908)**, Cluj-Napoca, 2005, p. 41). Mai târziu, Antonescu îi va fi de un real ajutor lui H. Schmidt în prima săpătură pe care acesta a întreprins-o la Cucuteni în 1909.

⁷ H. Schmidt, **Heinrich Schliemann's Sammlung trojanischer Alterthümer**, Berlin, 1902.

⁸ De ex., **Il tesoro di Troia. Gli scavi di Heinrich Schliemann**, Museo Puškin – Leonardo Arte, Moscova, 1996.

⁹ H. Schmidt, în: Wilhelm Dörpfeld, **Troja und Ilion. Ergebnisse der Ausgrabungen in den vorhistorischen und historischen Schichten von Ilion in den Jahren 1870-1894**, Athen, 1902, cap. III (**Die Keramik der verschiedenen Schichten**), p. 243-319; cap. IX – Abhang (**Treeren oder Kimmereer in Troja**), p. 594-600.

¹⁰ Idem, **Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen 1909/10 in Cucuteni bei Jassy (Rumänien)**, în *ZE*, 43, 1911, H. 3-4, p. 583.

publicarea descoperirilor de la Troia, i-a adus invitații de participare la marile săpături de la Sendschirli, Anau și Tell Halaf.

La Sendschirli/Zendjirli (Zincirli, în sud-estul Turciei, la 70 km vest de Gaziantep) a participat, în calitate de consilier arheologic, la cea de a V-a expediție arheologică, condusă de Felix von Luschan, aici existând un mare *tell*, care conținea vestigiile unui oraș-stat aramaic, din nordul Siriei de odinioară, întemeiat la începutul mileniului I î.Chr., pe locul unei mai vechi așezări hittite¹¹.

Expediția americană din Turcmenia, subvenționată de *Carnegie Institution* și condusă de geologul Raphael Pumpelly/Pompillio (1837-1923), a avut un caracter pluridisciplinar¹². H. Schmidt, în calitate de conducător de săpătură, a efectuat, în 1904, săpături în două așezări de tip *tell* (Anau și Vechiul Meru) din apropiere de Așhabad, capitala Turcmeniei. Raportul său despre aceste săpături, publicat în engleză, a apărut la Washington, într-o ediție de lux a Institutului Carnegie¹³. Descoperirile chalcolithice cu ceramică pictată de la Anau îl vor ajuta pe H. Schmidt să înțeleagă mai bine parametrii acestui fenomen și în Europa, determinându-l să întreprindă săpăturile de la Cucuteni.

Datorită experienței acumulate și a modului exemplar în care publicase materialele de la Troia și Anau, H. Schmidt a fost solicitat de orientalistul german Max Freiherr von Oppenheim – care efectuase, între 1899 și 1929, săpături în așezarea de tip *tell* de la Halaf¹⁴ (pe cursul superior al Eufratului, în nordul Siriei, la granița cu Turcia), eponimă pentru cultura chalcolithică cu același nume (c. 5500-4500) – să publice descoperirile din stratul preistoric de aici; lucrarea a apărut postum¹⁵. Descoperirile din cultura Halaf au o mare importanță nu numai pentru Mesopotamia (precede și este parțial contemporană cu cultura Obeid, din sudul regiunii, care deschide evoluția spre civilizația mesopotamiană propriu-zisă), ci și pentru începuturile chalcolithicului în Balcani, deoarece influențează evident culturile acestei perioade, în primul rând Vinča, extrem de activă în formarea eneoliticului pe teritoriul României¹⁶.

Activitatea sa științifică l-a recomandat să promoveze și pe plan

¹¹ F. von Luschan ș. a., *Ausgrabungen in Sendschirli*, vol. I-V, Berlin, 1893-1943.

¹² Charles R. Gillett, în *New York Times*, 6 ian. 1909; Margarita Diaz-Andreu, *A world history of nineteenth-century archaeology*, Oxford, 2007, p. 259-260.

¹³ H. Schmidt, *Part II. Archaeological Excavations in Anau and Old Merv*, în: R. Pumpelly (ed.), *Explorations in Turkestan, Expedition of 1904. Prehistoric Civilizations of Anau. Origins, Growth, and Influence of Environment*, vol. 1, Washington, 1908, chapters VI-X. Autorul a reluat de mai multe ori discuțiile despre ceramica pictată din Asia Centrală (ZE, 38, 1906, p. 385 și urm.; idem, *Cucuteni* 1932, p. 99 și urm.).

¹⁴ M.F. von Oppenheim, *Der Tell Halaf, eine neue Kultur in ältesten Mesopotamien*, Leipzig, 1931, 140 p. = *Tell Halaf: A new culture in oldest Mesopotamia*, London, 1933; idem, *Tell Halaf. II: Die Bauwerke*, Berlin, 1950; idem, *Tell Halaf, III*, Berlin, 1955.

¹⁵ M.F. von Oppenheim, *Tell Halaf. I: Die prähistorische Funde* (bearbeitet von Hubert Schmidt), Gruyter, Berlin, 1943.

¹⁶ N. Ursulescu, *Începuturile istoriei pe teritoriul României*², Iași, 2002, p. 75-77.

profesional. În 1901 este angajat ca debutant la Muzeele de Stat din Berlin, devine apoi asistent directorial (1905) și, în fine, *custode* (titlu apropiat, ca atribuții, de cel de muzeograf principal, șef de secție) la Departamentul de Preistorie al Muzeului de Etnologie din Berlin. Va rămâne în acest post până în 1924, când, datorită unei reduceri de personal, a fost pensionat anticipat, la împlinirea vârstei de 60 de ani. Biografia lui apreciază că, dincolo de mâhnirea pe care i-a provocat-o această înlăturare forțată, actul, în sine, a reprezentat „un câștig pentru știință, întrucât s-a putut dedica acum, pe de-a întregul, cercetării și activității sale didactice la Universitate”¹⁷.

H. Schmidt își desfășura activitatea didactică la Universitatea din Berlin din 1907, când, în urma susținerii tezei de habilitat (cu tema **Despre cultura La Tène**), a primit titlul de docent pentru preistorie (cu dreptul de a ține cursuri) și timp de 25 de ani a profesat cu mare conștiinciozitate. În 1913 a devenit profesor titular¹⁸.

Ca profesor, H. Schmidt a lăsat o impresie extraordinară celor care i-au audiat prelegerile, el contribuind la formarea unor importanți preistoricieni germani și străini. Amintim aici doar pe arheologul român Ioan Andrieșescu (1888-1944)¹⁹, primul doctor în Preistorie la Universitatea din Iași (1911)²⁰, apoi colaborator apropiat al lui Vasile Pârvan și continuator al acestuia ca profesor de arheologie și preistorie la Universitatea din București, considerat întemeietor al școlii moderne de arheologie preistorică în România. În teza sa de doctorat, I.

¹⁷ H. Seger, **op.cit.**, p. 376.

¹⁸ Jan Filip, **Enzyklopädisches Handbuch zur Ur- und Frühgeschichte Europas**, 2, Prag, 1969, p. 1234.

¹⁹ Th. Sauciuc-Săveanu, **Le professeur Ioan G. Andrieșescu**, în *Dacia*, IX-X (1941-1944), 1945, p. 7-9; E. Comșa, **Ioan G. Andrieșescu**, în *Enciclopedia istoriografiei românești*, București, 1978, p. 34; M. Petrescu-Dîmbovița, **Ioan Andrieșescu, ctitor al arheologiei preistorice românești**, în *Memoriile Secției de Științe Istorice și Arheologice a Academiei Române*, 19, 1994, p. 33-43; idem, **Ioan Andrieșescu, cel mai apropiat colaborator al lui Vasile Pârvan**, în *Carpica*, 26, 1997, p. 265-275; Dorina N. Rusu, **Membrii Academiei Române (1866-1999)**, București, 1999, p. 22-23.

²⁰ I. Andrieșescu, **Contribuție la Dacia înainte de romani**, Iași, 1912. În lucrare, autorul menționează, în mai multe rânduri, că a putut studia materiale inedite din recentele săpături de la Cucuteni, datorită bunăvoinței profesorului berlinez, dar într-o adresă a Administrației Generale a Muzeelor din Berlin către Universitatea din Iași se atrage atenția asupra faptului că, prin publicarea (așteptată în curând) a disertației (nenumită) recent susținute la Iași, se încalcă protocolul inițial, prin care dreptul de editare a materialelor de la Cucuteni revenea în exclusivitate lui H. Schmidt (L. Nastașă, **op.cit.**, p. 519; din păcate, textul documentului este redat cu destule erori, fără comentariu și fără traducere): „... conform aceleiași înțelegeri convenite la început cu guvernul român, solicită, în modul cel mai politicos, să nu se eludeze dreptul său la publicarea săpăturilor din 1909-1910, așa cum s-a întâmplat deja, recent, parțial, într-o disertație la Iași. Publicația pregătită aici este în lucru și va apărea, după cât se pare, până într-un an.” (trad. noastră). Aceasta ar explica, probabil, distanțarea ulterioară a profesorului bucureștean față de fostul său profesor: nici o reacție la apariția monografiei despre Cucuteni sau la moartea lui Hubert Schmidt.

Andrieșescu, care audiase cursurile lui Schmidt la Berlin, a studiat și el rezultatele cercetărilor de la Cucuteni, aducând, în plus, unele informații despre materialele care se găseau în colecțiile Universității din Iași sau în alte colecții particulare.

O mărturie elocventă despre talentul didactic al lui Hubert Schmidt ne-a rămas de la Walther (Walter) Matthes (1901-1997), fost profesor de preistorie la Universitatea din Hamburg²¹. Din evocarea pe care o face, la moartea fostului său profesor, vom cita câteva pasaje, care, credem, vorbesc de la sine. „Ceea ce făcea prelegerile sale atât de desăvârșite nu erau numai largul său orizont și cunoștințele sale bogate, pe care le desfășura în fața ascultătorilor cu cea mai mare plăcere: făcea întotdeauna o impresie de neuitat, întrucât își lăsa întotdeauna elevii să participe la propriile sale frământări științifice. De la semestru la semestru, uneori chiar de la oră la oră, puteai fi martor la dobândirea noilor cunoștințe și la aprofundarea introspecțiilor sale științifice. Nu întotdeauna cei care prezintă studenților rezultate finite ale cercetării într-o formă ușor inteligibilă sunt și cei mai buni profesori pentru pregătirea tinerei generații științifice. Viața se deșteaptă numai la viață. În felul acesta influența Hubert Schmidt, ca personalitate a cercetării, mereu militantă. Pe lângă aceasta, se ostenea permanent în legătură cu muzeul, la care activa, pentru ca studenții săi să fie introduși planificat în problemele fundamentale ale științei și să le dea, pe parcurs, unealta folosită pentru munca științifică ulterioară. Pentru cei care au fost un timp mai îndelungat cu el, le-a devenit mai mult decât un inițiator în știință. Cu inimă caldă și cu bucurie, el le stătea la dispoziție și ca om, cu sfatul și influența sa. Ca un prieten, el se îngrijea de ei până la cele mai mici lucruri și lua parte, cu cea mai mare căldură, la soarta lor personală. Tocmai în relația cu tineretul, savantul, de obicei atât de liniștit și reținut, își deschidea inima și comorile strălucitoare ale științei sale se însuflețeau la maximum, când petreceai cu el ore plăcute în casa sa din Steglitz²². Aici se deschidea omul Hubert Schmidt, ale cărui suferințe trupesti și diverse experiențe amare îl făceau retras și închis față de cei care nu îi erau apropiați”²³ (trad. noastră).

O puternică congestie cerebrală a curmat, la 1 martie 1933, viața savantului, în locuința sa. Pentru semestrul al II-lea al anului universitar 1932-1933 anunțase un curs despre **Europa și Orientul în legăturile lor preistorice** – temă care l-a preocupat de-a lungul întregii vieți și care se regăsește în multe dintre lucrările sale.

Dacă am considera săpăturile întreprinse de H. Schmidt la Cucuteni drept un reper important al întregii sale activități științifice, atunci putem sesiza trei etape în evoluția concepțiilor sale despre ceramica pictată, ca fenomen dominant al neoliticului din Europa și Asia.

²¹ J. Filip, **op.cit.**, p. 791-792.

²² Cartier rezidențial al Berlinului.

²³ Walter Matthes, **op.cit.**, p. 2.

A. Perioada 1902-1908, când, sub impresia materialelor de la Troia și din Asia Centrală, pune accentul mai mult pe rolul Asiei în dezvoltarea civilizațiilor cu ceramică pictată. Totodată, este surprins, totuși, de varietatea și originalitatea materialelor europene, încercând să afle cum s-a ajuns la această modalitate de expresie autonomă. În funcție de stadiul cunoștințelor din acel timp, este preocupat mai ales de descoperirile din Transilvania, în special de cele de la Turdaș, pe care le compară cu descoperirile de la Troia și din lumea miceniană²⁴. Publicarea materialelor ceramice pictate din sud-estul Transilvaniei²⁵ (unde se va contura ulterior aspectul Ariușd²⁶ al culturii Cucuteni) îi atrage în mod deosebit atenția²⁷, determinându-l să schițeze deja unele concluzii în legătură cu fenomenul ceramicii pictate din sud-estul Europei²⁸. Trebuie remarcat faptul că încă din studiul despre Turdaș, publicat în 1903, va defini criterii proprii, de ordin artistic, pentru clasificarea ceramicilor²⁹ – criterii pe care le va aplica și la Cucuteni. Își va propune să caute cheia acestei originalități la Cucuteni, care intrase deja în circuitul științific european³⁰, prin comunicările făcute de Grigore Butureanu³¹ și George Diamandy³² la Paris, în anii 1889 și 1890.

B. În anii 1909-1911, H. Schmidt întreprinde săpăturile de la Cucuteni și publică primele informații preliminare despre principalele rezultate. Primirea unei subvenții de la Fundația Rudolf Virchow, de câte 5000 de mărci pentru fiecare din

²⁴ H. Schmidt, **Tordos**, în *ZE*, XXXV, 1903, p. 438-469; idem, **Troja-Mykäne-Ungarn. Archäologische Parallelen**, în *ZE*, XXXVI, 1904, p. 608-656; idem, **Nachtrag zu Troja-Mykäne-Ungarn**, în *ZE*, 37, 1905, p. 890-891; idem, **Keramik der makedonischen Tumuli**, în *ZE*, 37, 1905, p. 91-113.

²⁵ J. Teutsch, **Die spätneolithischen Ansiedlungen mit bemalter Keramik am oberen Laufe des Altflusses**, în *Mitteilungen der Prähistorischen Kommission der Österreichischer Akademie der Wissenschaften*, I, 1903, 6, p. 365-387; idem, **Zur Charakteristik der bemalten neolithischen Keramik des Burzenlandes**, în *ZE*, XXXIX, 1907, p. 108-120.

²⁶ F. László, **Fouilles à la station primitive de Erősd**, în *Travaux de la Section Numismatique et Archéologique du Musée National de Transylvanie*, V, 1914, 2, p. 387-417 (rez. fr.); idem, **Les types de vases peintes d'Ariușd**, în *Dacia*, I, 1924, p. 1-27.

²⁷ H. Schmidt, **Die spätneolithischen Ansiedlungen mit bemalter Keramik am oberen Laufe des Altflusses**, în *ZE*, XXXVI, 1904, p. 145-146.

²⁸ Idem, **Beiträge zur Kenntnis und zum Verständnis der jungneolithischen Gefässmalerei Südost-Europas. Eine Duplik**, în *ZE*, 29, 1907, p. 121-136.

²⁹ Idem, **Tordos**, în *ZE*, XXXV, 1903, p. 460.

³⁰ N. Ursulescu, M.-C. Văleanu, **Debutul culturii Cucuteni în arheologia europeană**, în volumul **Dimensiunea europeană a civilizației neolitice est-carpatică** (coord. N. Ursulescu), Iași, 2007, p. 21-62.

³¹ Grigore C. Butureanu, **Notes sur Coucuteni et plusieurs autres stations de la Moldavie du Nord**, în *Congrès International d'Anthropologie et d'Archéologie Préhistoriques. Compte-rendu de la dixième session à Paris 1889*, Paris, 1891, p. 299-307.

³² G. Diamandy, **Station préhistorique de Coucuteni (Roumanie)**, în *Bulletin de la Société anthropologique de Paris*, 3e série, t. 12, 4e fasc., 1889, p. 582-599; idem, **Nouvelles idoles de Coucuteni (Roumanie)**, în *Bulletin de la Société anthropologique de Paris*, 4e série, t. I, 2e fasc., 1890, p. 406-408.

cei doi ani de cercetări, i-a permis lui Hubert Schmidt să întreprindă campaniile de săpături din 1909 (între 28 septembrie și 5/6 noiembrie)³³ și 1910 (13 septembrie-19 octombrie)³⁴. În efectuarea săpăturilor, a fost sprijinit direct de guvernul României, prin Primul Ministru I.C. Brătianu și Ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Spiru Haret. În primul an, guvernul a desemnat ca reprezentant al statului la săpături pe profesorul de arheologie la Universitatea din Iași, Teohari Antonescu, dar acesta, datorită stării precare de sănătate, nu a putut participa (de altfel, va și muri în ianuarie 1910); totuși, i-a acordat tot sprijinul și a împărțit materialele rezultate, conform protocolului, între Universitatea din Iași și Muzeul din Berlin, acordându-i lui H. Schmidt toate materialele de care avea nevoie pentru studiu³⁵. În cel de al doilea an, delegat al statului român a fost tânărul arheolog ieșean Constantin Dascălu (1879-1935), care își luase licența în istorie la Iași (1906) și își completa studiile în Germania, audiindu-l la Berlin, printre alții, pe profesorul H. Schmidt³⁶. La săpăturile din 1910, care au avut o amploare mult mai mare decât cele din anul precedent, H. Schmidt a fost ajutat și de studentul german de la Tübingen, Gerhard Bersu (1889-1964)³⁷, care s-a ocupat îndeosebi de problema fortificațiilor (ulterior, a devenit unul dintre cei mai cunoscuți arheologi germani)³⁸. Un sprijin deosebit a primit Hubert Schmidt, în timpul săpăturilor, de la proprietarul moșiei Cucuteni, pe care se afla și dealul Cetățuia, Vasile Gheorghiu și de la fiii acestuia, ing. Iancu Gheorghiu și agronom

³³ H. Schmidt, **Balkanforschung. Bericht über eine vom Anfang September bis Ende November 1909 in Rumänien, Ungarn, Bukowina und Galizien ausgeführte Reise**, Museum für Vor- und Frühgeschichte Berlin – Archiv (ms. Abschrift), p. 5.

³⁴ Idem, **Balkanforschung 1910. Bericht über die Unternehmungen des Jahres 1910**, Museum für Vor- und Frühgeschichte Berlin – Archiv (ms. Abschrift), p. 5 (aici se indică o zi în plus pentru prima campanie: 6 noiembrie); idem, **op.cit.**, 1911, p. 583; C. Iconomu, **Contribuții la istoricul cercetărilor arheologice de la Cucuteni**, în **Cucuteni aujourd'hui** (éds. Gh. Dumitroaia, D. Monah), BMA, II, Piatra Neamț, 1996, p. 166. În raportul Prefecturii Iași către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, din 6 noiembrie 1910, se afirmă, însă, că săpăturile s-ar fi terminat încă din 7 octombrie, iar între 7 și 11 s-a făcut doar împachetarea obiectelor găsite, care au fost expediate din gara Tg. Frumos, o parte la Iași, o parte la Berlin, pe data de 11 octombrie (L. Nastasă, **op.cit.**, p. 517). În lipsa jurnalului de săpătură, este greu să se decidă asupra duratei reale a săpăturilor efectuate de H. Schmidt la Cucuteni, datele din diferitele rapoarte fiind destul de contradictorii.

³⁵ H. Schmidt, **Balkanforschung. Bericht... 1909** (ms.), p. 6-8.

³⁶ C. Iconomu, **op.cit.**, p. 165-166. C. Dascălu va redacta două scurte note despre rezultatele săpăturilor, în care apar și unele precizări și observații personale: **Săpăturile de la Cucuteni**, în *BCMI*, III, 1910, p. 195-196; **Săpăturile de la Cucuteni și Colecția Buțureanu**, în *BCMI*, IV, 1911, p. 106-107.

³⁷ H. Schmidt, **op.cit.**, 1911, p. 583; idem, **op.cit.**, 1932, p. 7.

³⁸ J. Filip, **op.cit.**, vol. I, 1966, p. 116; M. Petrescu-Dîmbovița, **Realizări și perspective în cercetarea culturii Cucuteni**, București, 2001, p. 7.

Constantin Gheorghiu³⁹, deși, spre final, relațiile dintre ei s-au tensionat, ajungându-se chiar la o interpelare în Parlamentul României, în legătură cu soarta materialelor descoperite la Cucuteni⁴⁰. Ultimul dintre cei menționați avea, de altfel, o colecție proprie de piese cucuteniene, descoperite în timpul săpăturilor pe care le-a practicat aici și pe care le-a prezentat într-o broșură, publicată în 1910⁴¹.

O mare parte din materialele rezultate din săpăturile de la Cucuteni au ajuns la Muzeul de Preistorie din Berlin, unde H. Schmidt le-a inventariat și a organizat, în cadrul expoziției, o „Sală românească”⁴². Imediat după terminarea săpăturilor, arheologul german a studiat parțial materialele, reușind să alcătuiască o informare pentru presă⁴³ și un raport preliminar⁴⁴. Timp de două decenii, până la apariția monografiei despre săpăturile de la Cucuteni, lumea științifică va trebui să se mulțumească doar cu informațiile sumare din raportul preliminar (fără o prezentare amănunțită a materialelor), chiar dacă anunțau multe noutăți, mai ales din punct de vedere stratigrafic, precizându-se acum existența a două mari perioade în evoluția comunității de la Cucuteni. De aici va rezulta un interes mereu viu față de îndelung așteptata prezentare monografică a rezultatelor săpăturii. Menționăm că, la scurt timp după apariție, acest raport a fost semnalat și în arheologia americană, subliniindu-se legăturile descoperirilor de la Cucuteni cu cele din Grecia (Sesklo și Dimini)⁴⁵.

C. Cea de a treia etapă este marcată de preocupările legate constant de prelucrarea detaliată a materialelor de la Cucuteni și soluționarea multiplelor probleme pe care acestea le ridicau, culminând cu apariția monografiei despre Cucuteni, în 1932. Durata de două decenii a acestei etape subliniază migala cu care H. Schmidt a prelucrat materialele, ca și importanța pe care a acordat-o fenomenului cucutenian, explicând, totodată, revenirile sale asupra unor probleme cruciale ale acestei civilizații, cum ar fi periodizarea, limitele cronologice și legăturile cu alte zone.

³⁹ H. Schmidt, **op.cit.**, 1911, p. 583; idem, **Die Ausgrabungen von Cucuteni**, în *Bukarester Tagblatt*, XXXI, nr. 280, 11 Dez. 1910; traducere în limba română în *RIAF*, XI, partea a II-a, 1910 (1911), p. 381.

⁴⁰ N. Ursulescu, **Constantin V. Gheorghiu et les antiquités de Cucuteni**, în *Cucuteni – 120 ans de recherches. Le temps du bilan* (eds. Gh. Dumitroaia et alii), BMA, XVI, Piatra Neamț, 2005, p. 369-376.

⁴¹ Constantin V. Gheorghiu, **Stațiunea arheologică preistorică Cetățuea Băiceni**, Târgu-Frumos, 1910.

⁴² I. Nestor, **La Muzeul de Preistorie din Berlin**, în *RPAN*, II-IV, 1940, p. 110.

⁴³ H. Schmidt, **op.cit.**, în *Bukarester Tagblatt*, XXXI, nr. 280, 11 Dez. 1910 și nr. 281, 12 Dez. 1910. Articolele au fost traduse în limba română (cu unele scăpări și deformări de sens) de Victor Lazăr, în *RIAF*, XI, partea a II-a, 1910 (1911), p. 381-386.

⁴⁴ H. Schmidt, **op.cit.**, în *ZE*, 1911, p. 582-601. Un rezumat al acestui raport a apărut în același ziar german din București (XXXII, nr. 149, 7 iulie 1911), fiind tradus apoi în română (de același V. Lazăr), în *RIAF*, XII, partea I, 1911, p. 145-147.

⁴⁵ William N. BATES, **Archaeological Discussions**, în *AJA*, 16, No. 4 (Oct. - Dec. 1912), p. 559.

Astfel, în timpul primului război mondial, când partea de sud a țării era ocupată de trupele Puterilor Centrale, mai mulți arheologi germani au fost trimiși să efectueze săpături în locuri cu importante vestigii. H. Schmidt a săpat, în anii 1917 și 1918, la Sărata Monteoru (jud. Buzău), unde fuseseră semnalate atât vestigii ale epocii bronzului, cât și un aspect necunoscut, asemănător cu Cucuteni. Din păcate, amestecul materialelor din cele două epoci l-a condus pe Schmidt la încadrarea cronologică eronată a vestigiilor eneolitice de la Monteoru, considerând că sfârșitul fazei Cucuteni B s-ar plasa în plină epocă a bronzului⁴⁶; mai mult, a extins această concluzie și asupra descoperirilor de la Cucuteni, menținând această eroare și în monografia finală.

În schimb, în ceea ce privește începutul culturii Cucuteni și al neoliticului european, în general, a fost printre puținii care a avut curajul să considere că asemănarea mereu invocată dintre idolii de la Cucuteni și cei troieni este doar formală și nu are implicații cronologice, afirmând clar că întreg neoliticul Europei se plasează înainte de Troia II, ceea ce deschidea calea unei datări mult mai înalte a acestuia.

A continuat, totodată, să urmărească problema raporturilor dintre principalele arii cu ceramică pictată (Asia centrală, nordul Mesopotamiei, spațiul egeeano-balcanic și cel carpatic), ajungând la concluzia că, în Asia și în Europa, este vorba de grupuri culturale cu evoluție diferită, iar dacă este vorba de o transmitere de cunoștințe în acest domeniu, influențele ar trebui urmărite mai curând dinspre nord spre sud⁴⁷.

Concepțiile sale generale despre evoluția de ansamblu a umanității, H. Schmidt le-a expus într-o mică sinteză, adresată unui public larg, apărută în 1924⁴⁸. Deși lucrarea a avut mai ales un caracter de popularizare, totuși, prin valoarea și noutatea unor idei, a atras atenția unor reputați specialiști. Astfel, marele arheolog englez Gordon Childe, publicând o recenzie asupra acestei sinteze, afirma că o lucrare a lui H. Schmidt reține oricând atenția, indiferent unde apare⁴⁹.

În ceea ce privește periodizarea culturii Cucuteni, H. Schmidt vorbește clar, în 1924, despre existența unei faze intermediare (A-B) între cele două faze principale (A și B)⁵⁰, idee la care, în final, va renunța, preferând să încadreze

⁴⁶ Idem, *Die Ausgrabungen von Cucuteni und Sarata-Monteoru (Rumänien) im Lichte der ägäischen Vorgeschichte*, în *Archäologischer Anzeiger*, I-II, 1923-1924 (1924), p. 348-355.

⁴⁷ Idem, *Prähistorisches aus Ostasien. Ein Beitrag zur vorzeitlichen Kunst Europa-Asiens*, în *ZE*, 56, 1924, 1-4, p. 133-157; idem, *Vorgeschichte Europas. Grundzüge der alteuropäischen Kulturentwicklung*, Bd. I (Stein- und Bronzezeit), în colecția *Aus Natur und Geisteswelt*, Bd. 571, Leipzig-Berlin, 1924.

⁴⁸ Idem, *op.cit.*, Leipzig-Berlin, 1924.

⁴⁹ V. Gordon Childe, *recenzie* la: Hubert Schmidt, *Vorgeschichte Europas*, în *Man*, vol. 25, (Jul., 1925), p. 109-110.

⁵⁰ Idem, *op.cit.*, în *ZE*, 56, 1924, p. 137.

stilurile ceramice A-B în faza B⁵¹, probabil din cauza predominării trăsăturilor care apropie ceramica acestei faze intermediare mai degrabă de formele evoluat decât de cele timpurii ale culturii. De altfel, în analiza ceramicii, H. Schmidt a utilizat o metodă personală, combinând observațiile stratigrafice cu analiza stilistică, efectuată pe baze estetice. Stilurile pe care le-a determinat pentru fazele Cucuteni A-B (α , β , γ , δ) și B (ϵ și ζ) țin cont atât de aspecte tehnice (combinația culorilor utilizate), cât și de cele artistice (elementele constitutive și ritmul compoziției)⁵². În felul acesta, savantul german încerca să se transpună în mentalitatea artiștilor cucutenieni, încerca să le înțeleagă resorturile intime, trăirile, care au stat la baza realizării capodoperelor ceramicii pictate. Metoda sa, deși dificilă și solicitând o pregătire specială din partea analistului, va găsi adepți în rândurile acelor arheologi care au dorit să se depășească analiza tipologică pur tehnică, pentru a se putea transpune în mentalitatea meșterilor și artiștilor de odinioară.

Apogeul creației științifice a lui Hubert Schmidt l-a reprezentat, pe drept cuvânt, monografia despre cercetările de la Cucuteni. Redactată în stilul său caracteristic, monografia are două părți distincte: una de prezentare sistematică a materialelor descoperite, iar cea de a doua de încadrare cultural-cronologică a acestor descoperiri în ansamblul preistoriei universale. Modul de analiză a materialelor și periodizarea pe care a propus-o pentru cultura Cucuteni au fost larg acceptate și, cu completările de rigoare (datorate înmulțirii descoperirilor), servește și astăzi tuturor celor care se ocupă cu studierea acestei civilizații. Chiar dacă pentru spațiul tripolian din Ucraina a fost elaborată o altă periodizare⁵³, totuși și arheologii din spațiul fostei Uniuni Sovietice fac adeseori referiri la sistemul lui Hubert Schmidt⁵⁴.

Lucrarea, de multă vreme așteptată, s-a bucurat de o largă audiență în cercurile preistoricienilor de pretutindeni, în primul rând datorită faptului că, pentru prima oară, era amplu și coerent prezentată o mare stațiune neolitică din estul Europei, cu o stratigrafie complexă și care a beneficiat de cercetări sistematice, din partea unuia dintre cei mai buni stratigrafi ai timpului. În plus,

⁵¹ Idem, *op.cit.*, 1932, p. 75, nota 1.

⁵² I. Andrieșescu, *op.cit.*, p. 45-47; A. Nițu, **Formarea și clasificarea grupelor de stil A-B și B ale ceramicii pictate Cucuteni-Tripolie**, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” Iași*, 1984, Supliment V, p. 3-8.

⁵³ Tatjana S. Passek, **La céramique tripolienne**, Moscou-Leningrad, 1935; idem, **Periodizacija tripol'skich poselenij**, MIA 10, Moskva.

⁵⁴ Ekaterina K. Černyš, **Eneolit Pravoberežnoj Ukrainy i Moldavii**, în: *Eneolit SSSR* (red. V.M. Masson, N. Ja. Merpert), Moskva, 1982, cap. I-VI, p. 165-252; M.Ju. Videjko (ed.), **Enciklopedija tripyl'skoj civilizacij**, I, Kijv, 2004, p. 80-86 (periodizarea). V. și recentul catalog al expoziției Cucuteni-Tripolie de la Vatican: N. Ursulescu (coord.), **Cucuteni-Trypillia. A Great Civilization of Old Europe**, Vatican (Palazzo della Cancelleria), sept.-oct. 2008, București, 2008.

datele erau prezentate într-un cadru foarte larg, permițând astfel integrarea neoliticului din această zonă în contextul mai larg al întregii Eurasii. Așa se explică de ce această monografie a beneficiat de nu mai puțin opt recenzii, venite din partea unor bine cunoscute personalități ale lumii arheologice și publicate în prestigioase reviste de specialitate din Germania (*Praehistorische Zeitschrift*, *Germania*, *Jahrbuch für prähistorische & ethnographische Kunst*), Austria (*Wiener Praehistorische Zeitschrift*), Anglia (*Man*), S.U.A. (*American Journal of Archaeology*) și, bineînțeles, România (*Revista Istorică Română* și *Cercetări Istorice*). Pentru exemplificare, recenziile au fost semnate, în spațiul german, de Paul Reinecke⁵⁵ (părintele sistemelor cronologice cvadripartite elaborate pentru epoca bronzului, Hallstatt și La Tène), Oswald Menghin⁵⁶ (profesor la Universitatea din Viena, autorul primei istorii universale a epocii pietrei), Herbert Kühn⁵⁷ (profesor la universitățile din Köln și Mainz, redactor principal al revistei JPEK), iar în cel anglo-saxon de renumitul Gordon Childe⁵⁸ (care nu mai are nevoie de vreo prezentare) și de Hetty Goldman⁵⁹ (prima femeie arheolog din lume și prima femeie titulară a unei catedre universitare de arheologie – la Princeton). Dintre români, Ion Nestor⁶⁰ (pe atunci tânărul discipol al lui Pârvan, care de abia își luase doctoratul în Germania, cu sinteza despre stadiul cercetărilor preistorice din România – devenită ulterior celebră), Paul Nicorescu⁶¹ (profesor la Universitatea din Iași) și Vladimir Dumitrescu⁶² (unul din tinerii crescuți de Vasile Pârvan, care va deveni unul din cei mai buni cunoscători ai culturii Cucuteni) ne-au oferit relatări și opinii critice despre acest adevărat eveniment pentru arheologia preistorică românească și europeană.

Lucrarea lui H. Schmidt reprezenta atunci prima monografie dedicată unui sit preistoric de pe teritoriul României. Recenziile au avut, desigur, și accente critice, unele îndreptățite, altele mai puțin, pentru că noutatea unor idei susținute de H. Schmidt intra de multe ori în contradicție cu teze adânc înrădăcinate în scrierile despre preistorie. Dincolo de diverse obiecțiuni (asupra cărora nu este locul să ne oprim aici), apare, fără echivoc, aprecierea de care se bucura savantul, ca și opera sa, în rândul specialiștilor. Astfel, Gordon Childe, deplângând faptul că boala „a sfârșit cariera strălucită a lui Hubert Schmidt”, spunea că „dr. Schmidt, prin experiența sa la Anau și prin opera sa despre colecția Schliemann de la Troia și despre ceramica lui Oppenheim de la Tell Halaf, era îndreptățit să vorbească, în mod autorizat, despre arheologia orientală”, iar despre monografie:

⁵⁵ *Germania*, 17, 1933, 1, p. 147-150.

⁵⁶ *Wiener Praehistorische Zeitschrift*, XX, 1933, 2, p. 156-157.

⁵⁷ *JPEK*, 1932-1933 (1934), p. 135-136.

⁵⁸ *Man*, vol. 33, (Nov. 1933), p. 184.

⁵⁹ *AJA*, vol. 37, no. 1, (Jan. - Mar., 1933), p. 183.

⁶⁰ *PZ*, XXIII, 1932, p. 357-364.

⁶¹ *Cercetări Istorice*, VIII-IX, 1932-1933, p. 286.

⁶² *Revista Istorică Română*, III, 1933, 1, p. 101.

„Descrierea și prezentarea materialului este admirabilă și face cartea indispensabilă pentru o studiere adecvată a Europei de sud-est și a spațiului egeean”. O. Menghin aprecia că lucrarea despre săpăturile de la Cucuteni „se numără desigur printre cele mai valoroase monografii pe care le avem despre o așezare”, fiind o „lucrare îngrijită, exactă, așa cum nici nu era de așteptat altfel de la H. Schmidt”. Hetty Goldman aprecia autorul ca fiind „cercetătorul veteran al preistoriei, care ne dăduse deja rapoartele desăvârșite despre ceramica de la Troia și Anau”, iar despre carte afirma că „îndreptățește pe deplin toate așteptările. Analizele stilurilor ceramicii și clasificarea lor, atât din punct de vedere topologic, cât și cronologic, sunt convingătoare, clare și, deși adesea subtile, niciodată nu sunt confuze”. H. Kühn aprecia că „lucrarea este de mare importanță pentru cercetarea preistoriei, valoarea sa aflându-se în larga viziune europeană a autorului, care nu tratează doar o stațiune, așa cum indică tema cărții, ci abordează, deopotrivă, toate dilemele și problemele cercetării preistorice din sud-estul Europei”. Deși îi dedică doar o notiță bibliografică, Vl. Dumitrescu afirma, în mod obiectiv: „Iată o carte așteptată 20 ani, care însă nu deziluzionează pe cei cari au așteptat-o, chiar dacă nu împărtășesc toate vederile lui H. S.”. În fine, Paul Nicorescu nu își reține entuziasmul în fața lucrării pe care a prezentat-o în detaliu: „Lucrarea este magistrală ca cercetare și aduce foarte importante contribuții pentru studiul preistoriei noastre. Ea ar trebui luată ca model în cercetările noastre de preistorie”.

La aprecierile din recenzii, se adăugăm referirile elogioase care s-au făcut cu privire la săpăturile de la Cucuteni și la monografia despre acestea cu ocazia trecerii în neființă a savantului german⁶³.

Dincolo de preocupările legate de redactarea monografiei despre cercetările de la Cucuteni, H. Schmidt, în calitate sa de custode al Muzeului de Preistorie din Berlin, a urmărit cu atenție piesele achiziționate și a scris studii documentate despre obiectele cele mai interesante, indiferent de perioada căreia îi aparțineau⁶⁴. Dintre lucrările enumerate, ne reține în mod deosebit atenția ultima, care se referă la o podoabă scitică de harnașament, provenind dintr-un tezaur descoperit pe teritoriul României (achiziționat de la Craiova, în timpul războiului, de H. Schmidt, pentru muzeul din Berlin)⁶⁵.

⁶³ W. Matthes, *op.cit.*; H. Seger, *op.cit.*; David M. Robinson, *Archaeological News and Discussions*, în *AJA*, 2/1934, p. 285.

⁶⁴ H. Schmidt, *Der Bronzeschelffund von Oberthau, Kr. Merseburg* [Descoperirea secerilor de bronz de la Oberthau, regiunea Merseburg], în *ZE*, 36, 1904, p. 106, 416-452; idem, *Der Bronzefund von Canena* [Descoperirea de bronz de la Canena], în *PZ*, I, 1909, p. 113-139; idem, *Die Luren von Daberkow, Kr. Demmin* [Trâmbițele de la Daberkow, regiunea Demmin], în *PZ*, VII, 1915, p. 85-179; idem, *Skythischer Pferdegeschirrschmuck aus einem Silberdepot unbekannter Herkunft* [Podoabă scitică de harnașament dintr-un depozit de argint de proveniență necunoscută], în *PZ*, XVIII, 1927, p. 1-90.

⁶⁵ D. Berciu, *Arta traco-getică*, București, 1969, p. 123-146.

Desigur, s-ar mai putea spune multe despre valoarea operei lui Hubert Schmidt, dar spațiul limitat al acestei expuneri, ca și posibilitățile uneori reduse de informare pe care le-am avut la dispoziție, ne determină să ne oprim aici, nu înainte de a reaminti, însă, cuvintele scrise despre el de profesorul Seger și reținute într-un dicționar de istorie a arheologiei germane, apărut la puțini ani după dispariția savantului Hubert Schmidt: „Era foarte bine cunoscut și apreciat, ca personalitate științifică proeminentă, nu numai la noi, în Germania, ci în întreaga Europă și dincolo de aceasta, în cercurile de specialitate”. „Unul dintre cei mai renumiți preistoricieni germani, un întemeietor al școlii moderne în știința noastră, s-a dus odată cu el”⁶⁶.

Pentru arheologia preistorică din România, Hubert Schmidt, îndeosebi prin săpăturile sale de la Cucuteni, rămâne un deschizător de drumuri, care ne-a lăsat un model de realizare și finalizare a unei cercetări arheologice, conform exigențelor științifice.

Hubert Schmidt – le profil d’un savant impliqué aux recherches archéologiques de Roumanie Résumé

On présente quelques données sur la vie, l’activité et l’oeuvre de l’archéologue allemand Hubert Schmidt (1864-1933), professeur à l’Université de Berlin, qui, parmi d’autres, a lié son nom de l’étude de la civilisation Cucuteni de l’énéolithique de la Roumanie. Sa carrière archéologique a commencé à Troie, en tant que collaborateur de W. Dörpfeld à l’étude des collections restées de H. Schliemann. A participé aussi à quelques grandes expéditions archéologiques en Asie, en gagnant la réputation de grand spécialiste en céramiques préhistoriques. La céramique peinte du sud-est de l’Europe a attiré son attention, ainsi qu’il a entrepris des fouilles en Roumanie, à Cucuteni (1909-1910) et puis à Sărata Monteoru (1917-1918). Les résultats de ces fouilles ont été concrétisés dans une monographie (1932), bien accueillie au monde des spécialistes. On analyse l’écho et l’importance de ce livre pour l’étude de la civilisation Cucuteni.

---

⁶⁶ Hans Gummel, **Forschungsgeschichte in Deutschland**, in Serie: *Die Urgeschichtsforschung und ihre historische Entwicklung in den Kulturstaaen der Erde* 2, Verlag de Gruyter, Berlin, 1938, p. 454-455.

EUROPA EST-CENTRALĂ (1919-1939): UN STUDIU DE CAZ

Gheorghe Buzatu, Marusia Cîrstea

Am insistat adeseori, după modelul clasicilor istoriografiei mondiale, îndeosebi după acela al inegalabilului nostru N. Iorga, asupra avantajelor netăgăduite studiilor comparativiste ale istoriei contemporane universale; acestea, apreciem, nici nu mai trebuie demonstrate, fapt pe care l-am relevat recent într-o sinteză consacrată epocii 1919-1939¹ și acoperind inclusiv aria aflată în studiu². Astfel că nu mai socotim necesar să revenim asupra problematicii.

POLONIA (1919-1939) - Primul război mondial a readus în discuție problema poloneză.

Fiecare dintre cele trei Puteri Ocupante – Rusia, Germania, Austro-Ungaria – era interesată să obțină sprijinul polonez și de aceea au făcut promisiuni și declarații.

Războiul a obligat, de asemenea, diferitele grupări politice poloneze să-și exprime poziția față de viitorul țării, vorbindu-se de „Polonia germană” sau de „Polonia rusească”, ca expresie a zonelor ocupate de către cele două Mari Puteri.

S-au constituit și brigăzi militare care au luptat, alături de un beligerant sau altul, pentru independența Poloniei. În august 1914 a luat ființă la Cracovia o „Legiune polonă”, comandată de Józef Piłsudski, viitorul Conducător al statului polonez, care „considera Rusia drept inamicul public al refacerii statului polonez, motiv pentru care a exclus din start orice colaborare cu autoritățile țariste”³. În schimb, Partidul Național Democrat se va afla de partea Rusiei, sperând că, în caz de victorie a Antantei, teritoriile poloneze aveau să fie unite sub tutela statului rus. Sub conducerea lui Roman Dmowski s-a creat în noiembrie 1914 Comitetul Național Polonez care a mizat pe înfrângerea Germaniei și unificarea țării sub sceptrul țarist⁴. Ulterior, după înfrângerea oștilor țariste pe Frontul de Est (1915), Dmowski a plecat la Paris, unde, în august 1917, va organiza Comitetul Național Polonez drept „purtător de cuvânt

---

¹ Vezi Gh. Buzatu, Marusia Cîrstea, **Europa în balanța forțelor, 1919-1939**, București, Editura Mica Valahie, 2007, 600 p.

² **Ibidem**, p. 224-253.

³ Valentin Ciorbea, **Din istoria secolului XX (1918-1939)**, vol. 1, Constanța, Editura Ex Ponto, 2006, p. 257.

⁴ Piotr S. Wandycz, **Prețul libertății: O istorie a Europei central-răsăritene, din Evul Mediu până în prezent**, București, Editura All, 1998, p. 197.

în tabăra Aliaților”⁵.

Între timp, după înfrângerea armatei ruse, în noiembrie 1916 Puterile Centrale au proclamat, pe teritoriile ocupate, independența Regatului Polonez. Independența și condițiile de existență ale acestui stat nu au fost, bineînțeles, decât fictive. Aceasta a fost, de altfel, și cauza conflictului care va izbucni între Legiunea lui Piłsudski și autoritățile de ocupație⁶, astfel că, în iulie 1917, Piłsudski a devenit *persona non grata*, a fost arestat și încarcerat în fortăreața Magdeburg, iar unitatea sa dizolvată și soldații dispersați.

La sfârșitul anului 1917 și începutul anului 1918, evenimentele internaționale s-au precipitat. Abolirea regimului țarist și apoi victoria revoluției bolșevice în Rusia în noiembrie 1917 au avut o importanță decisivă asupra abordării și rezolvării problemei poloneze. A intervenit, de asemenea, și președintele Woodrow Wilson care, la 8 ianuarie 1918, în celebra-i „Declarație” (*Cele 14 puncte*) a subliniat că era necesară „reconstituirea unei Polonii independente, cu acces la mare”⁷.

La 11 noiembrie 1918, Polonia și-a proclamat independența. Eliberat din închisoare, Piłsudski a revenit la Varșovia și, la 22 noiembrie 1918, a preluat puterea în calitate de „șef interimar al Statului”⁸.

De la început, Statul polonez a trebuit să facă față unei situații extrem de dificile, atât interne cât și externe. Polonia a adunat teritorii care s-au aflat, în urma celor patru împărțiri (1772, 1793, 1795 și 1815), sub dominația imperiilor vecine – Germania, Rusia și Austria (ulterior Austro-Ungaria)⁹, și anume: de la Rusia – „Regatul polonez” și teritoriile din Est, cu țărani ucrainieni și bieloruși, iar orașele în majoritate locuite de evrei; de la Germania – zonele industriale din Silezia, dar și fermele din Poznanian și Pomerania; în sfârșit – dintre fostele teritorii habsburgice Galiția de Vest cu o structură socială și economică foarte diversificată. Această „moștenire” aducea Poloniei trei sisteme de căi ferate și infrastructuri economice, șase monede diferite, diverse tipuri de învățământ, sisteme juridice care nu au putut fi standardizate nici până în 1939 și o multitudine de structuri în domeniul militar¹⁰.

---

⁵ **Ibidem**, p. 198.

⁶ Nicolae Măreș, **Republica Populară Polonă**, București, Editura Enciclopedică, 1972, p. 85.

⁷ F.-G. Dreyfus, A. Jourcin, P. Thibault, P. Milza, **Istoria universală**, vol. 3, **Evoluția lumii contemporane**, București, Editura Univers Enciclopedic, 2006, p. 357.

⁸ Daniel Hrenciuc, **Marșalul Józef Piłsudski și renașterea Poloniei independente (1914-1935). Contribuții**, Rădăuți, Editura Septentrion, 2003, p. 32; Sterie Diamandi, **Galeria dictatorilor**, București, Editura Cugetarea, f.a., p. 7-88.

⁹ Cf. Michel Mourre, **Dictionnaire encyclopédique d'Histoire**, nouvelle édition, vol. 6, Paris, Bordas, 1993, p. 3 720-3 722; Alan Palmer, **The Penguin Dictionary of the XXth History, 1900-1978**, New York, Penguin Books, 1982, p. 303. De pe urma dezmembrărilor succesive ale statului polonez, Rusia obținuse... partea leului, aproximativ 45% din teritoriu.

¹⁰ R.J. Crampton, **Europa Răsăriteană în secolul al XX-lea... și după**, București, Editura

În anul 1919, noul stat¹¹ avea o suprafață de 388 390 km² și aproximativ 30 mil. locuitori, dintre care 69,2% polonezi, 14,3% ucrainieni sau ruteni, 7,8% evrei, 3,9% germani, iar restul ruși, lituanieni, cehi, slovaci¹².

Reconstituirea Poloniei¹³ a creat, de la bun început, serioase probleme de frontieră¹⁴, țara fiind devastată de războiul din 1914-1918. Polonezii luptau la Est contra ucrainienilor și au cucerit Lwowul. S-a încercat o consiliere internațională de o comisie condusă de generalul sud-african Botha, dar fără reușită. Polonia a respins propunerile făcute la 12 mai 1919 și a cucerit toată Galiția; drept urmare, la 27 mai, Conferința Păcii de la Paris amenința să întrerupă aprovizionarea Poloniei. În același timp, polonezii luptau și contra rușilor și, în mai 1919, ei au ocupat un front care se întindea până la Minsk. Sovieticii, constrânși de situație, au propus Poloniei, la 22 decembrie 1919, un acord de pace pe baza independenței totale și s-au angajat să nu depășească liniile pe care se instalaseră. Mai mult, o comisie interaliată stabilise limitele noilor teritorii ale Poloniei și Georges Clemenceau publica, la 8 decembrie 1919, o declarație oficială a Antantei în sensul că „frontiera trebuia să treacă prin Grodno, Valovka, Nemurov, Brest-Litovsk și, la Est, de Przemysl”¹⁵. Dar, polonezii, convinși de rolul lor, alături de Statele Baltice, pe frontul acțiunilor pentru constituirea unei „bariere” care să protejeze Europa contra comunismului¹⁶, au respins concomitent atât propunerile sovietice de pace cât și frontiera fixată de Antantă. Deznodământul nu putea să fie decât, și a fost,

---

Curtea Veche, 2003, p. 60.

¹¹ Datele privind situația actuală – 312 685 km², 38,6 mil. locuitori, șefii de stat și de guverne după 1917, în Marcel D. Popa, Horia C. Matei, **Mica enciclopedie de istorie universală. Statele lumii contemporane și conducătorii lor**, ediția a IV-a revizuită, București, Editura Enciclopedică, 2002, p. 411-419.

¹² Alexandru Vianu, Constantin Bușe, coordonatori, **Istorie universală. Epoca contemporană, I, 1918-1939**, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1975, p. 140.

¹³ Prin Tratatul de la Versailles din 28 iunie 1919 s-au reglementat frontierele apusene ale noului stat polonez, în vreme ce pentru frontierele estice s-a avansat așa-zisa *Linie Curzon*, după numele titularului *Foreign Office*-ului din 1919-1924 (cf. Michel Mourre, **Dictionnaire encyclopédique d'Histoire**, nouvelle édition, vol. 2, Paris, Bordas, 1993, p. 1 280).

¹⁴ Maurice Baumont, **La Faillite de la Paix, I, 1918-1935**, Paris, PUF, 1960, p. 80-82. Vezi, în context, despre semnificația eforturilor Varșoviei și Bucureștilor, cu binecuvântarea Parisului, pentru formarea unui „cordon sanitar” antisovietic între Marea Baltică și Marea Neagră (Florin Anghel, **Construirea sistemului „Cordon Sanitaire”. Relații româno-polone, 1919-1926**, Cluj-Napoca, Editura Nereamia Napocae, 2003; Daniel Hrenciuc, **România și Polonia, 1919-1931. Relații politice, diplomatice și militare**, ediția a II-a, Rădăuți, Editura Septentrion, 2003; idem, **România și Polonia, 1932-1939. Relații politice și diplomatice**, Suceava, Editura Universității, 2005; Marian Popescu, **Alianța politică și militară româno-polonă în perioada interbelică**, în vol. **Omagiu istoricului Gh. Buzatu**, Focșani, Editura Empro, 1999, p. 408 și urm.).

¹⁵ Jean-Baptiste Duroselle, **Istoria relațiilor internaționale. 1919-1947**, I, București, Editura Științelor Sociale și Politice, 2006, p. 34.

¹⁶ Cf. Maurice Baumont, **La Faillite de la Paix**, I, p. 77 și urm.

războiul polono-sovietic desfășurat cu intensitate în cursul anului 1920 și înregistrând mai multe faze, cu succese și eșecuri de ambele tabere¹⁷. Așa, de exemplu, în aprilie-mai 1920, trupele poloneze, comandate de Piłsudski, Mareșal al Poloniei din martie 1920, s-au aflat în ofensivă, cucerind Kievul (6 mai 1920), dar apoi au bătut în retragere în fața unităților Armatei Roșii. În context, intervine, la 12 iulie 1920, Lordul Curzon, care a avansat Rusiei încheierea unui armistițiu potrivit căruia trupele rusești urmau să se oprească la 50 de km est de linia propusă la 8 decembrie 1919 de Antantă prin vocea premierului francez („Linia Curzon”). De asemenea, demnitarul britanic a propus ca, după acest armistițiu, să se reunească la Londra o conferință cu reprezentanții Rusiei, Poloniei și Statelor Baltice. Încurajată de succesele obținute și mizând pe tema extinderii „revoluției mondiale”¹⁸, Rusia nu a acceptat oferta, solicitând Varșoviei să trateze direct cu ea. Deși la 22 iulie 1920 Polonia a cerut armistițiul, luptele au continuat în vara anului 1920. La mijlocul lunii august 1920 s-a desfășurat *bătălia de la Varșovia*, în cursul căreia forțele lui Piłsudski rezistă și, mai mult, trec în ofensivă, reușind să respingă trupele roșii ale lui M. Tuhacevski pe o adâncime de 400 km. Drept urmare, rușii inițiază ei negocieri de armistițiu, care s-au încheiat la 12 octombrie 1920 cu un acord preliminar de pace, succedat, la 12 martie 1921, de Tratatul de la Riga, prin care Polonia a obținut o frontieră răsăriteană situată dincolo de 150 km de linia Curzon¹⁹.

În răstimp, pe plan intern, au survenit dispute aprige pentru preluarea președinției între adepții lui Roman Dmowski și ai lui Józef Piłsudski, instalat șef al statului (1918-1922). Mai multe partide țărănești și Partidul Socialist Polonez (PPS) vor forma la 6 noiembrie 1918 așa-numitul „Guvern Provizoriu de la Lublin”, sub președinția lui Ignacy Daszyński²⁰. Dar Piłsudski, care preluase puterea la Varșovia în 22 noiembrie 1918, dizolvă Guvernul de la Lublin și constituie un nou guvern sub președinția lui Andrej Moraczewski, succedat rapid de cabinetul celebrului pianist Ignacy Jan Paderewski²¹ (ianuarie-decembrie 1919), care a obținut recunoașterea internațională din partea SUA, Marii Britanii, Franței și Italiei.

---

¹⁷ *Ibidem*, p. 85-91; Valentin Ciorbea, *op.cit.*, vol. 1, p. 263-264.

¹⁸ Context în care Kominternul leninist a pus bazele unui „Comitet revoluționar polonez”, cu scopul mărturisit de a pune „bazele viitoarei Republici Sovietice Poloneze” (apud *ibidem*, p. 263).

¹⁹ Nu era frontiera de la 1772 și nici cea reclamată în cursul Conferinței de la Paris la 3 martie 1919, ci linia stabilită la 1792.

²⁰ Daniel Hrenciuc, *Mareșalul Józef Piłsudski și renașterea Poloniei*, p. 30.

²¹ Cf. Michel Mourre, *Dictionnaire encyclopédique d'Histoire*, vol. 6, p. 3 463-3 464.

Ignacy Jan Paderewski (1860-1941)

Mareșalul Józef Piłsudski (1867-1936)

Refacerea statului independent polonez a coincis, pe plan politic, cu apariția unui număr însemnat de partide²², precum: Uniunea Populară Națională (UPN) s-a constituit prin unirea Partidului Național Democrat cu unele grupări mai mici, membrii grupării fiind denumiți „endek” (de la „ND”), iar mișcarea politică, condusă de Roman Dmowski, s-a numit „Endecja”; Uniunea Creștin Națională (UCN), care s-a bucurat de sprijin în regiunile Poznań și Pomerania; Partidul Național Drept, condus de Józef Radziwiłł; Partidul Socialist Polon; Partidul Comunist Muncitoresc; Partidele Popular Polon și Național Țărănesc care se adresau țăranilor, ca și formațiunea „Piast”.

La 26 ianuarie 1919 au avut loc primele alegeri generale, în urma cărora 35% din mandate au revenit național-democraților, 26% „Stângii”, iar 33% Partidului Țărănesc-Piast.

La 10 februarie 1919, Józef Piłsudski a deschis lucrările primului Parlament, care funcționa în sistemul bicameral (*Seim* și *Senat*). Puterea legislativă aparținea Seimului, iar cea executivă șefului statului, care, la 20 februarie 1919, a fost desemnată de Seim în persoana lui Józef Piłsudski, din martie 1920 – Mareșal al Statului.

La 17 martie 1921 a fost adoptată *Constituția*, care prevedea între altele că „organul cu cea mai mare putere politică era *Seimul*, camera inferioară a parlamentului, aleasă prin vot universal și pe baza reprezentării proporționale”

---

²² Alexandru Vianu, Constantin Bușe, coordonatori, **op.cit.**, I, p. 140-145.

și care, împreună cu Senatul, urma să aleagă pe președinte; guvernul și toți membrii individuali ai guvernului erau direct răspunzători față de Seim; erau prevăzute libertăți democratice, cetățenești, se garanta dreptul de proprietate²³.

Primele alegeri după noua Constituție au fost organizate în 1922, astfel că, la 16 decembrie 1922, după lungi tatonări, s-a format un guvern „nonpartinic de pacificare”, condus de Wladislaw Sikorski²⁴. Președinte al Poloniei, în urma refuzului lui Piłsudski de a mai candida, a fost ales Gabriel Narutowicz, acesta fiind imediat asasinat de un extremist de dreapta, iar în locul său a fost preferat ca președinte Stanislaw Wojciechowski (1922-1926), propus de formațiunea Piast²⁵.

Guvernul lui Sikorski a rămas în funcție până în mai 1923, când a fost înlocuit de o coaliție de centru-dreapta, condusă de Wincenty Witos (mai-decembrie 1923). Problemele economico-sociale nu au putut fi rezolvate de noul guvern și acesta a demisionat în decembrie 1923, când s-a constituit un alt guvern, condus de Wladislaw Grabski (19 decembrie 1923 – 20 noiembrie 1925), care a întocmit un program economic și financiar menit să redreseze situația țării; a limitat cheltuielile publice; a reformat impozitele; a creat Banca Poloniei (aprilie 1925); a introdus zlotul ca monedă națională; a reluat reforma agrară, propunându-și, în completarea celei din iulie 1919, exproprierea proprietăților mai mari de 60 ha²⁶. Reformele au avut efecte parțiale. Iar instabilitatea guvernamentală a devenit cronică, astfel că s-au succedat, rapid, mai multe cabinete – Aleksander Skrzynski (noiembrie 1925 – mai 1926) și Wincenty Witos, ajutat de formațiunea Piast. Ceea ce a determinat forțele de dreapta să treacă la acțiune.

Mareșalul Józef Piłsudski, care în 1923 se retrăsese din viața politică oficială, s-a folosit de situația existentă pentru a înfăptui, cu ajutorul armatei, la 12-14 mai 1926 o lovitură de stat, în urma căreia a fost destituit cu forța guvernul Wincenty Witos și, imediat după aceea, la 1 iunie 1926, președintele în exercițiu al Poloniei, Stanislaw Wojciechowski, a fost înlocuit cu Ignacy Mościcki (1926 – decembrie 1939).

---

²³ **Ibidem**, p. 141.

²⁴ R.J. Crampton, **op.cit.**, p. 62.

²⁵ **Ibidem**.

²⁶ Valentin Ciorbea, **op.cit.**, vol. 1, p. 266.

Ignacy Mościcki
(1864-1964)

Mareșalul Edward Rydz-Śmigły
(1886-1941)

Colonelul Józef Beck
(1894-1944)

În același an, Józef Piłsudski a inaugurat noul regim politic denumit „Sanacja” („curățenia”). Mareșalul susținea că „țara nu putea fi condusă «cu biciul»”, iar obiectivul „era nu de a schimba sistemul politic, ci de a-l curăța”²⁷. Totodată, Józef Piłsudski s-a declarat hotărât să țină armata departe de mâinile politicianilor, să stabilizeze economia, să pună capăt nedreptăților sociale, să unească pe toți cetățenii polonezi sub semnul respectului față de stat, făcând din Polonia o mare putere europeană²⁸. Mareșalul și-a creat propriul partid – *Blocul fără de partide* – care, având sprijinul marelui capital și al ofițerilor superiori, a concentrat, de fapt, puterea în mâinile sale.

Perioada „Sanacja” (1926-1930) mai este denumită și „Bartelowanie”, după numele primului-ministru Kazimierz Bartel, profesor de matematică, deși acesta nu a condus toate guvernele interludiului precizat, consumat cu importante realizări mai ales în economie²⁹.

Marea criză economică din 1929-1933 nu a ocolit, desigur, Polonia, indicii statistici arătând scăderi mult mai mari decât la nivel european. Astfel, producția industrială s-a diminuat cu 41%, venitul național cu 25%, iar șomajul a afectat 43% din populația activă. Au loc ample mișcări sociale. S-au luat măsuri aspre împotriva acțiunilor greviste, s-au emis normative prin care dreptul de întrunire s-a limitat, iar autonomia universităților a fost restrânsă. Totodată, se amplifică implicarea armatei, respectiv a coloneilor, în activitatea de

²⁷ R. J. Crampton, *op.cit.*, p. 66.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Nicolae Mareș, *op.cit.*, p. 89.

guvernare și în administrația locală.

Nu în zadar, perioada următoare a epocii interbelice (1930-1935) avea să coincidă și să fie denumită după „regimul coloneilor”³⁰. Între timp, regimul „Sanacja” își pierduse sprijinul popular și pentru că Mareșalul Piłsudski, grav bolnav, nu mai putea controla direct întreaga activitate politică. Reușise însă, în noiembrie 1932, să-l impună ca ministru de Externe pe un apropiat al său, colonelul Józef Beck, adept și propagator al doctrinei „celor doi dușmani” ce impunea bune relații dar nu alianțe cu cei Doi Mari, Germania și Rusia, care, pe măsura sporirii revizionismului și apropierii războiului mondial din 1939-1945, au redus statutul internațional al Poloniei la regimul de *stat sandvici* între Berlin și Moscova. Diplomația lui Beck nu excludea însă pactele de neagresiune, iar în 1932 colonelul, care a creat serioase necazuri aliatului și omologului său român N. Titulescu³¹, a încheiat unul cu URSS și, mai apoi, în ianuarie 1934, unul similar cu Germania nazistă.

După moartea Mareșalului Piłsudski, în 1935, s-a trecut la modificarea Constituției (23 aprilie 1935). Președintele Ignacy Mościcki a obținut puteri cvasi-dictatoriale, el fiind declarat răspunzător doar „în fața lui Dumnezeu și a istoriei”³². După cum s-a observat, în persoana Președintelui fusese „concentrată autoritatea unică și indivizibilă a Statului, autoritatea supremă. Sub această autoritate sunt puse toate celelalte organe ale Statului, care au ca sarcină esențială să servească Republica”³³.

O altă personalitate care s-a impus în viața politică după dispariția Mareșalului Józef Piłsudski a fost generalul Edward Rydz-Śmigły, proclamat la 15 iulie 1936 „al doilea om în stat după Președinte”, iar la 10 noiembrie 1936 Mareșal al Poloniei.

Spre sfârșitul anilor '30, politica externă în general și relațiile cu Berlinul în special deveniseră subiectul cel mai însemnat pentru Polonia. Beck, care își asumase controlul în acest domeniu după moartea lui Piłsudski, s-a ocupat de menținerea pactului încheiat în 1934 cu Germania³⁴, convins că Hitler, ca austriac, avea să se arate interesat în expansiunea spre sud, către Austria și Balcani. Acest fapt convenea polonezilor. Între timp, dispariția Cehoslovaciei va permite Poloniei să pună mâna pe Teschen. În cursul crizei din 1938-1939 soldată cu dispariția Cehoslovaciei, relațiile polono-sovietice s-au înrăutățit. S-a

---

³⁰ R. J. Crampton, **op.cit.**, p. 71.

³¹ Cf. Gh. Buzatu, ed., **Titulescu și strategia păcii**, Iași, Editura Junimea, 1982, *passim*.

³² Daniel Hrenciuc, **Mareșalul Józef Piłsudski și renașterea Poloniei**, p. 95.

³³ Andrei Rădulescu, **Constituția Polonă din 23 aprilie 1935**, București, Imprimeria Națională, 1938, p. 8.

³⁴ Daniel Hrenciuc, **Tratatul de neagresiune germano-polon din 26 ianuarie 1934. Unele considerații**, în vol. **Istorie și societate**, II, coordonatori Stela Chepteia, Marusia Cîrstea, Horia Dumitrescu, București, Editura Mica Valahie, 2005, p. 175-193.

ajuns la concentrarea de forțe armate de-a lungul frontierelor, întrucât Polonia sprijinea Germania, iar Uniunea Sovietică – Cehoslovacia³⁵. În noiembrie 1938 s-a semnat un comunicat polono-sovietic de „reconciliere” ce reconfirma că raporturile dintre cele două state continuau să se desfășoare în baza tratatelor existente.

Începând cu toamna anului 1938, presiunile revizioniste asupra Poloniei s-au accentuat³⁶. La 24 octombrie 1938, primindu-l pe ambasadorul polonez la Berlin, Józef Lipski, ministrul de Externe al Germaniei, Joachim von Ribbentrop, nu a tănuț că Marele Reich își propunea alipirea Danzigului, dreptul de a construi o șosea și o cale ferată cu statut de extra-teritorialitate³⁷. Astfel, Danzigul a devenit cauza deteriorării raporturilor polono-germane. Presiunile asupra Danzigului și a Coridorului – fâșia de pământ polonez care separa Prusia Răsăriteană de Reich – s-au accentuat, iar Berlinul i-a cerut Poloniei să adere la Pactul Antikomintern și, la 21 martie 1939, cedarea Danzigului³⁸.

Polonia a respins pretențiile Germaniei³⁹. Diplomația poloneză s-a reorientat spre Marile Puteri Occidentale. Imediat după ocuparea Pragăi, premierul britanic Neville Chamberlain a întreprins intense demersuri⁴⁰ pentru acordarea de „garanții” victimelor posibile ale lui Hitler (Grecia, România, Polonia), iar în context a avansat planul unei reuniuni anglo-sovieto-polone, respins de Kremlin⁴¹. Concomitent, premierul britanic a avut în vedere și soluția – făcută publică la 31 martie 1939, înaintea vizitei colonelului Beck la Londra – ca Marea Britanie, în asociere cu Franța, să acorde Varșoviei „tot sprijinul posibil dacă Polonia ar fi deschis amenințată de o acțiune contra independenței sale și dacă guvernul polonez ar considera că ar fi în interesul său vital să reziste cu forța acestui asalt”⁴². La 4-6 aprilie 1939 s-a semnat Tratatul anglo-polonez, urmat de un document similar cu Franța.

Reacția Berlinului a fost promptă, mai ales că *Înaltul Comandament al Wehrmachtului (OKW)* deja elaborase planul de atac împotriva Poloniei (*Fall Weiss*), iar în ajun, deci la 3 aprilie 1939, Hitler stabilise *momentul acțiunii* – cel mai târziu 1 septembrie 1939⁴³. De asemenea, Hitler amenință oficial la 28

---

³⁵ Cf. Dov B. Lungu, **Romania and the Great Powers, 1933-1940**, Durham and London, Duke University Press, 1989, p. 115 și urm.

³⁶ Maurice Baumont, **La Faillite de la Paix, II, 1936-1939**, Paris, PUF, 1960, p. 834 și urm.; William L. Shirer, **Le Troisième Reich des origines à la chute**, Paris, Stock, 1967, p. 492 și urm.

³⁷ **Ibidem**, p. 492.

³⁸ Maurice Baumont, **Les origines de la Deuxième Guerre mondiale**, Paris, Payot, 1939, p. 296.

³⁹ Idem, **La Faillite de la Paix, II**, p. 836-837.

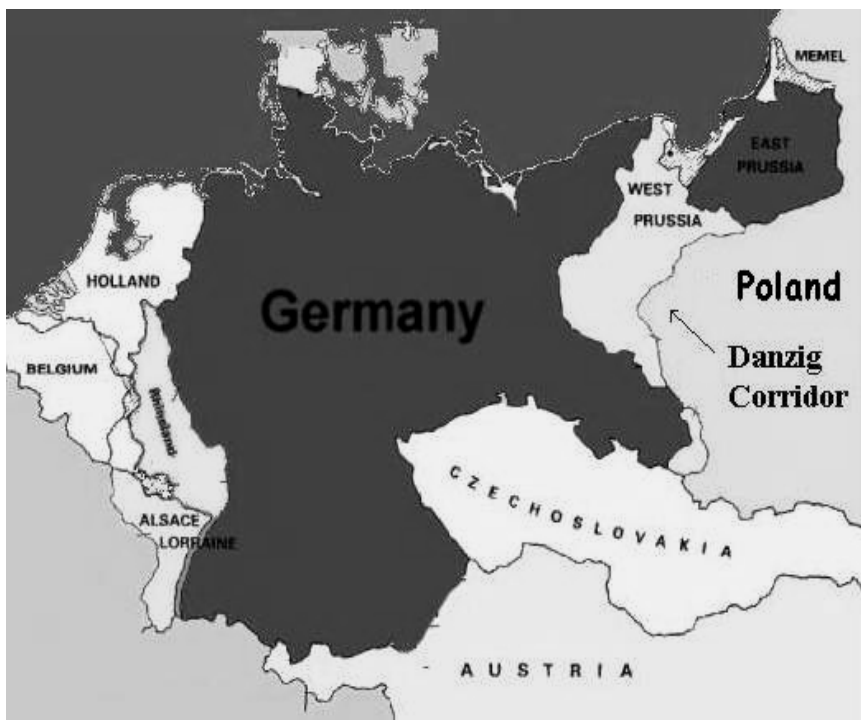
⁴⁰ **Ibidem**, p. 852 și urm.

⁴¹ Idem, **Les origines de la Deuxième Guerre mondiale**, p. 296.

⁴² **Ibidem**, p. 296-297.

⁴³ William L. Shirer, **Le Troisième Reich des origines à la chute**, p. 505-506.

aprilie 1939 că Germania denunța Tratatul germano-polon⁴⁴, iar la 22 mai 1939 s-a semnat la Berlin, de către Germania și Italia, *Pactul de Oțel*, care deschidea drumul războiului⁴⁵.

1 septembrie 1939 – Orașul Liber Danzig (1919-1939) și Coridorul, pentru care Adolf Hitler a declanșat Războiul Mondial din 1939-1945

Condițiile fuseseră pregătite pentru ca incidentele naziștilor la granița cu Polonia, unde locuiau minoritari germani, să se multiplice. La 5 mai 1939, Beck a făcut o declarație asupra situației internaționale și, regretând faptul că Germania denunțase Tratatul din 1934, a reiterat susținerea lui pentru autonomia Danzigului și pentru respectul integrității Poloniei și a Coridorului: „Nu avem nici un interes să-i jenăm pe cetățenii germani în comunicarea lor cu provincia lor din Est, dar nu avem nici motive să ne retragem suveranitatea pe propriul nostru teritoriu”⁴⁶.

⁴⁴ Jean-Baptiste Duroselle, *op.cit.*, I, p. 188-193.

⁴⁵ Vezi *supra* cap. **Italia**.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 190.

În august 1939, pregătirile germane pentru atacarea Poloniei s-au intensificat brusc, apropiindu-se și termenul final stabilit de Hitler pentru 1 septembrie 1939. La Danzig, autoritățile locale, dominate de naziști, se străduiau să distrugă statutul de oraș liber și să creeze o forță paramilitară, folosindu-i în acest scop pe germanii veniți din Prusia, înmulțind defilările, paradele și amenințările. Senatul din Danzig încerca să limiteze controlul polonezilor asupra vămirilor, iar Gauleiterul nazist Albert Forster a fost proclamat, pe 23 august, „șef de stat”⁴⁷. Tot la 23 august 1939 s-a semnat la Kremlin Tratatul de neagresiune sovieto-german cu faimosul protocol secret privind împărțirea de către Moscova și Berlin a sferelor lor de interese între Marea Baltică și Marea Neagră⁴⁸. Pactul Ribbentrop-Molotov a avut efect imediat: Hitler avea mâinile libere să declanșeze operațiunea *Fall Weiss*, drept care la 1 septembrie 1939, potrivit programării inițiale a Führerului, Wehrmachtul a atacat Polonia⁴⁹, invadată la 17 septembrie 1939 și de către Armata Roșie⁵⁰.

CEHOSLOVACIA (1919-1939) - Războiul mondial din 1914 -1918 a constituit dacă nu cauza, prilejul excelent absolut necesar pentru afirmarea și desăvârșirea luptei naționale a cehilor și slovacilor în vederea constituirii lor într-un singur stat. După moartea bătrânului împărat Franz Joseph, survenită la 21 noiembrie 1916, Austro-Ungaria a cunoscut o decădere economică, militară și politică, accentuată de pseudo-succesele și mai ales de eșecurile înregistrate de către Puterile Centrale pe toate fronturile. În aceste condiții, cehii și slovacii din Imperiul Dualist, susținuți și de cei din emigrație, au pășit decisiv pe drumul obținerii independenței și constituirii statului. Era rezultatul unor acțiuni politice, diplomatice și militare începute încă din 1914, desfășurate pe plan intern și extern⁵¹. Încă din decembrie 1914, Thomas Masaryk a părăsit Cehia și împreună cu patrioții cehi și slovaci din străinătate a coagulat ceea ce s-a numit „lupta peste hotare”, la care au mai aderat Edvard Beneš și M. Štěfaník⁵². Din luna mai a anului 1917, 222 de intelectuali cehi adresează un memoriu Parlamentului de la Viena referindu-se pentru prima dată la o „*națiune cehoslovacă*” pe care ei o concep în sânul unei „Europe democratice, alcătuită din statele libere și autonome [care este] o Europă a viitorului”⁵³. Astfel

---

⁴⁷ **Ibidem.**

⁴⁸ Vezi, mai jos, cap. **Târgurile otrăvite.**

⁴⁹ Vezi *supra* cap. **Germania.**

⁵⁰ Gh. Buzatu, **Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial**, I, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, p. 32-33.

⁵¹ O expunere completă a evenimentelor, încă nedepășită, datorăm unui martor ocular, devenit ulterior Președintele Republicii Cehoslovace – Edvard Beneš, **Der Aufstand der Nationen. Der Weltkrieg und die tschchoslowakische Revolution**, Berlin, Bruno Cassirer Verlag, 1928, 755 p.

⁵² **Ibidem**, p. 49 și urm.; Valentin Ciorbea, **op.cit.**, vol. 1, p. 289.

⁵³ Guy Hermet, **Istoria națiunilor și a naționalismului în Europa**, Iași, Institutul European,

stimulați, parlamentarii revendică la rândul lor „transformarea monarhiei habsburgilor în stat federal alcătuit din state naționale libere și egale”⁵⁴.

În ianuarie 1918 survine *Declarația* în 14 puncte a Președintelui Woodrow Wilson și care, prevăzând (la punctul 10) că „*popoarele Austro-Ungariei, pe care noi dorim să le vedem pe o poziție sigură și stabilă între națiuni, ar trebui să beneficieze în primul rând de posibilitatea dezvoltării autonome*”, a provocat amplificarea luptei naționale pentru constituirea unor state independente, inclusiv în Cehia și Slovacia, unde lupta de eliberare s-a intensificat și diversificat. La 18 octombrie 1918, emigrația cehoslovacă din SUA a proclamat la Washington independența Cehoslovaciei⁵⁵. Următorul pas l-a constituit proclamarea la Praga, la 28 octombrie 1918, a independenței statului cehoslovac⁵⁶.

Statul cehoslovac, în suprafață de 140 000 km², cu 13,6 mil. locuitori, din care peste 9 milioane cehi și slovaci, 3 milioane germani, 750 000 unguri, 500 000 ucrainieni, 75 000 polonezi⁵⁷, se compunea din patru teritorii principale: la vest se găseau fostele provincii austriece Boemia, Moravia și părți din Silezia sudică; la est erau Slovacia și Rutenia, ambele foste teritorii ale Regatului maghiar, dar diferite în ce privește compoziția socială și etnică; în plus, în urma disputei acerbe cu Polonia, Cehoslovacia căpătase regiunea Teschenului⁵⁸.

Imediat, Consiliul Național Cehoslovac, organul suprem de conducere a mișcării de eliberare, s-a transformat în *Adunare Națională*. A fost numit un guvern, condus de liderul Partidului Național Democrat dr. Karel Kramář, iar Adunarea Națională a ales ca președinte al Republicii pe Tomáš Masaryk⁵⁹. „Slovac prin origine, ceh prin limbă – prin vastele studii și prin înalta sa cultură germană și engleză; influențat de ideile superioare ale concepțiunilor politice franceze; împins prin afinitate de rasă, către sufletul masei slave, el este un profund gânditor și cunoscător, ca nimeni altul, al problemelor slave și ruse – scriind asupra lor importante studii”⁶⁰.

2005, p. 219.

⁵⁴ **Ibidem**.

⁵⁵ Edvard Beneš, **Der Aufstand der Nationen**, p. 555 și urm.

⁵⁶ **Ibidem**, p. 606-611.

⁵⁷ Alexandru Vianu, Constantin Bușe, coordonatori, **op.cit.**, I, p. 60. Datele privind situația actuală – **Cehia**: suprafața 78 866 km² și 10,2 mil. locuitori și **Slovacia**: suprafața 49 036 km² și 5,4 mil. locuitori, șefii de stat și de guverne, în Marcel D. Popa, Horia C. Matei, **op.cit.**, p. 96-101, 473-475.

⁵⁸ R. J. Crampton, **op.cit.**, p. 77; V. Vaniček, **Istoria țărilor Coroanei cehe**, București, Editura Enciclopedică, 2007, p. 572.

⁵⁹ Edvard Beneš, **Der Aufstand der Nationen**, p. 612 și urm.

⁶⁰ D. Constantinescu, **Cehoslovacia – privire generală**, Iași, 1927, p. 75.

Tomáš Garrigue Masaryk (1850-1937)

Încă de la început, noul stat și autoritățile de la Praga s-au confruntat cu probleme grave care i-au pus în pericol existența. Germanii rămași între frontierele cehoslovace au încercat crearea a trei republici în Boemia, Moravia și Silezia cehoslovacă și au cerut la 29 octombrie alipirea la Austria. A fost nevoie de o intervenție în forță pentru a stopa ruptura. În martie 1919 a trebuit reprimată rebeliunea germanilor, pe timpul căreia 52 germani au fost uciși⁶¹. Slovacia s-a confruntat și ea cu două intervenții militare maghiare. În noiembrie 1918, trupe maghiare au pătruns în regiune încercând să blocheze intrarea unităților cehe. Politica Budapestei a fost descurajată de intervenția Aliatilor. În primăvara anului 1919, regimul bolșevic condus de Béla Kun și-a trimis trupele în Slovacia și Rutenia, contând și pe sprijinul minorității maghiare. La 16 iunie 1919 s-a proclamat Republica Sovietică Slovacă, dar a rezistat numai două săptămâni. Aliații din Occident au aprobat acțiunile administrative, politice și militare întreprinse de Cehoslovacia atât împotriva germanilor sudeți cât și împotriva bolșevicilor lui Béla Kun.

Pentru organizarea noului stat s-a adoptat în februarie 1920 o *Constituție* care prevedea⁶²: Cehoslovacia era proclamată republică democratică; introducerea sistemului parlamentar bicameral (deputații erau aleși pe o perioadă de 6 ani, iar membrii Senatului pe 8 ani); șeful statului avea să fie un președinte ales o dată la 7 ani de ambele camere ale parlamentului; ambele organisme urmau să fie alese pe bază de reprezentativitate proporțională, prin

---

⁶¹ Jean-Marie Le Breton, **Europa Centrală și Orientală, iulie 1917 și 1940**, București, Editura Cavallioti, 1996, p. 232.

⁶² R. J. Crampton, **op.cit.**, p. 80-81.

vot universal, direct, secret și obligatoriu; organizarea locală se baza pe un număr de 23 de *župy* (județe); se garanta acceptarea cu statut oficial a oricărei limbi vorbite de două treimi din populația dintr-o anumită zonă, situație în care patru limbi – cehoslovaca, germana, rutena (ucraineana) și maghiara – au fost recunoscute ca limbi de stat, dintre care prima cu statut special; consacrarea sistemului politic pluripartidist, iar grupurile etnice au primit dreptul de a se asocia.

Pentru alegerile din aprilie 1920 s-au înscris în campania electorală 23 de formații politice; iar după doi ani aveau să se confrunte 29 de partide.

După doctrină și program, spectrul politic era dintru început cel clasic⁶³, în sensul că:

- în zona „*Drepte*” se aflau: Partidul Național Democrat, condus de dr. Karel Kramář; Partidul Comercianților; Partidul Popular Ceh;
- în zona de „*Centru*” se situa Partidul Agrarian;
- în zona „*Stângii*” – Partidul Social Democrat și Partidul Comunist.

Caracteristica principală a sistemului politic al Cehoslovaciei între 1920 și 1938 a constituit-o – după cum a reținut un specialist – „extraordinara ei stabilitate, dar și fidelitatea ei, la fel de rară în Europa, la idealurile dreptului și democrației”⁶⁴. Dar cel mai important motiv pentru stabilitatea politică l-a constituit înființarea a două mecanisme neoficiale, semiconstituționale, care să ajute la rezolvarea dificultăților de natură politică: *Hrad* și *Pětka* (Hradul își luase numele de la palatul prezidențial, Hradčany, iar Pětka de la cifra cinci în limba cehă). Primul grup, *Hradul*, trimitea la rostul politic al reședinței Președintelui Republicii, iar al doilea grup (*Pětka*) definea întâlnirile conducătorilor celor cinci partide principale: agrarienii, național-democrații, social-democrații, național-socialiștii și popularii, care se reuneau periodic și cădeau de acord asupra problemelor politice, evitând crizele de guvern. Fondatorul grupului *Pětka* a fost Antonin Švehla, liderul agrarienilor, care a dominat împreună cu Beneš, procesul de definire a politicii externe cehoslovace până în 1938.

Guvernele care s-au perindat la conducerea țării au căutat, pe plan intern, să impună o serie de măsuri și reforme pentru a se asigura stabilitatea economică. Guvernul provizoriu, numit în noiembrie 1918 sub conducerea lui Kramář a aprobat, în aprilie 1919, *Legea funciară* care limita proprietățile arabile la maximum 150 hectare, iar ceea ce depășea urma să fie achiziționat și redistribuit muncitorilor agricoli fără pământ sau cu foarte puțin. Procesul de redistribuire a fost lent și, în 1938, încă nu se încheiase, dar, în ciuda acestor neajunsuri, legea a eliminat tensiunile la țară și a încurajat dezvoltarea unei

⁶³ Valentin Ciorbea, **op.cit.**, vol. 1, p. 294.

⁶⁴ Jean-Marie Le Breton, **op.cit.**, p. 233.

țăranimi mulțumite și stabile; Masaryk a denumit-o „cea mai mare lege a noii republici”⁶⁵.

Reformele au cuprins și sectorul industrial, astfel că economia Cehoslovaciei a cunoscut o amplă dezvoltare, îndeosebi extracția de minereu de fier, producția de oțel, industriile constructoare de mașini, de sticlă și porțelan, textile ș.a. Alte reforme importante au intervenit pe planul religios ori administrativ (teritoriul fiind împărțit în patru mari regiuni – Boemia, Moravia, Slovacia și Rutenia).

Marea criză economică din 1929-1933 a afectat economia Cehoslovaciei, cu atât mai mult cu cât efectele ei nu aveau să fie depășite în unele sectoare (producția industrială) până în anul 1936, în ciuda contramăsurilor luate⁶⁶.

Pe plan politic, perioada crizei economice și de după a fost dominată de o coaliție guvernamentală, condusă de František Udržal (1929-1932), succedat tot de agrarieni, Jan Malypetr (1932-1935) și Milan Hodža (1935-1938). În 1935, T. Masaryk a demisionat din postul de președinte al țării, numindu-l pe Edvard Beneš succesor⁶⁷.

În ceea ce privește *politica externă*, diplomația Pragăi și-a orientat eforturile pentru apărarea *statu-quo*-ului, eforturile majore tinzând la intangibilitatea Tratatelor de Pace de la Saint-Germain și Trianon, prin care, în 1919-1920, se consacrase pe plan internațional existența juridică a Cehoslovaciei⁶⁸.

Pentru a-și menține unitatea teritorială, Cehoslovacia s-a apropiat de statele antirevizioniste și a intensificat relațiile și legăturile diplomatice cu Franța, Marea Britanie și Societatea Națiunilor. De asemenea, încă din timpul dezbaterilor de la Conferința de Pace de la Paris, statele cu interese similare din spațiul estic european au format, în câteva situații, un front comun, fapt care le-a convins de necesitatea aprofundării legăturilor reciproce. Prin acțiuni comune, Cehoslovacia, România, Polonia și Iugoslavia au reușit să respingă o clauză a Tratatului de la Saint-Germain relativ la plata reparațiilor, iar în februarie 1920 Cehoslovacia, Iugoslavia și România au respins, printr-un memorandum comun, afirmațiile contelui Albert Apponyi la încredințarea textului Tratatului de Pace de la Trianon delegației Budapestei. Ceea ce însă a grăbit și determinat apropierea celor trei țări a fost problema revenirii habsburgilor, prin persoana lui Carol al IV-lea⁶⁹, pe tronul Ungariei, acțiune care ar fi avut valoarea unei restaurații, în măsură să afecteze, în egală măsură, atât Cehoslovacia – cea mai amenințată –, cât și Iugoslavia și România⁷⁰.

---

⁶⁵ R. J. Crampton, **op.cit.**, p. 83.

⁶⁶ Valentin Ciorbea, **op.cit.**, vol. 1, p. 298.

⁶⁷ R. J. Crampton, **op.cit.**, p. 92.

⁶⁸ Jean-Baptiste Duroselle, **op.cit.**, I, p. 19-21.

⁶⁹ Vezi subcapitolul **Ungaria**.

⁷⁰ Alexandru Oșca, **România în sistemul relațiilor internaționale contemporane**, I (1917-

Edvard Beneš
(1884-1948)

Emil Hácha (1872-1945),
Președintele Cehoslovaciei
(30.11.1938-15.03.1939)

În decembrie 1919, au început, la Praga și la Belgrad, convorbiri bilaterale pe tema unei convenții defensive. La 5 ianuarie 1920, Beneš i-a scris premierului român Alexandru Vaida-Voevod, propunându-i o colaborare în trei relativ la combaterea pericolului revizionist ungar, comun pentru toți. Astfel, prin tratatul de alianță defensivă cehoslovaco-iugoslav din 23 aprilie 1921 și tratatul româno-iugoslav din 7 iunie 1921 s-au pus bazele Micii Înțelegeri – organism pentru apărarea și promovarea intereselor celor trei țări în plan internațional⁷¹.

Alte tratate încheiate de Cehoslovacia au fost:

- la 16 octombrie 1925 – *Tratatul de asistență mutuală cehoslovaco-francez*;

- la 3-5 iulie 1933 – *Convențiile de la Londra pentru definirea agresorului*⁷²;

- la 16 mai 1935 – *Tratatul de asistență mutuală* cu URSS⁷³.

În 1935-1936 a intervenit pe plan european schimbarea raportului de

1939), București, Editura C.T.E.A., 2006, p. 114.

⁷¹ Eliza Campus, **Din politica externă a României, 1913-1947**, București, Editura Politică, 1980, p. 250-256; N. Dașcovici, **Interesele și drepturile României în texte de drept internațional public**, Iași, Tip. Al. Țerek, 1936, p. 454-455.

⁷² *Ibidem*, p. 465-459.

⁷³ *Ibidem*, p. 474-475.

forțe, ca urmare a acțiunilor agresive ale Germaniei și Italiei⁷⁴. Potrivit istoricului Zorin Zamfir, la sfârșitul anului 1935 se modificase: „într-un mod radical, în folosul Reichului, raportul de forțe din Europa”⁷⁵. Destabilizarea raportului de forțe asigurat prin Sistemul Tratatelor de Pace de la Paris-Versailles a încurajat Ungaria și Bulgaria, iar statele membre ale Micii Înțelegeri și Înțelegerii Balcanice s-au considerat amenințate, mai cu seamă că Londra și Parisul preferau să promoveze față de statele agresoare așa-numita *politică de conciliere*⁷⁶.

Cursul tot mai presant al evoluțiilor europene prevestea apropierea catastrofalului deznodământ pentru Cehoslovacia din anii 1938-1939. În chip precis, deja la 5 noiembrie 1937, conform Protocolului Hossbach, Hitler decisese că „din 1938” problema Cehoslovaciei avea să fie **rezolvată** printr-un atac armat „executat cu viteza fulgerului”⁷⁷. La 21 aprilie 1938, la numai cinci săptămâni după ce a înghițit Austria, Hitler i-a ordonat lui Keitel, șeful Statului Major al Înaltului Comandament al Wehrmachtului (OKW), să pregătească un plan de invadare a Cehoslovaciei (denumirea cod – „Cazul Verde”) și a instruit minoritatea germană de acolo să stârnească criza⁷⁸. „Geografia și politica – relevă Constantin Vlad – au pus în mod automat Cehoslovacia pe agendă. Ca un aliat al Franței și singurul stat democratic la Est de Rin, ea constituia un permanent reproș adus lui Hitler, pătrunsă adânc în teritoriul german. În plus, nu era ușor de susținut. Italienii, dacă doreau, aveau acces spre Austria. Cehoslovacia era izolată pe toate laturile. Germania o separa de Franța; Polonia și România de Rusia Sovietică. Vecinii săi apropiați îi erau ostili: Ungaria, hotărât revizionistă; Polonia, deși aliată cu Franța, de asemenea revizionistă din cauza regiunii Teschen, pe care cehii au ocupat-o după primul război mondial și, în plus, cu o încredere oarbă în Pactul său de neagresiune cu Germania. Din toate aceste cauze nu exista o problemă de «ajutorare» a Cehoslovaciei. Perspectiva era un război la scară europeană sau nimic altceva”⁷⁹.

Pretextul ales de Führer pentru „soluționarea” grabnică a problemei Cehoslovaciei rezida în pretinsa asuprire la care ar fi fost supusă populația de etnie germană din regiunea sudetă (Sudetenland) din partea autorităților de la Praga. Încetarea acestei situații revenea în obligația celui de-al III-lea Reich,

---

⁷⁴ Maurice Baumont, **La Faillite de la Paix**, I, 1918-1935; II, 1936-1939, *passim*; Zorin Zamfir, **Istoria universală contemporană**, București, Editura Oscar Print, 2003, p. 142.

⁷⁵ **Ibidem**, p. 143.

⁷⁶ Maurice Baumont, **La Faillite de la Paix**, II, p. 766 și urm.

⁷⁷ Cf. William L. Shirer, **Le Troisième Reich des origines à la chute**, p. 386; Telford Taylor, **Munich. The Price of Peace**, New York, Vintage Books, 1980, p. 294-307.

⁷⁸ **Ibidem**; Paul Johnson, **O istorie a lumii moderne, 1920-2000**, București, Editura Humanitas, 2005, p. 347; Telford Taylor, **Munich. The Price of Peace**, p. 377-396.

⁷⁹ Constantin Vlad, **Diplomația secolului XX**, București, Fundația Europeană Titulescu, 2006, p. 122.

care își arogase răspunderea pentru soarta germanilor de pretutindeni, iar înainte de toate din cele vecine. Astfel, pe 12 septembrie 1938, Hitler, într-un discurs ținut la Nürnberg, a dat semnalul, declarând că Reichul „nu va admite ca trei milioane și jumătate de germani să poată fi în continuare oprimați”⁸⁰. Încurajat de această „undă verde”, Konrad Henlein, liderul germanilor din Cehoslovacia, ceru imediat anexarea regiunii sudete la Reich, în timp ce Cehoslovacia, care se simte amenințată direct de declarația Führerului, a apelat la ajutorul aliaților săi. Franța anunță prin intermediul președintelui Consiliului, Eduard Daladier, că era gata să-și susțină aliații prin forța armelor. Dar ministrul de Externe, Georges Bonnet, conștient de faptul că armata franceză era complet nepregătită, s-a străduit să se asigure că în cazul unui conflict va fi susținut de Marea Britanie și de URSS. Aceasta din urmă se declară gata să-și onoreze angajamentele. În aceste condiții, atitudinea britanicilor devenea hotărâtoare, dar premierul Neville Chamberlain se dovede în continuare un susținător hotărât al „tergiversării”. El era convins că revendicările sudeților erau legitime și că se putea ajunge la o înțelegere cu Hitler. La 15 septembrie 1938, Chamberlain se întâlnește cu Führerul la Berchtesgaden⁸¹. Hitler cere anexarea regiunii sudete, pretenție la care Chamberlain, în replică, a declarat: „În principiu, eu nu am nimic împotriva separării germanilor sudeți de restul Cehoslovaciei”⁸². În fapt, Londra acceptase, înaintea oricărui acord concret, principiul dezmembrării Cehoslovaciei.

Iar, la 29 septembrie 1938, Hitler, Mussolini, Daladier și Chamberlain se întâlnesc la München⁸³, fără să fi fost invitați și reprezentanții Cehoslovaciei⁸⁴. Cehoslovacia era condamnată la dezmembrare. Daladier și Chamberlain au sacrificat Cehoslovacia prietenă și aliată. Mai târziu, în cursul detenției sale în închisoarea de la Nürnberg, Hermann Goering avea să declare: „A fost atât de simplu! Nici Chamberlain, nici Daladier nu erau, în ultimă instanță, interesați să riște ceva pentru salvarea Cehoslovaciei. Soarta Cehoslovaciei a fost pecetluită în trei ore”⁸⁵.

Într-adevăr, la 30 septembrie 1938⁸⁶, ora 1,45, s-a semnat acordul prin care Cehoslovacia era amputată. În conformitate cu aceasta, între 1 și 10 octombrie trupele germane au ocupat regiunea sudetă.

Criza sudetă a destabilizat viața politică internă. La 5 octombrie 1938

⁸⁰ Serge Berstein, Pierre Milza, **Istoria Europei**, vol. 5, **Secolul XX (din 1919 până în zilele noastre)**, Iași, Institutul European, 1998, p. 134.

⁸¹ Martin Gilbert, Richard Gott, **Conciliatorii**, București, Editura Politică, 1966, p. 188-189.

⁸² Constantin Vlad, **op.cit.**, p. 126.

⁸³ Vezi Telford Taylor, **Munich. The Price of Peace**, p. 899 și urm.

⁸⁴ Jean-Baptiste Duroselle, **op.cit.**, I, p. 170-172.

⁸⁵ Zorin Zamfir, **op.cit.**, p. 156.

⁸⁶ Martin Gilbert, Richard Gott, **op.cit.**, p. 238.

președintele Edvard Beneš a demisionat, iar la 30 noiembrie i-a luat locul Emil Hácha, un bătrân jurist. În aceeași lună (2 noiembrie 1938), prin cel dintâi Dictat de la Viena, sudul Slovaciei și cel al Ruteniei fuseseră cedate Ungariei, iar Polonia primise Teschenul⁸⁷. În urma acelui Dictat de la Viena, guvernul de la Praga a fost obligat să cedeze 12 000 km² din teritoriul țării și o populație de un milion de locuitori, dintre care 300 000 unguri.

În context, tot la sfârșitul lui noiembrie 1938, s-a adoptat o nouă lege constituțională prin care „Slovacia a fost definită ca parte autonomă a republicii Cehoslovace, puterea fiind împărțită între Bratislava și Praga”⁸⁸. Între timp, contactele dintre liderii slovaci și Berlin s-au accentuat. Drept consecință, autoritățile de la Praga au decis să aplice o politică mai fermă față de Slovacia, astfel că, la 9 martie 1939, trupele cehe au intrat în Slovacia. Hitler a socotit că trebuia să se folosească de această situație de criză pentru a-și pune în aplicare planul de încorporare a teritoriilor cehe în Reich. Chemat la Berlin, la 13 martie, Monseniorul Józef Tiso (fost prim-ministru al Slovaciei) a primit ordin să declare independența Slovaciei, fiind avertizat că, dacă se opunea, provincia avea să fie alipită Ungariei. Tiso a acceptat să convoace imediat Dieta, care, a doua zi, a declarat la Bratislava Slovacia stat independent⁸⁹.

În aceeași perioadă, Hácha a fost chemat la Berlin și informat că provinciile cehe urmau să facă parte din Reich. La 15 martie, trupele germane au trecut frontiera stabilită la München, iar a doua zi, în Palatul Hradčany, Hitler a proclamat Protectoratul Reichului asupra Boemiei și Moraviei. În atare condiții, Președintele Statului Cehoslovac a declarat că, pentru a se asigura liniștea, pacea și ordinea și pentru a ajunge la o pacificare definitivă, el remitea destinul poporului și al Cehiei, cu deplină încredere, în mâinile Führerului celui de-al III-lea Reich⁹⁰.

Cehoslovacia încetase să mai existe, iar cursul evenimentelor europene înregistrase încă un pas hotărâtor în direcția izbucnirii celui de-al doilea război mondial.

UNGARIA (1919-1939) - Ungaria, cu un teritoriu de 93 030 km² și o populație de peste 10 mil. locuitori⁹¹, după terminarea primului război mondial a pus capăt dominației dinastiei Habsburgilor. În urma catastrofei din noiembrie 1918, Dubla Monarhie austro-ungară a încetat să mai existe. La 16 noiembrie 1918 s-a proclamat Republica, prin aceasta Ungaria dobândindu-și suveranitatea

---

⁸⁷ R. J. Crampton, **op.cit.**, p. 97.

⁸⁸ Valentin Ciorbea, **op.cit.**, vol. 1, p. 302.

⁸⁹ R. J. Crampton, **op.cit.**, p. 98.

⁹⁰ Zorin Zamfir, **op.cit.**, p. 157.

⁹¹ Datele privind suprafața, populația, șefii de stat și de guverne după 1848, în Marcel D. Popa, Horia C. Matei, **op.cit.**, p. 544-549; vezi, de asemenea, Alexandru Oșca, **op.cit.**, I, p. 67.

sub aspectul dreptului statal⁹². Sistemul Tratatelor de Pace de la Paris-Versailles din perioada 1919-1920 au consacrat sfârșitul Germaniei Imperiale și ale Imperiului Dualist Austro-Ungaria⁹³. Semnând Tratatul de la Trianon la 4 iunie 1920, din cadrul aceluiași Sistem, Ungaria devenea un stat de sine stătător. Granițele sale cu Cehoslovacia, Iugoslavia și România erau trasate în conformitate cu principiul naționalităților, Budapesta fiind silită să cedeze o serie de teritorii locuite de alte naționalități. Întrucât Ungaria era un mozaic de naționalități – în care națiunea maghiară nu avea cât de colo majoritatea – a fost natural și logic ca, prin clauzele teritoriale stipulate, Tratatul de la Trianon să schimbe radical fizionomia geografică a vechii Ungarii și, simultan, să desăvârșească opera de creare sau de întregire, pe baze naționale, a statelor succesorale⁹⁴. La Nord, Ungaria a retrocedat Slovacia și Rutenia subcarpatică, ce constituiau o parte a noii Cehoslovacii; la Sud, ea ceda regiunea Fiume, ca și Regatul Croației și Sloveniei; de asemenea, ceda regiunea Bacica, între Dunăre și Tisa și Banatul occidental; în fine, prin art. 45 din Tratatul de la Trianon se consfințea apartenența la statul român a Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului, recunoscându-se astfel pe plan internațional faptul crucial din 1 Decembrie 1918 – cel mai de seamă dintre toate cele câte marcaseră istoria de două ori milenară a românilor, după expresia fericită a lui Nicolae Iorga⁹⁵ – Proclamația Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia privind Unirea Transilvania cu România⁹⁶.

Sfârșitul primului război mondial a dus la apariția unor condiții favorabile dezvoltării unor puternice mișcări sociale. Europa în ansamblu a ieșit din război ruinată și plină de datorii; mai mult, războiul a consolidat sentimentul de egalitate între oameni și a provocat o ură profundă împotriva forțelor conservatoare, dinastii, clase conducătoare, cadre superioare ale armatei, considerate responsabile de conflict. În Ungaria, unde foametea făcea ravagii, iar țăranii săraci au pus stăpânire pe pământuri după abdicarea împăratului Carol I, puterea a fost preluată de către un guvern liberal condus de un mare proprietar, Mihaly Karolyi⁹⁷, efectiv sprijinit de *Consiliul Național*, fondat la 25 octombrie 1918. Regimul instaurat în octombrie 1919 a durat până în martie 1919, fiind apreciat ca unul democratic, populația punându-și speranța că „se vor rezolva problemele esențiale, că guvernul avea să încheie curând o pace

⁹² András Gergely, **Istoria Ungariei**, București, Editura Kriterion, 2000, p. 96.

⁹³ Janos Szavai, **Ungaria**, București, Editura Corint, 2002, p. 38.

⁹⁴ George Sofronie, **Principiul naționalităților în Tratatul de Pace din 1919-1920**, București, Editura Albatros, 1999, p. 84.

⁹⁵ Gh. Buzatu și colaboratori, eds., **Discursuri și dezbateri parlamentare (1864-2004)**, București, Editura Mica Valahie, 2004, p. 232-233.

⁹⁶ Jean-Baptiste Duroselle, **op.cit.**, I, p. 22.

⁹⁷ Serge Bernstein, Pierre Milza, **op.cit.**, vol. 5, p. 22.

favorabilă, izbutind să restabilească integritatea țării”⁹⁸. Dar, nemulțumirile și manifestările au continuat: în Ungaria, în perioada 1918-1920, s-au desfășurat trei mișcări profunde de amploare națională: așa-numita *revoluție a crizantemelor*; *revoluția socialistă* și *contrarevoluția*⁹⁹.

Revoluția crizantemelor, în cursul căreia guvernul Karolyi a introdus o serie de reforme, precum: s-a acordat etniilor nemaghiare un statut de autodeterminare, în nădejdea că acestea, preferând independența, vor insista pentru includerea lor într-o federație ungară democratică; au fost recunoscute noile state – Austria, Polonia, Cehoslovacia și Ucraina; programarea unor alegeri pe baza votului universal și secret; aplicarea reformei agrare cu despăgubirea marilor proprietari. La 11 februarie 1919, *Consiliul Național* l-a desemnat pe Karolyi președinte al Republicii, iar conducerea noului guvern a preluat-o Dénes Berenkey. Dar, acțiunile cu caracter social și politic au continuat. Deosebit de activ s-au manifestat comuniștii, care s-au constituit la 24 noiembrie 1918 în Partidul Comunist din Ungaria, care se considera secția ungară a noului partid universal: Internaționala Comunistă (Komintern). Comuniștii, prin intermediul organului de presă intitulat „Vörös Ujság” („Ziarul Roșu”) ¹⁰⁰, care a apărut la 7 decembrie 1918, promiteau orice și oricui rezolvarea unor probleme presante: locuri de muncă șomerilor; salarii mari acelor care munciau; pensii mai mari răniților și văduvelor de război; locuințe celor care nu le aveau; celor care se temeau de o invazie străină, protecție în fața Armatei Roșii care, după afirmațiile lor, înainta prin Galiția și Ucraina către Ungaria. În condițiile date, forța și influența comuniștilor a crescut rapid, mai ales în rândul sindicatelor și al organizațiilor politice din armată. În așa fel că, la 20 februarie 1919, din dispoziția autorităților, ca urmare a unor ciocniri de stradă dintre șomeri și poliție, au fost arestați 50 de comuniști, între cei încarcerați fiind și liderul PCU, Béla Kun. În acest context, de amplificare a nemulțumirilor și dezordinelor, șeful misiunii Antantei la Budapesta, locotenent-colonelul Vix, a înaintat, la 20 martie 1919, un ultimatum ce privea trasarea frontierelor țării prin cedarea de noi teritorii ¹⁰¹. A urmat o nouă criză politică, astfel că la 21 martie 1919 guvernul Berenkey și-a prezentat demisia, oferind posibilitatea formării noului guvern unuia dintre partidele coaliției, anume social-democraților. Aceștia însă au acceptat să guverneze doar împreună cu comuniștii, deoarece mizau pe sprijin politic extern numai din partea Rusiei bolșevice. Cele două partide au căzut de acord (fuzionând chiar, la scurt timp), iar la 21 martie 1919 s-a proclamat Republica Ungară a Sfaturilor.

Începea ce-a de-a doua *revoluție, socialistă*, avându-l ca figură centrală

⁹⁸ Valentin Ciorbea, *op.cit.*, vol. 1, p. 277.

⁹⁹ R. J. Crampton, *op.cit.*, p. 99-106.

¹⁰⁰ András Gergely, *op.cit.*, p. 97-98.

¹⁰¹ Valentin Ciorbea, *op.cit.*, vol. 1, p. 278.

pe Béla Kun, și care a propovăduit o serie de obiective și reforme¹⁰²: distrugerea vechii ordini de stat; puterea politică a trecut în mâinile sfaturilor, iar conducerea centrală în ale *Consiliului Revoluționar de Guvernământ* (Președintele acestui Consiliu a fost ales Sándor Garbai, dar puterea efectivă o deținea comunistul Béla Kun, comisar al poporului pentru afacerile externe); biserica a fost separată de stat; băncile au fost trecute în proprietatea statului și depozitele confiscate; întreprinderile cu mai mult de 20 angajați au fost naționalizate; moșiile mai mari de 100 de iugăre (un iugăr = 0,576 ha) au fost trecute în proprietatea statului și gestionate prin gospodăriile de stat; Armata Roșie a luat locul jandarmeriei, iar detașamentele înarmate, numite „Băieții lui Lenin”, rechiziționau case, arestau „elementele potrivnice” și pe „capitaliști și aristocrați”.

Béla Cohen (alias Béla Kun)
(1886-1941)

Amiralul Miklós Horthy (1868-1957),
Guvernator al Ungariei (1920-1944)

În *politica externă*, domeniu în care obiectivul fundamental l-a constituit apropierea de Rusia, Béla Kun a încercat prin toate mijloacele aflate la dispoziție să liniștească susceptibilitățile Aliaților pentru a preîntâmpina o

¹⁰² Alexandru Ghișa, **Instaurarea comunismului în Ungaria și raporturile cu România**, în vol. **Omagiu istoricului Dan Berindei**, coordonator Horia Dumitrescu, Focșani, Editura D. M. Press, 2001, p. 224-226.

intervenție din partea lor. Dar, deși difuzase declarații atot liniștitoare, guvernul revoluționar de la Budapesta a lansat, începând cu 28 martie 1919, „un puternic atac împotriva Cehoslovaciei, cu scopul de a anexa partea Slovaciei, și aceasta în numele revoluției proletare mondiale”¹⁰³. Momentele și pericolele extinderii comunismului în Europa, și nu numai, prin război și export de revoluție, prin teroare și propagandă deșănțată, prin fonduri secrete etc., erau cruciale¹⁰⁴.

Posibilitatea extinderii bolșevismului în Europa Est-Centrală i-a alertat pe Aliați care l-au trimis la Budapesta pe generalul J. C. Smuts. Acesta a încercat să-l convingă pe Béla Kun să respecte deciziile *Consiliului Suprem Interaliat*. Începând cu 4-5 aprilie 1919, generalul Smuts a propus, din partea Aliatilor, o nouă linie a armistițiului între maghiari și români. Negocierile au eșuat. Mai mult, la vest de Apuseni, autoritățile maghiare au început să aplice față de populația românească și fruntașii săi atrocități și asasinate. Guvernul de la București a decis la 10 aprilie 1919 ca armata românească să înainteze în vestul Transilvaniei; trupele bolșevice au contraatacat la 16 aprilie în zona Munților Apuseni. Atacul a fost respins, iar la 1 mai 1919 armata română s-a oprit pe granița prevăzută cu Antanta în 1916¹⁰⁵. Dar, la 20 iulie guvernul de la Budapesta a atacat din nou. De această dată, riposta României a fost energică, încheindu-se cu ocuparea de către trupele noastre a Budapestei, la 4 august 1919¹⁰⁶, iar guvernul comunist a fost înlăturat. Béla Kun a fugit la Viena și, apoi, la Moscova, unde a rămas pentru a activa în cadrele Kominternului până când Stalin l-a expedit într-un gulag, unde a murit în 1941¹⁰⁷. Este demn de remarcat că, în cursul operațiunii trupelor române împotriva Ungariei comuniste, un rol marcant a revenit, în calitatea-i de șef al Secției a III-a operații din cadrul Marelui Stat Major de la București, locotenent-colonelului în exercițiu Ion Antonescu¹⁰⁸, viitorul Mareșal și Conducător al Statului.

Ocupația militară română s-a prelungit până când s-au constituit nucleele armatei și jandarmeriei ungare și s-au creat condițiile necesare pentru stabilitate politică. Atunci când dezintegrarea vechii Ungarii devenise un fapt împlinit, trupele române au început la 11 noiembrie 1919 retragerea în etape, operațiunea

---

¹⁰³ Apud Valentin Ciorbea, *op.cit.*, vol. 1, p. 281.

¹⁰⁴ Vezi Valerio Riva, **Oro da Mosca. I finanziamenti sovietici al PCI della Rivoluzione d'ottobre al crollo dell'URSS**, Milano, Oscar Mondadori, 2002; Gh. Buzatu, **Românii în arhivele Kremlinului**, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996.

¹⁰⁵ Academia Română, **Istoria Românilor**, VIII, **România Întregită**, coordonator Ioan Scurtu, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 16.

¹⁰⁶ Dinu C. Giurescu, coordonator, **Istoria României în date**, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 358.

¹⁰⁷ R. J. Crampton, *op.cit.*, p. 103.

¹⁰⁸ Cf. Gh. Buzatu, ed., **Mareșalul Antonescu la judecata istoriei**, București, Editura Mica Valahie, 2002, p. 43-44.

încheindu-se la 20 martie 1920¹⁰⁹.

În aceste condiții – interne și internaționale – începea cea de-a treia etapă majoră în istoria interbelică a Ungariei – aceea a *contrarevoluției*.

După evenimentele din 1918-1920, care au dus atât la distrugerea centrului liberal cât și a stângii socialiste, în Ungaria, pe planul politic, nu mai activa decât *Dreapta*, reprezentată fie vechea forță a magnaților conservatori, fie cea nouă, apărută rapid ca reacție la bolșevism. *Dreapta* se mobilizase în 1919, având cartierul general în orașul Szeged. Aici, sub protecția franceză, o forță contrarevoluționară, *Armata Națională*, se adunase sub conducerea lui Miklós Horthy, fost comandor în Marina habsburgică și aghiotant al Împăratului. Horthy reprezenta vechea castă militară și el avea să stăpânească Ungaria din noiembrie 1919 până în martie 1944.

Armata Națională a pătruns în Budapesta în 1919, după evacuarea trupelor românești, iar orașul, la fel ca întreaga țară, a fost supus „terorii albe” aplicate de „detașamentele de ordine” ale căror victime principale erau partizanii regimului Kun, evreii și toți cei bănuți de apartenență comunistă și reprezentând, așadar, un pericol pentru noul regim¹¹⁰. La 25 ianuarie 1920 au avut loc alegeri generale pe baza votului secret. Întrucât Alianții s-au opus revenirii Habsburgilor, Parlamentul l-a desemnat ca regent pe Miklos Horthy, Ungaria proclamându-se, la 23 martie 1920, monarhie. Totuși, fostul împărat Carol¹¹¹, refugiat în Elveția, nu a renunțat la tron și a făcut, în 1921, două tentative de reinstaurare¹¹². La 27 martie 1921, Carol a sosit la Szombathely, dar el nu a fost susținut de regentul Horthy și a trebuit să se reîntoarcă în Elveția. Cehoslovacia, Iugoslavia și România au amenințat imediat Ungaria cu o acțiune militară. La 20 octombrie 1921, Carol, împreună cu soția sa, a sosit cu avionul la Sopron, cu intenția de a merge la Budapesta. De această dată, el venea ca adversar al regimului Horthy. Acesta, nu fără ezitare, a îndreptat trupele împotriva fostului împărat și l-a luat prizonier, care apoi a fost imbarcat și expedit spre Madera unde va muri cinci luni mai târziu¹¹³.

Un rol important în impunerea lui Horthy ca șef al statului l-au jucat organizațiile de dreapta, precum „Asociația Maghiară pentru Apărarea Națională”, avându-l ca lider pe Gyula Gömbös; „Societatea Secretă Wolff”; „Uniunea Etelkös” și „Casa Albă”, în majoritate constituite din foști ofițeri și

¹⁰⁹ Dinu C. Giurescu, coordonator, *Istoria României în date*, p. 363.

¹¹⁰ R. J. Crampton, *op.cit.*, p. 105.

¹¹¹ Este vorba de Carol (1882-1922), fostul împărat al Austriei (1916-1918), sub numele de Carol I (Karl Franz Josef von Habsburg-Lothringen), iar, sub numele de Carol al IV-lea (Károly Ferenc József), fostul rege al Ungariei (1916-1918).

¹¹² Jean-Baptiste Duroselle, *op.cit.*, I, p. 24.

¹¹³ *Ibidem*.

nobili¹¹⁴.

În perioada 1920-1941 Ungaria a fost guvernată de forțele politice de dreapta și extremă dreapta. La alegerile din ianuarie 1920 cele mai multe mandate le-a obținut Partidul Marilor Proprietari. Conducerea guvernului a fost încredințată contelui István Bethlen¹¹⁵, liderul Partidului Creștin Național, care s-a menținut în funcție până la 19 august 1931. Pentru o mai eficientă conlucrare, Partidul Marilor Proprietari și cel Creștin Național au sfârșit prin a fuziona, creându-se Partidul Unit sau Partidul de Guvernământ.

Guvernul Bethlen a instaurat așa-numitul „regim de consolidare”, bazat pe ideologia creștin-națională și pe sprijinul marilor proprietari de pământ. Totodată, Bethlen a încheiat o convenție și cu social-democrații, eliberându-i din lagărele de internare pe militanții Partidului Muncitoresc; în urma amnistiei acordate, Partidul Social-Democrat a putut activa în condiții de legalitate, reușind chiar să obțină locuri în parlament; în schimb, a renunțat la propaganda republicană și la activitatea organizatorică de până atunci, care îi viza pe muncitorii agricoli, pe ferovieri și pe angajații publici¹¹⁶.

În timpul guvernării sale, Bethlen a impus o serie de reforme, legi și măsuri, între care: reformarea sistemului electoral astfel încât să-și asigure un parlament pe care să-l controleze ușor; legea privind sistemul electoral (februarie 1922), prin care se reinstaura votul deschis în toate circumscripțiile neurbane; impunerea (1920) a unei legi agrare prin care s-a distribuit aproximativ un milion de iugăre de pământ, reforma neschimbând substanțial structura proprietății funciare, dar sutele de mii de loturi intravilane, distribuite au ameliorat situația locuitorilor de la sate; stoparea inflației (1926) printr-un împrumut extern și lansarea noii monede naționale (pengő); acord cu Biserica Catolică, care urma să păstreze o autoritate considerabilă în domeniul educării copiilor catolici și să aibă practic drept de veto asupra numirii ministrului educației¹¹⁷.

Marea criză economică din 1929-1933 a afectat decisiv tot sistemul lui Bethlen și n-a ocolit, prin consecințele sale majore, nici viața politică. Din partidul de guvernământ s-a desprins un grup care a reconstituit Partidul Micilor Proprietari. Bethlen a fost nevoit să demisioneze. Conducerea guvernului a revenit lui Gyula Károly care s-a menținut până în octombrie 1932, când postul de prim-ministru este ocupat de Gyula Gömbös (octombrie 1932-octombrie 1936). Acesta se declarase „național-socialist” încă din 1919 și le dăduse o mână de ajutor naziștilor în puciul de la München din 1923, după care însă a

---

¹¹⁴ Valentin Ciorbea, **op.cit.**, vol. 1, p. 282.

¹¹⁵ Janos Szavai, **op.cit.**, p. 39.

¹¹⁶ András Gergely, **op.cit.**, p. 103.

¹¹⁷ R. J. Crampton, **op.cit.**, p. 107-110.

devenit mai degrabă un admirator al lui Mussolini decât al lui Hitler¹¹⁸. Pentru a-și întări autoritatea, Gyula Gömbös a preluat conducerea Partidului de Guvernământ, al cărui nume a fost schimbat în Partidul Unității Naționale. După moartea lui Gyula Gömbös, în octombrie 1936 în Germania, succesorii lui au fost pe rând: contele Káláman Darányi (octombrie 1936-mai 1938); contele Béla Imrédy (mai 1938-februarie 1939); contele Pál Teleki (februarie 1939-aprilie 1941) și László Bárdassy (aprilie 1941 – martie 1942)¹¹⁹.

În această perioadă, o caracteristică a evoluției vieții politice interne a Ungariei a constituit-o ascensiunea forțelor „Noii Drepte”. La 16 octombrie 1936, grupările reprezentând această orientare, s-au unit, sub conducerea lui Szálasi Ferenc, formând Partidul Național Socialist Ungar. Szálasi susținea ideea hungarismului și a „Marii Patrii Carpato-Danubiene”. Principala emanație a „Noii Drepte” a fost organizația „Crucilor cu Săgeți”, ale căror efective au ajuns la 200 000 de membri în 1939¹²⁰.

În politica externă, Horthy și aderenții săi politici au trecut treptat de la o contestare discretă a Sistemului Tratatelor de Pace de la Paris-Versailles la una vehementă, solicitând, în deceniul al treilea, o nouă reasezare geopolitică a epocii postbelice. Ungaria lui Horthy a devenit, alături de Germania, Italia și URSS, port-drapel al revizionismului și a inițiat, pentru demolarea Trianonului, diferite acțiuni și proiecte, precum încercarea de a crea, cu sprijinul Franței, o *Confederație Economică Danubiană* sau „o unire politică, economică, vamală, personală sau dinastică româno-maghiară”¹²¹.

După instalarea la putere a nazismului în Germania în 1933, cercurile conducătoare de la Budapesta și-au legat visul restaurării Ungariei Mari de politica Berlinului. Într-un asemenea cadru, desigur, la 24 februarie 1939, Ungaria a aderat la „Pactul Anti-Komintern”, iar la 11 aprilie 1939 a părăsit Liga Națiunilor.

Declanșarea războiului mondial, la 1 septembrie 1939, a impus Ungariei să opteze pentru „nonbelligerantă”. La 30 august 1940, prin al doilea Dictat de la Viena¹²², Ungaria, sprijinită efectiv de Germania și Italia, a ocupat nord-vestul Transilvaniei în suprafață de 43.492 km², cu aproximativ 2,6 mil. locuitori, în marea lor majoritate români¹²³. După semnarea dictatului, „arbitrii”, miniștrii de Externe german și italian, Joachim von Ribbentrop și, respectiv, Galeazzo

¹¹⁸ **Ibidem**, p. 111.

¹¹⁹ **Ibidem**, p. 113.

¹²⁰ Valentin Ciorbea, **op.cit.**, vol. 1, p. 288.

¹²¹ Lucian Leuștean, **România și Ungaria în cadrul noii Europe (1920-1923)**, Iași, Editura Polirom, 2003, p. 68.

¹²² Primul Dictat de la Viena, convenit la 2 noiembrie 1938, deci la scurt timp după München, se consumase prin ocuparea unei părți din Slovacia (Ucraina Subcarpatică).

¹²³ Academia Română, **Istoria Românilor**, VIII, p. 579.

Ciano, au dat o declarație prin care garantau „integritatea și inviolabilitatea” teritoriului ce mai aparținea statului român, care, în numai două luni din dramatica vară a anului 1940, involuase fulgerător, sub presiunea tuturor imperialismelor vecine, de la România Mare la România Mică¹²⁴.

30 august 1940 – Teritoriul răpit României prin Dictatul de la Viena

În schimb, colaborarea cu Germania, Italia și chiar URSS i-a adus Ungariei 52,9% din teritoriile pierdute la Trianon la 28 iunie 1920. Peste mai puțin de un an, la 27 iunie 1941, Ungaria intră în război, alături de *Axă*, împotriva URSS și, mai apoi, a tuturor aliaților săi, în frunte cu Marea Britanie și Statele Unite ale Americii.

EUROPA EST-CENTRALĂ ȘI ROMÂNIA SUB BLESTEMUL REALITĂȚILOR GEOPOLITICE - În anul fatal 1939, care și-a pus stigmatul asupra evoluției Europei pe multe decenii, netăgăduit că situația cea mai gravă a cuprins Europa de Est, iar în context și România. Se poate vorbi, fără reticențe, de

---

¹²⁴ Vezi Andreas Hillgruber, **Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu. Relațiile germano-române (1938-1944)**, traducere, București, Editura Humanitas, 1944, p. 125-140; Eliza Campus, **op.cit.**, p. 548-553; Dov B. Lungu, **Romania and the Great Powers, 1933-1940**, p. 233-234; Gh. Buzatu, **România și Marile Puteri (1939-1947)**, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 231-232.

intervenția decisivă a unui factor bănuț, dar prea puțin credibil, în fapt de acțiunea unui veritabil blestem – acela al poziției geopolitice¹²⁵. Descoperiri recente au atestat odată mai mult – dacă mai era nevoie? – valabilitatea unui adagiu al lui Emil Cioran în sensul că traseul românilor în istorie a semnat, în primul rând, geografie. Mihai Eminescu, Nicolae Iorga și Pamfil Șeicaru, cei trei titani ai presei noastre politice¹²⁶, nu au neglijat – din unghiuri și în perioade diferite – **rolul și locul factorului rusesc** asupra orientării de ansamblu a României în relațiile internaționale. Fără nici o exagerare, dar aserțiunile lor în această privință au constituit și au rămas contribuții de referință ale unui neprețuit tezaur¹²⁷, concretizat în învățături și maxime de valoare nepieritoare, la care revenim adeseori, mai puțin pentru a ne delecta, însă, mai cu seamă, pentru a afla sugestii, lumini și rațiuni în cazuri cât se poate de concrete.

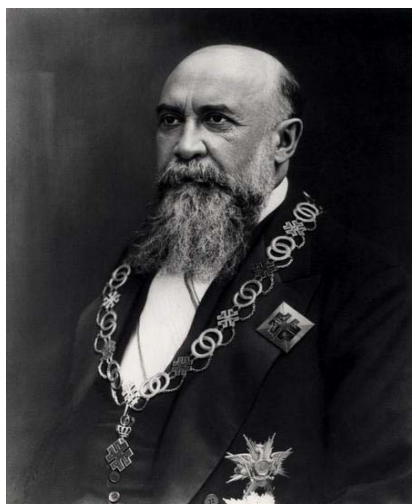
¹²⁵ Cf. Ernest Weibel, **Histoire et géopolitique des Balkans de 1800 à nos jours**, Paris, 2002, *passim*.

¹²⁶ Aceasta în ciuda susținerilor contrare ale unor „specialiști” improvizați sau interesați – Moses Rozen în cazul lui Eminescu, I. Ludo în acela al lui N. Iorga sau Mihail Sebastian în privința lui Pamfil Șeicaru. Reținem, în context, că I. Ludo, situându-se în 1944 printre declanșatorii holocaustului cultural în România ocupate de către trupele staliniste (vezi M. Ungheanu, **Holocaustul culturii române. Ipoteze de sociologie literară (1944-1989)**, București, Editura DBH, 1999, p. 39 și urm.; Ilie Bădescu, Mihai Ungheanu, coordonatori, **Enciclopedia valorilor reprimare. Războiul împotriva culturii române (1944-1989)**, I-II, București, Editura Pro-Humanitas, 2000, *passim*), susținea asemenea monstruoșitate de genul că ilustrul nostru istoric, unul dintre cei mai mari ai lumii, în noiembrie 1940 „n-a fost ucis. S-a sinucis... Vinovat numai el e... Numai el și ai lui...” (cf. Valeriu Răpeanu, **Nicolae Iorga 1940-1947**, II, București, Editura 1000+1 Gramar, 2002, p. 151). Aproximativ în același timp, Mihail Sebastian reținea în **Jurnalul** său (la 5 iunie 1944), după o convorbire cu Pamfil Șeicaru: „Tipul e degustător, porcine. Mi-e silă și scârbă că am stat de vorbă cu el” (cf. Mihail Sebastian, **Jurnal. 1935-1944**, București, Editura Humanitas, 1996, p. 547). Netăgăduit, comentariile sunt de prisos... Informații și comentarii recente despre strălucitul jurnalist și istoric care a fost Pamfil Șeicaru, vezi în **Caielele** Institutului Național pentru Memoria Exilului Românesc, București, an. III, nr. 7/decembrie 2006, p. 47-63.

¹²⁷ Vezi Gh. Buzatu, Ștefan Lemny, I. Saizu, eds., **Eminescu – Sens, timp și devenire istorică**, I-II, Iași, Editura Universității, 1988-1989; Pamfil Șeicaru, **Politica aistorică a României**, București, Editura Elion, 2002.

M. Eminescu (1850-1889)

N. Iorga (1871-1940)

Pentru istoricul total, care a fost N. Iorga, realitatea factorului geopolitic, cu precădere a celui rusesc și, apoi, sovietic¹²⁸ ori investigarea și interpretarea lui în strălucitele-i sinteze nu mai reprezintă, de mult, o noutate. Mai ales că savantul a cercetat, în chip special, în anii „cooperării” politico-militare din vremea celui dintâi război mondial¹²⁹, evoluția raporturilor ruso-române până la și în 1877-1878¹³⁰, iar, ca strălucit cronicar de presă, îndeosebi în paginile „Neamului Românesc” (1906-1940), a reținut și comentat cu promptitudine dosarul relațiilor între București și Sankt Petersburg ori Moscova. Este motivul pentru care, mai jos, vom insista numai asupra a două momente, reținând opiniile exprimate în 1921 sau în 1936, la solicitarea expresă a lui I. Joldea Rădulescu, un ziarist al epocii interbelice, prea puțin cunoscut astăzi.

Vom reține, pentru început că, aflat în Italia, la 2 februarie 1921 N. Iorga a acordat corespondentului ziarului „Epoca” din Roma interviul intitulat **România, Sovietele și Balcanii**¹³¹, pe care atașatul militar român l-a transmis

¹²⁸ Pe această temă, vezi, recent, volumul **Românii între ruși și sovietici**, număr special editat de Centrul de Istorie și Civilizație Europeană al Filialei Iași a Academiei Române sub egida Laboratorului de Studii Ruse și Sovietice din cadrul Institutului de Istorie „N. Iorga” din București („Europa XXI”, Iași, nos. XIII-XIV/2004-2005).

¹²⁹ De remarcat că, în aceeași perioadă, N. Iorga s-a aplecat și asupra raporturilor anglo-române sau franco-române.

¹³⁰ Cf. Nicolae Iorga, **Istoria relațiilor române**, antologie întocmită de Florin Rotaru, traducere Anca Verjinschi, București, Editura Semne, 1995, cuprinzând, pentru prima dată în românește, textul integral al micromonografiei **Histoire des relations russo-roumaines** (Jassy, Editions du Journal „Neamul Românesc”, 1917), p. 157-291.

¹³¹ Cf. V. F. Dobrinescu, Gh. Nicolescu, I. Burlacu, **Documente despre N. Iorga în arhivele**

de îndată, în traducere, ministrului de Război din București:

*„Se găsește la Roma Nicolae Iorga, o personalitate distinsă din România, nu numai ca politician, ca șef al Partidului Naționalist Democrat și ca suflet al Federațiunii partidelor din opozițiune, dar încă ca om de cultură, ca profesor de istorie la Universitatea din București, autorul mai multe opere, printre care numărăm **Istoria Românilor, Relațiunile Veneziei cu Orientul și Cruciadele***

Am avut astăzi de dimineață o convorbire cu eminentul om (care este și un vechi amic al Italiei) pe care o reproducem mai jos:

Zvonuri alarmante

L-am întrebat ce este adevărat din alarmările care prezintă România că ar fi amenințată de o invazie bolșevică.

- Nu trebuie niciodată privite ca sigure știrile telegramelor asupra României care vin din sursă germană sau maghiară. Noi nu ne-am amestecat niciodată în chestiunile interne ale Rusiei. Dacă rușii cred că regimul actual ar fi favorabil intereselor și dezvoltării lor, aceasta este o chestiune care nu ne privește pe noi.

La noi există un grup oarecare de lucrători care aderă la Internaționala a III-a și aceasta este o consecință a întinsei propagande bolșeviste făcută de nemți pe timpul ocupației, precum și din cauza situației economice înrăutățită în timpul și după război. Cea mai mare parte din lucrătorii noștri, însă, nu vizează dictatura proletariatului. Țăranii, care formează 9/10 din populația noastră, nu urmează teoriile lui Lenin.

Țăranii noștri vin să beneficieze acuma de legea de expropriere care a fost votată la Iași de toate partidele și de legea de împărțire a pământului asupra căreia există un acord.

Federațiunea Democratică, a cărei șefie o reprezintă (format din Partidul Naționalist Democrat și de Partidul Țărănist, la care s-au asociat naționaliștii și democrații din Transilvania, Bucovina și Basarabia), admite numai 100 ha pentru fiecare proprietar (nu pentru fiecare proprietate) și cu un preț ușor de plătit.

Guvernul Generalului Averescu care conține elemente democratice, în același timp cu reprezentanții vechii oligarhii, au întârziat această lege a împărțirii, care trebuie însă a fi prezentată acum.

Noi nu avem un adevărat bolșevism în țară și nici nu dorim un război contra altora. Pe noi ne dor suferințele rușilor și primim pe refugiați, dar nimic

altceva.

- Dar măsurile militare de care se vorbește atât?

- Se vorbește de o întărire a armatei, care nu are însă nici un caracter ofensiv. Când am plecat din București, ministrul de Război se întorsese dintr-o inspecție în Basarabia și din acel moment nu se mai făcu nimic. Restul este ușor de dedus.

Am luat oarecare precauțiuni necesare, dar, în realitate, nu pot spune că există un pericol. Față de atitudinea guvernului din Moscova se necesită atitudini de pază.

De la Rusia nu avem nimic de cerut și nici de restituit. Printre bolșevici sunt unii care au vorbit de plebiscit în noile teritorii ale României, însă fără a admite existența armatei române ci existența unei armate bolșevice de ocupațiune.

Se înțelege că ar fi fost stupid de a se admite acest plebiscit. Rezultatele celor două alegeri aplicând sistemul sufragiului universal a arătat [dat] majoritatea reprezentanților naționali și democrați și acesta este un dublu plebiscit.

Mica Înțelegere

- Ce gândiți asupra Micii Înțelegeri?

- Admit Mica Înțelegere între statele care au interese comune. Nu se poate pretinde, de exemplu, că Polonia ar avea același punct de vedere cu Iugoslavia. Toate aceste state doresc a nu se mai reîntoarce sub tirania aquilei austriece sau aceea a aquilei ruse. Dar la baza Micii Înțelegeri ar trebui să fie, după părerea mea, nu o bucată de hârtie mai mult, ci un acord solid pentru o refacere financiară și militară mai eficace.

Ideea Micii Înțelegeri a venit de la domnul Beneș și a fost apoi interpretată de domnule Take Ionescu, dar mai este o altă interpretare: este vocea națiunilor și cum națiunile nu se ridică și nu se coboară de la putere cu miniștrii, ci rămân întotdeauna aceleași, vocea lor este acum [cea] care trebuie să fie ascultată.

- Dv. nu credeți că Mica Înțelegere ar fi ceva contra Italiei?

- Nu, după ideea lui Beneș, Mica Înțelegere ar un caracter pur defensiv contra Austriei Habsburgilor, care ar voi să revină și pentru iugoslavi nu este decât un mijloc de apărare contra unei revendicări ungurești. În orice caz, alte pretenții sârbe nu ar găsi sprijin și în special dacă ar fi dirijate contra Italiei.

Cehii sunt oameni așa-ziși de sacru egoism („sacro egoismo”).

România nu a intrat în mod oficial în Mica Înțelegere. Pentru moment, se vorbește numai de o dorință a domnului Take Ionescu de a lega numele său de o operă diplomatică de proporții mari. Generația sa a fost întotdeauna pentru

lucrurile mari; generația noastră este pentru socoteli mai mici [...]”

***

O dată cu trecerea timpului, pe măsura evoluției evenimentelor către războiul mondial din 1939-1945 și către catastrofa României din 1940 și 1944, nici nu mai știm cui – celor nominalizați deja sau generației de aur a anilor ’20-’40 (Octavian Goga, Gh. I. Brătianu, I. Petrovici, Simion Mehedinți, C. Rădulescu-Motru, Radu R. Rosetti, P. P. Panaitescu, Mircea Eliade, Mircea Vulcănescu, Sabin Manuilă, Constantin C. Giurescu, Emil Cioran, Petre Țuțea ș.a.) – să-i atribuim paternitatea unei butade celebre, pe cât de „brutală”, pe atât de reală, și anume că, de 300 de ani încoace, practic din 1711, când Petru cel Mare a atins Prutul, blestemul poziției noastre geopolitice a rezultat din faptul că, în orice moment al evoluției lor, **românii s-au aflat prea aproape de Rusia și prea departe de Dumnezeu!** Și, într-adevăr, mai cu seamă de la 1812 înainte, oricând vecinătatea Rusiei a reprezentat pentru politica generală a Iașilor și Bucureștilor, mai apoi a României, o premisă, o condiție și o rezultată, de prea puține ori un beneficiu și – vai! – cel mai adesea un dezavantaj, ca să nu spunem o obsesie și un pericol de prim rang, precum în mod cu totul deosebit în decursul existenței României Mari (1918-1940), căreia i-a pus capăt prin faimoasele și brutalele note ultimative din 26-27 iunie 1940, după cum și între 1944 și 1989, atunci când Kremlinul s-a pretins deopotrivă „prieten” și tutore ideologic (practic stăpân absolut – până prin ’60) al Bucureștilor. Despre toate acestea ne vorbește, pilduitor, un document inedit¹³², recent descoperit în arhivele „procesului” intentat în 1946 foștilor membri ai cabinetului Ion Antonescu¹³³, mai precis o lungă scrisoare (54 pagini dactilografiate), trimisă la 27 octombrie 1943 pe adresa lui Pamfil Șeicaru de către un confrate, în mod concret un ziarist pe care l-am numit deja – I. Joldea Rădulescu¹³⁴.

¹³² Valorificat parțial de noi – cf. Gh. Buzatu, **Tradiție, încredere, construcție: „Românii s-au aflat prea aproape de Rusia și prea departe de Dumnezeu!”**, în vol. **România – NATO, II, Negocierea și ratificarea Protocolului de aderare**, coordonator Ilie Manole, Ploiești, Editura Printeuro, 2005, p. 157-168; vezi și *Historia*, București, nr. 39/2005.

¹³³ Arhiva Consiliului Național pentru Studiul Arhivelor Securității, București, fond 40 010, dosar 13, filele 109-154 (Scrisoarea lui I. Joldea Rădulescu către Pamfil Șeicaru, din 23 octombrie 1943, trimisă în copie și lui N. Mareș, fost ministru în cabinetul Antonescu). Vezi răspunsul și comentariile lui N. Mareș (din 5 noiembrie 1943) la gestul lui I. Joldea Rădulescu, din 5 noiembrie 1943 (idem, vol. 13, filele 18-20). I. Joldea Rădulescu a beneficiat în anii războiului de relația cu Mihai Antonescu. Anterior războiului, el se manifestase ca un adept al lui M. Manoilescu, publicând între altele: **Țărănimea în statul național-corporatist (Statul breslelor)** (București, Tip. Universul, 1934, 22 p.). În ceea ce-l privește pe N. Mareș, acesta s-a dovedit, ulterior, deficitar la capitolul moral, din vremea ce în 1946 avea să prezinte corespondența cu I. Joldea Rădulescu *Tribunalului Poporului* drept probă a atitudinii sale... anti-antonesciene!

¹³⁴ În anii războiului, el a editat diverse ziare și chiar a beneficiat de solitudine din partea

Octavian Goga (1881-1938)

Ion Antonescu (1882-1946)

Expeditorul, respectând regulile profesiei, avusese inspirația ca, întâlnindu-i în împrejurări diferite pe unii dintre liderii politici ai României Mari (N. Titulescu, N. Iorga, C. Stere, I. G. Duca, mareșalul C. Prezan), să-i chestioneze, între altele, **despre semnificația vecinătății Rusiei**. A obținut, se înțelege, fără dificultate, în replică, dezvăluiri și precizări fundamentale, demne oricând de o antologie. Ca să exemplific, voi reține că, în 1936, neîntrecutul N. Iorga s-a destăinuit jurnalistului I. Joldea Rădulescu: *„Paradoxul este acesta: cât timp nu ne atacă, trebuie să opunem Rusiei – dacă putem, bineînțeles – armata altora, armata Europei întregi. Dacă aceasta nu se poate, dacă Europa va fi divizată ca în 1914-1918, noi trebuie să stăm deoparte. Altfel, suntem distruși... Noi trebuie să ne ferim ca de foc să irităm pe ruși, întâi, fiindcă suntem prea aproape de ei, și, al doilea, fiindcă rușii sunt ca elefanții: nu uită niciodată. Oricum, trebuie precizat, prin declarații oficiale și prin presă, că n-avem nimic cu poporul rusesc, că ceea ce avem este cu regimul bolșevic, care ne amenință liniștea și siguranța internă”*. Cu un alt prilej, după dezastrul granițelor răsăritene în iunie 1940, mareșalul C. Prezan, unul dintre coautorii victoriilor răsunătoare din 1917-1919, și-a exprimat dezacordul față de propunerea ca România să fi intrat în război pentru a respinge notele ultimative ale lui Molotov privind Basarabia și Bucovina de Nord, motivând că *„ar fi fost o mare greșeală... Am fi fost zdrobiți și amenințați să pierdem, poate, și mai*

*mult. Cred că rușii atâta așteptau: să fie provocați ca să ne ocupe”. Însă șansa i-a surâs, cu adevărat, lui I. Joldea Rădulescu în 1927, când, la București, l-a primit premierul în funcție al României, nimeni altul decât I. I. C. Brătianu. Era cu puțin timp înainte de sfârșitul neașteptat al marelui bărbat de stat, unul dintre fondatorii și călăuzitorii marcanți ai României Mari, în cel dintâi deceniu al ei de existență. Dacă insistăm asupra gândurilor mărturisite de I. I. C. Brătianu ziaristului interesat de idei și convingeri remarcabile, o facem întrucât suntem convinși că România, aflată și astăzi pe o nouă turnantă a istoriei sale, este în situația când nu poate și nici nu trebuie să-și îngăduie experimente diplomatice ori să ignore pildele și îndemnurile ante-mergătorilor noștri iluștri, fie ei fondatori de țară, fie creatori și propovăduitori ai curentului permanent al opiniei publice naționale. Cu precizarea că, în funcție de momentul, de conținutul și de adresa dezvăluirilor, acestea se constituie într-un veritabil extras de testament politico-diplomatic al iluștrului Ionel I. C. Brătianu (1864-1927), vom reține pentru cititor câteva din pasajele cele mai semnificative pe tema enunțată din interviul acordat în 1927, de premierul României, ziaristului... de ocazie, care, totuși, a fost I. Joldea Rădulescu. Menționăm, o dată în plus, că textul este inedit, iar întrebările din paranteze aparțin reporterului de la 1927: „I. I. C. Brătianu – Știu că și alții fac sforări ca rușii să ne recunoască granița dinspre Răsărit; le-am făcut și eu. Nu zic că e rău, dar nu e nici bine, fiindcă această recunoaștere obținută, ne vom culca pe roze și vom uita de eterna primejdie rusească...”. La întrebarea **ce era de făcut?**, Brătianu a observat: „Nimic altceva decât să ne menținem mereu pe linia politică a alianței cu Anglia și Franța; orice deviere, cât de mică, de la această alianță, ne va fi fatală; cum ne-ar simți că ne îndepărtăm de protectorii noștri pentru a-i înlocui cu alții, sau că rămânem singuri, rușii ne vor ataca...”. În asemenea situație, a intervenit Joldea Rădulescu, *se impunea să le răspundem rușilor?* – drept care Ionel Brătianu a replicat ferm: „...Nu; dacă voi fi eu la guvern, nu vom răspunde; dacă vor fi alții și aceștia vor comite greșeala să răspundă, îți spun de pe acum ce se întâmplă: vom fi zdrobiți și însăși ființa statului va fi în primejdie de moarte. Rușii ne vor copleși cu numărul și ne vor invada întregul teritoriu. Suprema înțelepciune recomandă să nu ne batem niciodată, în nici o împrejurare și oricum s-ar prezenta coaliția. Fiindcă odată terminat războiul, prietenii de arme se vor întoarce acasă, iar noi vom rămâne iarăși singuri, față-n față cu haotica, năucitoare amenințare. Vecinătatea cu Rusia – iată principiul de la care trebuie să pornească nu numai politica noastră spre Răsărit, dar toată politica noastră externă. Vecinătatea cu Rusia – nu sentimentele, nu afinitățile rasiale sau culturale, nu interesele economice comandă politica noastră externă. Merg cu acela, oricare ar fi el, care-mi dă mai multă certitudine că mă va apăra contra Rusiei, dar nu cu armele, căci sorții unui război cu Rusia sunt foarte problematici, chiar când în joc este cea*

mai puternică armată din Europa, ci prin mijloace pacifiste. Sunt sigur de Rusia, atâta vreme cât sunt mai tare pe terenul diplomatic și pe acela al alianțelor; din momentul în care s-a declanșat războiul, partida poate fi socotită ca pierdută...". Jurnalistul nu s-a dat bătut, oferind exemplul războiului Crimeii, temă care nu-i era necunoscută premierului de la București. „...Crimeea – a dezvoltat Brătianu – a fost un succes pentru aliați, fiindcă rușii erau conduși atunci de un țar care nu-nvățase nimic din strategia lui Alexandru I. Dacă rușii se retrag în interiorul țării, sunt imbatabili. Armata rusă nu poate fi înfrântă decât de acela care va ști sau va reuși s-o atragă în afară de frontierele Rusiei!”¹³⁵.

Între cei chestionați de I. Joldea Rădulescu, nu putea să lipsească Constantin Stere însuși, în 1930-1931. Potrivit „Marelui Basarabean”, care a avut un rol proeminent în politica României în 1914-1918, el fusese convins că, la sfârșitul primului război mondial, Rusia ar fi fost zdrobită, fiind eliminată de pe scena europeană pe cel puțin... o sută de ani! Nu fusese așa, întrucât, de fapt, Rusia ieșise **regenerată** din conflagrație, probabil pentru că imperialismul țărilor a fost preluat și amplificat de Kremlinul Roșu¹³⁶.

Potrivit lui N. Iorga, la care propun să revenim, problema Rusiei bolșevice trebuia tratată în context. El s-a declarat în acord cu Berdiaev, opinând că bolșevismul reprezenta „*un fenomen sufletesc specific rus, care nu poate – și, adăugăm noi, în 1990-1991, istoria a confirmat-o, nici **nu a fost finalmente!** – distrus cu tunul*”¹³⁷. Totodată, cine putea mai bine – ne întrebăm – să circumscrie în context problema Basarabiei? Să-l urmărim, așadar, pe N. Iorga: „...*Basarabia ne-a picat în gură ca o pară mălăiață, care însă ne-a rămas în gât. N-o s-o putem înghiți decât dacă cineva ne va da o puternică lovitură de pumn în ceafă [...]* N-o putem asimila decât dacă o zguduire socială internă ne determină, vrând-nevrând, să acceptăm un regim politic care convine structurii și vecinătății sale cu Rusia [...] Dar nici dacă ne vom transforma radical nu vom fi siguri de Basarabia, atâta vreme cât nu vom ști să punem între Rusia și noi barajul unei alianțe care să-i ție pe ruși în frâu. Basarabia ne va da într-o zi de furcă. Până atunci ea ne va obliga la cheltuieli militare enorme care însă, în clipa conflictului nu ne vor folosi la nimic”¹³⁸. Prognoza istoricului s-a dovedit corectă: în iunie 1940 sfârșitul Basarabiei române a inaugurat procesul dezintegrării României Mari!

Tot în anul 1936, o dată cu N. Iorga, I. Joldea Rădulescu s-a întâlnit cu Poklewski-Koziel, fostul ministru al lui Nicolae al II-lea la București, unde a rămas după revoluția bolșevică. Fostul diplomat țarist constata că, la momentul

¹³⁵ Arhiva CNSAS, fond 40 010, dosar 13.

¹³⁶ **Ibidem**, f. 116.

¹³⁷ **Ibidem**, f. 119.

¹³⁸ **Ibidem**.

respectiv, România nu mai putea conta în Europa, dintre cei mari, decât pe Marea Britanie și Franța, ne-excluzând posibilitatea ca, „*în clipa când acestea vă vor lăsa din brațe, puteți să vă faceți testamentul*”¹³⁹. Nu aveau să mai conteze, atunci, nici Germania și nici Mica Înțelegere... De ce Germania – nu, s-a arătat intrigat Joldea Rădulescu. Considerentele expuse de Poklewski-Koziel s-au dovedit calificate: „...*Germania? Germania singură ar putea să înfrunte Rusia, dar n-o va bate niciodată. Aceasta nu s-ar putea întâmpla decât dacă: sau Germania va fi ajutată de Anglia și Franța, ceea ce e exclus; sau Rusia nu va fi ajutată de Anglia și Franța, ceea ce e puțin probabil. Fiindcă, atunci când se va dezlănțui războiul, el va deveni iarăși un conflict european, dacă nu chiar mondial. Rivalitățile dintre marile puteri vor salva Rusia*”¹⁴⁰. În context, recomandările diplomatului s-au dovedit ferme și inspirate, confirmate integrale de evoluțiile europene dintre 1937 și 1947: „*Să nu ieșiți de sub tutela Angliei și Franței; să nu provocați; în cazul când sunteți atacați, să vă retrageți frumuseț în cort și să așteptați; dacă Anglia și Franța înving, veți fi salvați; dacă aceste două mari puteri vor fi înfrânte, să vă supuneți soartei și să așteptați alte câteva decenii sau secole, până [ce] o împrejurare vă favorizează să vă recuperați ceea ce ați pierdut. În general, sfatul meu, pe care l-am dat tuturor oamenilor politici români, este să evitați pe cât posibil de a participa la un conflict armat contra Rusiei, chiar alături de alții. Lăsați pe cei mari să se bată între ei, nu vă amestecați, stați departe, cât mai departe și cât mai mult timp departe...*”. Totodată, cel interviuat n-a ocolit, dimpotrivă, problema Basarabiei, prevestind că URSS va interveni, la o „conjunctură favorabilă”, pentru a recupera teritoriul dintre Prut și Nistru, chiar printr-un atac militar, iar România nu se va putea apăra. De ce? Întrucât cu Rusia – argumenta Poklewski-Koziel, ca și cum ar fi expus oficial punctul de vedere al Kremlinului stalinist – „**nu se poate bate oricine. Vrei să știi părea mea sinceră? V-ați mărit prea mult față de puterile dv. morale... Și, ca să puteți păstra această moștenire extrem de grea, ar trebui să aveți altfel de oameni, și nu-i aveți** (subl. ns.)”¹⁴¹.

De asemenea, I. Joldea Rădulescu a convorbit de-a lungul anilor cu ziaristul T. Pisani, cu Ion Inuleț, în toamna anului 1940, după prăbușirea României Mari, și cu un fost diplomat, al cărui nume nu-l comunică și nici nu cutezăm să-l bănuim, fără riscul de a ne înșela profund. Era tot în toamna anului 1940, iar Bucureștii, din naivitate, se îmbarcase pe aceeași navă cu Germania lui Adolf Hitler, care, aprecia interlocutorul necunoscut și nebănuit, deja ... pierduse războiul¹⁴². O situație în care era preferabil să fi fost extrem de prevăzători, să ne fi ținut – așa cum recomandase, dacă ne amintim, și

¹³⁹ *Ibidem*, f. 121.

¹⁴⁰ *Ibidem*, f. 122.

¹⁴¹ *Ibidem*.

¹⁴² *Ibidem*, f. 126.

Poklewski-Koziel – mult departe. Iar față de Rusia, continua diplomatul în cauză, nimic nu se impunea decât „o prudență fără seamăn..., o atenție încordată asupra tuturor mișcărilor sale, efortări continue pentru a păstra cu ea raporturile cele mai bune cu puțință și, în sfârșit, grija de a rămâne cât mai departe de vreun conflict militar cu Rusia sau de a participa alături de alții, oricine ar fi ei, la un asemenea conflict”. I. Joldea Rădulescu ne asigură că diplomatul ar fi conchis: „**Nu bolșevismul constituie primejdia morală care ne pândește, ci Rusia. Rusia, pur și simplu**”¹⁴³.

*

O concluzie se impune. Și, în prima ordine, trebuie să avem în vedere cu prioritate **momentul** când I. Joldea Rădulescu și-a redactat scrisoarea către Pamfil Șeicaru, din care, tot pe atunci, i-a trimis o copie și inginerului N. Mareș, care, la „procesul” din mai 1946 al echipei lui Ion Antonescu, a înaintat-o autorităților. Fără nici o îndoială, cu scopul de a fi dovedit că el, ca fost demnitar ministerial al mareșalului, ar fi păstrat contacte cu cei care se pronunțaseră împotriva Războiului din Răsărit. Textul lui Joldea Rădulescu, datând din 17 octombrie 1943, intervenea în clipa în care soarta Războiului din Răsărit fusese decisă, astfel că, netăgăduit, expeditorului îi era mai lesne să se pronunțe asupra deznodământului previzibil. Aceasta deși Joldea Rădulescu îl asigura pe destinatar că „sfârșitul războiului este încă departe”. Totuși, aprecia tot Joldea Rădulescu, cel puțin pentru România finalul „**se traduce prin dezastrul nostru sigur; iar din punct de vedere strict politic înseamnă nici mai mult nici mai puțin decât o sinucidere**”. De unde și concluzia finală, neiertătoare, lesne de formulat în octombrie 1943, dar imposibil de admis în 1940-1941. „**Nu trebuia** – a conchis I. Joldea Rădulescu – **să intrăm în război**”¹⁴⁴. Totul era, aparent, cât se poate de clar, deși în judecarea esenței faptelor survenite lipsea – **în chip surprinzător ori, cine știe, pentru că așa impunea demonstrația (?) – un factor determinant: dar dacă războiul era purtat pentru eliberarea unor teritorii românești?! Se impune, în altă ordine, ca declarațiile liderilor politici, militari și diplomatici în forma comunicată de I. Joldea Rădulescu să fie coroborate și cu alte surse. În nici un caz, nu trebuie să rămânem la un singur izvor, scrisoarea examinată din octombrie 1943. Nu putem ignora riscul ca I. Joldea Rădulescu să fi impus **spiritul timpului prezent** (octombrie 1943) declarațiilor generale sau speciale smulse liderilor chestionați în răstimpul 1927-1940. Caz în care se impune să încheiem cum că declarațiile erau frumoase și utile, dar... ireale. Ceea ce schimbă multe, dacă nu**

¹⁴³ Ibidem, f. 127.

¹⁴⁴ Ibidem.

*cumva complet, datele problemei. Nu însă și esențialul, și anume că în epoca modernă ne-a preocupat și trebuie să ne preocupe oricând vecinătatea Rusiei, rolul și locul, destinul factorului rusesc în politica de ansamblu a României eterne. Pe de altă parte, problema nu s-a aflat, mai puțin, în atenția lui Ion Antonescu și a colaboratorilor săi. Din contră, a ocupat un rol predominant în strategia mareșalului, care a ales calea războiului alături de Axă contra URSS și a restului Națiunilor Unite. Din considerente, care, și acelea, trebuie avute în vedere, cum a și fost cazul*¹⁴⁵.

Ajungem, în sfârșit, la concluzia finală: Numai aparent, potrivit relatării lui I. Joldea Rădulescu, mareșalul Antonescu pare să fi ignorat, în politica sa generală ce a condus la războiul României contra Rusiei Sovietice din 1941-1944, semnificația profundă, cu caracter de permanență, a **factorului rus**. Imposibil de admis, fie numai dacă avem în vedere educația și experiența Mareșalului. Dar, sub acest raport, precizările ce s-ar impune sunt ample și numeroase, ele neintrând în tema investigației noastre. Oricum, nu putem ignora precizările pe care Antonescu le-a formulat, în decembrie 1942, la solicitarea jurnalistului italian Lamberto Sorrentini, în sensul că „... *mă gândesc la ziua de mâine a României și la eventualitatea că războiul va fi pierdut. Eu lupt cu Rusia, care este un inamic mortal al țării mele. Jafurile Germaniei le putem îndura, dar sub amenințarea Rusiei putem sucomba [...]* Eu lupt întotdeauna cu Rusia, comunismul Uniunii Sovietice este un mijloc, nu sfârșitul imperialismului rus, care vrea Constantinopolul și poate să ajungă acolo numai traversând sau

---

¹⁴⁵ Vezi, de exemplu, Petre Mihail Mihăilescu, **România în calea imperialismului rus. Rusia, România și Marea Neagră**, București, 1944; general Platon Chirnoagă, **Istoria politică și militară a războiului României contra Rusiei Sovietice. 22 iunie 1941-3 august 1944**, ediția a IV-a, Iași, Editura Fides, 1998. Motivând angajarea României în Războiul din Răsărit pentru eliberarea Basarabiei, Bucovinei de Nord și a Ținutului Herța, la 24 iunie 1941, fiind primit de V. M. Molotov în vizită de rămas bun, Grigore Gafencu, întrebat de liderul diplomației sovietice ce căuta România în tabăra Germaniei, a replicat cu demnitate: „*În ce mă privește, nu pot avea față de evenimentele de azi, pe care istoria le va judeca, decât o atitudine de diplomat, adică de soldat al țării mele. Să-mi fie îngăduit în această calitate să-mi exprim părerea de rău că, prin politica lui urmată în timpul din urmă, guvernul sovietic nu a făcut nimic pentru a împiedica între țările noastre durerosul deznodământ de azi. Prin brutalul ultimatum din anul trecut, prin ocuparea Basarabiei, a Bucovinei și chiar a unei părți din vechea Moldovă, despre care am avut prilejul să vorbesc d-lui Molotov în mai multe rânduri, prin încălcarea teritoriului nostru, prin acele de forță care au intervenit pe Dunăre [...], Uniunea Sovietică a distrus în România orice simțământ de siguranță și de încredere și a stârnit îndreptățita teamă că însăși ființa statului român este în primejdie. Am căutat atunci un sprijin în altă parte [...]* Lovitura cea dintâi, care a zdruncinat temelia unei asemenea Românii, chează de siguranță și de pace, acoperire firească și atât de folositoare a unui hotar întins și însemnat al Rusiei, **a fost dată, din nenorocire de guvernul sovietic. Cele ce se întâmplă azi sunt urmările acestei nenorociri care a dus acum la un război între cele două popoare care niciodată în istorie nu au luptat unul împotriva altuia**” (apud Grigore Gafencu, **Misiune la Moscova. 1940-1941**, București, Editura Univers Enciclopedic, 1995, p. 230-231).

înghițind România [...] Eu nu fac un joc de trișor, ca vecinii mei unguri, visând prăbușirea germanilor și sosirea englezilor eliberatori. Drumul spre Constantinopol nu trece prin Budapesta și ei nu au motive să se teamă de Rusia. Noi avem. Noi știm că dușmanul mortal al României este Rusia lui Petru cel Mare și a Ecaterinei a II-a, cărora Stalin le-a rămas credincios și [pe care], trebuie să recunoaștem, îi continuă genial. Este ursul rus dintotdeauna, care, înveșmântându-se astăzi în comunism, înaintează în numele unei ideal care corupe intelectualitatea și, ascunzându-și colții după o zdreanță roșie, atrage masele de muncitori și țărani. Eu voi arunca în război, spre a-i zăgăzui pe ruși, toate forțele pe care voi izbuti să le înarmez, convins că acesta este supremul bine pentru România: zăgăzuirea rușilor..."¹⁴⁶. Ulterior, în pragul sfârșitului de la 23 august 1944, Mareșalul nu și-a modificat viziunea, nici chiar în momentul alegerii între **război sau pace (respectiv, armistițiu)**. Ne referim la faptul că, în ultima sa întrevedere cu Ion Mihalache, în seara de 22-23 august 1944, când liderul PNT i-a sugerat ca, a doua zi, să meargă la Palat, să discute cu regele Mihai I, admitând să semneze el armistițiul, Ion Antonescu a etalat unul dintre **factorii esențiali** care contraziceau toate calculele avansate de preopinental său. Dar este preferabil să reținem din faimoasele **Însemnări din celulă**, așternute de Antonescu în ceasurile imediat următoare arestării sale în după-amiaza de 23 august 1944, un pasaj exemplar în demonstrația noastră: „**Vecinătatea Rusiei, reaua ei credință față de Finlanda, Țările Baltice și Polonia, experiența tragică făcută de alții, care au căzut sub jugul Rusiei, crezându-i pe cuvânt, mă dispensează să mai insist**”¹⁴⁷ – a punctat șeful statului român ca răspuns la sugestia lui I. Mihalache de-a se încrede, o dată mai mult, în **asigurările și propunerile Moscovei pentru un armistițiu direct URSS – România ale Moscovei**, încurajate în epocă, cum se știe, de către anglo-americani. Să ne fie îngăduit, în context, să apreciem că, în fundamentul ei, problema, atunci, ca și în trecut ori ca acum, era în vizor. În fond, problema atitudinii României față de asigurările Marelui Aliat de la Răsărit **s-a pus oricând în timpurile moderne. Încheierea nu poate fi decât una singură: Netăgăduit, ÎNCREDEREA și GARANȚIA BUNELOR INTENȚII constituie prioritatea absolută care a fost, este și rămâne pe agenda raporturilor româno-ruse. Iar aceasta, fără îndoială, după tot ceea ce experiențele veacurilor precedente au clădit și năruit, precum doar în pagini de baladă, cu atâta sânguință!**

Poate să apară cât se poate de straniu, dar Mareșalul Antonescu a intuit evoluția evenimentelor. În anume privințe, cu o precizie de-a dreptul șocantă. Astfel, pentru a rămâne în contextul precizat, Antonescu, răspunzând ziaristului

¹⁴⁶ Cf. Gh. Buzatu, coordonator, **Mareșalul Antonescu la judecata istoriei**, București, Editura Mica Valahie, 2002, p. 378-379. Textul integral al interviului a fost editat de istoricul Mihai Pelin (cf. *Independent*, București, 15 mai 2001, p. 5).

¹⁴⁷ *Ibidem*, p. 291.

italian deja menționat Lamberti Sorrentino la 26 ianuarie 1943, deci într-un moment decisiv și fatal pentru soarta marii conflagrații din 1939-1945 (finalul bătăliei de la Stalingrad), i-a dezvăluit, la insistențele acestuia, în ce consta – față de posibilitatea ratării victoriei – încrederea sa în destinul țării și al poporului român, cu alte cuvinte care rămânea marele său secret? Vom prefera, se înțelege, să reținem din interviul acordat italianului și apărut cu o întârziere de 40 de ani:

„Spre a îndulci afectarea, relatea italianul, am întrebat [pe Mareșal]:

- Și dacă, totuși, pierdeți războiul?

- La timpul potrivit, imensul sacrificiu al celor căzuți astăzi va salva tot ce se poate salva din România de mâine.

- Mă scuzați, domnule Mareșal, nu înțeleg.

- Am informații secrete despre comuniștii români emigrați la școala de la Moscova. Sunt subjuogați de o nebună, Ana Pauker, care și-a vândut sufletul lui Stalin și le impune compatrioților să vorbească rusește, chiar și între ei, susținând că limba română e un amestec bastard de dialecte, de înlocuit imediat cu aceea sublimă a lui Tolstoi. Pierzând noi războiul, acei emigranți îndoctrinați și fanatici își vor asuma puterea pentru a impune, cu riguroasele sisteme ale marxismului, slavizarea, mai mult, rusificarea României.

Absorbit de gânduri, sprijinindu-și bărbia cu mâna dreaptă, tăcea. Am îndrăznit să curm tăcerea aceea:

- Și atunci?

S-a ridicat, s-a plimbat în jurul mesei, a revenit aproape de mine, privindu-mă drept în ochi, și mi-a spus, scandând cuvintele:

- Și atunci, amintirea părinților morți acum, luptând în numele României române, va fi aceea care îi va obliga pe fii, fie ei și comuniști, să se păstreze români și să vorbească românește și să rămână, cu fruntea sus, descendenți ai coloniștilor lui Traian: latini, nu slavi.

Acesta este secretul dvs., domnule Mareșal?

- Dacă vreți, e secretul meu. Vă propuneți să scrieți despre întâlnirea noastră?

- Nu pot să n-o fac. Dacă se va afla că am vorbit – am privit spre ceas – două ore cu Mareșalul Antonescu, și aş refuza să scriu despre asta, aş rămâne șomer. Aveți încredere, voi scrie numai ceea ce nu va displace...¹⁴⁸

Cuvintele Mareșalului Antonescu, din perspectiva evoluției postbelice a României, se impun atenției istoricilor avizați.

***

După cum s-a consemnat, Mihai Eminescu, Nicolae Iorga și Pamfil

¹⁴⁸ Cf. *Independent*, București, 15 mai 2001, p. 5.

Șeicaru, cei trei titani ai presei noastre politice, s-au pronunțat constant și fără rezerve în privința **rolului factorului rusesc ori sovietic** asupra orientării de ansamblu ale Țărilor Române și, ulterior, ale României în relațiile internaționale.

Nu excludem posibilitatea ca I. Joldea Rădulescu să fi impus **spiritul timpului prezent** (octombrie 1943) declarațiilor generale sau speciale smulse liderilor chestionați în răstimpul 1927-1940. Caz în care se impune să încheiem noi cum că declarațiile **erau frumoase și utile, dar... ne-reale. Ceea ce schimbă multe, dacă nu cumva complet, datele problemei. Nu însă și esențialul, și anume că în epoca modernă ne-a preocupat și trebuie să ne preocupe oricând vecinătatea Rusiei, rolul și locul, destinul factorului rusesc**¹⁴⁹ *în politica de ansamblu a României eterne.* Pe de altă parte, problema nu s-a aflat, mai puțin, în atenția lui Ion Antonescu și a colaboratorilor săi. Din contră, a ocupat un rol predominant în strategia Mareșalului, care a ales calea războiului alături de *Axă* contra URSS și a restului Națiunilor Unite. Din considerente, care, și acelea, trebuie avute în vedere, cum a și fost cazul¹⁵⁰.

*

Pentru a încheia, se impune a sintetiza: a devenit o realitate istorică indiscutabilă, stabilită cu precizie și recunoscută în consecință, în temeiul cercetărilor savanților de pretutindeni și de oricând, atestă că românii, rezultat al unei evoluții de două ori milenare, beneficiază de un avantaj de care au dispun mai puține popoare ca rod al prezenței lor în istorie – persistența lor, neconținută și în ciuda tuturor vicisitudinilor, în însăși vatra lor strămoșească. A fost și a rămas un fapt remarcabil, care și-a pus amprenta asupra devenirii și împlinirii noastre ca unul dintre popoarele fondatoare ale bătrânului continent, determinându-i comportamentul și caracterul, calitățile și defectele, ca să nu mai vorbim că și-a legat profund soarta de aceste meleaguri, pe care, stăpânindu-le și influențându-le, și-a asumat, natural, riscul unor influențe defel nesemnificative. De altfel, cum este bine cunoscut, creația populară, de cea mai înaltă calitate literară și valoare istorică, vorbind obsesiv despre „**codrul frate cu românul**”, surprindea tocmai o atare realitate, căreia ulterior unul dintre maeștrii filosofiei moderne, l-am numit pe **Petre Țuțea**, avea să-i dea noi valențe atunci când a opinat că **istoria noastră reprezintă, în primul rând, geografie.** În context, trebuie să reținem că, cu mai multe secole înainte,

---

¹⁴⁹ Cristian Sandache, **Europa dictaturilor și originile războiului româno-sovietic**, București, Editura Militară, 2007, p. 137/360.

¹⁵⁰ Cf. Petre Mihail Mihăilescu, **România în calea imperialismului rus, passim.**

cronicarul **Grigore Ureche** îi plasase în chip justificat pe români ca situându-se – prin tot ceea ce au fost și, adăugăm noi, în perspectiva desfășurărilor ce aveau să urmeze până la acest început de veac și de mileniu – „**în calea tuturor răutăților**”...

Este semnificativ că, mai cu seamă în cursul veacului trecut, conflictele locale sau generale (cele două conflagrații mondiale sau „războiul rece”), care n-au ocolit România, au pus și repus în discuție, adeseori până la exagerare rolul factorului geopolitic în determinarea evoluției unei zone și, cu atât mai lesne, a istoriei unor popoare, în speță a românilor. N-a fost întâmplător că, în intervenția susținută în fața Congresului Internațional de Științe Istorice de la Zürich (1938), **N. Iorga**, neîntrecutul nostru polihistor și unul dintre cei mai mari ai lumii, a surprins **rostul permanențelor** identificate în cei trei factori determinanți ai trecutului nostru – **națiunea** (*rasa*, în accepțiunea savantului), **ideia** și **pământul**. „*Este incontestabil ... – a relevat strălucitul istoric – că... mediul natural făurește, încet, dar neîncetat rasa, prin multele lui influențe, de care nimeni nu poate scăpa și prin ceea ce, pătrunzând în fiecare moment în suflete, ajunge să transforme și înfățișarea fizică a omului. Creatori ai semințiilor umane, pe care continuă să le modeleze cu drag, pământul și cerul dau încetul cu încetul un alt aspect exterior, acoperind același fond moral, ființei omenеști*”.

Cazul evoluției ulterioare a României, în prima etapă a conflagrației din 1939-1945, a fost într-un totuș elocvent și acesta a fost, desigur motivul pentru care problema s-a instalat deopotrivă în atenția specialiștilor și a opiniei publice, astfel că dezbaterile continuă. În anii 1940-1942, profesorii **Simion Mehedinți**, **I. Simionescu**, **Gh. I. Brătianu**, **I. Conea** sau **Horia I. Ursu** au investigat și dezvăluit resorturile poziției României la **frontiera orientală a Europei**. Sub acest aspect, în 1941, profesorul **Horia I. Ursu**, în sinteza ***Bastionul de răsărit al Europei: Poporul Român***, a evidențiat cum „*configurația geografică a ținutului mărginit de trei fluvii europene – Dunărea, Nistrul și Tisa –, ținut de organică întruchipare geopolitică, având în mijlocul său fortăreața naturală a platoului transilvănean, a determinat dezvoltarea unui popor ale căror origini se pierd în negurile îndepărtate ale istoriei, dar a cărei existență a devenit o permanență a acestor meleaguri*”.

East-Central Europe (1919-1939): A Case Study Summary

A synthesis based on a rich literature and information from published and inedited documents, enshrined fundamental issues on developments Poland, Czechoslovakia, Hungary and Romania during the years 1919-1939. Most interesting in context, there are pages on the so-called „geopolitical curse” that

has worked in the interwar era in the countries of this area, especially in the cases of Poland and Romania, due to which negotiated the famous Hitler-Stalin Pact of 23rd August 1939, which led directly to the outbreak of the Second World War. Relative to Romania, the study surprised how, in the fatal year 1939, that stigma has on the development of East-Central Europe, and in context, and Romania. We can talk without reluctance, the decisive intervention of a suspected factor, but hardly credible in the fact of a genuine curse - that's geopolitical position. Recent discoveries have confirmed once more - if more was needed? - the validity of saying Emil Cioran's in that route Romanians significant history of, first, geography. Mihail Eminescu, Nicolae Iorga and Pamfil Șeicaru, the three titans of our political media have not ignored - the angles and different - the role and place of Russian factor on the overall orientation of Romania's international relations. Without any exaggeration, but their opinions in this regard (particularly on the fact that „Romania would be located too close to Russia and too far from God”) and were content to remain an invaluable reference treasury. It is significantly, especially during the past century, local conflicts or general (the Two World Wars of 1914-1918 and 1939-1945 or the so-called „Cold War” of 1945-1989), who devious Central-Eastern Europe, including Romania, and had reinstated in question, often to stretch the geopolitical factor in determining the evolution of a zone and, even more easily, the history of peoples, in the case of Romanians. It was fortuitous that the intervention supported at the International Congress of Historical Sciences at Zurich (1938), Nicolae Iorga surprised the places of the “permanencies” in history, and, in context, and he identified three key factors that influenced decisively the past: the Nation (race, for the scientist), the Idea and the Earth.

MĂSURI DISCIPLINARE ÎN ȘCOALA NORMALĂ „ȘTEFAN CEL MARE” DIN BACĂU ÎNTRE ANII 1934-1946

Mihai Murariu

Înființată în anul 1919, Școala Normală de Băieți „Ștefan cel Mare” din Bacău a devenit repede cunoscută în peisajul învățământului pedagogic, pregătind numeroși învățători care au făcut cinste școlii românești. Unii elevi, continuându-și studiile în învățământul superior, au devenit oameni de știință, actori, profesori etc.

Oricât de captivant ar fi, prezentul devine treptat, și el, trecut. Astfel încât, pășind astăzi pragul Colegiului Național Pedagogic „Ștefan cel Mare”, nu putem ignora aspecte ale trecutului său.

Optând pentru tema anunțată de titlu, nu intenționăm să sugerăm preponderența indisciplinei în perioada menționată. Ci să cunoaștem mai în profunzime climatul de atunci al acestei școli. Să adăugăm, la aprecierile atestate inclusiv la nivel național de procesele verbale ale vremii, și detalii despre starea disciplinară a tinerilor, despre măsurile ce conduceau la respectarea regulilor. Implicit, observarea acestui aspect ne dezvăluie inerente asemănări și deosebiri, în timp, între generația acelor ani și aceea a tinerilor ce frecventează azi același așezământ. Între abaterile cu toleranță zero din acele vremi și abaterile cu toleranță zero din zilele noastre.

Referindu-ne, după cum indică titlul articolului, la disciplina elevilor de altădată ai acestei școli, vom remarca și de această dată¹ rigoarea cu care, în contextul unui învățământ de calitate, erau impuse și apoi asumate regulile de conduită.

Perioada la care ne raportăm este densă în evenimente perturbatoare ale firului normal de funcționare a unei unități de învățământ. Instalarea, în iunie 1941, a armatei germane în localul școlii, evacuarea acestuia în trei rânduri, mobilizarea pe front a profesorilor, seceta din 1946 urmată de foametea din 1947, sunt doar câteva dintre seismele care au zguduit nu numai instituția la care ne referim, nu doar sistemul căruia îi aparținea, ci întreaga societate. Le amintim pentru ca rigoarea, obligativitatea respectării regulilor să nu fie privită astăzi ca excesivă, absurdă, ca o dovadă de cruzime. Ci ca o severitate, o exigență oportună, desigur, nu fără legătură și cu anumite mentalități ale timpului.

Înainte de a vorbi despre sancțiunile atrase de abateri ale elevilor de la disciplină, vom menționa că nu am întâlnit, în dosarele de arhivă, „regulamentul interior” amintit în documentele privind sancționările. Înțelegem din context că, pe

---

¹ Mihai Murariu, **Aspecte ale predării limbii franceze la Școala Normală de Băieți „Ștefan cel Mare” din Bacău în jurul anului 1940**, în *Zargidava, revistă de istorie*, Bacău, nr. VII, 2008, p. 254 - 257.

lângă cerințe existente și în prezent în orice instituție școlară (perseverența în studiu, frecventarea cursurilor și celorlalte activități, punctualitate, comportare cuviincioasă), școala impunea și **interdicții** - înregistrate într-un proces - verbal din 15 martie 1938 ² transmițând un Ordin al Ministerului Educației Naționale vizând inclusiv timpul liber al elevilor. Cazați la cămin, elevii aveau permisiunea de a merge în oraș numai însoțiți de părinți, numai cu bilet de voie semnat de director; erau învoiți să iasă în oraș o dată la doua duminici. Libertatea de a ieși în fiecare duminică era acordată, ca recompensă, doar celor cu note bune. Totuși, chiar duminicile și sărbătorile, elevilor le era total interzisă plimbarea prin centrul orașului și în Parcul Gherăiești. La teatru și cinematograful, tinerii puteau merge numai în grup, sub supravegherea unui pedagog, numai la piesele și filmele considerate instructive.

Printre abaterile de la regulile de disciplină (comparativ, mult mai puțin tolerante decât cele de astăzi), documentele de arhivă consemnează, respectiv: absențele de la cursuri (între 3 ore și două săptămâni); plecarea fără învoire din internat; întârzierea după ora prevăzută în biletul de voie; atitudinea ireverențioasă față de profesori, pedagog, medic, portar; agresarea unui coleg; comportarea „necuviincioasă” față de elevele Școlii Normale de Fete³ cărora li s-au „împărțit bilețele”; încălcarea interdicției de a se plimba în Parcul Gherăiești, de a merge individual la cinematograful, fumatul (în incinta școlii dar și în afara ei); jocul de cărți; aducerea de vin în internat; cântarea de cântece interzise.

Sancțiunile aplicate pentru astfel de abateri sunt foarte severe. Ele *se înscriu în foaia matricolă* și se aduc la cunoștința părinților.

Cea mai drastică dintre măsuri, *eliminarea definitivă*, cu drept de înscriere într-o altă Școală Normală din țară, se aplică, respectiv, elevilor: după încălcarea repetată a disciplinei, în ciuda avertismentelor; după falsificarea semnăturii directorului pe un bilet de voie; pentru părăsirea repetată a școlii și fumat în dormitoare și Școala de Aplicație; pentru absentarea de la cursuri în scopul de a asista la reprezentația teatrală „Vasilache”; pentru a se fi plimbat în Parcul Gherăiești; pentru a fi „împărțit bilețele” elevelor de la Școala Normală de Fete; pentru a se fi îmbătat la cârciuma „Grănicerul” din Bacău.

Urmează, ca sancțiune, eliminarea temporară.

Pe *două luni*, ea este aplicată pentru: jocul de cărți (în două rânduri); cântarea de cântece interzise.

Pe timp de *o lună*, elevii sunt eliminați pentru: absentarea unei nopți din internat; atitudine recalcitrantă față de pedagogi; refuz de participare la serbarea datinilor; plecarea repetată acasă; comportare necuviincioasă față de medicul școlii;

---

² Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Bacău, **Fond Școala Pedagogică din Bacău**, Dosar nr. 4/ 1934, p. 160.

³ După cum se știe, Școala Normală de Fete „Domnița Elena” a fuzionat în anul 1956 cu Școala Normală de Băieți „Ștefan cel Mare”.

absentarea a 3 ore de curs și și prezența la cârciuma „Ursu”; încercare de „grevă” și atitudine ireverențioasă față de un profesor.

Pe *trei săptămâni*, eliminarea se aplică pentru părăsirea fără învoire a școlii și absentarea, timp de mai multe zile, de la cursuri.

Eliminarea pe *două săptămâni* are drept cauze: fumatul; plecarea în oraș fără învoire; întârzierea în oraș cu cinci ore peste învoire.

Eliminarea pe *o săptămână* și scăderea notei la purtare la nota 5 se aplică pentru: plecarea acasă fără învoire; fumat; absentarea a trei ore de la cursuri; părăsirea internatului timp de o zi.

Printre măsurile disciplinare aplicate, documentele notează și: eliminarea, la 15 iunie, din examenul final (pentru părăsirea fără permisiune a internatului și revenirea la ora 23), cu dreptul de a se prezenta la acest examen în luna septembrie; consemnarea în cămin, timp de două săptămâni, a unei întregi clase, pentru atitudine ireverențioasă față de un profesor.

Un alt aspect asupra căruia ne vom opri este acela al implicării tuturor factorilor educaționali la observarea respectării disciplinei. După cum este consemnat în procesul verbal din 15 martie 1938⁴, elevii sunt supravegheați „de către toți profesorii și pedagogii”. Într-adevăr, remarcăm că biletele de voie poartă semnătura directorului, că însoțirea la teatru sau cinematograf a grupului de elevi revine pedagogului, că acesta din urmă merge în căutarea elevilor dispăruți (evadați, de fapt, acasă), că elevii surprinși la cârciumă sunt descoperiți când de pedagog, când de „subdirector”, și că decizia asupra sancțiunilor este luată de „Conferință” (Consiliul profesoral) la propunerea unuia dintre membrii săi (dirigintele sau un alt profesor).

Parcurgând astăzi aceste documente, putem găsi exagerată exigența conținută în unele interdicții. Ele fac totuși parte integrantă dintr-un regulament în care, cu siguranță, exista și un capitol de drepturi și îndatoriri. Remarcăm faptul că elevii erau la curent cu măsurile adoptate în caz de încălcare a regulilor. O dovedește menționarea avertismentelor precedând sancțiunile. Nu putem, desigur, ignora responsabilitatea școlii în asigurarea securității elevilor pe perioada prezenței lor atât în incinta spațiului școlar, cât și în cadrul ieșirilor organizate de factorii educativi. Comunicarea curentă școală - familie, așa cum rezultă ea din documente, contribuie la responsabilizarea tinerilor. A celor sancționați, dar și a unor eventuali colegi tentați să ignore regulile de disciplină asumate. Observăm totodată, în măsurile aplicate, și pecetea anumitor mentalități ale vremii. Detaliul bilețelului înmânate fetelor de elevii acestei școli (care nu era încă mixtă) ar fi astăzi mai curând de natură să înduioșeze, decât să fie incriminat...

Transcriem, în anexe de mai jos, fragmente din unele procese verbale încheiate în perioada 1934-1946 (când astfel de informații se găsesc mai des în

⁴ D.J.A.N. Bacău, **Fond Școala Pedagogică din Bacău**, Dosar 4/ 1934, p. 60.

documentele de arhivă), respectând, în general, ortografia și punctuația lor.

* * *

20 aprilie 1934. „În ziua de 19 aprilie a.c. Honda Petru și Bejenaru Mircea au absentat de la orele de Pedagogie și Agronomie 2-5 după masă și s-au ascuns în dormitor unde au intrat deschizând ușa cu chei false, apoi încuind ușa, au fost găsiți dormind. În ziua de 20 aprilie au plecat în oraș după ce au luat masa împreună cu elevul Bibire, care s-a înapoiat, iar Honda și Bejenaru și Dediu au fost găsiți de d. subdirector Vartolomeu la crâșma «Ursu». Pentru aceste abateri, Conferința hotărăște:

a. Eliminarea elevilor Honda P. și Bejenaru Mircea și Dediu Vasile din clasa VII pe timp de una lună, cu începere de la 20 aprilie.

b. Eliminarea elevului Bibire pe timp de o săptămână. Pedepsa va fi comunicată părinților și elevilor școlai.

Director N. Popovici”⁵.

22 aprilie 1934. „Constatând că elevii Istrate Gh. și Radu Teodor din cl. VI au plecat din internat fără voie în oraș în ziua de 21 aprilie a.c., se eliminează din școală pe timp de o săptămână”⁶.

2 mai 1934. „Elevul Boiculesii Isidor, cl. VII-a, se eliminează până la finele anului școlar pentru că în ziua de 1 Maiu 1934 s-a dus în Parcul Gherăiești, știind că elevii nu au voie să meargă, unde s-a purtat necuviincios față de elevele Școlii Normale, împărțindu-le «bilețele»”.

Șase elevi ai Școlii Normale, „fiind trimiși acasă să-și aducă taxele pentru școală, au umblat hoinărind prin oraș două zile, iar în ziua de 1 Maiu 1934 s-au dus în Parcul Gherăiești, unde era interzis, se elimină pe timp de 2 săptămâni, cu începere de la 2 Maiu, până la 16 Maiu”.

Tot în ziua aceea au fost eliminați din școală elevii „Dimitriu Gh. Constantin cl. VII-a, Jawarschi Leopold cl. V, Bujor Alex. cl. VI, Gheorghiu Gh. cl. VI, și Mărășteanu Alex. cl. VI pentru absențe nemotivate de la 15 aprilie 1934 până la 2 maiu inclusiv”⁷.

18 octombrie 1934. Patru elevi, „toți din cl. VII-a, în ziua de 16 oct. 1934, părăsind internatul fără voie, luând parte la cinematograful până la ora 1 și jumătate, au călcat dispozițiile Regulamentului Interior (...). Consiliul Profesoral în unanimitate hotărăște pedepsirea lor cu excluderea din școală până la 10 Decembrie

⁵ Idem, Dosar nr. 6/ 1929 - 1934, fila 97 verso.

⁶ Idem, p. 98.

⁷ Idem, f. 98 v.- 99.

(două luni), cu începere de astăzi 18 octombrie 1934”⁸.

14 noiembrie 1934. „Elevul Faraoanu Victor, cl. VI, plecând în oraș fără voie, a fost eliminat pe 2 (două) săptămâni cu începere de la 4 Noemb. a.c. până la 18 Noemb. a.c.

Elevul Palade Constantin, cl. VII, bătând pe colegul său, Mărășteanu Luigi, cl. VII, a fost eliminat pe 2 săptămâni de azi 14 Noemb. a.c. până la 28 Noemb. a.c.”⁹.

15 iunie 1936. În noaptea de 14 iunie 1936 un număr de 6 elevi din clasele III și VII „au părăsit internatul fără permisiune, înapoiindu-se la orele 11 noaptea, unde fiind opriți de omul de serviciu au pătruns forțat în internat. Se pedepsesc cu eliminarea din examenul anual, cu dreptul de a trece examenul în Septembrie 1936, la obiectele la cari n-au trecut examenul anual în Iunie 1936. Pedepsa se va trece în foaia matricolă a elevilor și se va anunța în scris părinților”¹⁰.

15 martie 1938. Proces-verbal. „Subsemnații, profesori ai Școalei Normale de Băieți din Bacău, întrunindu-ne în Conferință azi 15 Martie ora 16 pentru a lua cunoștință de ordinul M. E. N. (Ministerului Educației Naționale - n.a.) No. 33933 din 1938, am luat următoarele măsuri disciplinare în ce privește purtarea elevilor în afară de școală:

1. Învoirile în oraș în timpul săptămânii nu se vor face decât numai în tovărășia părinților și atunci cu bilete iscălite de D-l director.

2. Învoirile generale nu se vor face decât odată la două duminici, și în fiecare duminică numai la acei elevi care au note bune.

3. Elevii n'au voie la teatru și cinematograf decât în grup, sub supravegherea unui pedagog și numai la piesele și filmele instructive.

4. Controlul și supravegherea elevilor se va face de către toți profesorii și pedagogii, oricând s'ar ivi cazul.

5. Orice pedeapsă se va aduce imediat la cunoștința părinților.

6. Consiliul Profesorat opinează ca să fie interzisă cu totul plimbarea elevilor prin centrul orașului, chiar duminicile și sărbătorile.

Drept care am încheiat prezentul proces-verbal”.

Director,

N. Corivan

Profesori, (zece semnături)¹¹.

⁸ Idem, Dosar nr. 4/ 1934, p. 44.

⁹ Idem, p. 46.

¹⁰ Idem, p. 79.

¹¹ Idem, p. 160.

10 februarie 1939. Prin proces-verbal, Conferința a hotărât:

1. „Eliminarea elevului Băsu Gh. cl. VIII pe timp de o lună pentru încercare de grevă și atitudine nerespectuoasă și nesupunere față de d-l prof. Marcu. Restul clasei VIII se consemnează 2 săpt.

2. Eliminarea definitivă până la finele anului din Șc. Normală Bacău a elevului Puiu Carol cl. V A pt. părăsirea internatului în repetate rânduri, sustragere de la cursuri, nerespectarea ordinilor date în internat, cu toate avertismentele date de Direcție”¹².

14 decembrie 1939. Profesorii întruniți în Conferință au sancționat opt elevi, între care:

- „Platon Vasile cl. VII-a se elimină definitiv din școala noastră cu drept de a se înscrie la altă Școală Normală din țară pt. următoarele motive: În seara zilei de 22 Noembrie a.c. s-a îmbătat la cârciuma «Grănicerul» din Bacău, unde a fost găsit de pedagogul Puiu Popa de la Liceul de Băieți din localitate. Acesta e al treilea caz când elevul Platon V-le face astfel de fapte. În altă seară s-a îmbătat cu elevul Pascaru din cl. VII-a și au provocat scandal cu un țăran, cu care au convenit apoi să-i dea bani pentru a nu-i reclama (...).

- Cernat Ioan cl. VI A se elimină pe o lună pentru că a plecat în oraș învoit numai până la ora 16 și nu s-a întors decât a doua zi la ora 9 dim.

- Elevul Galer Eugen din cl. VI A se elimină pe o lună pt. că a adus vin și a băut în internat. Este nedisciplinat și recalcitrant față de pedagogi și elevii cl. VII-a.

- Popa Neculai cl. VI A se elimină pe o lună pentru lipsă nemotivată din școală și refuz de a da concurs la serbarea datinilor.

- Uncescu Corneliu, cl. VI A se elimină pe 15 zile pt. întârziere în oraș cu 5 ore peste învoire și purtare necuviincioasă față de pedagogi.

- Mândru Traian cl. VI A se elimină pe 15 zile pt. că a plecat fără voie în oraș¹³.

27 ianuarie 1940. „Elevul Vasilovici din cl. III se elimină din școală pe timp de o lună pentru că a plecat fără voie de mai multe ori din internat acasă, trebuind să fie adus de pedagog, care a fost trimis să dea de urma lui”¹⁴.

2 martie 1940. „Luându-se în discuție cazul elevilor Marcu Gh. și Șeremet Alex. din clasa VII-a care au săvârșit nenumărate abateri de la Regulamentul școlar de la începutul anului și până în ziua de azi, cu toate admonestările și alte pedepse aplicate, Conferința hotărăște eliminarea definitivă a acestor doi elevi din școala

---

¹² Idem, p. 195.

¹³ Idem, p. 261 - 263.

¹⁴ Idem, Dosar nr. 4 / 1934, p. 265.

noastră, cu dreptul de a se înscrie la altă Școală Normală din țară”¹⁵.

27 ianuarie 1940. „Elevul Vasilovici din cl. III-a se elimină din școală pe timp de o lună pentru că a plecat fără voe de la mai multe ore din internat acasă, trebuind să fie adus de pedagog, care a fost trimis să dea de urma lui”¹⁶.

25 februarie 1941. „Conferința profesorală decide ca elevii Condrea și Barbu să fie eliminați pentru 2 (două) luni, întrucât au fost prinși jucând cărți de două ori”¹⁷.

14 martie 1941. „La clasa VII-a se elimină pe timp de una lună elevul [arălungă Ion pentru purtare obraznică față de d-l profesor de lucru manual. Tot la clasa VII-a se elimină, cu unanimitate, pentru 2 (două) luni, următorii elevi pentru că au cântat cântece nepermise: Constantinescu Alex., Degis Carol, Dumitriu Alex. și Moisei Gheorghe”¹⁸.

3.XII.1941. „Directorul școlii aduce la cunoștința Conferinței profesorale că elevul Băisan Ion, cl. V-a, a falsificat semnătura directorului școlii pe un bilet de voie și s-a folosit de el, plecând acasă pentru trei zile. Conferința profesorală, la propunerea d-lui prof. Dumitru Alistar, decide eliminarea definitivă din școala noastră a numitului elev, cu dreptul de a se înscrie în anul viitor la altă școală.

Directorul școlii aduce la cunoștința Conferinței profesorale că elevul Matache Neculai din clasa I-a a plecat acasă fără învoire. Conferința profesorală, la propunerea d-lui prof. Roman Hotnog, a hotărât să i se aplice numitului elev pedeapsa eliminării din școală pe timp de una săptămână și scăderea notei la purtare la cinci”¹⁹.

14 octombrie 1942. „D-l director aduce la cunoștința Conferinței profesorale că elevul Rugină Gheorghe din clasa a VIII-a a părăsit școala fără învoirea nimănui, lipsind de la cursuri și din școală mai multe zile în șir. Conferința profesorală, cu unanimitate, hotărăște ca acest elev să fie eliminat din școală pe timp de trei săptămâni, începând cu ziua de 14 oct. 1942”²⁰.

16. XII. 1942. „(...) Preia conducerea ședinței Directorul școlii. D-sa aduce la cunoștința Conferinței cazul elevului Tănăsescu Gh. din cl. IV-a, care, pe lângă

¹⁵ Idem, Dosar nr. 4/ 1934, p. 266.

¹⁶ Idem, Dosar nr. 4/ 1934, p. 265.

¹⁷ Idem, Dosar nr. 5/ 1940, f. 13 v.

¹⁸ Idem, Dosar nr. 5/ 1940, f. 14.

¹⁹ Idem, Dosar nr. 5/ 1940, f. 21.

²⁰ Idem, Dosar nr. 5/ 1940, f. 33 v.

că fuge regulat, a fost prins fumând în repetate rânduri, prin dormitoare, școala de aplicație etc. Nici un fel de admonestare nu a fost de folos. D-l prof. Gh. Chiricuță, dirigintele clasei, declară că elevul este un element rău, care strică pe ceilalți elevi. Face propunerea ca numitul elev să fie eliminat pentru totdeauna din această școală, dar cu dreptul de a se înscrie la altă școală normală în aceeași clasă. Această propunere a fost primită de toți cei prezenți”²¹.

23. I. 1943. „D-l Director aduce la cunoștința Conferinței profesorale că în seara zilei de 22 Ianuarie 1943, orele 10, apoi cam pe la orele 11,30, făcându-se un control prin dormitoare din partea d-lui prof. V. Morariu, care îndeplinește la școală funcția de subdirector, s-a constatat lipsa elevilor Bădiță Alex. cl. VII-a, Pantine Mihai cl. VII-a, și Tofan Ioan, cl. VI-a. Azi dimineață, luându-se declarație primilor doi - ultimului nu i s-a putut lua declarație, deoarece nici nu se află în școală - aceștia au declarat că au fugit din școală pentru a asista la reprezentația teatrală «Vasilache» și că au fost toți trei împreună, deși știau că dacă vor fi prinși, vor fi eliminați pentru totdeauna din școală.

D-l prof. Vasile Morariu, în calitate de subdirector și diriginte la cl. VII-a propune ca toți acești trei elevi amintiți mai sus, să fie eliminați pentru totdeauna din această școală, cu dreptul de a se înscrie în acest an școlar la altă școală normală. Propunerea d-lui prof. V. Morariu a fost primită de toți domnii profesori”²².

4 martie 1944. „D-l slt. Tiron Al., comand. comp. II-a, raportează Conferinței că în ziua de 1 Martie, făcând inspecție prin clase, a găsit fum de tutun în clasa VI-a. Cercetând, au recunoscut că au fumat în clasă următorii elevi: Capătă Ioan, Tiron Aurel și Tutoveanu Constantin, toți din clasa VI-a. Conferința hotărăște, la propunerea d-lui director, scăderea notei la purtare pe trimestrul II la 5 și consemnarea în internat până la sfârșitul anului”²³.

22 iunie 1945. „Se aduce la cunoștință cazul elevului Simion Ioan, cl. VI-a, care a fost prins fumând. Conferința hotărăște eliminarea elevului pe timp de o săptămână și scăderea notei la purtare la 6”²⁴.

12 martie 1946. „(...) În continuare Conferința ia în discuție cazul elevului Curpănașu Gheorghe din clasa a III-a care a fost văzut fumând în oraș, pentru care fapt îl elimină din școală pe timp de două săptămâni. Elevul Tiron Aurel din clasa a VIII-a a fost eliminat pe timp de una lună, începând cu data de astăzi, pentru faptul

---

²¹ Idem, Dosar nr. 5/ 1940, f. 41.

²² Idem, Dosar nr. 5/ 1940, f. 41 v.

²³ Idem, Dosar nr. 5/ 1940, f. 49 v.

²⁴ Idem, Dosar nr. 5/ 1940, f. 55.

că a avut purtare necuviincioasă față de d-l Dr. Gheorghe Alexandrescu, medicul școlii”²⁵.

28.III.1946. „Subsemnații, membri ai Corpului didactic de la Școala Normală de Băieți Bacău, ne-am întrunit astăzi, orele 12, la sala de conferințe, pentru a se discuta cazul elevului Moldoveanu Aurel, VIII, care a fugit acasă fără învoire în ziua de 16.III. a.c., până în ziua de 21.III. a.c., în total 5 zile.

Conferința profesorală hotărăște îndepărtarea elevului din școala noastră, cu dreptul de a se înscrie la altă școală în anul acesta, cu aplic. sist. «Beranger»”²⁶.

* * *

În încheiere, vom transforma privilegiul de a fi răsfoit pagini din viața acestei școli într-un dar oferit cititorului: copia a două fragmente din documentele parcurse, fragmente care poartă pecetea vremii, inclusiv prin consemnarea lor cu penița...

**Mesures disciplinaires adoptées entre 1934-1946,
à l' École Normale „Ștefan cel Mare” de Bacău
Résumé**

Documents d’archives à l’appui, l’auteur y recueille des données sur les mesures disciplinaires prévues, entre 1934-1946, pour les écarts de conduite des élèves.

On y conclut sur la rigueur de l’école en matière de discipline aussi: des sanctions sévères, telle l’élimination définitive ou temporaire, étaient décidées pour des écarts de conduite qui ne sont pas des plus graves de nos jours...

---

²⁵ Idem, Dosar nr. 5/ 1940, f. 63.

²⁶ Idem, Dosar nr. 5/ 1940, f. 64 v.

Proces-verbal

Nr. 47 din 15 Iunie 1936

Subsemnatul direct al Școlii normale de băieți din Bacău, constatănd că în noaptea de 14 Iunie 1936, următorii elevi: Olteanu P. cl. III, Popescu P. cl. III, Rusea Cost. cl. VII, Groapa Eli. cl. III, Kaniol Edwin cl. III și Volmer Laurențiu din cl. III, au părăsit interniatul fără permisiune, înapoiindu-se la orele 11 noaptea, unde fiind opriți de omul de serviciu, au găsit portat în interniat. Se pedepsește cu eliminarea din examenul anual, cu dreptul a face examenul în septembrie 1936, la obiectele la care n-au trecut examenul anual în Iunie 1936.

Pedeapsa se va face în fața matricolă a elevilor și se va anunța în scris părinților lor.

Oprește care am încheiat prezentul proces-verbal.

Director,
mdp
m. p. v. g.

EXECUTAT
LA DIRECȚIA JUDEȚEANĂ
BACĂU
A ARHIVELOR NAȚIONALE

160

Proces-verbal

15 Martie 1938 -

Subsemnatii profesori ai Școlii Normale de Băcău, din Băcău, întrunindu-se în conferință, pe 15 Martie ora 16 pentru a lua cunoștință de ordinul M. E. N. № 33933 din 1938. au luat următoarele măsuri disciplinare în ce privește purtarea elevilor în afara de școală: -

1. Elevii în oraș în timpul săptămânii, nu se vor face decât numai în tovarăși părinților și atunci cu bilet deștele de la director.
2. Elevii la general, nu se vor face decât doar la vreo duminică în fiecare duminică numai la acei elevi, cari au note bune.
3. Elevii nu au voie la teatru și cinematografe, decât în grup, sub supravegherea unui pedagog și numai la președ. și filmare instructivă.
4. Controlul și supravegherea elevilor, se va face de către toți profesorii și pedagogii, încălț par în capul.
5. Către pedagogii, se va aduce imediat la cunoștință părinților.
6. Controlul profesional oponea că se fie interzisă cu totul plimbarea elevilor prin centrul orașului, chiar duminică și sărbătorile.

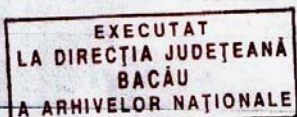
Dept care am născut prezentul proces-verbal

Director,

N. Corion

Profesor,

M. Popovici
I. Ibrănuș
Ștefan Popovici
I. Ibrănuș
I. Ibrănuș
Ștefan Popovici
I. Ibrănuș
H. Chiriac
H. Chiriac

MOMENTE DIN TRECUTUL ȘCOLII NORMALE DE BĂIEȚI BACĂU: AN ȘCOLAR 1941-1942

Mihai Murariu

Un document păstrat la Direcția Județeană Bacău a Arhivelor Naționale¹ ne dezvăluie elemente aparte din trecutul Școlii Normale de Băieți Bacău. Este vorba despre raportul asupra activității instituției în anul școlar 1941-1942 adresat Ministrului Culturii Naționale și Cultelor de către directorul de atunci, Adrian Olinic.

În cele 11 pagini ale sale, raportul cuprinde informații asupra: 1) istoricului școlii; 2) stării localului; 3) instituțiilor anexe; 4) corpului didactic; 5) elevilor; 6) personalului administrativ și de serviciu; 7) inspecțiilor din cursul anului; 8) stării sanitare; 9) greutăților întâmpinate. Finalul raportului se referă la propuneri ce decurg din stările de fapt prezentate.

Capitolul referitor la istoricul instituției² schițează traseul evoluției acesteia începând cu anul 1917, prin înființarea a două școli pregătitoare, numite „divizionare”, la Barați - Mărgineni și Măraști, continuând cu închiderea acestora și transferul lor la o altă unitate de același tip, la Gârleni, înființată în 1918, în același timp cu cele din Hemeiushi și Onești, județul Bacău. Urmează, la 1 octombrie 1919, contopirea celor trei școli pregătitoare și înființarea Școlii Normale de Băieți. Inaugurarea cursurilor a avut loc la 19 noiembrie 1919. În lipsa unei clădiri proprii, ele s-au desfășurat în localul Liceului de Băieți „Ferdinand I” Bacău. Cât despre internat, el a fost găzduit mai întâi în localul Școlii Primare nr. 1 de Fete, apoi în clădiri particulare închiriate.

Etapă următoare a evoluției școlii a constat în împrăștierea sa cu 30 de hectare loc arabil, în primăvara anului 1921. La acestea s-a adăugat dotarea, din partea Primăriei, cu alte 3 hectare, pe care s-a construit clădirea proprie a școlii. Piatra de temelie a localului a fost pusă în septembrie 1923, în prezența ministrului Instrucțiunii C. Angelescu și a fostului director general al învățământului normal primar, Petre Ghițescu. În noua clădire, cursurile s-au deschis la începutul anului școlar 1928-1929.

O altă etapă a existenței școlii a urmat ordinului nr. 50.525 din 1933, care prevedea... încetarea activității ei, din cauza crizei economice. Eforturi intense depuse de primarul orașului Bacău, lt. col. M. Văgăunescu, fost președinte al

---

¹ D.J.A.N. Bacău, **Fond Școala Pedagogică de Băieți Bacău**, dosar 2/ 1941, vol. I, f. 60 - 70.

² Unele dintre informațiile primului capitol sunt oferite și de următoarele două volume: N.St. Vangelovici, I.V. Abramiuc, **Monografia Liceului Pedagogic Bacău. 1919-1969**, Bacău, 1969; Relu Leoveanu, **Liceul Pedagogic „Ștefan cel Mare” Bacău. File de monografie**, Coordonator Daniel Nicolescu, Bacău, 2000.

Comitetului Școlar, au avut ca finalitate înlocuirea ordinului sus-menționat cu ordinul 101.383/ 1933, care stipula funcționarea ca extrabugetară, numai cu clasele V, VI și VII, a acestei școli. Eforturile direcțiunii, cu sprijinul primarului și al lui Mircea Cancicov, fost ministru de finanțe, au dus la repunerea instituției în bugetul statului la 1 septembrie 1934, rămânând, extrabugetare până la 1 aprilie 1938 doar clasele a VI-a și a VII-a.

În 1937 - 1938 evoluția școlii este marcată prin construirea altor segmente ale ei („sufrageria”, bucătăria, sala de gimnastică).

Capitolul referitor la starea localului în anul școlar 1941-1942 menționează existența în incinta acestuia a 40 încăperi, dintre care 8 săli de clasă și altele destinate dormitoarelor, bucătăriei, cantinei, spălătoriei, băii, toaletelor, lucrului manual, cooperativei, secretariatului, cancelariei, locuinței directorului (3 camere și baie), și la subsol magazine de alimente, camere de călcat rufe și atelierul. Într-un alt corp de clădire existau 8 încăperi pentru personal, 2 pentru spălătorie, și una, nefolosită, pentru cuptorul brutăriei. Se apreciază că localul corespunde în mod satisfăcător celor aproape 300 de elevi.

Capitolul privind instituțiile anexe se referă mai întâi la Școala de Aplicație, care funcționează în două săli din corpul clădirii și în care cursurile au loc, alternativ, dimineața și după amiaza.

Este prezentată apoi și ferma școlii, condusă de inginerul Vintilă Olănescu, profesor titular de științe agricole. În dotarea fermei intră 30 de hectare cultivate cu cereale, 2 hectare cultivate cu zarzavaturi, un grajd și o cocină care poate adăposti până la 100 de porci. În perspectivă, se urmărea construirea unei remize pentru căruțe și a unui fânar. Produsele obținute prin munca la fermă sunt deosebit de prețioase pentru hrănirea elevilor, inclusiv a celor ce necesită un regim aparte (tinerii cu leziuni pulmonare vechi). Mai mult, ferma a produs și un venit net de 141.650 lei. Roade frumoase a dat și cooperativa școlară, care a reușit să acopere deficitul din anul anterior și să realizeze și un beneficiu de 9.000 de lei.

Urmează, în capitolul despre instituțiile anexe, referințe asupra bibliotecii, ce număra pe atunci 2.500 volume (azi ne mândrim cu 34.000 volume - n.a.), cărora urma să li se adauge, în cursul anului, alte 200. Fiecare clasă avea biblioteca sa aparte. Cu ajutorul fișierelor și inventarelor speciale, biblioteca urma să fie reorganizată către sfârșitul anului.

În vara precedând anului școlar la care se referă raportul, școala a fost ocupată de trupe germane, ocazie cu care materialul didactic al școlii (hărți, tablouri, aparate) a fost deteriorat în mare parte, fără despăgubire. Pentru achiziționarea de material didactic în anul școlar următor (1942-943) se prevede suma de 110.000 lei.

Capitolul despre corpul didactic al școlii cuprinde enumerarea celor 19 profesori, titulari și suplinitori, cu specificarea disciplinei pe care o predau în cursul anului 1941-942. Printre ei, reîntâlnim numele profesorului Dumitru Alistar (titular

la limba franceză și italiană), a cărei activitate a fost elogiată într-un volum aparte³, ca și în două articole publicate în revista *Zargidava*⁴.

În capitolul referitor la elevi, se accentuează, în raport, disciplina în general bună a acestora. Câteva abateri existente, constând îndeosebi în fuga din internat și furturi, sunt aspru sancționate. Se semnalează cazul unui singur elev vinovat de activitate politică interzisă și condamnat, pe lângă eliminarea din toate școlile statului, la 10 ani muncă silnică, de Consiliul de Război Galați.

Capitolul privind personalul administrativ și de serviciu cuprinde, la rândul-i, un detaliu impresionant, menit a ne transpune în atmosfera vremii. Secretarul școlii fiind neîntrerupt concentrat din 1939, toate lucrările ce-i revin, dactilografiatul, ținerea la zi a matricolei elevilor, sunt suplinite de director, ceea ce îi face mult mai dificilă propria sarcină.

Capitolul referitor la inspecțiile din cursul anului scoate în evidență cazuri de cursuri suspendate, conform unui articol (287) din Regulamentul de funcționare a școlilor normale. Uneori, orele nu se țin deoarece, împreună cu directorul, agronomul și pedagogii, elevii sunt la lucrările din ferma școlii, la recoltat porumb și cartofi. Alteori, profesorul căruia urmează să i se facă inspecția pentru definitivare nu poate fi inspectat, fiind mobilizat pe front încă de la începutul anului școlar.

Se fac referiri, pe lângă calitatea profesorilor inspectați, la localul încă neterminat al școlii, la gradul de deteriorare a mobilierului, care ar trebui înlocuit. Se subliniază însă curățenia existentă, priceperea în gospodărirea școlii, munca serioasă în ciuda condițiilor precare.

Capitolul despre dificultăți întâmpinate subliniază procurarea anevoioasă, dintre alimente, a coloniadelor (ceai, cafea, piper etc.). În lipsa posibilității distribuirii în cantități îndeulătoare a pâinii, s-a completat alimentația elevilor cu mămăligă, produsă la ferma școlii. Tot ferma școlii a furnizat tinerilor carnea (se sacrifică un porc săptămânal). Se scoate în evidență necesitatea măririi cantității de lemne, deoarece în iarna precedentă zile în șir clasele rămăneau neîncălzite.

Despre achitarea obligațiunilor față de școală a părinților, aflăm că în general agricultorii au reușit să le facă față la timp, ceea ce nu se poate afirma despre salariații statului care, din cauza precarității veniturilor, au avut mari întârzieri în plata taxelor, sau chiar nu le-au putut achita.

Au existat dificultăți și în privința transportului profesorilor din oraș, din cauza rechiziționării ilegale a mașinii școlii.

Capitolul de propuneri sugerează reducerea numărului mare de ore, ele ajungând, la unele clase, chiar la 38 săptămânal. Nu li s-a putut acorda elevilor nici

³ Marin Cosmescu, Ioan Dănilă, **Dumitru Alistar – un ilustru cărturar moldovean. Poet. Traducător. Lingvist**, Editura „Egal”, Bacău, 2004.

⁴ Autor Mihai Murariu, articole publicate în numerele IV (p. 197) și, respectiv, VII (p. 254) ale revistei băcăuane de istorie *Zargidava*.

măcar o după amiază liberă: programul de premilitărie a ocupat și el elevii din cursul superior sâmbăta după amiaza.

Ultima propunere se referă la salarizarea insuficientă a profesorilor, care adesea nu-și pot procura strictul necesar.

*

Parcurgerea acestui raport ne dezvăluie momente de criză în evoluția Școlii Normale de Băieți: de la funcționarea în clădiri închiriate la speranța normalizării lucrurilor prin împrumut și inaugurării cursurilor într-un local propriu; de la ordinul de desființare a instituției și obținerea concesiilor de funcționare extrabugetară la revenirea în 1936 a statutului integral de instituție bugetară. Observăm ardoarea implicării comunității și eficiența ei în continuarea vieții instituției școlare.

După o asemenea odisee, directorul expune ministerului de resort starea de funcționare a școlii la sfârșitul anului școlar 1941-1942. Remarcăm preocuparea sa de a scoate în evidență rezultatele obținute, dar și perspective apropiate de îmbunătățire a situației.

Dificultăți precum suplinirea secretarului de către director, imposibilitatea efectuării inspecțiilor programate, rechiziționarea ilegală a mașinii din dotarea instituției, grija de asigurare normală a hranei elevilor, de încasare a taxelor din partea părinților, ne transpun în atmosfera în care oameni cu suflet mare, dăruți profesiei de dascăli, au luptat să-și facă datoria cu prisosință, în ciuda condițiilor vremii. Aprecierile inspectorilor școlari le subliniază aureola.

Fiind vorba despre pași în timp referitori la trecutul școlii noastre, *înființată cu 90 de ani în urmă*, găsim firesc să dăruim cititorilor fragmente din documentul ce a stat la baza paginilor de față: este un dar oferit celor de astăzi și un omagiu adus celor de ieri.

L'année scolaire 1941-1942 à l'École Normale de Garçons de Bacău Résumé

À la fin de l'année scolaire 1941-1942, le directeur de l'école mentionnée dans le titre envoie son rapport au Ministère de ressort. Ce document, conservé à la Direction Départementale des Archives Nationales nous offre des renseignements sur l'histoire de l'établissement et son fonctionnement, malgré les conditions du temps: la guerre et la crise économique.

La 1 Septembrie 1933, Școala a fost desființată cu Ordinul No. 50.525/933, dar mulțumită străduințelor dlui Lt.Col.M.Văgăușescu, fost președinte al Comitetului Școlar și actual Primar al Orașului Bacău, s'a obținut cu Ordinul No.101.383/933 ca școala să funcționeze ca extrabugetară numai cu clasele V,VI și VII.

În aceste momente critice pentru școală, vine la direcție dl profesor Nicolae Popovici, care a avut de înfruntat cele mai mari greutăți. Cu sprijinul dlui Lt.Col.M.Văgăușescu și al dlui Mircea Gamsicov, fost ministru de finanțe, școala a fost repusă, pe ziua de 1 Septembrie 1934, în bugetul statului, rămânând doar numai cu clasele VI și VII extrabugetare până la 1 Aprilie 1938.

Școala a avut în decursul anului 12 inspecții:

1. La 15 Octombrie 1941, dl. Inspector-General Gh.Domicescu a constatat următoarele: "...am găsit cursurile suspendate conf., p. 287 din Regul.de funcționare a școlilor normale. Fievi, împreună cu dl Director, cu Inginerul-agronom, agronomul și pedagogii școlii, au fost pe câmpul de cultură, la recoltat porumb și cartofi....Aprovizi-onările se fac cu greutate, dar Direcțiunea școlii depune tot efortul pentru a face față împrejurărilor. Femea școlii furnizează și ea multe articole...."

4. La 20 Februarie 1942, dl insp.Valentin Orăganu a inspectat școala în vederea definitivării dlui Vasile Moraru, profesor de educație fizică. Din constatările D-Sale: "...Dl prof.V.Morariu, fiind mobilizat încă dela începutul anului școlar.....n'am putut să-l fac inspecția specială pentru definitivare...."

Salarizarea actuală este absolut insuficientă. Numai hrana unei familii costă 500 lei la zi. De unde să mai plătească profesor: chirie, luminat și încălzit, să dea educație copiilor sau să-și cumpere o haină, ca să poată apărea decent și curat în fața clasei și în lume? Au ajuns mulți dintre noi să umblăm cu hainele petecite.-

D i r e c t o r ,

Adrian Olinic

A. Olinic

EXECUTAT
LA DIRECȚIA JUDEȚEANĂ
BACĂU
A ARHIVELOR NAȚIONALE

O LECȚIE CU IOAN MITREA *

Livia Liliana Sibișteanu

Sunt momente de gratitudine pe care aleșii comunității le oferă semenilor, lăsând la o parte treburile administrative, certurile și ambițiile politice, încercând parcă să oprească clipa și să se bucure de ceea ce numai spiritul poate percepe: valoarea ființei umane. Atunci găsesc răgazul să-i cunoască și să-i aprecieze pe cei care și-au depășit semenii, prin ceea ce au făcut și prin valorile pe care le-au creat și le lasă lor, drept moștenire.

Într-un astfel de răgaz, consilierii locali i-au acordat, în luna martie 2008, titlul „Cetățean de Onoare al Municipiului Bacău” domnului profesor doctor Ioan Mitrea, în semn de recunoaștere și de recunoștință, în anul în care urbea sărbătorește 600 de ani de la prima atestare documentară într-un act intern.

În astfel de momente, niciun cuvânt nu ți se pare potrivit, pentru a exprima ceea ce simțim și ceea ce ne-a îndemnat să răsplătim o personalitate, cu cel mai important titlu pe care o comunitate îl poate oferi. Emoții au cei care aduc, prin gestul lor, mulțumiri, emoții are cel care este onorat de membrii comunității în care trăiește. Și totuși, fiecare așteaptă să audă, să se spună și să se scrie ceva, care să justifice alegerea. Sunt clipe unice în viața unui om, pe care memoria le va păstra, ca pe orice amintire pe care nu vrei să o pierzi.

Este greu să scrii, în câteva rânduri, despre viață și cariera a unei persoane care a fost prezentă în realitatea cotidiană, dar preocupată de trecut, însă și cu un pas înaintea celorlalți, prin adevărurile pe care le spunea de la tribuna amfiteatrelor universitare sau de la cele ale sălilor de conferințe. La un astfel de adevăr rostit l-am cunoscut pe domnul profesor. Eram elevă în clasa a XII-a, când profesoara mea de istorie, doamna Sonia Vlad, mi-a sugerat să particip la cursurile de pregătire organizate de Facultatea de Istorie-Geografie din Bacău, al cărui decan era în aceea perioadă, domnul Ioan Mitrea, pentru „a asculta și pe alții”. Îmi amintesc foarte bine acea întâlnire: era în iarna anului 1972 și tema supusă atenției iubitorilor de istorie era „Formarea poporului român și a limbii române”. Ne-a captat atenția și ne-a fascinat pe toți cei prezenți. Pentru prima oară auzeam că procesul de romanizare a avut loc pe întreg teritoriul getic, că nu există românizare la est de Carpați, ci romanizare. La sfârșitul prelegerii, ne-a invitat să participăm, în săptămâna care urma, la o conferință, pe aceeași temă, la Casa de Cultură a Sindicatelor, unde avea să participe și Hadrian Daicoviciu. Am fost prezentă și m-am bucurat de triumful

---

* Text scris cu prilejul acordării, prof.dr. Ioan Mitrea, a titlului de Cetățean de onoare al municipiului Bacău, în ziua de 27 martie 2008, tipărit în *Vitaliul. Periodic al Centrului Cultural Internațional „George Apostu” Bacău*, Anul XVI, nr. 1-2 (30), aprilie 2008, p. 30.

adevărului istoric. Cei doi istorici și-au argumentat punctele de vedere cu multă convingere și îndrăzneală. Atunci am înțeles că menirea unui istoric este să facă cunoscut adevărul istoric, să-și ducă la îndeplinire crezul pentru care și-a ales această meserie, că nu este suficient să descoperi, dacă nu împărtășești cu demnitate, celor din jur, concluziile la care ai ajuns, după ani de cercetare, riscând să nemulțumești pe cei care te dirijează să spui numai ceea ce doctrina îți permite.

Eu nu i-am fost studentă și nu am participat la niciuna dintre campaniile arheologice, de pe cele 20 de situri arheologice pe care le-a cercetat, pentru că mi-am făcut studiile la Universitatea ieșeană și am lucrat alături de profesorii mei. Am avut, însă, prilejul de a-i audia o parte dintre cele peste 250 de comunicări științifice prezentate la congrese, conferințe, sesiuni științifice și simpozioane organizate de diferite instituții, printre care și Muzeul de Istorie din Bacău al cărui director a fost între anii 1976 și 1982, de Societatea de Științe Istorice din România – Filiala Bacău, al cărui președinte este din anul 1970, de Asociația “Ștefan cel Mare”, de Fundația “Iulian Antonescu”, unde este membru fondator. De asemenea, i-am studiat o parte dintre cele 14 cărți de specialitate, dintre cele 150 de studii publicate în reviste de specialitate din țară și din străinătate, ca bibliografie la lucrările de licență, de gradul I și de doctorat, pentru că cercetările domnului profesor sunt unice, mai ales studiile care privesc apariția și răspândirea creștinismului în regiunea de centru a Moldovei, de continuitate a civilizației și culturii autohtone la est de Carpați, după cucerirea romană și în perioada marilor migrații. Meritele descoperirilor domnului profesor Ioan Mitrea au fost răsplătite de marile instituții din țară: i s-au acordat două mari premii pentru lucrarea **Comunități sătești la est de Carpați în epoca migrațiilor. Așezarea de la Davideni din secolele V-VIII**, tipărită în 2001, și anume Premiul „A.D.Xenopol” al Societății de Științe Istorice din România și Premiul “Eudoxiu Hurmuzachi” al Academiei Române. De asemenea, a primit Premiul pe 2002 al revistei „Cartea”, periodic de atitudine culturală, “pentru deosebita activitate științifică în domeniul istoriei și arheologiei”, cât și Premiul “Gheorghe I. Brătianu”, pentru revista de istorie *Zargidava*, a cărui membru fondator și redactor-șef este. La aceste premii, se adaugă distincțiile: profesor evidențiat, acordat în anul 1987 de Ministerul Educației și Învățământului, și Ordinul Național pentru Merit în Grad de Cavaler, acordat în anul 2000 de Președintele României. Este inclus în “The Contemporary Who's Who” și în Enciclopedia județului Bacău.

Cariera domnului profesor doctor Ioan Mitrea nu se oprește doar la aceea universitară sau de cercetător al istoriei vechi, de arheolog, ci este și o carieră de profesor de liceu. Între anii 1985 și 2006 a fost profesor la Colegiul Național „Ferdinand I” Bacău, unde a fost un adevărat mentor pentru profesorii mai tineri, un pedagog de valoare, a pregătit elevi pentru olimpiadele de istorie, a

trezit interesul unora pentru studiul istoriei, determinându-i să îmbrățișeze cariera de profesor sau de arheolog. În întreaga lui carieră de profesor, a susținut peste 1500 de prelegeri elevilor, diferitelor categorii sociale iubitoare de istorie, cu ocazia unor evenimente importante din istoria noastră, urmărind dezvoltarea la auditor a sentimentelor de mândrie națională, de apartenență la o națiune care a trecut cu demnitate prin vârtejurile vremurilor, de formare a unor atitudini și comportamente civice.

Am participat alături de domnul profesor la sesiuni științifice, la întrunirile cercurilor pedagogice, am fost colegi de cancelarie la Colegiul Național „Ferdinand I” Bacău, colaborăm la revista de istorie *Zargidava* și la conducerea Filialei Bacău a Societății de Științe Istorice din România, mi-a făcut recenzia la cartea mea și mărturisesc că nu am întâlnit până acum o persoană care să te „muștruluiască”, fără a te supăra, care să-ți spună adevărul, fără a te simți jignit, care să pună atâta pasiune în tot ceea ce face, încât te dezarmează dacă vrei să dai înapoi. Are o vitalitate și o energie pe care mulți ar dori să o aibă și nu înțelege niciodată de ce, cei mai tineri decât el, nu sunt la fel de pasionați, energici, implicați în ceea ce fac. Ne dă gratuit o lecție despre muncă făcută din dragoste și datorie față de crezul profesiei și o lecție de entuziasm și de devotament față de știința în slujba căreia te-ai pus, odată ce ți-ai propus să o aprofundezi.

A Lesson with Ioan Mitrea Summary

Medalion about professor doctor Ioan Mitrea for his work, with the occasion of receiving the title „Honorary citizen of Bacău town” in march 2008.

Primarul Municipiului Bacău ing. Romeo Stavarache înmânând Titlul de Cetățean de onoare a municipiului Bacău domnului prof.dr. Ioan Mitrea

România
Județul Bacău
Consiliul Local al Municipiului Bacău

HOTĂRÂRE

**privind conferirea Titlului de Cetățean de Onoare al municipiului Bacău, d-lui
profesor dr. IOAN MITREA din municipiul Bacău**

CONSILIUL LOCAL AL MUNICIPIULUI BACĂU

Având în vedere:

- Prevederile H.C.L. nr. 199/2003, prin care s-a aprobat Statutul Propriu al Municipiului Bacău;
- Prevederile H.C.L. nr. 83/28.04.2006, prin care s-a aprobat Regulamentul de Conferire a Titlului de „Cetățean de Onoare” al Municipiului Bacău;
- Nota de Fundamentare nr.3251/10.03.2008, prin care propune acordarea titlului de cetățean de onoare;
- Expunerea de motive a consilierilor municipali inițiatori ai proiectului

În baza dispozițiilor art. 36 (8) și ale art.45 (1) și (5) din Legea nr. 215/2001 privind administrația publică locală, republicată,

HOTĂRĂȘTE

Art.1. - Se conferă „TITLUL DE CETĂȚEAN DE ONOARE” al municipiului Bacău și Diploma de Cetățean de Onoare însoțită de „Cheia Orașului Bacău” domnului profesor doctor Ioan Mîtreă din Municipiul Bacău, pentru deosebita activitate științifică în domeniul istoriei și al cercetării arheologice

Art.2. - Titlul, Diploma și Cheia Orașului vor fi înmânate de Primarul Municipiului Bacău în plenul ședinței Consiliului Local Bacău.

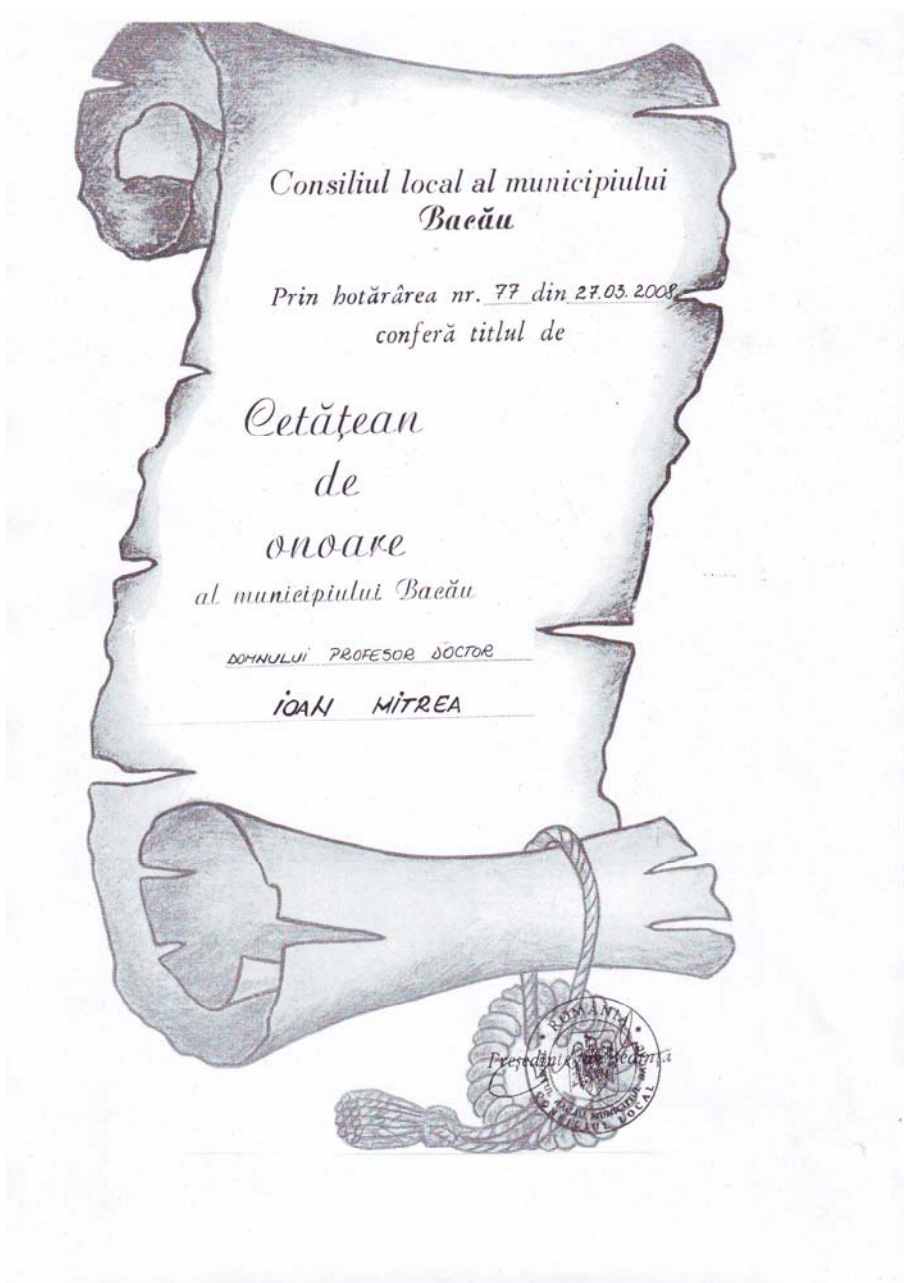
PREȘEDINTE DE ȘEDINȚĂ
BUTUCĂRU ION A

CONTRASEMNEAZĂ
SECRETARUL MUNICIPIULUI BACĂU
Cons.Jr. NICOLAE-OVIDIU POPOVICI

NR. 77
DIN 27.03.2008
Caleaș F1 / Ex. 1/Dos. I-A.4

CONFORM CU DECIZIILE
HOTĂRÂRII

Hotărârea privind conferirea Titlului de Cetățean de Onoare al municipiului
Bacău

Diploma de Cetățean de onoare al municipiului Bacău

SEVER DUMITRAȘCU, FLORIN SFRENGEU,
CONSTANTIN DAICOVICIU: O BIOGRAFIE,
EDITURA UNIVERSITĂȚII DIN ORADEA, 2008, 144 p.

Coleg de generație și statornic prieten de peste patru decenii, Prof.univ.dr. Sever Dumitrașcu, dascăl universitar, muzeograf, arheolog și istoric de prestigiu, OM de o verticalitate și moralitate exemplară, formator de tineri cercetători pe frontul arheologiei și istoriografiei românești, în fapt un autentic creator de „școală arheologică” în nord-vestul României, ne-a dăruit de-a lungul anilor nu numai importante articole, studii și monografii pe teme de arheologie și istorie veche, cu precădere privind Crișana în epoca dacică, epoca romană și postromană, dar și lucrări de literatură, îndeosebi cu caracter memorialistic.

Iată că recent, în colaborare cu unul din discipolii săi, tânărul universitar și arheolog Florin Sfrengu, ne-au dăruit o interesantă carte, intitulată simplu și sobru: **Constantin Daicoviciu: o biografie.**

O asemenea carte era necesară, având menirea să mențină mereu treaz interesul pentru viața și opera lui Constantin Daicoviciu (1898-1973), unul din stâlpii arheologiei transilvănene timp de peste jumătate de secol, universitarul de excepție, arheolog și istoric al antichității de prestigiu internațional, creatorul școlii clujene de arheologie, cu răsrângeri în toată Transilvania și nu numai.

Pomenirea înaintașilor, cunoașterea operei lor este o îndatorire a fiecărei generații. Să ne reamintim, mai des că Episcopul-cronicar al Romanului, Macarie spunea că „avem datoria morală ca lucrurile întâmplate în vremurile trecute să nu fie acoperite de mormântul uitării”. V. Pârvan, creatorul școlii de arheologie modernă în țara noastră, vorbind în 1919 despre împăratul Traian spunea că: „Cei vii pomenesc pe cei morți. E o datorie pe care muritorii și-au statornicit-o, dintru însuș începutul gândului despre moarte...”. Mai aproape de zilele noastre, marele matematician Octav Mayer spunea că „Se pot aduce marilor oameni de știință felurite omagii. Avântul vertiginos al progresului șterge urmele pașilor făcuți de ei. *A nu-i uita înseamnă a le continua opera, legându-i astfel organic de actualitatea vie*” (s.n.).

Asta au făcut și colegii noștri din Oradea, ne-au readus în actualitate figura importantului universitar, arheolog și istoric, în fapt a savantului Constantin Daicoviciu.

Autorii nu au pretenția unei monografii exhaustive. Este „o biografie oarecum subiectivă”. Se bazează în mare măsură pe cunoașterea directă de către primul autor a lui Constantin Daicoviciu. I-a fost student, colaborator în cercetarea arheologică, doctorand și mărturisește că a avut în Constantin Daicoviciu un sprijin și un model. Pentru redactarea lucrării s-au folosit însă și

de „ceea ce a scris și publicat Constantin Daicoviciu, pe ceea ce au scris alții despre el și opera sa și desigur pe un fond de documente”, adunat, în timp, chiar de Constantin Daicoviciu și păstrat cu grijă pe timpul vieții de Doamna Lucia Daicoviciu, soția savantului evocat.

În cele 12 capitole ale lucrării (precedate de „În loc de prefață” datorată lui Sever Dumitrașcu și urmate de o „Postfață” scrisă de Florin Sfrengeu, cartea încheindu-se cu „Anexe” care cuprind o bogată și interesantă iconografie precum și câteva documente) sunt prezentate importante aspecte privind viața și activitatea lui Constantin Daicoviciu.

Bănățeanul, născut la 1 martie 1898, stabilit încă din anii studenției la Cluj, devenind un remarcabil și activ om al cetății până la sfârșitul vieții sale la 29 mai 1973, a avut o viață bogată în inițiative și fapte, pe diverse planuri, de la activitatea la catedră la munca pe șantierelor arheologice și instituțiile academice clujene, până la implicarea în viața politică a țării.

Fără a neglija niciun aspect al activității magistrului, autorii, considerăm firesc, s-au oprit în special asupra laturilor pe care le cunosc mai bine, și care în fapt formează esența vieții și activității savantului, și anume activitatea de dascăl universitar și aceea de arheolog și istoric al Daciei preromane și romane.

C. Daicoviciu a avut o foarte bună pregătire profesională, a fost un clasicist de excepție. Dovadă a cunoașterii la perfecție a limbii latine, de exemplu, a rămas memorabilă întâmplarea de la Roma, relatată de alt mare istoric și arheolog, Radu Vulpe. Proaspăt venit la Accademia di Romania din Roma în 1925, Constantin Daicoviciu nu știa încă bine italiana. La o întâlnire, la care participau studioși din mai multe țări, se vorbea, evident, în limba italiană. Constantin Daicoviciu „a stat, a ascultat și oarecum intrigat, spre sfârșitul convorbirii lor, ridicându-se în picioare, a ținut colegilor, plăcut surprinși, o cuvântare *în limba latină*. A fost aplaudat cu însuflețire. Toți și-au dat seama că din Carpați a venit în Europa occidentală un nou „kleine Mommsen” (așa i s-a spus lui V. Pârvan pe vremea studiilor în Germania, la Universitatea din Jena).

După anii de pregătire în țară și la Roma (1925-1927), C. Daicoviciu revenit la Cluj și-a reluat cariera universitară, la 1 aprilie 1928 fiind numit asistent la catedra de istorie antică. Doi ani mai târziu obține titlul de doctor în specialitatea istorie antică și arheologie. Din acest moment începe ascensiunea sa impresionantă în lumea universitară clujeană. Printr-o muncă tenace a parcurs o carieră universitară remarcabilă ajungând un mare profesor. A fost șef de catedră, decan și rector al Universității „Victor Babeș” (apoi „Babeș-Bolyai”).

A fost mulți ani secretar al Comisiunii Monumentelor Istorice, Secția pentru Transilvania, a efectuat importante cercetări arheologice, în special la Ulpia Traiana și la Sarmizegetusa Regia (în Munții Șureanu), a înființat muzee; a fost director al Institutului de Istorie din Cluj, director al Muzeului de Istorie a

Transilvaniei din Cluj. În 1932 a primit Premiul Academiei Române. Ca academician a fost un membru activ, o prezență remarcabilă în cel mai înalt for științific al țării. A înființat și condus publicații științifice; a avut o bogată activitate științifică concretizată în numeroase și importante articole, studii, monografii și tratate.

Prezent în viața științifică din țară și străinătate, participant la numeroase Congrese internaționale, membru în Comitetul Internațional al Istoricilor; membru corespondent al Institutului Arheologic German din Berlin și al „Societății de Studii Latine” din Paris, C. Daicoviciu a contribuit la dezvoltarea și impunerea arheologiei și istoriografiei românești, pe plan național și internațional.

Multe din datele și faptele semnificative din viața și activitatea lui C. Daicoviciu se regăsesc în lucrarea lui Sever Dumitrașcu și Florin Sfrengu.

„Nimeni - spunea V. Pârvan - nu știe când îi va veni ceasul să se risipească în neființă. Ferice de acela care atunci nu e găsit dator, ci dimpotrivă, se arată a fi dăruit el pe alții din larga revărsare a bogăției sale”

Constantin Daicoviciu, venit în mare măsură de sub mantaua lui V. Pârvan, n-a fost găsit dator la sfârșitul vieții. Ne-a lăsat o operă consistentă, fără de care n-am putea descifra istoria dacilor și istoria Daciei romane. Pe planul continuității generațiilor ne-a lăsat o „cohortă” de discipoli care i-au continuat și îmbogățit opera.

Nimeni din cei de azi, și din cei ce vor veni după noi, nu trebuie să uite că la început de drum, în cercetarea arheologică românească în Transilvania, stă ca o bornă figura impunătoare a lui Constantin Daicoviciu, omul care a făcut și a scris istorie, de la a cărui naștere au trecut, până în momentul apariției lucrării prezentate, 110 ani.

Ioan Mitrea

STUDII ȘI EVOCĂRI DESPRE IULIAN ANTONESCU
(1932-1991) (EDITORI: EUGENIA ANTONESCU ȘI IOAN
MITREA), BACĂU, EDITURA CORGAL PRESS, 2008, 176 P.

„*Viața ne-a putut despărți, dar amintirea timpului când ne-am cunoscut va stărui*” (Feodor Mihailovici Dostoievski) (p. 5) se pare că este o afirmație care poate fi atribuită tuturor celor care l-au cunoscut pe Iulian Antonescu, drept mărturie pentru suținerea acestei idei stau numeroasele publicații dedicate acestuia până în prezent.

Volumul de față este format din două părți: în prima parte sunt expuse 28 de **Studii și articole** (p. 5-138) scrise de cei care l-au cunoscut pe istoricul muzeograf Iulian Antonescu, o mare parte dintre acestea au fost publicate în periodicele **Vitraliu. Periodic al Centrului Cultural Internațional „George Apostu” Bacău și Ateneu-revistă de cultură**, sau au fost prezentate la **Colocviul Iulian Antonescu-75 de ani de la naștere** în anul 2007, la sărbătorirea celor 50 de ani de muzeografie băcăuană, iar a doua parte cuprinde **Restituiri** (p. 139-172), adică o mică parte din însemnările lui Iulian Antonescu.

Articolele prezentate în prima parte a lucrării sunt așezate fără a respecta un anumit criteriu. Primul articol, intitulat **Iulian Antonescu 75 ani de la naștere** (p. 5-8), aparține, cum era și firesc, Eugeniei Antonescu, urmează apoi Florin Constantiniu - **Mulțumescu-ți, Doamne, că l-am cunoscut!** (p. 9-10); Alexandru Zub - **Iulian Antonescu-în amintire** (p. 11-15); Ioan Mitrea - **„Iulian Antonescu-un model socratic în istoriografia românească”** (p. 17-32); Panait I. Panait - **Gânduri pentru Iulian Antonescu** (p. 33-35); Eugenia Antonescu - **Trei Ipostaze. Colegă de facultate, colegă de serviciu și soție** (p. 37-40); Petru Ignat - **Umanitatea unui mare spirit** (p. 41-43); Constantin Călin - **Imagini (parțial) retușate** (p. 45-48); Eugen Uricaru - **O cometă** (p. 49-51); Valentin Ciucă - **Viața ca un spectacol...** (p. 53-56); Grigore Ilisei - **Un orator antologic** (p. 57-59); Ioan Mitrea - **Un tenace constructor al culturii românești din a doua jumătate a secolului al XX-lea** (p. 61-70); Radu Cârneli - **Noblețea omului cultural** (p. 71-75); Ion Dodu Bălan - **Un savant patriot: Iulian Antonescu** (p. 76-79); Mihaela Varga - **Pasiunea de a ctitori muzee** (p. 80-84); Victor Mitocaru - **Cuvântul și imaginea** (p. 85-87); Dumitru Văcariu - **Iulian Antonescu, ctitor al muzeografiei românești moderne** (p. 88-89); Gelcu Maksutovici - **Istoricul muzeograf Iulian Antonescu** (p. 90-93); Zoe Apostolache-Stoicescu - **Iulian Antonescu în amintirile mele** (p. 94-98); Thea Luca - **O vorbă potrivită** (p. 99-103); Gheorghe Bunghez - **Simple simțăminte despre un Mare Om** (p. 104-105); Elena Artimon - **Posterioritatea lui Iulian Antonescu** (p. 106-111); Constantin Șova - **Rugă pentru sufletul lui Iulian Antonescu** (p. 112-115); Violeta Rang - **O dragoste**

dincolo de moarte (p. 116-119); Costache Florea - **Profesorul Iulian Antonescu, protector marcant și testamentar al înaintașilor și contribuția sa la valorificarea visteriei istorice și cultural-științifice a poporului român prin Instituțiile muzeale** (p. 120-125); Ioan Micu - **Amintiri cu Iulian Antonescu** (p. 126-132); Dorinel Ichim - **Amintiri despre Iulian Antonescu** (p. 133-136) și H. Sterling - **In memoriam Iulian Antonescu** (p. 137-138).

Eugenia Antonescu, prin tripla ipostază a sa de colegă de facultate, colegă de serviciu și parteneră de viață, reușește să surprindă caracterul complex a lui Iulian Antonescu „(...) în facultate am apreciat studentul inteligent, aplecat asupra studiului cu un comportament de adevărat cavaler și gentilom, la serviciu am remarcat competența, bunătatea, colegialitatea, lipsa de egoism, perseverența și stăruința de a înfăptui cât mai mult și cât mai bine, caracterul omului care știa să se apropie de semenii săi apreciindu-le calitățile și mai ales darul și harul de a transmite colegilor și publicului vastul bagaj de cunoștințe” (p. 38).

Ioan Mîtea, prin articolele publicate, alcătuiește o biografie completă oferind informații despre familia, școlile pe care le-a urmat și activitatea profesională pe care a desfășurat-o Iulian Antonescu la Bacău și la București, însoțite de mărturiile celor cu care a intrat în contact pe parcursul vieții sale. Autorul articolelor precizează că „Tânărul absolvent(...) devenea, din aprilie 1957, directorul unui muzeu fără sediu, fără patrimoniu” (p. 22), dar treptat a reușit să-și formeze o echipă de arheologi și muzeografi, să aibă un sediu propriu pentru desfășurarea activităților și să valorifice rezultatele cercetărilor arheologice existente prin publicarea lor, inițiind „tipărirea revistei **Carpica**” în anul 1968 (p. 25). „Avea o mare satisfacție”, afirmă Ioan Mîtea, „să creeze condiții pentru ca alții să poată lucra, să poată cerceta și publica. [...] Drept recunoștință băcăuanii îi perpetuează memoria și îi continuă opera. Pe lângă faptul că Muzeul de Istorie și Arheologie din Bacău, îi poartă numele, o stradă din Bacău se numește «Iulian Antonescu» (...) Fundația Cultural Științifică «Iulian Antonescu», înființată în anul 2000, organizează manifestări cultural științifice” (p. 28-32).

Fiecare autor, prin articolul publicat, încearcă să-i contureze o imagine, cu ajutorul amintirilor rămase din relația pe care au avut-o. Indiferent de contextul în care l-au cunoscut, fie că au fost prieteni, colegi de școală sau de serviciu, colaboratori, discipoli sau pur și simplu cunoscuți, semantarii articolelor îl descriu așa cum era în viața de zi cu zi omul, istoricul, muzeograful, arheologul, poetul și profesorul universitar Iulian Antonescu. Sunt evidențiate o parte a trăsăturilor care îl plasau în sfera oamenilor cu adevărat deosebiți: „Am avut prilejul să-i fiu prieten și să mă îmbogățesc spiritual și cultural din această prietenie” (Florin Constantiniu, p. 10); „(...) a lăsat însă amintirea unei mari personalități, la care ne vom întoarce mereu ca la o sursă de

trăire morală și reconfort” (Alexandru Zub, p. 15); „Iulian Antonescu a avut harul dăruit de Dumnezeu de a face bine și numai bine” (Petru Ignat, p. 43); „(...) ctitor de muzee și îndrumător al mai multor generații” (Constantin Călin, p. 45); „(...) părintele muzeografiei băcăuane și o figură eclatantă a întregii vieți muzeale românești”(Grigore Ilisei, p. 57) ș.a. Unele articole sunt însoțite de fotografii, care îl ilustrază pe Iulian Antonescu în diferite ipostaze.

Prin intermediul articolului **Prin muzeele din Polonia. Fragment de jurnal** (p. 139-147), cu care începe cea de-a doua parte a volumului, Iulian Antonescu reușește să ofere cititorilor informații despre o parte din muzeele poloneze (la acea dată, după mărturia autorului, în număr de 155; p.142) cum ar fi Muzeul de Istorie și Muzeul Național din Varșovia, casa memorială a lui Frederic Chopin, situată în apropiere de capitală, Muzeul de Istorie Cracoviei, dar și castelul regal de la Wawel din același oraș.

Această ultimă parte a volumului continuă cu alte două articole - **Traduceri din poezia medievală universală** (p. 148-171) și **Frumoasa doamnă (versuri originale)** (p. 172). Dintre poeziile care au scris în perioada Evului Mediu și ale căror poezii au fost traduse și publicate în lucrarea prezentată, se pot menționa: Guillaume al IX-lea conte de Poitiers, Bertrand de Born, Arnaut de Mareuil și Giuraut de Borneil de origine franceză, Egill Skallagrimsson (sec. al X-lea), Kormákr Ogmundarson (sec. al X-lea) și Thórmódr Kolbrúnarskald (sec. al XI-lea), de origine scandinavă, poeți medievali din Țara Galilor (sec. al XII-lea) precum Gwalchai și Prințul Howell, dar și poeți catalani (sec. al XIII-lea-al XIV-lea) ca Jaime I. Cuceritorul, Mosen Zalba, Roger de Loria și Charles d’Orleans.

Volumul se încheie cu o scrisoare de mulțumire adresată celor care au sprijinit apariția lucrării (p. 173).

Lucrarea **Studii și evocări despre Iulian Antonescu (1932-1991)** reușește să „îmbine”, cu succes o parte din mărturiile celor care l-au cunoscut pe Iulian Antonescu și să creeze în ochii cititorului o imagine fidelă a celui care este „părintele muzeografiei băcăuane”.

Manuela Ghiurcă

ARHEOLOGIA MOLDOVEI, XXX/ 2007, EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE, BUCUREȘTI, 2008, 498 p.

Periodicul ieșean, care-l are drept fondator pe academicianul Mircea Petrescu-Dîmbovița, iar ca redactor responsabil pe universitarul Victor Spinei (membru corespondent al Academiei Române), a împlinit trei decenii de la prima apariție. Așadar, un număr aniversar – unul al deplinei maturități științifico-academice și editoriale... Maturitate reflectată atât prin autorii români sau străini care au publicat, peste decenii – articole, studii, materiale, documente, sinteze, rezultate ale cercetărilor interdisciplinare, note bibliografice, recenzii, rapoarte ale stagiilor de documentare, diverse nuanțări ale vieții științifice sau ale discuțiilor interacademice, omagieri, prezentări ale aniversărilor deosebite sau ale evenimentelor mai triste, etc., – dar și prin componența colegiului sau a comitetului de redacție, care s-au preocupat de apariția, în condiții optime, a *Arheologiei Moldovei* – XXX/2007 (2008).

Structurarea sumarului în șapte secțiuni, reproducerea imaginilor și a fotografiilor, a hărților, graficelor, desenelor, tabelelor statistice, precum și scanarea diferitor publicații – toate nu țin decât de o marcă a prestigiului, de care s-a bucurat și se bucură, atât științific, cât și editorial, *Arheologia Moldovei*.

Conținutul acestui ultim număr nu se îndepărtează, sub nici o formă, de la rigurozitatea precedentelor. Astfel, secțiunea de „STUDII” (p. 7-197) ne oferă pe lângă datele interesante despre cultura Cucuteni-Tripolie sau considerațiile asupra a două surse de materii prime (fiecare cu întrebuintări diferite în preistorie, ca, de altfel, și astăzi) – lutul și sarea – și o secvență dintr-un studiu mai amplu asupra credibilității lui Herodot, un articol despre purtarea crucilor pectorale (secolele VI-VII d. Hr.), precum și câteva coordonate evolutive ale episcopiei cumanilor sau ale elementelor vestimentare medievale.

În secțiunea de „NUMISMATICĂ” (p. 199-235) sunt prezentate, prin două articole, o posibilă evoluție a monedei – de la apariția acesteia și până la începutul primului mileniu creștin – dar și un *addendum* la un tezaur monetar descoperit recent în capitala moldavă.

„NOTELE” (p. 237-327) – familiare celor care lecturează de ani buni publicația – sunt consistente calitativ și cantitativ, surprinzând atât aspecte particulare ale evoluției civilizației umane (ne referim aici la prelucrarea metalelor și ceramica diferitor grupuri culturale, din teritoriile de pe ambele maluri ale Prutului și de la nord-vestul Mării Negre), observații generale despre o așezare antică mai puțin cunoscută, sau cele referitoare la arealele elenistic/roman, cât și o notă filologică pe marginea unor controverse legate de „Părintele istoriei”.

Segmentul destinat „CERCETĂRILOR INTERDISCIPLINARE” (p.

329-357) vizează, pe de o parte, studierea conexiunilor dintre domeniile arheologiei și cel al botanicii, iar pe de altă parte, implicațiile lingvistice și istorice ale unui vechi germanism.

Consistentă este și secțiunea „RECENZIIILOR ȘI A NOTELOR BIBLIOGRAFICE” (p. 359-418), fiind supuse atenției un număr de 25 lucrări de specialitate din domenii diverse, cum ar fi: introducere (în) și istoriografie a arheologiei, numismatică, arhitectură monumentală daco-getică, romană sau medievală românească, civilizație și arhitectură urbană celtică, legislație și economie romană, religie, migrație a diferitor populații, documente medievale, ș. a. – individuale sau de grup, a unei culegeri de studii și a unui dicționar de termeni și expresii.

Nuanțări ale „VIEȚII ȘTIINȚIFICE” sunt prezente și în acest număr ale periodicului ieșean. De altfel, repere ale activității științifice a institutului care patronează, printre altele, și apariția *Arheologiei Moldovei*, au fost inserate, spre o mai bună mediatizare, în cea mai mare parte a sumarelor publicației. Nu lipsesc nici menționarea activităților adiacente descoperirii tezaurului monetar de la Iași (2002), pe de o parte, sau coordonatele stagiilor de documentare din străinătate, pe de altă parte.

Ultimele două secțiuni (ANIVERSARIA & OBITUARIA) nu fac decât să ne bucure, alături de omagiații străini, din București sau din Bacău, la împlinirea unor adevărate „vârste ale înțelepciunii”, dar să ne și întristeze, la dispariția câtorva personalități ale vieții științifice de la noi sau de la sudul Dunării.

Un număr complet și complex, în același timp, o apariție editorială cu un cuprins divers, cum, probabil că, și-ar dori să tipărească și alte periodice, fie ele românești sau străine.

Dimitrie-Ovidiu Boldur

MEMORIA ANTIQUITATIS. ACTA MUSEI PETRODAVENSIS,
XXIV, EDITURA CONSTANTIN MATASĂ, PIATRA-NEAMȚ,
2007, 599 p.

Periodicul apare la o distanță de trei ani față de cel anterior (numărul XXIII/2004), dar cu „performanțe” deosebite de la o apariție la alta. Și nu greșim când subliniem acest fapt, căci forma estetică (de la aranjarea în pagină până la acuratețea imaginilor, a hărților, graficelor, desenelor, tabelelor statistice sau scanările diferitor publicații ș.a.), structurarea secțiunilor componente, conținutul medalioanelor, articolelor, studiilor și cronicilor, menționarea manifestărilor științifice (simpozioane, colocvii, etc.) sau prezentarea lucrărilor apărute recent – toate nu fac din *Memoria Antiquitatis*, XXIV/ 2007 decât una din publicațiile-reper ale vieții științifice de la noi, din care ar trebui să se „inspire”, cu siguranță, și alte periodice din România sau chiar din străinătate.

Aspectul consemnat mai sus nu ar trebui să ne mire, aceasta dacă ar fi să medităm doar asupra modului cum, cei care se îngrijesc de apariția *Memoriei*, au avut „intuiția” de a-și atrage de partea lor, pe lângă familiarul și perseverentul colegiu de redacție, un colegiu editorial (cu nume sonore precum: academician Mircea Petrescu-Dîmbovița, prof. univ.dr. Victor Spinei, prof.univ.dr. Marin Cărciumaru, dr. Virgil Mihăilescu-Bîrliba, prof.univ.dr. John Chapman – de la Durham University-North East, Marea Britanie sau dr. Gheorghe Dumitroaia) și unul „de lectură”, în care, pe lângă cei menționați alăturat (cu excepția venerabilului academician Mircea Petrescu-Dîmbovița) apar: dr. Dan Monah, prof.univ.dr. Ioan Oprîș, dr. Valeriu Cavruc, dr. Mircea Anghelinu sau dr. Olivier Weller de la Centre National des Recherches Scientifique – Besançon, Franța. Așadar, până la forma finală (de la tipografie), conținutul, în totalitate, a trecut pe sub lupa și a avut acordul științific al acestor reputați specialiști din varii domenii.

Cele șase secțiuni ale publicației au o structură bine încheată. Astfel, în debutul periodicului regăsim, sub semnătura dr. Gh. Dumitroaia, două medalioane „IN HONOREM”, consacrate reputaților profesori, istorici, cercetători, arheologi, numismați și „oameni ai cetăților” din care provin – dr. Ioan Mitrea și dr. Virgil Mihăilescu-Bîrliba.

Secțiunea dedicată „MATERIALELOR ȘI CERCETĂRILOR ARHEOLOGICE” este cea mai consistentă din cuprinsul lucrării (p. 31-474). Conținutul textelor publicate este unul divers și atrăgător, chiar și prin prisma unui necunoscător al domeniului respectiv sau al domeniilor interdisciplinare conexe. Pornind de la paleoliticul local (Valea Bistriței – articol semnat de M. Cărciumaru, M. Anghelinu & Loredana Niță) sau cel din regiunea Moldovei – în ansamblu – (sub semnătura lui C. Beldiman), continuând cu aspectele deosebite ale civilizațiilor neoneolitice, atât de la noi, cât și din Europa (articole purtând girul lui R. Hardie; A.

Frânculeasa & D. Garvăn; Natalia B. Burdo; M. Yu. Videiko; D. Buzea; Nathalya N. Shakun și V. Dergaciov) sau cu cercetările și recunoașterile arheologice diverse (realizate de V. Diaconu; C. Preoteasa, Roxana Munteanu, D. Nicola & Gh. Dumitroaia; G. D. Hânceanu sau Lia & A. Bătrâna) și încheind cu raporturile mai mult sau mai puțin tensionate dintre sciți, traco-geți și greci în zona vest și nord-vest pontică (analizate de M. Irimia) – toate temele majore, enumerate deja, se îmbină armonios cu cercetările interdisciplinare (întreprinse de O. Weller, R. Robin & M. Alexianu – pentru izvoarele de apă sărată din Moldova și Felicia Monah – pentru noile determinări arheobotanice din țara noastră).

A doua secțiune, cea de „ISTORIE”, deși mai puțin consistentă (p. 475-524), nu este cu nimic mai prejos față de cea anterioară, mai ales prin calitatea textelor tipărite. Ne referim aici la problemele istoriografice consacrate domnitorului Ștefan cel Mare (prezentate de C. Șerban), la satele dispărute din Ocolul Neamțului (aduse la lumina adevărului istoric de G. Luca) sau la amenzile din perioada fanariotă (descifrate, dar nu aplicate actual, din documentele vremii, de reputatul cercetător D. Dobrinu), și, nu în ultimul rând, la cele câteva pagini dedicate activității desfășurate la Roma de regretatul profesor Mihai Berza (consemnate de I. Opreș).

În secțiunile *Memoriei/2007* au fost inserate „CRONICA” (cu informații despre cercetările arheologice din județele Neamț și Bacău, din anii 2004, 2005 și 2006 – sintetizate de Roxana Munteanu & D. Garvăn) și „VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ” (cu analiza diferitor aniversări, colocvii internaționale sau simpozioane comemorative – sub pana critică a membrilor colegiului de redacție D. Nicola și C. Preoteasa, a colegului româșcan A. Ciobanu sau a colegului, mai tânăr, L. Uță). Ultimul menționat realizează și o minuțioasă secțiune de „CREȘTERE A COLECȚIILOR”, de prezentare publică a lucrărilor străine intrate în biblioteca muzeului nemțean, în perioada 2004-2007. Nu lipsesc „ABREVIERILE” sau o scurtă, dar interesantă și, credem, inedită „LISTĂ A AUTORILOR”.

Două mici „sugestii constructive” se impun, în finalul acestei scurte prezentări: preocupările redactorilor ar trebui să vizeze și continuitatea în ceea ce privește sistemele de inserare a aparatului critic (cel anglo-saxon a fost aplicat doar în cazul articolului *Cercetări sistematice asupra izvoarelor de apă sărată din Moldova...*, semnat de O. Weller, R. Brigand & M. Alexianu – chiar dacă grant-ul la care participă, în calitate de membri, mai mulți muzeografi, cercetători sau profesori universitari ieșeni, nemțeni și străini este unul de importanță vitală pentru cercetarea interdisciplinară de la noi), și, de asemenea, completarea listei autorilor cu toate numele care au trudit la partea științifică, reflectată în sumarul publicației (fie ei străini, precum Nathalya N. Shakun sau R. Hardie, dar și români ca Lia & A. Bătrâna, G. Luca sau C. Șerban).

Restul... e tăcere... și grațitudine față de munca colegilor noștri de sub poalele Pietricicăi.

Dimitrie-Ovidiu Boldur

**MOUSAIOS, BULETIN ȘTIINȚIFIC AL MUZEULUI JUDEȚEAN
BUZĂU, VOL. XII, BUZĂU, EDITURA ALPHA MDN,
2007, 302 P.**

Anul 2007 este momentul în care se lansează volumul al XII-lea din Buletinul Științific al Muzeului Județean Buzău – *Mousaios*. În acest număr apar diverse articole a căror contribuție este semnificativă pentru istorici, etnografi, conservatori-restauratori, dar și pentru publicul interesat de anumite subiecte.

Revista este structurată în patru părți: *Arheologie și istorie veche, Istorie, Etnografie și Conservare-Restaurare*.

Prima parte cuprinde numeroase articole semnate de personalități în domeniu: Laurențiu Grigoraș – *Studiu preliminar privind cercetările arheologice efectuate în tellul eneolitic de la Coțatcu, com. Podgoria, jud. Buzău* (p. 7-26); Alin Frînculeasa – *Repere cronologice privind cultura cu ceramică liniară de la sud de Carpați* (p. 27-56); Katia Moldoveanu – *Considerații asupra locuințelor gumelnițene* (p. 57-70); Mihaela Denisa Liușnea – *Câteva aspecte privind perioada de tranziție și bronzul timpuriu în regiunea Dunării de Jos* (p. 71-105); Eugen Paveleț – *Cercetările arheologice preventive întreprinse în tumulul situat pe raza comunei Blejoi, jud. Prahova* (p. 107-122); Daniel Costache – *Catalogul cuțitelor curbe din piatră (Krummesser) din colecția Muzeului Județean Buzău (I)* (p. 123-135); Dan Gh. Teodor – *Interferențe etno-culturale la est și sud de Carpați în secolele V-XI d.Hr.* (p. 137-150); Eugen-Marius Constantinescu – *Structuri social-economice și politice prestatale în nord-estul Munteniei în secolele IV-XIII d.Hr.* (p. 151-179); Gabriel Stăicuț, Cătălin Dinu – *Cercetarea arheologică preventivă din str. Bucegi, nr. 1, municipiul Buzău* (p. 181-187); Ioan Mitrea – *Vasile Pârvan. O mare personalitate a culturii române* (p. 189-195).

Partea de *Istorie* are în componență studii care fac referire la unele evenimente sau personalități legate de istoria județului Buzău: Alexandru Gaiță – *Moșnenii curburii și procesele lor (III)* (p. 197-217); Constantin I. Stan – *1907 în județul Buzău. Contribuții documentare* (p. 219-237); Mădălina Oprea – *Nicolae Vaschide văzut de Daniel Cluzel (6/19 dec. 1874 – 13 oct. 1907)* (p. 239-254); Adolf Minuț – *General (r) Gheorghe V. Șoimar. Cavalier al ordinului „Mihai Viteazul”* (p. 255-271). În afară de rolul pe care aceste articole îl au în istoriografie, ele mai reprezintă și o sursă de informații pentru cei care doresc să cunoască anumite aspecte ale istoriei județului Buzău.

Etnografia reprezintă partea a treia a buletinului *Mousaios* și cuprinde studiul *Copilul. Obiceiuri legate de primele etape de viață specifice zonei Buzăului* (p. 273-276), semnat de dr. Doina Ciobanu. Acest studiu prezintă

unele evenimente importante din viața copilului: nașterea, botezul, sărbătoarea de „tăiere a moțului”, precum și ritualurile care au loc cu prilejul acestor ocazii.

Din ultima parte – *Conservare-Restaurare* – fac parte articolele: *Măgura* (p. 277-285) – Ana Dicu, *Unele aspecte privind restaurarea textilelor arheologice* (p. 287-295) – Lucia Maria Duma, *Arta restaurării* (p. 297-302) – Petronela Fotea.

Buletinul Științific al Muzeului Județean Buzău, *Mousaios*, cuprinde și imagini reprezentative pentru articolele amintite, imagini care oferă publicului cititor posibilitate de a vizualiza subiectul studiilor prezentate.

Mousaios, prin conținutul său, reprezintă o sursă de informare bine alcătuită, un reper în viitoarele studii pe diferite teme, o lectură semnificativă pentru bibliografie.

Marina-Mihaela Mihăică

Vasile Ursachi, *Episcopia Romanului. Cercetări arheologice*, Editura Filocalia, Roman, 2008, 250 p.

Aniversarea a 600 de ani de la prima atestare documentară a Episcopiei Romanului, moment cu multiple și ample semnificații în istoria B.O.R., și pe un plan mai larg în istoria culturii românești, a fost marcată de mai multe activități cultural religioase, de conținut și de mare rezonanță, organizate de centrul Eparhial de la Roman cu binecuvântarea P. S. Eftimie, Episcopul Romanului și directă implicare și coordonare a P. S. Dr. Ioachim Băcăuanul Arhiereu Vicar al Episcopiei Romanului.

Între lucrările tipărite cu acest prilej sub egida Centrului Eparhial de la Roman, se înscrie și volumul **Episcopia Romanului. Cercetări arheologice**, Editura Filocalia, Roman, 2008, 250 p. (din care 60 p. text-inclusiv concluziile în limbile engleză și franceză-și o bogată ilustrație de bună calitate, cuprinzând planșele I-VI și 1-160, precum și figurile 1-15), datorat arheologului și istoricului dr. Vasile Ursachi.

Nu spunem o noutate afirmând că valoarea unei asemenea lucrări, care valorifică rezultatele unor cercetări arheologice, în cazul de față este vorba de situl arheologic de la Episcopia Romanului, inițiate încă din 1964 și continuate, cu mari întreruperi, până în 2004, cu un accent deosebit în anii 1998-2004, depinde de cel puțin doi factori principali sau două realități obiective: valoarea prezumată a sitului arheologic și capacitatea cercetătorului, a arheologului dublat de atributele istoricului cu larg orizont, capabil de o analiză pertinentă, exhaustivă și multidisciplinară a artefactelor arheologice descoperite, dar și de încheieri cu caracter istoric credibile și durabile.

Cât privește valoarea prezumată a sitului arheologic în discuție aceasta era indiscutabilă, având în vedere că viza vechile edificii de dinaintea bisericii Episcopale construite de Petru Rareș la Roman.

Al doilea factor, competența cercetătorului, este indubitabil, fiind vorba de dr. Vasile Ursachi, un specialist recunoscut și apreciat în lumea arheologilor și istoricilor. Ceea ce se remarcă și în cazul cercetărilor arheologice de la Episcopia Romanului, dar și a valorificării științifice a rezultatelor acestor cercetări este metodologia modernă, riguros științifică a cercetărilor arheologice, observațiile stratigrafice foarte atente, analiza tuturor categoriilor de artefacte, în fapt a diversului material arheologic, și nu în ultimul rând concluziile formulate, care sunt credibile. Dr. Vasile Ursachi nu forțează concluziile istorice ce pot rezulta din analiza materialului arheologic; el încearcă, și în mare măsură reușește, să facă aceste materiale să vorbească doar atât cât este posibil, amintindu-și probabil spusele marelui medievist francez Ferdinand Lot care nota, cu decenii în urmă, că „din mormintele săpate ies uneori aburi vătămători care tulbură mintea cercetătorilor. Oricum, aceste

săpături scot la iveală mărturii prețioase, cu condiția să-i ceri arheologiei tot ce-ți poate oferi, dar nimic mai mult”.

Dr. Vasile Ursachi este un specialist reductabil care slujește, cu credință, arheologia românească de peste jumătate de secol. A efectuat cercetări în numeroase situri arheologice, cu rezultate remarcabile, între care menționăm cetatea dacică de la Brad-Bacău (antica Zargidava-fostă capitală a regilor daci, probabil și a lui Burebista) și necropola daco-carpică de la Văleni-Neamț, cea mai mare necropolă, cercetată până acum, în lumea dacilor liberi, de la est de Carpați din secolele II-III.

Despre competența arheologului-cercetător dr. Vasile Ursachi, rezumând, se pot aduce trei argumente: numeroasele sale lucrări științifice; deține premiul „Vasile Pârvan” al Academiei Române și titlul însoțit de Diploma de Membru de onoare al Institutului de Arheologie din Iași al Academiei Române, fiind unul dintre cei cinci istorici și arheologi români care dețin, până acum, acest onorant titlu.

Revenind la lucrarea *Episcopia Romanului. Cercetări arheologice*, putem afirma fără exagerare și cu toată responsabilitatea că ne aflăm în fața unei excelente monografii cu valoare științifică deosebită care pune în circuitul istoriografic documente inedite și importante, scoase din „arhivele pământului”, documente ce îmbogățesc patrimoniul cultural al țării. Este o lucrare, la prima vedere de istorie locală dar cu reverberații de importanță pentru istoriografia națională. Pe asemenea monografii se sprijină lucrările de istorie generală, lucrările de sinteză, de care avem atâta nevoie azi și în viitor. Să ne amintim, în acest sens, cuvintele marelui savant V. Pârvan, creatorul școlii moderne de arheologie în țara noastră, de sub mantaua căruia vine și dr. Vasile Ursachi, prin magistrii săi, spuse în lucrarea **Rolul monografiilor în studiile istorice**: „Din marmora cioplită a monografiilor istorice se va ridica monumentul istoriei generale, de judecată și înțelepciune a neamului. Precum fără de pietrele frumos săpate nu s-ar fi putut niciodată zidi templele vechilor greci, nici săpa divinele chipuri ale oamenilor dumnezei adorați de dânșii, tot așa fără luminile aduse de monografiile istorice, niciodată istoricii culturali ori politici, ori economici, ori altfel, sau filosofii istoriei nu vor putea face un pas mai departe în stabilirea încheierilor lor generale”.

Pe bună dreptate în **Cuvânt înainte**, la această monografie P.S.dr. Ioachim Băcăuanul Arhiepiscop Vicar al Episcopiei Romanului, care a sprijinit moral și material atât cercetările arheologice din ultimii ani dar și valorificarea științifică a acestor cercetări, relevă că această lucrare, care vede lumina tiparului la acest moment aniversar, „vine să clarifice multiple incertitudini referitoare la una dintre cele mai vechi episcopii din România, care s-a organizat în zorii noului stat medieval, Moldova, ținut ce-și dobândise de câțiva ani atât independența teritorială cât și cea eclezială”.

Lucrarea **Episcopia Romanului. Cercetări arheologice**, structurată în opt capitole are un conținut bogat, convingător, armonios prezentat, care pune întrebări dar dă și răspunsuri credibile, în limitele adevărilor științifice. Simpla menționare a titlurilor celor opt capitole este sugestivă și ne îndeamnă la lectură: Cap. I. **Dovezi ale începutului creștinismului în zona Romanului**; Cap. II. **Istoricul cercetărilor**; Cap. III. **Prezentarea descoperirilor. Stratigrafia**; Cap. IV. **Gropi**; Cap. V. **Catedrala**; Cap. VI. **Necropola**; Cap. VII. **Materiale descoperite**; Cap. VIII. **Concluzii**. Toate afirmațiile din text sunt susținute de o bogată ilustrație, alb-negru și color, care mărește interesul pentru lucrare.

Depart de noi încercarea de a povesti conținutul capitolelor menționate. O asemenea lucrare **se citește** nu se povestește. Totuși nu putem încheia fără a evidenția că dincolo de importanța de ansamblu a materialelor descoperite, cercetările arheologice au dovedit, fără putință de tăgadă, că sub biserica Episcopală de la Roman construită de Petru Rareș a existat o biserică din piatră, de dimensiuni mai mari, construită încă de la sfârșitul secolului al XIV-lea, o biserică care exista la data documentului din septembrie 1408 dat de Alexandru cel Bun și care amintea biserica „Sfânta Parascheva” în care a fost înmormântată mama sa.

Dacă autorul și cei care au facilitat tipărirea lucrării prezentate merită toată admirația noastră, un gând de mulțumire se îndreaptă și spre truditarii Editurii Filocalia dar și spre harnicii și pricepuții tipografi de la „Docuprint-Bacău”, conduși de un mare sufletist, iubitor de aleasă cultură, de carte bine tipărită și fumos finisată, dl. Ionel Rusei.

Ioan Mitrea

LIVIU MĂRGHITAN, IOAN MITREA, *MEMBRII ACADEMIEI ROMÂNE DIN JUDEȚUL BACĂU*, EDITURA VICOVIA, BACĂU, 2008, 192 p.

În anul sărbătorii a șase secole de la prima mențiune certă a orașului Bacău, în documentul dat de către domnitorul Alexandru cel Bun la 6 octombrie 1408, sub egida Filialei Bacău a Societății de Științe Istorice din România și a Fundației Cultural-Științifice „Iulian Antonescu”, cu sprijinul financiar al unor generoși sponsori, a apărut lucrarea *Membrii Academiei Române din județul Bacău*, datorată istoricilor Liviu Mărghitan și Ioan Mitrea.

Autorii, colegi de generație și prieteni de câteva decenii, cunoscuți arheologi și specialiști în istoria veche, au făcut un efort lăudabil pentru realizarea acestei lucrări care răspunde așteptărilor marelui public și se adresează îndeosebi tinerilor elevi și studenți aflați la vârsta căutărilor unor modele de viață.

Fără pretenția de a aduce lucruri inedite autorii, bazați pe o bibliografie cuprinzătoare, după o scurtă prezentare a istoriei Academiei europene din antichitate până azi, insistă asupra constituirii Academiei Române, instituție cultural-științifică de cel mai înalt prestigiu în societatea românească din ultimii 142 de ani.

Nucleul și scopul principal al lucrării îl constituie prezentarea celor 27 de băcăuani care au intrat sub cupola Academiei Române în calitate de membrii corespondenți, membrii titulari și membrii de onoare.

În prezentarea „nemuritorilor” din județul Bacău, trecuți în ordinea anului de naștere, autorii au avut în vedere nu numai cei 24 de savanți originari din localitățile actualului județ Bacău, ci și patru „fii adoptivi”. Doi dintre ei, frații Ion și Nicolae Ionescu, deși născuți la Roman și-au legat numele de „ferma-model” de la Brad (de unde și numele de Ion Ionescu de la Brad) și amândoi, trecând la cele veșnice, au fost înmormântați în necropola familiei Isăceștilor și Ioneștilor din jurul schitului Brad, topindu-se în pământul plaiurilor băcăuane. Alți doi academicieni sunt „fii adoptivi” ai județului Bacău prin faptul că au ascendență băcăuană. Svantul George Emil Palade, primul român laureat al Premiului Nobel, născut la Iași, are ascendență băcăuană prin strămoșii săi care au locuit la Făghieni – Bacău și tatăl său care s-a născut la Motoșeni – Bacău. Ascendență băcăuană are și ing. Radu I. Popescu-Zeletin, membru de onoare din străinătate al Academiei Române, prin tatăl său, academicianul Ion Popescu-Zeletin, născut în satul Buda, com. Răchitoasa-Bacău, silvicultor de valoare mondială.

Este important de reținut că doi dintre băcăuani au fost membrii fondatori ai Academiei Române, respectiv V. Alecsandri și N. Ionescu.

Cei 27 de băcăuani care au intrat „sub cupola” Academiei Române, prin specialitatea lor, au acoperit aproape toate domeniile vieții cultural-științifice, reflectate în structurile înaltului for academic. Ar mai trebui semnalat că dintre cei 27 de academicieni băcăuani, 13 s-au născut în mediul rural și 14 în mediul urban. Comparativ cu alte județe ale țării, Bacăul a dat un număr important de oameni de cultură și știință care au făcut parte din Academia Română, situându-

se în a treia categorie de județe, respectiv la mijlocul unui clasament neoficial, care au între 21-30 de academicieni.

Din medalioanele realizate rezultă că aproape toți băcăuanii care au avut onoarea să intre în Academia Română sunt savanți de importanță națională și mulți de anvergură internațională.

Mulți academicieni băcăuani pe lângă faptul că au fost activi în secțiunile de specialitate, au îndeplinit și alte importante demnități în cadrul Academiei Române. Astfel, mulți au fost președinți de secțiuni științifice, precum V. Alecsandri, V. Pârvan, I. Simionescu, I. Gheorghiu și Gh. Vrănceanu. Cinci au fost vicepreședinți ai Academiei, respectiv N. Ionescu, I. Simionescu, V. Pârvan, I. Gheorghiu și Gh. Vrănceanu. Savantul V. Pârvan a fost și Secretar General al Academiei, iar savantul I. Simionescu a deținut și înalta funcție de președinte al Academiei Române.

Patru dintre academicienii băcăuani au avut șansa, până acum, să-și prezinte Discursul de recepție. Aceștia au fost: I. Simionescu, Radu Rosetti, V. Pârvan și C. Drâmbă. Unul dintre discursurile de recepție cele mai frumoase, considerate un model, a fost ținut de V. Pârvan, în 1914, pe care autorii cărții de față, în mod justificat, l-au inclus într-o anexă la medalionul consacrat academicianului băcăuan V. Pârvan.

Cartea prezentată de cei doi autori este o carte deschisă. Se pot aduce completări și adăuga noi nume. Este posibil să fi rămas în afară vreun nume de academician, declarat membru de onoare sau membru post-mortem în ultimii ani, de care autorii să nu fi avut cunoștință. Inevitabil s-au strecurat și câteva greșeli de tipar, însă valoarea demersului este incontestabilă și acest aspect trebuie apreciat. În fapt această parte pozitivă a lucrării rămâne.

Desigur că în bunul obicei românesc, de a cultiva reproșul, se va găsi câte unul care, pentru lacunele pomenite, să declanșeze adevărate procese de intenție, să aducă acuze pătimașe și veninoase, sperând ca astfel să iasă el în evidență.

Cititorii de bună credință, și din fericire aceștia sunt majoritari, sunt convinși că eventualele lacune sau greșeli, inclusiv de tipar, pot fi eliminate la o ediție viitoare, pe care probabil autorii o au în vedere.

Apreciem că lucrarea tipărită la Tipografia Docuprint Bacău în condiții grafice foarte bune, apărută la Editura Vicovia Bacău, este importantă, necesară, răspunzând realmente unor așteptări.

Este important să menționăm că autorii nu au fost remunerați pentru efortul lor. Ei s-au ocupat nu numai de realizarea lucrării, ci și de atragerea unor sponsori și donatori. Atât autorii cât și sponsorii, donatorii, conducerea editurii și tipografiei au făcut această carte din dorința de a oferi cititorilor o lucrare de larg interes despre marile personalități ale județului nostru care au avut șansa și cinstea să ne reprezinte pe noi, băcăuanii, în cel mai înalt for cultural-științific al țării – Academia Română.

Elena Artimon

TYRAGETIA, MUZEUL NAȚIONAL DE ARHEOLOGIE ȘI ISTORIE A MOLDOVEI, CHIȘINĂU, VOL. I [XVII], NR. 1 ȘI NR. 2, 2007

Anuar al Muzeului Național de Arheologie și Istorie a Moldovei, revista *Tyrageția* (serie nouă), este structurată în două volume diferite; primul conține articole de arheologie și istorie antică, iar cel de-al doilea volum reunește mai multe studii de istorie medievală, modernă și contemporană, precum și unele lucrări de muzeologie.

Volumul I (405 pag.), cuprinde câteva studii și articole dedicate unor așezări paleolitice din stânga Prutului, investigate de cercetători cunoscuți precum Ilie Borzic și N. Chetraru. Pentru eneolitic rețin atenția două articole dedicate interpretărilor fotografice ale unor așezări Cucuteni-Tripolie și depozitului de piese litice de la Costești. Perioada timpurie a epocii bronzului este bine reprezentată prin câteva articole ce aduc în prim plan mărturii arheologice provenite din investigarea unor monumente funerare din etapa cronologică amintită. Pentru prima epocă a fierului sunt consacrate câteva articole care valorifică cercetările arheologice din mai multe cetăți hallstattiene aflate pe malul drept al Nistrului, precum cele de la Saharna. Câteva studii și articole sunt dedicate raportului stat-biserică în Imperiul Roman, puterii și legitimării acesteia în cadrul aceluiași imperiu, sau elementelor creștine la nord de Balcani în sec. IV-VI e.n., pentru a aminti doar unele dintre contribuțiile la cunoașterea antichității și a primelor secole din mileniul I. Unele contribuții care privesc aspecte sociale și religioase specifice evului mediu se regăsesc, de asemenea, între paginile acestui volum.

Volumul II (367 pag.) reunește numeroase contribuții științifice care acoperă o gamă variată de subiecte, de la strategii militare medievale și istorie bisericească până la rolul minorităților în economia Basarabiei. Pentru a contura o imagine cât mai clară a curpinsului acestui volum vom aminti câteva dintre cele mai importante subiecte, care sugerează anumite direcții de cercetare. Astfel, cercetările din cadrul unor așezăminte bisericești, relația dintre creștinismul popular și ritualurile funerare medievale, influențele athonite asupra vieții spirituale a Moldovei, dreptul de ctitorie în Țările Române între secolele XIV-XVI, sunt câteva dintre contribuțiile care se încadrează în sfera de cercetări dedicate istoriei ecleziastice. Rolul evreilor în viața economică a Basarabiei și dinamica populației lipovenești în spațiul pruto-nistean sunt câteva dintre subiectele care conturează posibilitatea valorificării importanței elementului etnic în spațiul basarabean. Din sfera studiilor istorice cu privire specială asupra vieții economice pot fi amintite câteva contribuții care au ca subiect central activitatea comercială a Basarabiei în secolul XIX. Nu lipsesc nici articolele care tratează aspecte diplomatice din prima jumătatea a secolului XX, cu privire specială asupra relațiilor sovieto-engleze și româno-bulgare.

O parte importantă în cadrul acestui volum este dedicată activității muzeale și posibilităților de valorificare ale patrimoniului arheologic.

Fiecare din cele două volume conține și un număr important de recenzii.

Rezumatele în diferite limbi străine și chiar studii întregi redactate în engleză și rusă, permit cercetătorilor din alte țări să utilizeze revista *Tyragetia*, ca pe un instrument bibliografic deosebit de util. Nu în ultimul rând, calitatea grafică a acestei publicații o situează printre cele mai importante periodice din Moldova.

Vasile Diaconu

ABREVIERI

AIA	<i>Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie, Iași</i>
AIX	<i>Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”, Iași</i>
AJA	<i>American Journal of Archaeology, Archaeological Institute of America, Philadelphia</i>
AMM (ActaMM)	<i>Acta Moldaviae Meridionalis. Anuarul Muzeului Județean de Istorie, Vaslui</i>
ArhMold	<i>Arheologia Moldovei. Institutul de Istorie și Arheologie, Iași</i>
AȘUlist	<i>Analele științifice ale Universității „Al.I. Cuza” Iași. Istorie, Iași</i>
Ateneu	<i>Ateneu – revistă de cultură, Bacău</i>
AUDOist.arh	<i>Analele Universității din Oradea. Istorie, arheologie</i>
BCMI	<i>Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, București</i>
Biharea	<i>Biharea. Muzeul Crișurilor, Oradea</i>
BMA	<i>Bibliotheca Memoriae Antiquitatis, Piatra Neamț.</i>
Carpica	<i>Carpica. Muzeul Județean de Istorie și Artă (Complexul Muzeal „Iulian Antonescu”), Bacău</i>
CCA	<i>Cronica cercetărilor arheologice, București</i>
CEH	<i>Cronica Episcopiei Hușilor, Huși</i>
Crisia	<i>Crisia. Muzeul Țării Crișurilor, Oradea</i>
Cronica	<i>Cronica. Revistă de cultură, Iași</i>
Cugetul	<i>Cugetul. Revistă de istorie și științe umaniste, Chișinău</i>
Dacia	<i>Dacia. Revue d’Archeologie et d’Histoire Ancienne, N. S., București</i>
EAIVR	<i>Enciclopedia Arheologiei și Istoriei Vechi a României, București</i>
Germania	<i>Germania. Anzeiger der Römisch-germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts, Berlin</i>
Hierasus	<i>Hierasus. Muzeul Județean Botoșani</i>
JPEK	<i>Jahrbuch für prähistorische & ethnographische Kunst, Berlin</i>
Man	<i>Man. Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, London</i>
MCA	<i>Materiale și cercetări arheologice, București</i>
MemAntiq	<i>Memoria Antiquitatis. Muzeul Județean Neamț, Piatra Neamț</i>
MN (Muz. Naț.)	<i>Muzeul Național, București</i>

Mousaios	<i>Mousaios. Muzeul Județean Buzău, Buzău</i>
Pontica	<i>Pontica. Muzeul de Istorie Națională și Arheologie, Constanța</i>
PZ	<i>Praehistorische Zeitschrift, Berlin</i>
RÉSEE	<i>Revue de Études Sud-Est Européennes, București</i>
RI	<i>Revista istorică, București</i>
RIAF	<i>Revista pentru istorie, arheologie și filologie. Organ al Societății Istorice Române, București</i>
RIM	<i>Revista de istorie militară, București</i>
RPAN	<i>Revista de preistorie și antichități naționale, Buletin al Seminarului de Arheologie și Preistorie de la Facultatea de Filozofie și Litere, Universitatea București</i>
RRH	<i>Revue Roumaine d'Histoire, București</i>
SAA	<i>Studia Antiqua et Archaeologica, Iași</i>
SAI	<i>Studii și articole de istorie, București</i>
SCIV(A)	<i>Studii și cercetări de istorie veche (și arheologie), București</i>
SympThrac	<i>Symposia Thracologica. Institutul Român de Tracologie, București</i>
Studii	<i>Studii. Revistă de istorie, București</i>
Suceava	<i>Suceava. Anuarul Muzeului Județean Suceava</i>
TD	<i>Thraco-Dacica, București</i>
Transilvania	<i>Transilvania, Sibiu-Brașov</i>
Zargidava	<i>Zargidava. Revistă de istorie. Societatea de Științe Istorice din România. Filiala Bacău și Fundația Cultural-Științifică "Iulian Antonescu"</i>
ZE	<i>Zeitschrift für Ethnologie. Organ der Berliner Anthropologische Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte, Berlin</i>

Notă către autori

Responsabilitatea asupra conținutului și corectitudinii materialelor revine în exclusivitate autorilor.

Studiile și articolele, în limita a 10-12 p. de revistă, vor fi însoțite de un rezumat într-o limbă de circulație internațională.

Pentru viitoarele numere ale revistei, materialele se trimit tehnoredactate pe dischetă/ CD, în WORD, 12, Times New Roman, pe adresa: Fundația Cultural-Științifică „Iulian Antonescu”, str. 9 Mai, nr. 7, Bacău sau la adresa de e-mail: lacramioaraist@yahoo.com

Materialele nepublicate nu se restituie.

SCRISOARE DE MULȚUMIRE

Aparția acestui nou număr al revistei de istorie Zargidava (VIII/2009) a fost posibilă datorită distinșilor colaboratori care ne-au oferit studii și articole spre publicare, dar și celor care ne-au sprijinit financiar, conducători de societăți comerciale, instituții de cult, precum și persoane fizice. Tuturor le mulțumim.

Ne facem o datorie de onoare în a-i menționa pe cei care ne-au sponsorizat sau au făcut donații, respectiv: S.C. HIDROCONSTRUCȚIA S.A. – Sucursala Moldova, Bacău, director general ing. Mircea Neculai Rusu; S.C. MICROMEDICA S.A. Piatra Neamț, director general ec. Dorel Botez; S.C. MARCIB COM S.R.L. Bacău, director ing. Gheorghe Baci; S.C. ALEXRAL CONSULT S.R.L., director Adrian Sechel; Protopopiatul Bacău-Nord, protopop preot C. Tomozei; Parohia „Sf. Gheorghe” Bacău, paroh preot V. Radu; B.T.T.-Vacanța Tour, director V. Roșu; dr. N. Apetroaiei; dr. Maria Rusu; prof. Livia Liliana Sibișteanu; prof. Mihai Murariu și Giorgiana Justina Crețu.

Mulțumim conducerii F.A.T.A.-Asigurări Agricole – Filiala Bacău, director general ing.dr. Emil Munteanu, pentru reclama oferită.

O contribuție au adus-o și câțiva muzeografi ai Complexului Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău: Georgeta Barbu, Elena Artimon, Silvia Tiperciuc, Dionis Octavian Pușcuță și Dimitrie-Ovidiu Boldur, care ne-au cedat 2% din impozitul anual.

Un gând de mulțumire doamnei economist Maria Anton de la Complexul Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău și domnului expert-contabil col.(r) Aurel Lăcătușu, care ne asigură evidența financiar-contabilă a Fundației Cultural-Științifice „Iulian Antonescu”.

**În numele Colegiului de redacție
Prof.dr. Ioan Mitrea**

PREZENTAREA SOCIETĂȚII F.A.T.A. ASIGURARI

Prezența tânără pe piața asigurărilor din România, **F.A.T.A. Asigurari S.A.** beneficiază de profesionalismul și puterea grupului **GENERALI**, reprezentat în acționariat prin **F.A.T.A. Assicurazioni Danni S.p.a.** și **F.A.T.A. Assicurazioni Vitta S.p.a.** Prin competență și seriozitate **F.A.T.A. Asigurari S.A.** a devenit o prezență semnificativă în piață și s-a impus, începând cu anul 2007, pe segmentul asigurărilor agricole ca o companie de top, valoarea primelor brute subscrise în anul 2007 depășind 8 milioane de euro. În anul 2008 **F.A.T.A. Asigurari S.A.** a încheiat contracte de reasigurare cu cele mai reputeate societăți de reasigurare din lume (**Munich Re, Swiss Re, Assicurazioni Generali**) protejându-și în întregime portofoliul de asigurări, fapt ce face din asigurările FATA o protecție garantată 100%.

F.A.T.A. Asigurari S.A. deține o rețea teritorială formată din 18 sucursale și 23 de agenții acoperind practic toate județele țării. Acționarii **F.A.T.A. Asigurari S.A.** au majorat capitalul social cu circa 2 milioane de euro acesta ajungând astfel la peste 6 milioane de euro. Portofoliul de clienți (peste 30.000 în 2007) s-a dezvoltat și s-a consolidat permanent și cuprinde societăți importante din România.

Unul din obiectivele principale este acela de a crea un concept nou în sfera serviciilor de asigurare prin modul operativ de constatare a daunelor și de acordare a despăgubirilor în cazul producerii evenimentelor asigurate. Seriozitatea, profesionalismul și competența acționarilor și a echipei manageriale îndreptătesc **F.A.T.A. Asigurari S.A.** să se adapteze rapid și eficient permanentelor schimbări care se manifestă pe piața asigurărilor, oferind pe lângă produsele cu caracter general și produse specifice fiecărui tip de activitate. Calitatea și competitivitatea ofertelor, prestațiile personalului angajat, împreună cu flexibilitatea în relațiile cu clienții dovedesc că **F.A.T.A. Asigurari S.A.** este partenerul de care aveți nevoie.

PRODUSE DE ASIGURARE F.A.T.A. ASIGURARI S.A.

F.A.T.A. Asigurări S.A. oferă o serie întreagă de produse de asigurare dintre care evidențiem:

- Polița privind asigurarea culturilor agricole; se asigură toate culturile care se pot practica în țară;
- Polița de asigurare tip “pachet”, care cuprinde pe lângă culturile agricole și animalele de producție și întreaga gamă de mașini și utilaje agricole, clădirile administrative și de producție, instalațiile de prelucrare și depozitele și alte obiective care se regăsesc în perimetrul unei exploatații agricole și sunt supuse riscului;
- Polița privind asigurarea animalelor de producție și a păsărilor;
- Polița privind asigurarea pentru avarii și furt a vehiculelor – CASCO
- Polița privind asigurarea pentru avarii și furt a utilajelor neînmatriculabile;
- Polița tip “toate riscurile” pentru lucrările de construcții-montaj și răspunderea constructorului;
- Polița privind asigurarea clădirilor și a conținutului aparținând persoanelor juridice;
- Polița privind asigurarea complexă a gospodăriei persoanelor fizice;
- Polița de călătorii în străinătate;
- Polița privind asigurarea mărfurilor transportate CARGO;
- Polița de răspundere legală generală față de terți/angajați/produs;
- Polița de accidente persoane;
- Polița privind asigurarea echipamentelor electronice;
- Polița de asigurare a mașinilor, utilajelor și instalațiilor pentru avarii accidentale;

F.A.T.A. Asigurari S.A este compatibilă pentru a stabili cu partenerii de afaceri relații pe termen lung, bazate pe încredere reciprocă, acoperind toate riscurile pe care le implică activitatea clientului, respectiv să îndeplinească funcțiile de consiliere care să garanteze protecție maximă prin asigurările practicate.